Абдуррахман Хачкалы

КЫСКАЧА ИСЛАМ НЕГИЗДЕРИ

Мухтасар Ислам илмихалы

Ыйман негиздери
Ибадаттар
Нике маселеси
Адал жана арам иштер
Мусулман адамдын негизги өзгөчөлүктөрү
Чоң күнөөлөр

БАШАК

Кыскача Ислам негиздери
(Мухтасар Ислам илмихалы)

Абдуррахман Хачкалы
(Фикх илиминин доктору)

Published by Erkam Publications at Smashwords
Copyright © 2011 by Osman Nuri Topbas
Smashwords Edition, License Notes
All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the copyright owner.
E-mail: english@islamicpublishing.net
Web site: http://www.islamicpublishing.net

МАЗМУНУ

БАШ СӨЗ
КИРИШҮҮ
ДИН ЖӨНҮНДӨ ЖАЛПЫ ТҮШҮНҮК
I. Акыйкатин
II. Жалган диндер
БИРИНЧИ БӨЛҮМ
ИСЛАМ ДИНИНИН ИШЕНИМ НЕГИЗДЕРИ – АХЛИ СҮННӨТ ИШЕНИМИ
I. Ахли сүннөт вал-жамаат
II. Ислам дининин ишеним негиздери
А. Аллага ишенүү
Б. Периштелерге ишенүү
В. Ыйык Китептерге ишенүү
Г. Пайгамбарларга ишенүү
Д. Акыреттик жашоого ишенүү
Ж. «Кадар»жана «каза»га (тагдырга) ишенүү
III. «Ахли сүннөт» агымынын негизги айрым принциптери
ЭКИНЧИ БӨЛҮМ
ИСЛАМ ДИНИНИН ӨКҮМДӨРҮ
ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ
ИСЛАМ ДИНИНДЕ «ИБАДАТ» ТҮШҮНҮГҮ
ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ
ИСЛАМ ДИНИНДЕ ТАЗАЛЫКТЫН ОРДУ
I. Тазалыктын мааниси жана анын түрлөрү
II. Тазалыктын аныктамасы
III. Материалдык тазалык: нажасаттан тазалануу
А. Оор ыпластыктар (нажасат-у гализа)
Б. Жеңил ыпластыктар (нажасат-у хафифа)
В. Ыпластыктан (нажасаттан) тазалануунун ыкмалары
Г. Даараткана тазалыгы: истинжа жана истибра
Д. Даараткана адеп-тартиби
Ж. Дене тазалыгына байланышкан маселелер
БЕШИНЧИ БӨЛҮМ
ХАДАСТАН ТАЗАЛАНУУ
I. Даарат
А. Дааратты н парздары
Б. Даараттын сүннөттөрү
В. Даараттын адеп-тартиби
Г. Даараттын алынышы
Ж. Дааратты жараксыз абалга алып келген жагдайлар
З. Даараттын макирөөлөрү
И. Үзүрлүү (себептүү) адамдын дааратты
К. Өкүм өңүтүнөн даараттын түрлөрү
Л. Дааратты жараксыз абалга алып келбеген жагдайлар
II. Маасыга масх тартуу
А. Маасыга масх тартуунун шарттары
Б. Масхтын мөөнөтү

В. Масхты жараксыз абалга алып келген жагдайлар
Г. Таңууга масх тартуу
III. Гусул
А. Гусулдун парздары
Б. Гусулдун алынышы жана анын адеп-тартиби
В. Гусул алууну талап кылган жагдайлар
1. Жунуп болуу
2. Айыз же нифас абалынын бүтүшү
Г. Гусулга байланышкан маселелер
IV. Тайаммум
А. Тайаммумдун парздары
Б Тайаммумдун алынышы
В. Тайаммумду жараксыз абалга алып келген жагдайлар
V. Аялзатына тиешелүү өзгөчө абалдар
А. Айыз (этек кири)
Б. Этек кирине байланышкан өкүмдөр
В. Нифас
Г. Истихаза
VI. Нажасат жана хадас ыпластыктарын тазалоо өңүтүнөн суу
А. Кадимки суу (мутлак суу)
Б. Арткан суулар
В. Суюк заттар (мукаййад суулар)
Г. Агуучу жана акпоочу суулар
Д. Кудуктун суусу
АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ
НАМАЗ
I. Намаздын маанилүүлүгү
II. Азирети Пайгамбарыбыздын намазы
III. Өкүм өңүтүнөн намаздын түрлөрү
А. Парз намаздар
Б. Важип намаздар
В. Напил намаздар
IV. Намаздын парздары
А. Намаздын шарттары
1. Хадастан тазалануу
2. Нажасаттан тазалануу
3. Сатрул-аврат
4. Кыбыла тарапка бет алуу
5. Убакыт
а. Беш маал намаздын убагы
б. Макирөө учурлар
6. Ниет
Б. Намаздын рукундары
1. Ифтитах такбири
2. Кыям
3. Кыраат
4. Руку

5. Сажда
6. Акыркы отурум
VI. Намаздын важиптери
VII. Намаздын сүннөттөрү
VIII. Азан жана коомат
А. Азандын маани-маңызы, далилдери жана артыкчылыгы
IX. Намаздын адеп-тартиби
X. Намаздын окулушу
XI. Намазды жараксыз абалга алып келген жагдайлар
XII. Намаздын макирөөлөрү
XIII. Жамаат менен намаз окуу
А. Жамаат менен намаз окуунун мааниси
Б. Жамаат менен намаз окуунун өкүмү
В. Жамаат менен окулган намазда кыраат
Г. Жамаатка баруунун адеп-тартиби
Д. Сапка тизилүүнүн тартиби
Ж. Жамаатка барбоого олуттуу себептер
З. Имамдык
1. Имамдыктын шарттары
2. Имамдыкка татыктуу адам
3. Имамдык кылуу учурунда макирөө болгон жагдайлар
4. Имамга ыклас кылуунун (уйуунун) шарттары
5. Имамга уюган адамдын жеке аткара турган иштери
6. Имамга уйубай койууга уруксат берилген учурлар
7. Имам таштаган кезде жамааттын да таштап кетиши зарыл учурлар
8. Имамга уюган адам
а. Мудрик
б. Масбук
в. Лахик
И. Жеке намаз окуп жаткан адамдын жанында жамаат менен намаздын башталышы
1. Парз намаз окуп жаткан адам
2. Напил намаз окуп жаткан адам
XIV. Беш маал намаз
XV. Жума намазы
А. Жума намазынын парз болушунун шарттары
Б. Жума намазынын сахих болушунун (толук орундалышы үчүн) зарыл шарттары
Г. Кутпа
1. Кутпанын шарттары
2. Кутпанын сүннөттөрү
3. Кутпа угуунун адеп-тартиби
Д. Жума намазына байланышкан айрым маселелер
XVI. Айт намазы
А. Айт намазынын убагы
Б. Айт намазынын окулушу
В. Айт намазына байланышкан айрым маселелер
Г. Ташрик такбирлери
XVII. Витир намазы

XVIII. Сапар намазы
XIX. Намаздардын бириктирилиши
XX. Ооруган адамдын намазы
XXI. Намаздын казасы
XXII. Сажда маселеси
А. Сахв саждасы
Сахв саждасы талап кылынган учурлар
Б. Тилават саждасы
Тилават саждасынын таризи
В. Шүгүр саждасы
XXIII. Жаназа жана жаназа намазы
А. Өлүм алдында жаткан адамга карата жасала турган иштер
Б. Маркумдун жуулушу
В. Маркумдун кепинделиши
Г. Жаназа намазы
1. Жаназа намазынын сүннөттөрү
2. Жаназа намазынын окулушу
Д. Маркумду мүрзөгө алып баруу
Ж. Маркумду көмүү жана мүрзө
З. Көңүл айтуу
И. Маркум үчүн эмне кылуу абзел
К. Көрүстөн зыяратына байланышкан маселелер
1. Көрүстөнгө зыярат кылууга (баруу) болобу?
2. Көрүстөн зыяратынын адеби деген эмне?
3. Көрүстөн зыяратына барганда эмнелерге тыйуу салынат?
4. Көрүстөнгө зыярат кылуунун пайдалары эмнелер?
5. Маркумдар тирүүлөрдү угабы
6. Куран окуп, сообун маркумдарга багыштоо жөнүндө аалымдардын пикири кандай
Л. Шейиттик
XXIII. Напил намаздар
А. Таравих намазы
Б. Тахажжуд намазы
В. Духа намазы
Г. Аввабин намазы
Д. Тахиййатуль-масжид намазы
Ж. Даарат жана гусулдан кийинки намаз
З. Сапар намазы
И. Истихара намазы
К. Тасбих (жаратканды даңктоо) намазы
Л. Кусуф намазы
М. Хусуф намазы
Н. Жамгыр дубасы
О. Напил намаздар жөнүндө эки ооз сөз
ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ
ОРОЗО
I. Орозонун мааниси жана артыкчылыгы
II. Орозонун аныктамасы

III. Орозонун түрлөрү
А. Парз орозо
Б. Важип орозо
В. Напил орозо
IV. Орозо кармоого тыйуу салынган күндөр
V. Орозонун убагы жана рамазан айынын башталышы
VI. Орозонун парз болушу үчүн зарыл шарттар
VII. Орозонун рукуну
VIII. Орозонун сахих болушунун (толук орундалышынын) шарттары
IX. Орозо кармоого ниет кылуу
X. Орозо кармабоого уруксат берилген учурлар
XI. Этек кири жана нифас абалындагы аял кишинин орозосу
XII. Орозону бузуп, каза кылууну талап кылган жагдайлар
XIII. Орозону бузуп, каффаратты талап кылган жагдайлар
XIV. Орозонун макирөөлөрү
XV. Орозонун казасы
XVI.Каффарат орозосу
XVII. Орозонун фидиясы
XVIII. Итикаф
А. Итикафтын толук болушу үчүн зарыл шарттар
Б. Итикафты бузган жагдайлар
Г. Итикафка кирүүнүн таризи
СЕГИЗИНЧИ БӨЛҮМ
ЗЕКЕТ
I. Зекеттин маанилүүлүгү
II. Зекеттин аныктамасы
III. Зекеттин парз болушу үчүн зарыл шарттар
IV. Зекеттинтолукорундалышыүчүнзарылшарттар
V. Зекетке берилүүчү мал-мүлктөр
А. Акча, алтын жана күмүш
Б. Соода мүлкүнүн зекети
В. Имарат, турак-жай жана унаа сыяктуу кирееге (аренда) берилген мүлктөрдүн зекети
Г. Айлык акыдан түшкөн кирешенин зекети
Д. Завод-фабрика өндүрүштөрүнөн түшкөн кирешенин зекети
Ж. Мал-жандыктардын зекети
И. Жогоруда белгиленген мал-жандыктардан тышкаркы жандыктардын зекети
К. Кен байлыктардын зекети
Л. Дан-эгиндердин зекети
VI. Зекет берүүнүн учуру
VII. Зекет берүүнүн таризи
VIII. Зекет берүүнүн адеп-тартиби
IX. Зекет кимдерге берилет?
X. Зекет кимдерге берилбейт
XI. Битир (фытыр) садага
ТОГУЗУНЧУ БӨЛҮМ
АЖЫЛЫК

I. Ажылык кимдерге парз
II. Ажылык ибадатын орундоо үчүн зарыл шарттар
III. Ажылыктын парздары
А. Ихрамга кирүү
1. Ихрамга кирүү жерлери
2. Ихрамдын рукундары
3. Ихрамдын важиптери
4. Ихрамдын сүннөттөрү
5. Ихрам учурунда тыйуу салынган жагдайлар
а. Денеге байланышкан жагдайлар
б. Кийимге байланышкан жагдайлар
в. Кыймыл-аракетке байланышкан жагдайлар
г. Харам аймагына байланышкан жагдайлар
6. Ихрамга кирген адам үчүн тыйуу салынбаган айрым жагдайлар
Б. Арафатта туруу (вакфа)
В. Каабаны таваф кылуу (Зыярат тавафы)
1. Зыяраттавафынынтолукорундалышыүчүнзарылшарттар
2. Тавафтын важиптери
3. Тавафтын сүннөттөрү
4. Таваф кылуунун таризи
5. Тавафтын түрлөрү
IV. Ажылыктын толук болушу үчүн зарыл шарттар
V. Ажылыктын важиптери
А. Саай
Б. Муздалифада туруу
В. Шайтанды таш бараңга алуу
Г. Шүгүр курманчылыгы
Д. Чач алдыруу
Ж. Коштошуу тавафы
VI. Ажылыктын сүннөттөрү
А. Кудум тавафы
Б. Кутпалар
В. Муздалифада түн кечирүү
Г. Майрам (айт) күндөрү Минада болуу
Д. Мухассабда эс алуу
VII. Ажылыктын адеп-тартиби
VIII. Ажылык ибадатын орундоонун таризи
IX. Ажылыктын түрлөрү
А. Ифрад ажылыгы
Б. Кыран ажылыгы
В. Таматту ажылыгы
X. Ажылыкка өкүл дайындоо
XI. Умра ибадаты
А. Умранын орундалышы
XII. Ажылык жана умра курмандыктары
А. Шүгүр курмандыгы
Б. Напил курмандыгы

В. Жаза курмандыгы
Г. Ихсар курмандыгы
Д. Назир курмандыгы
Ж. Хадий курмандыгынын ордуна орозо кармоо
XIV. Ажылык учурунда тыйуу салынган иштерди жасоо жана алардын каффараты
А. Жыныстык катнашка байланышкан жагдайлар
Б. Денеге байланышкан жагдайлар
В. Аңчылыкка чыгууга байланышкан жазалар
Г. Харам аймагындагы өсүмдүктөргө байланышкан эрежелер
Д. Ажылык жана умрага таандык ибадаттарды орундоо учурунда көз жаздымда калган жагдайларга байланышкан жазалар
XV. Ажылык ибадатын толук аткара албай калуу
XVI. Азирети пайгамбарыбызга (саллаллаху алейхи васаллам) зыярат
ОНУНЧУ БӨЛҮМ
КУРМАНДЫК
I. Курмандык чалуунун важип болушу үчүн зарыл шарттар
II. Курмандыктын рукуну (түркүгү)
III. Курмандык чалуунун убагы
IV. Кайсы мал-жандыктар курмандыкка чалынат
V. Мал-жандыктын курмандыкка тоскоолдук жараткан кемтиктери
VI. Курмандыкты биргелешип чалуу
VII. Курмандык чалуу
VIII. Курмандык эти
IX. Курмандыкка байланышкан айрым бир маселелер
XI. Акика курмандыгы жана жаңы төрөлгөн балага байланышкан иштер
ОН БИРИНЧИ БӨЛҮМ
КАСАМ, НАЗИР ЖАНА КАФФАРАТ
I. Касам
А. Касамдын түрлөрү
Б. Касамдын каффараты
II. Назир
А. Назирдин шарттары
Б. Назирге байланышкан маселелер
III. Каффарат
А. Орозонун каффараты
Б. Касам каффараты
В. Жаңылыштык менен мусулман адамды өлтүрүүнүн каффараты
Г. Ажылык ибадатында убагынан мурда чач алдыруунун каффараты
Д. Зыхар каффараты
ОН ЭКИНЧИ БӨЛҮМ
НИКЕ ЖАНА АЖЫРАШУУ МАСЕЛЕСИ
I. Ислам done дининде үй-бүлө куруу
II. Никеге чейинки мамиле
III. Сөйкө салуу (кудалашуу)
IV. Баш кошуунун өкүмү
V. Нике
VI. Үйлөнүү тойу

VII. Нике келишиминин толук кандуу жарамдуу болушу үчүн зарыл шарттар
VIII. Баш кошуу тоскоолдуктары
А. Туруктуу тоскоолдуктар
Б. Кандаш туугандык
В. Кайын-журт туугандыгы
Г. Эмчектеш туугандык
Д. Убактылуу тоскоолдуктар
IX. Толук кандуу никенин жыйынтыгы
X. Махр
XI. Тукум
XII. Бала эмизүү
XIII. Бала багуу укугу (хидаана)
XIV. Нафака жоопкерчилиги
XV. Үй-бүлөнүн бузулушу
А. Ажырашуу
1. Куран жана Сүннөттүн негизине ылайык болуп-болбошу өңүтүнөн ажырашуунун түрлөрү
а. Суннии талак
б. Бид-ии талак
2. Жубайлардын ортосунда кайрадан нике кыйуу зарылчылыгысыз үй-бүлө отун тутандырып кетүүкетпөө өңүтүнөн «риж-ии» жана «баин» ажырашуу деп экиге бөлүнөт
а. Риж-ии талак
б. Баин талак
Б. Макулдашылган ажырашуу (мухаалаа)
В. Казыга кайрылуу
Г. Каргыш айтышуу жолу менен ажырашуу
Д. Төрт ай бою жубайы менен жыныстык катнашка кирбөө касамы
XV. Идда
А. Иддага байланышкан өкүмдөр
XVI.Суроо-жооптор
А. Бир жолу үч талак берип ажырашса болобу? Бул Куран менен сүннөткө туура келеби
Б. Мас адамдын талагы жарактуубу
В. Ачууга алдырган адамдын талагы жарактуубу
Г. Жыныстык катнашка чейин ажырашуу жараяны жүзөгө ашса, анын жыйынтыгы кандай болот?
Д. Жубайлардан бири Ислам дининен кайтса эмне болот?
Ж.Мусулманаялзатымусулманэмесадамгатурмушкачыгаалабы?
З. Ажырашуу сөзсүз түрдө каттоого алынышы, б.а. казы-сот аркылуу жараян этиши керекпи?
И. Махр белгиленбестен кыйылган нике жарактуубу?
К. Жыныстык катнашта адал жана арам болгон жагдайлар кайсылар?
Л. Зина деген эмне?
М. Мута никесин кыйдырууга болобу?
Н. Жубайлардын үй-бүлөдөгү жүрүм-туруму
О. Ата-эненин балага таалим-тарбия берүү жоопкерчилиги
ОН ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

КҮНҮМДҮК ТУРМУШТА АДАЛ ЖАНА АРАМ ИШТЕР
I Тамак-аш
А. Кургакта жана сууда жашоочу арам деп эсептелген жаныбарлар кайсылар ?
Б. Сууда жашаган жаныбарлар туурасында шарияттын өкүмү
В. Эти адал жаныбарлар кайсылар?
Г. Эти адал жаныбарлардын кайсы мүчөлөрү желбейт?
Д. Мал мууздоонун таризи
Ж. Ууга чыгуунун жол-жоболору
II Арам ичимдиктер
А. Адамды мас кылуучу ичимдиктер
Б. Баңги заттар
III. Кийинүү
IV. Жасануу
V. Алтын-күмүш жасалгаларын колдонуу
VI. Музыка, көңүл ачуу жана спорт
VII. Жыныстык катнаш
ОН ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ
АРАМ КИРЕШЕ
I. Уурулук
II. Талап-тоноочулук
III. Мыйзамсыз мал-мүлккө ээ болуу
IV. Жетимдин мал-мүлкүн пайдалануу
V. Мамлекеттик мал-мүлккө кол салуу
VI. Фонд мал-мүлкүнө кол салуу
VII. Бирөөнүн акысына кайдыгер мамиле жасоо
VIII. Таразадан жана метрден алдоо
IX. Ихтикар
X. Соодага коюлган мал-мүлктүн кемчилигин жашыруу
XI. Арам нерселерди сатуу
XII. Жалган касам ичүү менен соода жүргүзүү
XIII. Арам кылынган иштер менен киреше табуу
XIV. Сүткорлук (пайызга акча алып-берүү)
XV. Кумар ойноо
XVI. Пара алуу
XVII. Иштөө мүмкүнчүлүгү боло туруп кайырчылык кылуу
ОН БЕШИНЧИ БӨЛҮМ
МУСУЛМАН АДАМДЫН НЕГИЗГИ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ
I. Азирети Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) пайгамбарды сүйүү жана андан үлгү алуу
II. Ислам динин жетик түшүнүү жана амал кылуу
III. Чынчылдык
IV. Адилеттүү болуу
V. Адал киреше табуу
VI. Ата-энеге жылуу мамиледе болуу
VII. Тууган-туушкандар менен болгон байланышты үзбөө
VIII. Кошуналык укук-милдеттерге аяр мамиледе болуу
IX. Изги адеп-ахлак

X. Ыйбаалуу болуу
XI. Эмгекчил болуу
XII. Үммөт үчүн күйүп-жануу
XIII. Дин исламдын көөнөрбөс дөөлөттөрүнө карата адеп сактоо
XIV. Жакшы адамдар менен бирге жүрүү
XV. Убадага бекем туруу
XVI. Дайыма тооба кылуу
XVII. Алланы эстөө, зикир кылуу
XVIII. Жоомарттык
XIX. Мечит куруу
XX. Кечиримдүү болуу
XXI. Напсини теске салуу
XXII. Терс кулк-мүнөздөн оолак болуу
XXIII. Дүйнө мал-мүлкүнө ашкере сүйүү бапестебөө
ОН АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ
ЧОҢ КҮНӨӨЛӨР
I. Чоң күнөө
II. Айрым чоң күнөөлөр жөнүндө кыскача түшүнүк
1. Адам өлтүрүү
2. Арак ичүү
3. Сүткорлук (пайызга акча берүү)
4. Кумар ойноо
5. Пара алуу
6. Зина
7. Уурулук
8. Бирөөнүн акы-укугун тепсөө
9. Таразадан жана метрден алдоо
10. Сыйкырчылык
11. Көзү ачыктык, кайыптан кабар берүү
12. Жалган айтуу
13. Текеберлик
ОН ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ
ИСЛАМ АГЫМДАРЫ
I. Агым жөнүндө жалпы түшүнүк
II. Акыйкат агымдар
А. Ишеним өңүтүндөгү агымдар
Б. Укуктук өңүттөгү агымдар
1 .Имам Азам (Ханафи) агымы
2. Малики агымы
3. Шаафи агымы
4. Ханбали агымы
III. Ахли сүннөт вал-жамаат агымынан тышкаркы агымдар

БАШ СӨЗ

Бисмиллаахир-Рахмаанир-Рахиим

Жаамы жандуу-жансызды жараткан Улуу Алла Таалага миң мертебе шүгүр! Ошондой эле Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбызга жана анын жолунан жүргөндөргө дубай салам!

Кыргыз элинин Ислам дини менен жашаганына миң жылдан ашуун убакыт өттү. Акыркы жүз жыл аралыгы казак, өзбек элдери сыяктуу кыргыз эли үчүн да руханий дөөлөттөрүнөн ажыроо өңүтүнөн оор жылдар болду. Кудайга шүгүр, бүгүнкү күнү кыргыз эли үчүн кайрадан Ислам дини менен жакындан таанышууга бир топ илгери мүмкүнчүлүктөр түзүлдү. Бул абдан кубанаарлык көрүнүш. Себеби ыймандуулук, абийирдүүлүк, ынтымак-ырашкерлик, биримдик бар жерде ырыс бар.

Ислам жазма булактарында ар бир мусулман баласына милдеттүү түрдө билүү зарылчылыгы бар диний маалыматтар жыйындысы «илмихал» деп атала келген. Илмихал китептери ыйман негиздери, ибадаттар жана ошондой эле негизги диний маалыматтарды камтыйт. Асыресе, колуңуздардагы эмгек да ушул максатта жазылган мусулман баласынын жашоо мыйзамынын кыскача топтому десек жаңылышпайбыз.

Китептин биринчи бөлүмүндө ыйман негиздери жана анын шарттары, экинчи бөлүмүндө Ислам өкүмдөрү жана тийиштүү терминдер жөнүндө түшүндүрмө берилди. 3-11-бөлүмдөрдө Ислам дининин негиздери, ибадаттар, ал эми 12-бөлүмдө нике тууралуу маалыматтарга орун берилди. Мындан сырткары адал-арам, мусулман баласынын өзгөчөлүктөрү жана чоң күнөөлөр жөнүндө да маалыматтар берилди. Китептин акыркы бөлүмүндө Ислам агымдары жана алардын пайда болуу себептери жөнүндө жалпы маалымат берүүгө аракет кылдык.

Жалпы Орто Азия, анын ичинде Кыргызстан мусулмандары Имам Азам агымынын өкүлдөрү болгондуктан бул китеп аталган агымдын негизинде даярдалды. Андыктан эмгектин булактары биринчи иретте Имам Азам агымынын укуктук китептери болду. Элдин биримдиги үчүн тажрыйбада кыйынчылыктардын болбошу өңүтүнөн бул жагдай өзгөчө мааниге ээ.

Имам Азам аалымдарынын алгачкы мугалимдери жана имамдары сахабалар болгон. Анын ичинде Абдуллах бин Масуд, Азирети Али баш болгон көптөгөн сахабалар Имам азам агымы түптөлгөн Куфа шаарында жашашкан. Имам Азам агымы да Ахли сүннөттүн калган үч агымы сыяктуу, эң ириде Куранга жана Сүннөткө таянат. Тагыраак айтканда, аалымдарыбыз Куран жана Сүннөттүн негизинде диний өкүм чыгарууга аракет кылышкан. Бул өкүмдөр жана фатвалар бир күндө эле пайда боло калган эмес. Ондогон, калаберсе жүздөгөн жылдар бою бул өкүмдөр кажыбас кайрат, талыбас эмгектин үзүрү деп айтууга толук негиз бар.

Китептин акырында колдонулган жазма булактардын тизмеси кошо берилди. Бул жерде ошол жазма булактардын айрымдары тууралуу кыскача маалымат берсек, ашыкча болбос. Китепте колдонулган негизги булактардын бири Имам Сарахсинин «ал-Мабсут» аттуу эмгеги. Бул китеп Имам Азамдын шакирти Имам Мухаммеддин алты китептен турган эмгегинин түшүндүрмөсү десек болот. Ырас, Имам Сарахси береги алты китепти бир китепке чогултуп, түшүндүрмөсү менен кошо иштеген. «Ал-Мабсут» эмгеги Имам Азам агымынын негизги жазма булактарынан болуп саналат. Имам Сарахсинин сөөгү Кыргызстандын Өзгөн шаарына коюлган. Ошондой эле жазма булактарыбыздан Имам Маргинаанинин «ал-Хидая», Садруш-Шариа ас-Саанинин «ал-Викоя» китебине корутунду иретинде иштеп чыккан «Мухтасарул-Викоя», Имам алКаасаанинин «Бадааиус-Санааи фии тартиибиш-Шарааи» жана ал-Мавсилийдин «ал-Ихтияр» аттуу китептерди эскерүүгө болот. Мындан сырткары Имам Азам агымынын дагы бир катар эмгектери, асыресе,

илмихал китептери да колдонулду. Илмихал китептери негизинен усулдук жактан чоң көмөк болду.

Китептин жарык көрүшүнө себепкер болгон «Жаштарды колдоо коомдук фондуна» жана ЖЧК «Башак»ка жана китепке салым кошкон жалпы боордошторума терең ыраазылычыгымды билдирем. Жараткан Алла аларга эки дүйнө бактысын берсин, оомийин!

Ийгилик Алла Тааладан!

Абдуррахман Хачкалы
Апрель 2008 / Рабиул-аввал 1429
Бишкек

КИРИШҮҮ

ДИН ЖӨНҮНДӨ ЖАЛПЫ ТҮШҮНҮК

Дин – адамдын Кудайга болгон ишениминде жана күнүмдүк турмушунда аккара, жакшы-жаман, ошондой эле өлүмдөн кийинки жашоо жөнүндөгү баалуулуктар жыйындысы. Дин – бул адам баласынын жашоосун белгилүү эрежелердин негизинде белгилүү нукка салган мыйзамдар топтому. Дин алгачкы адам менен бирге келген эреже. Ошондуктан ал адамзат тарыхынын ар бир доорунда жандуулугун сактап, адам жашоосунан бөлүнгүс өзгөчөлүгүн уланткан. Мунун негизги себеби адамдын динге жатык жан болушу, диний туюмдун табигый өзгөчөлүк болгондугу.

Ишенүү, сыйынуу адам баласы төрөлгөндөн тарта чогуу ала келген өзүнчө сезим-туюм. Адамда ар качан жана ар жерде кандайдыр бир улуу, күчтүү, кудуреттүү затка баш калкалоо, ага таянуу, ишенүү жана андан жардам тилөө муктаждыгы болот. Адам баласы денеден жана рухтан тураары жалпыга маалым. Андыктан дененин муктаждыгы болгондой эле, рухтун да муктаждыгы бар. Ырас, Жалгыз Алла Таалага ишенүү, Ага ибадат кылуу – бул рухтун эң иридеги муктаждыгы. Бул муктаждык туура камсыздалбаса, адам баласы ар кандай терс жолдорго, калпыс ишенимдерге багыт алып түбөлүк бактысынан ажырайт. Адам баласы тек Аллага багыт алып, Ага гана ибадат кылганда рух дүйнөсүн туура камсыздаган болот. Ошондо гана рухий жактан чыныгы бейпилдикке жетет.

Асыресе, адам баласы жашоо тек бул дүйнө менен гана чектелүү болгондугун, өлүмдөн кийин эч кандай жашоо уланбашын ойлошу мүмкүн. Ырасында, бул туура эмес түшүнүк. Өлүм – бул бүтүү, жок болуу дегенди билдирбейт. Чыныгы түбөлүк жашоо өлүмдөн кийин башталат. Алла Таала акыретти унуткан адамдарга пайгамбарлары аркылуу муну эскерте келген. Булар Ыйык Куранда ачык-айкын айтылган.

«Дин» түшүнүгүнө көптөгөн аныктамалар берилген. Диндердин ортоктош өзгөчөлүктөрү болгону сыңары айырмачылыктары да бар. Мына ушул себептен дин түшүнүгүнө берилген аныктамалар бардык диндерди өз ичине камтый албайт. Диндердин негизи – бул ишеним. Дин ишенимге таянат. Адамзат тарыхында адамдар кандайдыр бир улуу күчкө, жаратуучуга, ошондой эле ар кандай табият кубулуштарына, тоо-ташка, рухий заттарга ишенип келишкен. Мына ошондуктан Ислам аалымдары диндерди «акыйкат» жана «жалган» дин деп экиге бөлүп карашкан.

I АКЫЙКАТ ДИН

Ислам дини бүгүнкү күнү жер бетинде тек акыйкат дини. Акыркы Кудайы дин. Акыркы Азирети Мухаммед Пайгамбар анын пайгамбары, акыркы Ыйык Куран анын ыйык китеби болуп эсептелет. Бүгүнкү күнү Кудай Таала жиберген диндерден үчү гана жашап келет. Алар Иудаизм, Христиан жана Ислам диндери. Бул диндердин экөөсү т.а. Иудаизм жана Христиан диндери бүгүнкү күнгө чейин адамдар тарабынан бурмаланып,

нагызын сактай алган эмес. Булардан Ислам дини гана өзүнүн нагызын, аруулугун сактап келген.

Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын пайгамбарлыгы көптөгөн мужиза-кереметтер менен тастыкталган. Анын эң чоң мужиза-керемети – бул Ыйык Куран. Ал – Алланын сөзү. Муну андагы маалыматтарды жазуу адам баласынын колунан келбей тургандыгынан байкоого болот. Ырас, аяттардын бири-бирине куюлушкандыгы, маанисинин тереңдиги, өтмүштөн, келечектен кабар бериши, айрым бир бүдөмүк аяттардын бүгүнкү күнү ачыкка чыгышы, береги аяттарга илимий изилдөөлөрдүн дал келип жатышы, адамзат бүгүн араң жетип олтурган акыйкаттарга 14 кылым илгери эле ишарат жасашынын өзү эле Курандын акыйкаттыгын далилдөөдө.

Ыйык Курандын бир да сөзү бүгүнкү күнгө чейин бурмаланбай келди. Мунун себеби аяттар түшүрүлөөр замат жазылып, көптөгөн сахабалар тарабынан жатталып турушу болгон. Курандын кыяматка чейин бурмаланбашы – бул Алланын кепилдиги.

II ЖАЛГАН ДИНДЕР

Азирети Адам ата адамзаттын алгачкы пайгамбары болгон. Алла Таала Пайгамбарларын жөнөтүп адамдарга туура ыйман-ишеним, ибадат жана өз ара мамиле эрежелери жөнүндө кабар берген. Пайгамбарлардын бардыгы бир ишенимге чакырышкан. Ал жалгыз Аллага, Анын ак жолуна гана чакырган тавхид-Ислам ишеними болгон. Бирок белгилүү убакыттын өтүшү менен адамдар бул өкүмдөрдү бурмалап бузушкан. Ошол себептен бурмаланган диндер пайда болгон. Жогоруда айтылгандай, буга бүгүнкү күнү Иудаизм жана Христиан диндерин мисал келтирүүгө болот. Диндердин бурмаланышынын себеби ыйык Китептердин жоголушунан соң кээ бир адамдар тарабынан диндин негиздери, өкүмдөрү өз каалоо, жеке кызыкчылыкка ыкталып жазылышы болгон. Чынында Алла Таала аларга мындай укук берген да, же вахий (Кудайы кабар) жиберген да эмес. Андыктан бул диндер адам баласын түбөлүк бакытка алып бара албайт. Тек Алланын ак жолунан гана адаштырат.

Мындан тышкары эч кандай Кудай Таала тарабынан кабар берилбеген, тек адамдар өздөрү ойлоп тапкан ар кандай ишенимдер да бар. Булардын жаңылыш болгондугунда эч кандай күмөн жок.

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

ИСЛАМ ДИНИНИН ИШЕНИМ НЕГИЗДЕРИ – АХЛИ СҮННӨТ ИШЕНИМИ

I АХЛИ СҮННӨТ ВАЛ-ЖАМААТ

Азирети Пайгамбарыбыздын доорунда мусулмандар ортосунда ишеним негиздери өңүтүнөн эч бир талаш-тартыш маселе болгон эмес. Ал эми кийинки доорлордо мусулмандардын саны өскөндүгүнө байланыштуу жаңы мусулман болгон адамдар менен бирге көптөгөн ишенимдер, түшүнүктөр мусулман коомчулугунда пайда болгон. Анын ичинен Куранга жана сүннөткө дал келбеген ишенимдер чыккан. Мына ошондуктан Ислам аалымдары Куранга жана сүннөткө таянган кескин ишеним негиздерин белгилеп жазышкан. Дал ошол Азирети Пайгамбарыбыздын жана кутман сахабалардын жолунан тайбаган Ислам аалымдарынын пикирлерин жактагандар «Ахли сүннөт вал жамаат» (суннийлер) деп аталып калган. Бүгүнкү күнү дүйнөдө мусулмандардын дээрлик көпчүлүгү ушул агымды карманышат. Ахли сүннөттүн ишеним өңүтүнөн эки агымы бар. Алар Матуриди жана Ашари агымдары. Бул экөөнүн ортосунда ишеним негиздеринде айырмачылык жок. Кээ бир детал, майда-бачек маселелерде гана айрым айырмачылыктары бар. Ал эми укуктук өңүтүнөн Имам Азам, Шафии, Ханбали жана Малики болуп төрткө

бөлүнөт. Бул агымдарды мусулмандар ортосунда кандайдыр бир бөлүнүп-жарылуучулук катары эмес, мусулмандар үчүн өзүнчө даңгыр жол, өзгөчө ырайымдуулуктун, биримдиктин, ынтымактын жолу катары кабылдоо дурус.

Ахли сүннөт «ахли хак – акыйкат жамааты» деп да айтылат. Ахли сүннөт агымы боюнча, кескин далилге таянбаган жагдайларды Ислам дининин негиздерине, аят-хадистерге карама-каршы келбеген таризде жоромолдоп чечмелөөгө болот. Мындай чечмелөөлөр эч кимди дин Исламдан чыгарбайт. Куранда жана сүннөттө ачык-айкын түрдө белгиленбеген жагдайлар ыйман негиздерине кирбейт. Мына ошондуктан бул жагдайларды ыйман негиздерине кошуу «бидат» (динге жаңылык киргизүү) болуп эсептелет. Мындай көз караштагы агымдар «бидат агымдары» делет.

Ахли сүннөт агымынын аалымдары ыйман негиздери жана жалпы укуктук негиздер өңүтүнөн баары бир көз карашта. Жалпы негиздер өңүтүнөн эч бир талаш-тартыш маселе жок. Жогоруда белгиленгендей, булагымдардын ортосунда Ислам дининин өзөгүнө доо кетирбеген кээ бир майда-бачек маселелерде гана айрым айырмачылыктар бар. Ахли сүннөт Куранга жана сүннөткө таянат. Куранда жана сүннөттө кандай буюрулган болсо, ахли сүннөт дал ошондой ишенип, дал ошондой кадам таштайт.

Негизинен укуктук өңүттөн Имам Азам (Ханафи) агымындагылар Матуриди агымын карманышат. Имам Матуриди өзү укуктук өңүттөн Имам Азамдын жолу менен жүргөн.

II ИСЛАМ ДИНИНИН ИШЕНИМ НЕГИЗДЕРИ

Ислам дини же мусулманчылык делген чакта Алланын акыркы элчиси Азирети Мухаммед пайгамбар чакырган динди түшүнө келебиз. Ырасында Азирети Адам атадан бери Алла Таала тарабынан жөнөтүлгөн диндердин бардыгы негизинен Ислам дини болуп эсептелет. Алар белгилүү убакыттын өтүшү менен адамдар тарабынан бурмаланып келген. Ал эми ардактуу Пайгамбарыбыз Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* үндөгөн Ислам дини кыяматка чейин аруулугун сактайт. Бул Жараткан Алла Тааланын кепилдиги, асыресе, мусулмандарга болгон өзгөчө ыроосу.

Ислам дининин өзүнө таандык ишеним негиздери бар. Бул ишеним негиздеринин жалпы аты «Тавхид ишеними» деп аталат. Тавхид – бул Жараткан Кудуреттин ар тараптан жалгыздыгын, теңдешсиздигин, окшошсуздугун, улуулугун тастыктаган ишеним. Тавхид ишениминин өзөгүн «Алла Тааланын тек, жалгыз болушу» түзөт. Бул деген сөз жер-асманда, ай-ааламда, айтоор, эч бир жерде Андан башка кудай жок дегенди каңкуулайт. Адам баласынан же жин дүйнөсүнөн же периштелер дүйнөсүнөн эч ким Ага тең келе албайт. Тавхид ишеними келмеде (калма-и тавхид) жана шахадат (күбөлүк) келмесинде корутундуланат. Келме төмөнкүчө айтылат: «Лаа илааха иллаллаах, Мухаммадур-Расуулуллаах». Ал эми күбөлүк келмеси: «Ашхаду ан лаа илааха иллаллаах, ва ашхаду анна Мухаммадан абдуху ва расуулух» (Алладан башка кудай болбогонуна жана Мухаммед Анын кулу жана элчиси болгондугуна күбөгө өтөм (ишенем)) деп айтылат. Тигил же бул адам ушул сөздү айтып, Ислам динин жалпысынан тастыктап кабылдашы **«Ижмаалии ыйман»** деп аталат. Мына ушундай таризде ыйман келтирген адам Ислам дининин ыйман негиздерин, Азирети Пайгамбарыбыз алып келген бардык мыйзам-эрежелерди кабыл алган болуп эсептелет. Алла Таалага ишенүү – Анын жаамы жандуу-жансызды жараткандыгын, адам баласына жакшыжаманды, адал-арамды билдирүү менен жападан жалгыз Өкүм жүргүзүүчү болгондугун кабылдоо дегенди түшүндүрөт. Азирети Мухаммеддин (саллаллаху алейхи васаллам) пайгамбарлыгын кабылдоо – бул Алланын элчиси

болгондугун жана ал алып келген мыйзам-эрежелердин акыйкат, туура болгондугун кабыл кылуу дегендик.

Ислам дининин ишеним жана ибадат негиздерине өз-өзүнчө ишенүү **«Тафсилий ыйман»** деп аталат. Мусулман баласы ар бир ыйман негизине, Пайгамбарыбыз алып келген жолдун туура болгондугуна толук ишенет. Булардан бирин кабыл албаган адам Азирети Пайгамбарды жалганчы катары көрүп, Алланын өкүмүн четке каккан болот. Ошондуктан ал адам мусулманчылыктан четтеп калат. Ислам дининин бир негизин кабыл албоо – анын бардык негиздерин, өкүмдөрүн четке кагууга тете. Ыйык Куранда жана куттуу хадистерде ачык-айкын көрсөтүлгөн нерселерди четке кагуу каапырлыкты талап кылат. Демек, ыйман негиздеринен, парз өкүмүндөгү иштерден бирин четке каккан жана ачык-айкын түрдө арам болгондугу билдирилген нерсени арам катары кабыл албаган адам ыймандан чыгып калат, Кудай өзү сактасын!

Ислам дининин ишеним негиздерин төмөнкүчө тизмелөөгө болот:

А. АЛЛАГА ИШЕНҮҮ

Алла Таала бар жана жалгыз. Анын эч жерде теңдеши жок. Төрөгөн да, төрөлгөн да эмес. Ал эч бир нерсеге окшобогондой эле, эч нерсе Ага окшобойт. Алланын сыпаттарына Куранда жана сүннөттө белгиленген таризде ишенүү Ислам дининин талабы. Ибадат, дуба, кулчулук жалгыз Өзүнө гана кылынат. Ал жаамы жандуу-жансызды жараткан жалгыз Жаратуучу.

Куранда ааламдын, адамдын турган турпаты Жараткан Алланын бар экендигине, ааламдагы кынтыксыз чеберчиликтин эң кичинесинен эң алпына чейинбардык жандуу-жансыз мүлдө мүчүлүш-кемчиликтерден такыр оолак улуу АллаТаала тарабынан гана жаратылгандыгына ишарат жасаган көптөгөн аяттар бар.Бул багыттагы аяттардын айрымдары төмөнкүчө: *«Чындыгында, асман-жердинжаралуусунда, түн менен күндүн алмашуусунда, адамдарга пайдалуу болупдеңиздерде сүзүп жүргөн кемеде, Алла асмандан суу түшүрүп, жерди өлгөндөнкийин (кайра) тирилтүүсүндө, андагы (жер бетиндеги) ар түрдүү жаныбарлардын таралуусунда, шамал багыттарынын өзгөрүшүндө, жер менен асмандын ортосунда буйрукка дайым даяр турган булуттарда акыл-эстүү адамдарүчүн Алланын белгилери бар»* (Бакара сүрөсү, 164) *«Инсан өзүнүн эмнеден жаралганына карап көрсүнчү! Ал атылып чыгуучу суудан жаралган. (Ал суу) бел жанакөкүрөк арасынан чыгат. Акыйкатта, Ал (Алла Таала) аны өзүнө кайтарыптирилтүүгө кудуреттүү!»* (Таарик сүрөсү, 5-8) *«Ырасында, силер үчүн мал-жандыктарда да үлгү-сабак бар. Силерге малдын ичиндеги (курсагындагы) каныменен жининин арасынан чыккан ичкенге жагымдуу нагыз сүт ичирүүдөбүз»(*Нахл сүрөсү, 66).

Алла ишениминде ар бир адам үчүн өтө кылдат мамиле жасашы зарыл маанилүү жагдайлар бар. Аларга Аллага ишенүү менен бирге Ага шерик кошуу, Алла Таалага кайсыдыр бир адамды же нерсени теңөө, аларды Кудай деп билүү, асыресе, бүгүнкү күнү христиандар жана иудейлер жаңылган жагдайлар кирет.

Тавхид ишениминин негиздери төмөнкүчө:

Алла Тааланы заты жагынан тек деп билүү: Алла Таала заты жагынан тек, жалгыз. Ар түрдүү кемчиликтерден аруу. Бул багытта Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Эгер (жети кат) асманда жана жерде Алладан башка кудайлар болсо, анда ааламдын тартиби (мыйзамы) бузулуп кетмек»* (Анбия сүрөсү, 22) Бул аят Алланын уулу болбостугун, идолдор Ага тең болалбашын билдирет. Христиандардын Иса пайгамбарды Кудайдын уулу катары кабылдашы Ислам дининин Алла ишенимине дал келбейт. Бул Аллага шерик кошуу (ширк) деп аталат.

Алла Тааланы сыпаттары жагынан жалгыз кабылдоо: Сыпаттары жагынан да Ага эч ким тең келе албайт. Алла Таала эзелий, түбөлүктүү, билүүчү, угуучу жана көрүүчү. Бул сыпаттардын айрымдары ысым иретинде адамдарга ыроолонсо да, Алланын сыпаттарына такыр окшобойт. Маселен, Ал эзелтен беркинин баарын билүүчү, түбөлүктү да билүүчү. Ал эми адам баласы белгилүү гана нерселерди билет. Бул Алла Тааланын ага ыроологон өзүнчө ыроосу.

Тек Алла Таалага гана кулчулук кылуу: Тавхид (Жараткан Алланы жалгыз деп билүү) ишеними тек Аллага гана ибадат кылуу, Ага гана алакан жая дуба кылуу зарылчылыгын талаптайт.

«Тавхид» жана «ширк» сөздөрү карама-каршы мааниде колдонулат. Ширк – бул ибадатта, кулчулукта, Алланын затында, сыпаттарында Ага кайсыдыр бир адамды же нерсени теңөө, ортоктош кабылдоо. Башкача айтканда, Алладан башка нерселерге да бул сыпаттарды ыйгаруу. Тавхид ишеними болсо, Кудай катары жалгыз Алланы гана кабылдоо керектигин талап кылат. Ал бүтүндөй ааламдын Ээси, сыйынууга Ал гана татыктуу, Ал бардык нерсеге кудуреттүү.

Ошентип, тавхид ишеними адамды көзгө көрүнүп-көрүнбөгөн башка нерселердин кулуна айланбашына чакырат.

Инсанияттын алгачкы дини тавхид болгон. Ырас, алгачкы инсан Азирети Адам пайгамбар болгондуктан тавхид ишенимин тутунган. Андан кийинки пайгамбарлардын бардыгы өз үммөттөрүнө мына ушул тавхид ишенимин жеткизишкен. Алардын ичинен Азирети Иса пайгамбар да, Азирети Муса да элди тавхид ишенимине чакырган. Тилекке каршы, адамдар белгилүү убакыттан кийин пайгамбарлар апкелген тавхид ишенимин бурмалап Алланын ак жолунан адашкан.

Тек Алла Таала гана биле турган кайып билгиликтерин башка бирөөнүн билээрин айтуу, Алланын Жаратуучу болгондугун четке кагуу, Алладан башкага сыйынуу, табынуу, Иса пайгамбарды Кудай Тааланын уулу катары кабылдоо ширк болуп эсептелет.

АЛЛАНЫН ЫСЫМДАРЫ

Алла Тааланын өзүнө таандык ысым-сыпаттары бар. Бул багытта аяттарда төмөнкүчө буюрулат: *«Ал – Аллах! Андан башка кудай жок. Эң жакшы ысымдар ага таандык!»* (Таха сүрөсү, 8) *«Эң көркөм ысымдар Аллага таандык. Ага ошол ысымдар менен жалбаргыла!»* (Аараф сүрөсү, 180)

Алла Тааланын затын жана бардык сыпаттарын камтыган ысым «Аллах» ысмы болуп эсептелет. «Аллаһ» ысмы жалгыз Жараткан үчүн гана колдонулгандыктан, анын көптүк түрү жок. Бул ысым башка эч нерсе үчүн колдонулбайт, которулбайт да. Куранда Алла Таала үчүн «Рабб», «илах» «мавлаа» сыяктуу ысымдар да колдонулган.

Кээ бир куттуу хадистерде «Исм-и азам» (Алланын эң улуу ысмы) жөнүндө кеп салынат. Бул ысым менен дуба кылуу дубанын кабылданышына себеп болоору айтылган. (Абу Давуд, Витр, 23; Тирмизи, Дааватˌ 64, 65) Бирок бул Алланын кайсы ысмы болгондугу туурасында «Аллах» «Рахман», «Рахим», «ал-Хаййул-Каййуум», «зул-Жалаали вал-икром» ысымдарынын болуу ыктымалы билдирилген.

Аяттарда буюрулгандай, эң көркөм ысымдар Алла Таалага таандык. Булар «ал-Асмаул-хуснаа» деп айтылат. Бир хадисте Алла Тааланын 99 ысмы болгондугу жөнүндө маалымдалган. (Бухари, Дааватˌ 68; Тирмизи, Зикр, 2)

АЛЛАНЫН СЫПАТТАРЫ

Алла Тааланын ысымдары менен бирге сыпаттары да бар. Алла Тааланын сыпаттары «затий» жана «субутий» деп экиге бөлүнөт. Затий сыпаттары тек Өзүнө гана

таандык сыпаттар. Булар Анын затына түк жарашпаган нерселерден оолак болгондугун айгинелейт.

1. Затий сыпаттары: [1]

Вужуд: Алла Таала өзүнө гана таандык зат дегенди түшүндүрөт.

Кыдам: Алла «эзелий» б.а. абалкынын абалкысы, башталгычы жок. Ал ар дайым бар болгон. Алладан башка жаамы жандуу-жансыздын баары жаратылган болумуштар.

Бакоо: Алла Таала түбөлүктүү дегенди туюнтат. Вахданият: Алла Тааланын жалгыздыгы. Анын Кудайлыгында, сыпаттарында Ага эч ким теңдеш эмес.

Мухалафатун лил-хавадис: Алла Таала жаралган жандуу-жансыздын бирине да окшобойт. Шууро сүрөсүнүн 11-аятында мындай буюрулат: *«Ага окшош эч нерсе жок. (Анын затына, сыпаттарына эч нерсе теңдеше албайт жана окшобойт)».* Мына ошондуктан берегi аяттын талабы катары Куранда өткөн «Алланын колу, жүзү» деген түшүнүктөрдү «Алланын кудурети, Алланын заты» деп түшүнүү керек. Болбосо, Аны жаралган нерселерге окшоштурган болобуз. Ушул себептен улам Аллага кандайдыр бир орундук-жер таңуулоого болбойт. Алла Таала жаралган нерселер сыяктуу белгилүү бир жерде эмес. Ал ар жерде. Андыктан «Алла Таала көк-асманда гана» деп ишенүү туура эмес. Бул тавхид ишенимине дал келбейт. Ал бүт жерде, белгилүү жер-орундуктан такыр оолак.

Кыям бинафсихи: Алла Таала эч бир нерсеге муктаж болбостон бар. Анын барлыгы Өзүнөн. Ал эми жаамы жандуу-жансыздын жаралышы Ага гана таандык. Тагыраак айтканда, бүтүндөй аалам-атпайды Алла өзү жараткан.

2. Субутий сыпаттары

Алла Тааланын бардык кемчилик-мүчүлүштүктөрдөн оолак болгондугун айгинелеген сыпаттары «субутий сыпаттар» деп аталат. Алар төмөнкүчө:

Хайат: бул сыпат Алла Тааланын тирүүлүгүнө далалат кылат. Анын илим, кудурет сыяктуу сыпаттары мына ушул сыпатка таянат. Алланын тирүү болушу башка жандуулар сыяктуу эмес. Анын тирүүлүгү эзелий жана түбөлүктүү.

Илим: Билүү дегенди түшүндүрөт. Алла Таала бардык нерсени билүүчү. Ага жашыруун эч бир нерсе жок.

Самии: Алланын угуучулук сыпаты. Ал эч бир нерсеге муктаж болбостон бүт нерсени угуучу. Адамдар жана башка жандуулар белгиленген чектен тышкаркы нерселерди уга алышпайт.

Басар: Анын көрүүчүлүк сыпаты. Бүт нерсени көрүүчү. Ал кандайдыр бир жарыктыкка ж.б. нерселерге муктаж болбостон көрөт.

Кудурет: Алла Таала бардык нерсеге күчү жетет. Ал тигил же бул нерсени жаратуу жана жок кылуу кудуретине ээ. Анын кудурети чексиз.

Ирада: Алланын эрк-каалоосу дегенди туюнтат. Ал каалаган нерсе сөзсүз түрдө болот. Анын эрк-каалоосунан тышкары эч бир нерсе жаралбайт.

Калам: Алланын сүйлөөчүлүк сыпаты. Алланын «калам» сыпаты кандайдыр бир нерсеге муктаж эмес. Пайгамбарларга келген ыйык Китептер Анын «калам» сыпатынын көрнөгү.

Таквин: Алланын жаратуучулук сыпаты. Алла Таала бул сыпаты менен кандайдыр бир нерсени жоктон жаратат. Анын тирилтүүсү, өлтүрүүсү, жашоо берүүсү, ырыскы берүүсү ж.б. дал ушул «таквин» сыпатынын талабы.

Б. ПЕРИШТЕЛЕРГЕ ИШЕНҮҮ

Периште – бул Алла Таала тарабынан жаратылган, Анын буйрук-жарлыктарын аткарган, эркек-ургаачысы болбогон жандык. Периштелерге ишенүү зарылчылыгы жөнүндө Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Ким Аллага, периштелерине, китептерине, элчилерине жана кыямат күнүнө ишенбесе, ал адашууда болот»* (Ниса сүрөсү, 136). Периште (малак) сөзү Куранда 87 жолу кайталанат. Периштелер нурдан жаралган. Алар Алла Таалага эч качан баш көтөрбөйт. Алар тек Алла билдирген нерселерди гана билишет. Бизге маалымдалган периштелердин арасынан төртү чоң периштелер болуп эсептелет. Алар төмөнкүлөр:

Жабраил: Вахий (Алланын кабары) алып келүүчү периште. Ал пайгамбарларга Алланын вахийин жеткизген.

Микаил: Табият кубулуш-жараяндарын жүзөгө ашыруучу (жамгыр, кар жаадыруу, шамал жүргүзүү сыяктуу озуйпаларды аркалаган) периште.

Исрафил: Кыямат күнү сурнай тартуучу периште. Исрафил ысмы куттуу хадистерде өтөт (Муслим, Мусафирин, 200; Абу Давуд, Солаат, 119)

Азраил: Жан алуучу периште.

Булардан сырткары Аллага кулчулук кылуу менен эң жакын «Мукаррибуун» периштелери, адамдын оң жана сол ийнинде амал-иштерди жазып туруучу «Кирооман Каатибиин» периштелери, бейиш жана тозокто Алланын буйругун аткаруучу периштелер, момун-мусулмандарга арка-жөлөк болуп согуш учурунда жардам берген периштелер бар. Булар жөнүндө Куранда маалымат берилген (Аали Имран сүрөсү, 124; Анфал сүрөсү, 9). Ошондой эле куттуу хадистерде көрүстөндө сурак алчу «Мункар жана Накир» аттуу периштелер жөнүндө да кабар берилген (Тирмизи, Жанаиз, 70).

В. ЫЙЫК КИТЕПТЕРГЕ ИШЕНҮҮ

Алла Таала пайгамбарларына Китептерин түшүргөн. Бул ыйык Китептерден бүгүнкү күнгө чейин нагызын сактап калган тек Китеп – бул Ыйык Куран. Буга чейинки китептер адамдар тарабынан бурмалангандыктан ишеним, ибадат негиздери да бузулган. Куран – бул Алланын сөзү. Куран кыяматка чейин бурмаланбай турганына кепилдик берилген тек акыйкат Китеп.

Куранда пайгамбарларга түшүрүлгөндүгү маалымдалган китептер төмөнкүлөр: Азирети Ибрахим пайгамбарга баракчалар түшүрүлгөн. Азирети Мусага Таврат, Азирети Давудка Забур,

Азирети Иса пайгамбарга Инжил, Азирети Мухаммед пайгамбарга Куран-ы Карим түшүрүлгөн.

Жогоруда белгиленгендей, Курандан сырткары бул китептердин бардыгы учурунда бурмаланып, бүгүнкү күнгө чейин нагызын, аруулугун сактай албай калган. Куран-ы Карим Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын учурунда жазылып, ошону менен бирге көптөгөн адамдар тарабынан ар бир сөзү жатталган. Ыйык Куран бүтүндөй инсаниятка түбөлүк бакыттын ачкычы иретинде тартууланган. Анда эч бир ача пикир, карама-каршылык жок. Инсаният менен жин ааламы биригишсе да, Куран сыяктуу китеп жаза алышпайт. Куран мааниси жагынан да, сөздүн куюлушкандыгы жагынан да өзгөчө мужиза-керемет китеп.

Куранга ишенбеген, же анын кандайдыр бир өкүмүн кабыл албаган адам ыйман келтирген болуп эсептелбейт. Куран окуунун өзү да ибадат.

Кураны Карим Кудайы китептердин эң акыркысы болуп, өзүнөн мурунку ыйык китептердеги укуктук өкүмдөрдү жараксыз кылган.

Г. ПАЙГАМБАРЛАРГА ИШЕНҮҮ

Пайгамбар – бул Алла Тааланын кабарын, мыйзам-эрежелерин инсаниятка жеткирүүгө милдеттүү элчи дегенди түшүндүрөт. Алгачкы инсан Азирети Адам ата ошол эле учурда биринчи пайгамбар болгон. Алла Таала аны ата-энесиз жараткан. Инсаният пайгамбарлык менен, ырас, Алла үйрөткөн нерселер менен башталган. Мусулман адам Азирети Адам атадан баштап бардык пайгамбарларга ишениши керек. Пайгамбарлар элди ыймандуулукка, Алланын ак жолуна үндөгөн. Акыркы пайгамбар Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* болуп саналат. Инсаният пайгамбарга жана ал апкелген туура жолдун ачкычына ар качан муктаж. Ыйман негиздери, ибадаттар руханий маселелер болгондуктан адамдар өздөрү тек акылдын жардамы менен буларды толук биле алышпайт. Ошондой эле пайгамбарлар адилеттүүлүктүн, акыйкаттын жана коомдук тартиптин негиздерин да элге жеткизишкен. Себеби бул багытта да адамдардын жаңылышы толук ыктымал.

Азирети Мухаммед Пайгамбарыбыз бардык пайгамбарлардын бир тууган болгондугун маалымдаган. Алла Таала пайгамбарларга Өзүнүн ак жолун элге жеткизүү озуйпасын жүктөгөн. Бардык пайгамбарлар бир ишенимге үндөгөн.

Пайгамбарлардын пайгамбарлык далили мужиза-кереметтер болгон. Ар бир пайгамбар өз үммөтүнө Алланын элчиси экендигине карата мужиза көрсөткөн. Мужиза – бул, пайгамбардан башка адамдын колунан келбей турган иш. Маселен, Азирети Ибрахимдин алоолонгон от-жалынга жанбашы, Азирети Мусанын аса таягы менен деңизди экиге бөлүшү, Азирети Иса пайгамбардын баткактан чымчык жасап, Алланын уруксаты менен жан киргизип учурушу сыяктуу.

Азирети Мухаммед Пайгамбарыбыздын да көптөгөн мужизалары бар. Анын эң чоң мужизасы – Куран болуп эсептелет. Анткени Куран бул Алланын сөзү. Адамдар жана жин дүйнөсү бириксе да, андай китеп жаза албайт.

Пайгамбарыбыздын дагы бир мужизасы түндүн өтө кыска мөөнөт аралыгында Меккеден Кудус шаарына барышы болгон. Анын жансыз сыяктуу көрүнгөн нерселер менен дил алышуусу, периштелер менен сүйлөшүүсү, кайсыдыр бир окуяны алдын-ала айтышы сыяктуу көптөгөн мужизалары жараян эткен.

Куран-ы Каримде аты аталган пайгамбарлар төмөнкүлөр: Адам (алейхис-салам), Идрис (алейхис-салам), Нух (алейхис-салам), Худ (алейхиссалам), Салих (алейхис-салам), Ибрахим (алейхис-салам), Лут (алейхиссалам), Исмаил (алейхис-салам), Исхак (алейхис-салам), Якуб (алейхиссалам), Юсуф (алейхис-салам), Аййуб (алейхис-салам), Зулкифл (алейхис-салам), Шуайб (алейхис-салам), Муса (алейхис-салам), Харун (алейхис-салам), Давуд (алейхис-салам), Сулайман (алейхис-салам), Илияс (алейхис-салам), Алясаа (алейхис-салам), Юнус (алейхис-салам), Закария (алейхис-салам), Яхия (алейхис-салам), Иса (алейхис-салам), Мухаммед (алейхис-солаату вассалам).

Д. АКЫРЕТТИК ЖАШООГО ИШЕНҮҮ

Адамдар көз жумгандан кийин белгилүү убакыт өткөн соң кайра жан берилип, түбөлүктүү акыреттик жашоолорун улантат. Акырет жашоосу кыямат күнү менен башталат. Кыямат күнү ар бир адам тутунган ишеними, жасаган иштери боюнча суракка тартылат. Адилетсиздиктин баары жоюлуп, бардык адамдар өз акы-укуктарын алышат.

Өлүмдөн кийинки жашоо кабыр (көр) жашоосу менен башталат. Бул жашоо кыяматка чейин уланат. Кабыр жашоосу адамдын ишенимине, иш-амалдарына жараша же бейиш, же тозок сыяктуу өтөт (Бухари, Жанаиз, 89; Муслим, Жаннат, 65).

Бул дүйнө утурумдук жашоо. Ал эми акырет жашоосу түбөлүктүү. Адам баласы бул дүйнөдө кайсыл ишенимди тутунуп, эмне жасаган болсо, акыретте анын жакшы же жаман акыбетин алмакчы.

Сур (сурнай, най, керней сыяктуу нерсе) эки жолу тартылат. Биринчисинде жер-асмандагынын баары кыйрайт, көз жумат. Экинчисинде болсо, бардык адамдар денеси менен тирилет. Андан кийин бардыгы сурак өтчү **«махшар»** майданына чогултулуп, ар кимге өз **амал дептери** колуна карматылат.

Сурак берүү учурунда адамга амал дептери менен бирге мүчөлөрү жана жер бетиндеги жандуу-жансыздар (анын жакшы-жаман иштерине карата) күбөгө өтүшөт. Ал күнү эч кимге ийненин көзүндөй да адилетсиз мамиле жасалбайт. Бирөөнүн акы-укугу башка бирөөдө калбайт. Ар ким өз акы-укугун алат.

Амалдар **«миизан»** деп аталган таразада тартылат. Бул багытта Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Биз кыямат күнү туура таразаларды (адилеттүүлүктүнтаразасын) жайгаштырабыз. Эч кимге адилетсиз чечим чыгарылбайт. Тигил же бул адамдын сары кычынын данынчалык (ийненин көзүндөй жакшы-жаман) иши болсо да, аны таразага койобуз...»* (Анбия сүрөсү, 47)

Куттуу хадистердин биринде ал күнү адамдан өзгөчө мынабул нерселер тууралуу суралаары маалымдалат: Өмүрүн кайсыл жерде, кантип өткөргөндүгү, жаштыгын кандай өткөргөндүгү, мал-мүлкүн кантип таап, кай жерлерге сарптагандыгы, билген нерселери менен амал кылып-кылбагандыгы. (Тирмизи, Кыямат, 1)

Кыяматта бардык адамдар өтө турган **«сырат»** аттуу көпүрө бар. Сырат тозоктун үстүнө салынган. Хадистерде жакшы адамдар ал жерден ылдам өтөөрү билдирилген. (Муслим, Иман, 81.)

Акыреттик жашоонун негизги жери **бейиш** жана **тозок** болмокчу. Бул экөөнүн ортосунда «аараф» деген да жер бар. Бирок бул жерде кимдердин болоору тууарасында так маалыматтар жок. Айрым аяттардын маанисинен бул жердеги адамдар тозоктон Аллага баш калкалагандыгы жана бейишке кирүүгө үмүт байлагандыгы маалымдалат. (Аараф сүрөсү, 46-47.)

Мусулмандар же түз, же тозокто күнөөлөрүнүн өлчөмүнчө азабын тарткан соң бейишке киришет.

Ж. «КАДАР» ЖАНА «КАЗА»ГА (тагдырга) ИШЕНҮҮ

Арап тилинде «кадар» сөзү «өлчөм, кандайдыр бир нерсени өз өлчөмү менен өлчөө» сыяктуу маанилерди туюнтат. Ал эми терминологиялык мааниси төмөнкүчө: «Кадар – бул Алла Таала бардык нерсени эзелтен бери билип, белгилеши жана бүт нерсени белгилүү мыйзам-эрежелердин негизинде жаратуусу»[2]. Ал белгилеген нерселердин (м: окуялардын) өз учуру келгенде, белгиленген таризде жүзөгө ашышы «каза» деп аталат.

Куранда Алла Таала бардык нерсени өз чен-өлчөмү, тагдыры менен жараткандыгы жөнүндө маалымдалат. «Чындыгында биз баарын өлчөм менен жараттык» (Камар сүрөсү, 49) «Анын алдында баарынын өлчөмү бар» (Раад сүрөсү, 8). Адам баласы өзүнө ыйгарылган эрк-каалоосу менен жасаган ар бир ишинен жооптуу. Алла Таала эзелки илими менен бард ык нерсени Билүүчү. Бардык кубулуш-окуя Анын илими алкагында жараян этет. Жаратуучулук сыпаты тек Аллага гана таандык. Жакшылыкты да, жамандыкты да Ал жаратат. Ырас, адам уулу жакшылыкты да, жамандыкты да өз эрк-каалоосу менен тандоо укугуна ээ. Ал мына ошондуктан жооптуу. Куранда Алла Тааланын эрк-каалоосу менен тагдырды чийгендиги жөнүндө да, адам баласынын өз эрк-каалоосу менен жакшылык-жамандыкты тандоо укугуна ээ болгондугу тууралуу да көптөгөн аяттар бар. Алардын

айрымдары төмөнкүлөр: *«Калетсиз, Биз ага (адамга) туура жолду көргөздүк. Кааласа шүгүрчүл, кааласа кесир пенде болсун»* (Инсан сүрөсү, 3) *«Бул акыйкат (Куран) – Эгеңерден (түшкөн!) – деп айт. Андан соң каалаганы (Аллага) ишенсин, каалаганы каапыр болсун»* (Кахф сүрөсү, 29) *«Ар бир жан өзү жасаган иштин барымтасы (ар бир ишине жооп берет)»* (Муддассир сүрөсү, 38). Дагы бир топ аяттарда адам баласы тозокко өзүнүн каапырлыгынан, зулумдугунан жана күнөөлөрүнөн улам түшөөрү тууралуу да айтылат. Ошондой эле бейиш ыйман келтирген, жакшылык иштерди жасаган адамдар үчүн даярдалгандыгы жөнүндө да кабар берилет. Мына ушул аяттардын бардыгы адам баласы бул дүйнөдө жасаган ар бир ишине жооп бере тургандыгын, ар бир ишинин акыбетин көрө тургандыгын айгинелейт.

Азирети Пайгамбарыбыз куттуу хадистеринин биринде мындай дейт:

«Ырасында ар бир наристе Исламга жатык, ийкемдүү болуп төрөлөт. Кийин ал ата-энесинин багыты менен Иудаизм, же Христиан, же Мажуси дининин өкүлү болот» (Бухари, Жанаиз, 92; Муслим, Кадар, 25)

Тагдырга ишенүү – адамдын жасаган иштеринен жооптуу болушуна карама-каршы эмес. Анткени Алла Таала адамга эрк-каалоо ыроологон. Адам баласы жакшылыкты же жамандыкты өз каалоосу менен жасоо укугуна ээ. Алла Таала адамдын жакшы же жаман ишинин жүзөгө ашышын жаратат. Ошондой эле Алла Таала кааласа, адамдын жасай турган ишин жүзөгө ашырбай кое алат, Ал аны сөзсүз түрдө жүзөгө ашырууга мажбур эмес. Адам өз каалоосу менен кайсыдыр бир ишти жасашы «касб», ал эми Алла Тааланын жаратышы «холк» делет. Бул эки нерсе бири-бирине карама-каршы келбейт. Алла Таала адам баласын ар дайым жакшылыкка умтулуп, жамандыктан оолак болууга чакырган. Алланын чен-өлчөмүн, чийген тагдырын адам биле албайт.

Адам көпчүлүк учурда жамандык иш кылса, аны тагдырга, ал эми жакшылык кылса өзүнө таңуулап, «мен жасадым» дейт. Бул абал күнөөкөрлүктөн алыс болуу үчүн адам өзү ойлогон психологиялык жагдай. Бул туура эмес. Себеби ал жакшылыкка да, жамандыкка да жөндөмдүү. Ар бир жасаган ишин өз эрк-каалоосу менен жасайт. Ал эрк-каалоосунан тышкаркы иштерден жооптуу эмес.

Жогоруда белгиленген жагдайлар Исламдын ишеним негиздери. Буларды ар бир мусулман баласы жетик түшүнүшү керек. Мусулман адам Куранда жана сүннөттө ачык-айкын жана кескин түрдө билдирилген нерселерге ишенип, аларды кабыл алышы керек. Булардан кайсыдыр бир жагдайына ишенбесе, Ислам дининен чыгып калат. Себеби ыйман бөлүнчү нерсе эмес. Ырас, Курандын бир аятын же бир өкүмүн четке кагуу – Куранды толугу менен четке кагуу дегендикке жатат.

III «АХЛИ СҮННӨТ» АГЫМЫНЫН АЙРЫМ ПРИНЦИПТЕРИ

Ахли сүннөткө каршы кээ бир адашкан агымдар Ислам дини менен жакындан тааныш эмес айрым бир адамдарды учурунда өздөрүнүн ишенимтүшүнүктөрүнө тарта алышкан жана да тартууга жанүрөөдө. Мына ошондуктанАзирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын сүннөт жолуна бекем турууга аракет кылган бардык мусулмандар мына ушундай туура эмес бузукулукка карата өтө кылдат болуулары керек. Анүчүн эң ириде Ислам дини менен жакындан таанышууга, Азирети Пайгамбарыбыздын өмүр таржымалын ийне-жибине чейин окууга, асыресе, «ахли сүннөт вал жамаат»тын ишеним негиздерин жетик түшүнүүгө аракет кылуулары зарыл.

Ахли сүннөт агымын «бидат» агымдардан бөлүп турган айрым бир негиздер бар. Алардын айрымдарын төмөнкүчө тизмелөөгө болот:

1. Ахли сүннөт аалымдары амалды ыймандын (ишеним) бир бөлүгү катары эсептешпейт. Тагыраак айтканда, ыйман менен амал-иш экөө эки башка нерсе. Мына ошондуктан өз мойнундагы озуйпасын же ибадаттарын аткарбаган, же чоң күнөө кылган мусулман баласы Ислам дининен чыкпайт.[3] Ал киши тек күнөөкөр болуп эсептелет. Ал Алла Таалага тооба кылып (бул ишке экинчи жолобоо үчүн сөз берип) кечирим тилеши керек. Бирөөнүн акысын жеген болсо, аны төлөп же ээсинин ыраазылыгын алып адалдашуусу кажет.

Демек, кыбылага карап намаз окуган адамды кандайдыр бир күнөөсүнөн улам каапырлыкка чыгарууга болбойт.

Ахли сүннөт агымы боюнча, «мен мусулманмын» деген адам жогору дагы ыйман негиздерин кабыл алган чакта ыймандуу (момун-мусулман) болуп эсептелет. Мусулман адам күнөө иш жасоо менен мусулманчылык тан чыкпайт. Азирети Пайгамбарыбыздын учурунда да арак ичкен, зина кылып чоң күнөө жасаган мусулмандар болгон. Пайгамбарыбыз аларды каапырлыкка чыгарган эмес, болгону өздөрүнө тиешелүү жазаларын берген. Эгер чоң күнөө жасаган адам динден чыга турган болсо, Пайгамбарыбыз кескин түрдө аны каапырлыкка чыгармак. Ал эми Пайгамбарыбыз аларга мусулман катары мамиле жасаган. Ошондуктан мусулман адам кандайдыр бир күнөөсүнөн улам каапыр болуп эсептелбейт. Кайсыдыр бир мусулман ды ыйман негиздеринен бирин четке какмайынча «каапыр» деп атоого бол бойт. Бүгүнкү күнү айрым бир дин боордошторубуз тилекке каршы, мына ушул жагдайга кайдыгер мамиле жасап, мусулман адамдарды кээ бир ката ларынан улам «мушрик – Аллага шерик кошуучу» же «каапыр» деп оңойолтоң эле каапырлыкка чыгарып койгон учурлар кездешет. Арийне, бул көрүнүш Ислам коомчулугуна залакасын тийгизип, мусулмандар ортосун дагы биримдиктин, ынтымактын ыдырашына жол ачары бышык. Мындай кадам мусулман баласына түк жарашпайт. Ырас, Куран аяттарынын биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Арийне, мен мусулмандарданмын – деп (элди) Аллага (Анын ак жолуна) чакырып, өздөрү да жакшы иштерди жасаган адамдан жакшы сөздүү ким бар?»* (Фуссилат сүрөсү, 33)

Асыресе, бул жерде эскерте кетчү жагдай бар. Тигил же бул күнөөнү ар дайым жасаган адам убакыттын өтүшү менен бул күнөөнү жөнөкөй иш катары кабылдашы мүмкүн. Кудай сактасын, чоң күнөөнү жөнөкөй иш катары кабылдоо каапырлыкты талап кылаары анык. Маселен, дайыма арак ичкен адам «арак ичсе эмне болмок эле. Бул чоң күнөө эмес» десе Ислам дининен чыгып калган болот.

2. Ахли сүннөт агымынын өкүлдөрү башка көз караштарга карата сый мамиледе болуп, адеп карманышат. Ислам дининин ачык-айкын белгилүү өкүмдөрүнөн тышкаркы талаш маселелерден улам эч ким каапырлыкка чыгарылбайт. Маселен, тагдыр маселесиндеги ар түрдүү көз караштар себептүү мусулман адамды «каапыр» деп атоого болбойт. Себеби бул маселеде кескин түшүндүрмөлөр жок.

3. Ахли сүннөт аалымдары Алла Тааланын кээ бир сыпаттары тууралуу түшүндүрмө берүү зарылчылыгын туура көрүшөт[4]. Мисалы, кээ бир аят-хадистерде өткөн «ядуллах» б.а. «Алланын колу» деген сөздү айрым адамдардын туура эмес түшүнүп алышына карата ага «Алланын күч-кудурети» деген таризде түшүндүрмө берүү керек. Аяттардын биринде *«Ага окшош эч нерсе жок. (Анын затына, сыпаттарына эч нерсе теңдеше албайт жана окшобойт)»* (Шууро, 11) деп буюрулат. Мына ошондуктан береги аяттын талабы катары Куранда өткөн «Алланын колу, жүзү» сыяктуу түшүнүктөрдү «Алланын кудурети, Алланын заты» деп түшүнүү зарыл. Болбосо, Аны жаралган нерселерге окшоштурган болобуз. Ал эми Ал эч бир нерсеге окшобойт, дешет.

4. Ахли сүннөт аалымдары, Алла Тааланы кандайдыр бир жер-орундуктан оолак деп билишет. Анын кандайдыр бир орундукка муктаж эместигин, ар качан бүт жерде экендигин айтышат. Асыресе, Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыз Алланын асманда болгондугун ойлой баштаган айрым сахабаларга эскертүү иретинде мындай деген: *«Эгер силер кимдир бирөөнү жипке байлап жердин түбүнө түшүрсөңөр, ал Алланын үстүнө түшмөк. Алла Таала -Аввал (абалкынын абалкысы), Ахир (түбөлүктүү), Захир (көрүнүүчү) жана Батын (жашыруун)»* (Тирмизи, Тафсир, 57). Ардактуу Пайгамбарыбыз бул сөзү менен *«Алла Тааланы тек асманда деп ойлобогула, жердин жети катмарына түшсөңөр да, Алла ошол жерде болот. Анткени Ал кандайдыр бир жер-орундукка муктаж эмес. Ал ар жерде»* деп айткан.

5. Ахли сүннөт агымынын өкүлдөрү Азирети Пайгамбарыбыздан кийинки Ислам мамлекетинин тизгинин колго алган Азирети Абу Бакир, Азирети Умар, Азирети Осмон жана Азирети Али баш болгон кутман сахабалардын бардыгына урмат-сый мамиледе болуп, аларга карата өзгөчө адеп карманышат. Алар тууралуу жаман сөз сүйлөө туура эмес.[5] Себеби Алла Таала Пайгамбарыбыздын кутман сахабаларына ыраазы болгондугун билдирген. Бул багытта Куранда аяттар бар.

6. Ахли сүннөт аалымдарынын көпчүлүгү «бидат» (пайгамбарыбыздын көзү өткөндөн кийин динде пайда болгон жаңылык) түшүнүгүн «жакшы бидат» жана «жаман бидат» деп экиге бөлүшөт. Алар бул багытта да Пайгамбарыбыздын сүннөтүнө таянышат. Азирети Пайгамбарыбыз куттуу хадистеринин биринде мындай деген: *"Ким Исламда жакшы жол (жаңы чыйыр, бидаты хасана) баштаган болсо, ал кишиге сооп жазылат, ал ишти жасагандардын сообунан да насибин алат. Ал эми Исламда ким жаман жол (зыяндуу жол, бидаты саййиа) баштаган болсо ага күнөө жазылат жана ошол жаман ишти жасагандардын күнөөсүнөн да насибин алат"* (Муслим, Илим, 15; Насаи, Зекет, 64). Маселен, Азирети Пайгамбарыбыздын учурунда диний илимдер мечитте окутулган. Ал убакта өзүнчө мекептер болгон эмес. Убакыттын өтүшү менен мечиттер бул багытта жетишпей калгандыктан жаңы медресе-мектептер курула баштаган. Ошондой эле баштапкы мечиттерде мунара болгон эмес. Учурга жараша шаарлар чоңойуп, азан үнүн элге жеткирүү үчүн бийик жерге чыгып азан чакыруу зарылчылыгы туулуп, мечиттер мунарасы менен кошо салына баштаган. Мына ушул өңдүү мусулман коомчулугундагы иштер «жакшы бидат» болуп эсептелет. Ал эми Ислам дининин ишеним жана ибадат негиздерине дал келбеген жаңы иштер, же түшүнүктөр «бидат-ы саййиа –жаман бидат» болуп, ага шариятта жол берилбейт. Бидат маселеси диний маселелерде гана өз күчүндө болот. Ал эми мындан тышкаркы багыттарда, маселен, технологиялык багыттагы жаңылануулары, өркүндөп-өсүүлөрдү диний бидат менен аралаштырбоо кажет.

7. Ахли сүннөт аалымдары Алланын ак жолунан жүргөн олуя (олуя бул көзү ачык эмес) пенделердин кереметтерине (кереметтин чындыгына) ишенишет.[6] Кереметтин акыйкаттыгы Куран аяттары менен тастыкталган. Маселен, буга өз бөлмөсүндө жалгыз Аллага сыйынып ибадат кылуу менен алек болгон Иса пайгамбардын энеси Мариямга кышкысын жайкы, жайкысын кышкы мөмө-жемиштердин келип калышын (Аали Имран сүрөсү, 36-37), ошондой эле, Азирети Сулайман пайгамбарга Балкистин тактысын көз ачып жумганча алып келген вазири Аасаф бин Бархия жөнүндөгү аятты (Намл сүрөсү, 38-40) далил катары көрсөтүүгө болот. Ахли сүннөт аалымдары чыныгы тасаввуфту Ислам дининин руханий өңүтү катары кабылдашат. Ал эми Ислам укугу (фикх) илимин мусулман баласынын мойнундагы негизги ибадаттардын таризин үйрөтүүчү илим катары карашат. Ошондуктан алар бул эки илимди бири-бирин толуктап туруучу илимдер катары эсептешет.

8. Момун-мусулмандар бейиште Алла Тааланы көрүшөт.[7]

9. Ахли сүннөт вал жамаат Алла Элчисинин акырет жөнүндө айткан ар бир сөзүнө кынтыксыз ишенет. Кабыр (көр) азабы да, андагы периштелердин сурагы да чындык. Ахли сүннөт боюнча, көр мусулмандар үчүн бейиш бакча, ыймансыздар үчүн тозок чуңкурларынан бири болот.

10. Азирети Пайгамбарыбыз көзү тирүүсүндө кээ бир сахабалардын бейишке чыгары тууралуу куш кабар берген. Бейишке кирерине кепилдик берилген кутман сахабаларга карата адеп сактабай жаман сөз айтуу чоң күнөө болуп эсептелет. Пайгамбарыбыздын сүйүнчүсүнө туш болгон кутман сахабалар төмөнкүлөр эле: Абу Бакир, Умар, Осмон, Али, Талха, Зубайр бин Аввам, Саад бин Абу Ваккас, Саид бин Зайд, Абдуррахман бин Авф, Абу Убайда бин Жаррах (Алла аларга ыраазы болсун!).

Береги кутман инсандар кажыбас кайраты, талыбас аракети менен Исламдын илгери кадам таштап, арыш созуусуна опол тоодой салымдарын кошушкан. Азирети Пайгамбарыбыз бир топ куттуу хадистеринде бул адамдарды алкоого алган. Мына ошондуктан аларга карата адеп кармануу – Пайгамбарга болгон сый-урматтын белгиси катары кабылданат.

11. Кыямат күнү Алланын уруксаты менен Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын мусулмандарга шапаат кылаары чын.[8]

Ислам агымдары тууралуу кененирээк маалымат алуу үчүн китептин акыркы бөлүмүнө назар салсаңыздар болот.

ЭКИНЧИ БӨЛҮМ

ИСЛАМ ДИНИНИН ӨКҮМДӨРҮ

Акыл-эси толук, балагатка жетип Ислам дининин өкүмдөрүнөн жооптуу болгон мусулман адам «мукаллаф» деп аталат. Балагат жашы кыз балдардын этек кири, эркек балдардын түшүркөөсү менен башталат. Эгер кыз да, эркек бала да 15 жашка чыгып балагаттыктын белгилерин көрбөсө, алар балагатка жеткен болуп эсептелет. Бул жаштан кийин ар бир мусулман баласы диний өкүмдөргө карата милдеттүү болуп эсептелет.

ДИНИЙ ӨКҮМДӨР

Имам Азам агымы боюнча, диний өкүмдөр төмөнкүчө:

1. ПАРЗ: Ислам дини ачык-айкын кескин далилдер менен тастыктаган буйруктар «парз» деп аталат. Парздар ишеним-ибадат өңүттөрүнөн кескин далилдерге таянат. Кайсыдыр бир парзды четке каккан адам Ислам дининен чыгып калат. Кайсыдыр бир парз иштин парз болгондугуна ишенген, бирок аны аткарбаган адам чоң күнөө жасоо менен бирге Исламдан чыкпайт. Маселен намаз, орозо, зекет, ажылык сыяктуу ибадаттар парз болуп эсептелет.

Ислам growing динде парздар «парз-ы айн» жана «парз-ы кифая» деп экиге бөлүнөт. Парз-ы айн – бул ар бир мусулман баласынан талап кылынган амал-иштер. Намаз окуу, орозо кармоо, мусулман баласы үчүн зарыл маалыматтарды билүү сыяктуу. Ал эми парз-ы кифая коомчулуктун бир бөлүгү тарабынан орундалган чакта, бүтүндөй ошол элден түшчү милдеттүү амалиштер. Буга жаназа намазын мисал келтирсек болот. Жаназа намазы ар бир мусулмандан талап кылынбайт. Жаназа намазын элдин белгилүү бөлүгү гана окуса, жалпы коомчулук жаназа намазынын жоопкерчилигинен кутулат. Ал эми жаназаны эч ким окубаса, анда бардык мусулмандар андан жооптуу болуп саналат. Коомдук муктаждыктарды камсыздоого багытталган билимдер да парз-ы кифаяга кирет.

Ошондой эле ибадаттардын ичинде да өзүнчө парздар бар. Мисалы, намаз ибадатынын саждасы (башты жерге койуу) сыяктуу. Мына ушул сыяктуу парздар орундалбаса, ал ибадат жараксыз болуп саналат.

2. ВАЖИП: Бираз бүдөмүрөөк далил менен кескин түрдө талап кылынган иш «важип» деп аталат. Важиптин далилинде аз да болсо ыктымал бар. Ошону менен бирге Ислам дини мусулман баласынан важиптерди кескин түрдө талап кылат. Важипти аткарбаган адам күнөө жасаган болуп эсептелет.

Имам Азам агымы боюнча, битир садага, айт намаздары, витир намазы, курмандык сыяктуу ибадаттар важип болуп саналат.

Ибадаттардын ичиндеги важиптерди аткарбоо тахриман макирөө (макрух), күнөө. Маселен, төрт ирекеттүү намаздын экинчи ирекетинде отурбай туруп кетүү сыяктуу.

3. МАНДУП: Ислам дини үндөп сунуш кылган иштер «мандуп» деп аталат. Мандуп мусулман баласынан кескин түрдө талап кылынбайт. Аны аткарган адам соопалып, аткарбаган адам эч кандай күнөө кылган болбойт.

Имам Азам агымы боюнча, мандуптун даражалары бар. Алар сүннөт, мустахап жана адабдар.

Сүннөт: Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын диний өңүттө жасаган ар бир иши жана айткан ар бир сөзү «сүннөт» деп аталат. Маселен, беш маал парз намаз менен кошо окулган сүннөт намаздар сыяктуу.

Сүннөт негизинен өз ара экиге бөлүнөт:

а. Муаккад сүннөт: Азирети Пайгамбарыбыз дайыма орундап, эч калтырбай аткарган сүннөттөр. Буга багымдат намазынын эки ирекет сүннөтүн, бешим намазынын алгачкы төрт ирекет сүннөтүн мисал келтирүүгө болот. Азан чакыруу, намазды жамаат менен окуу да муаккад сүннөт болуп саналат.

Бул жерде эскерте кетчү жагдай, маселен азан, же жамаат менен намаз окуу сыяктуу жеке адам өңүтүнөн сүннөт катары эсептелген жагдайларга жалпы коом тарабынан кайдыгер мамиле жасалышы туура эмес, күнөө болуп саналат.

б. Гайри муаккад сүннөт: Пайгамбарыбыздын кээ бир учурларда гана аткарбай калган сүннөттөрү. Асыр намазынын алгачкы төрт ирекет сүннөтү сыяктуу.

4. МУБАХ: кескин түрдө орундалып-орундалбашы талап кылынбаган жагдайлар «мубах» деп аталат. Шариятта мубахты аткарууга же аткарбоого эч кандай буйрук берилген эмес. Бирок кээ бир мубахтарды такыр таштап койууга шарият уруксат бербейт. Маселен, жеп-ичүү мубах. Эгер кимдир бирөө денсоолугуна зыян бере турганчалык жеп-ичүүдөн баш тартса, ал күнөө жасаган болот. Мына ушундай мубах иштердин өкүмү анын жыйынтыгына жараша болот. Ислам дини буйурган иштер үчүн орундалган мубахтар соопко себеп болот. Мисалы, басуу, жүрүү. Жакшылык иштер үчүн жүрүү, жаназаны мүрзөгө көтөрүп баруу, же мечитке баруунун өзү мусулман адамга өзүнчө сооп алып келет. Ошондой эле жеп-ичүүдөн баш тартуу же аша тоюнуу макирөө же арам болуп саналат. Демек, мубахтын өкүмү жагдайга жараша өзгөрөт.

5. ТАНЗИХАН МАКИРӨӨ: орундалбашы орундалышынан абзел болгон жагдайлар «танзихан макирөө» делет. Маселен, сарымсак (чеснок) жеп алып мечитке баруу, даарат алууда сууну ысырап кылуу сыяктуу. Танзихан макирөө диний өңүттөн кандайдыр бир жаза талап кылбайт. Бирок мындай иштер менен жакшылык иштердин изигиликтери, артыкчылыктары жүзөгө ашпай калган болот.

6. ТАХРИМАН МАКИРӨӨ: орундалышы күнөө болуу менен бирге бүдөмүк далилге таянган иштер «тахриман макирөө» делет. Тахриман макирөө күнөө болуп эсептелет. Бирок мунун далили ачык-айкын болбогондуктан аны «арам» дей албайбыз.

Имам Азам агымынан сырткаркы үч агым боюнча, булар (б.а. Имам Азам агымы боюнча, тахриман макирөө эсептелген нерселер) арам болуп саналат.

7. АРАМ: Кескин далилдер менен тыйуу салынган иштер «арам» деп аталат. Арам иштерге тыйуу салынгандыгы үчүн аны аткаруу чоң күнөө болуп эсептелет. Айрыкча Имам Азам агымынын аалымдары ачык-айкын далили болбогон жагдайга дароо эле «арам» деп өкүм берүүдөн оолак болушкан. Кандайдыр бир арам ишти аткаруу чоң күнөө болсо да, аны адал катары кабылдамайынча эч бир мусулман адам динден чыкпайт.

Ислам done динде арам иштер адам баласына эки дүйнөдө тең залакасын тийгизгендиги үчүн арам кылынган. Ислам дининин эч бир буйрук-жарлыгы себепсиз эмес, анын көптөгөн себеп-сырлары бар. Пайдасыз иштер зыянына жараша макирөө же арам болот. Пайдалуу иштер да даражасына жараша мандуп, важип же парз болот. Адамзат бул дүйнөдө жана акыретте өзү үчүн эмненин пайдалуу-пайдасыз болгондугун толук билбегендиктен Алла Таала ага акыйкат динин жиберген.

Арам иштер «харам ли-айнихи» жана «харам ли-гойрихи» деп экиге бөлүнөт.

«Харам ли-айнихи» бул турган турпаты менен зыяндуу болгондугу үчүн арам болгон нерселер. Калп айтуу, адам өлтүрүү, арак ичүү, бирөөнүн малмүлкүнө кол салуу, кумар ойноо сыяктуу. Ал эми **«харам ли-гойрихи»** бул зыяндуу иштерге, жат жосундарга себеп болгондугу үчүн арам кылынган иштер, дегенди түшүндүрөт. Мисалы, орозо айт күнү орозо кармоо сыяктуу. Себеби мындай күндөр Алла Таала тарабынан мусулмандар үчүн майрам катары белгиленген. Айт күндөрү мусулмандар майрамдык маанайда болуп, бири-бирине зыярат кылуулары керек.

Жогоруда белгиленген өкүмдөр «таклифий өкүмдөр» деп аталат. Бул жерде береги өкүмдөр менен бирге Ислам укугунда колдонулган айрым терминдер тууралуу түшүнүк берсек, артыкбаш болбос:

СЕБЕП: Ислам дининин өкүмдөрү себептерге таянат. Анткени «себепсиз» өкүм болбойт. Бул өңүттөн, себептин болуп-болбошу, өкүмдүн жарактуу-жараксыз болушун талап кылат. Маселен, убакыт – бул намаздын себеби. Башкача айтканда, бешим убагынын кириши бешим намазынын парз болушун талаптайт. Рамазан айынын башталышы орозонун парз болушунун себеби. Демек, себеп – бул кайсыдыр бир ибадатты орундоо үчүн зарыл талап. Мусулман адам себептер аркылуу аткара турган ишин билген болот. Асыресе, мусулман адам күнүмдүк турмушунда өз эрк-каалоосу менен жүзөгө ашыра турган себептер да бар. Маселен, уурулук кылуу уурулуктун жазасын талап кылганы сыңары.

ШАРТ: Тигил же бул өкүмдүн орундалышы үчүн сөзсүз түрдө талап кылынган нерсе «шарт» делет. Буга ибадаттардан мисал келтирсек, даарат бул намаздын шарты. Нике келишиминин толук кандуу жарамдуу болушу үчүн эки күбөнүн болушу да өзүнчө шарт.

РУКУН: Кандайдыр бир өкүмдүн толук кандуу жарамдуу болушу үчүн талап кылынган дагы бир жагдай «рукун» деп аталат. Рукун менен шарттын өз ара айырмасы бар. Кайсыдыр бир өкүмдүн орундалышы үчүн ал өкүмдөн тышкары талап кылынган жагдай «шарт», ал эми ошол өкүмдүн бир бөлүгү катары талап кылынган жагдай «рукун» болуп эсептелет. Маселен, даарат алуу намаздан тышкары болгондугу үчүн ал шарт, ал эми сажда намаздын бир бөлүгү болгондугу үчүн ал рукунга кирет. Кандайдыр бир ибадаттын шарттарынан же рукундарынан бири орундалбаса, ал ибадат жараксыз болуп калат. Намаздын 6 шарты, 6 рукуну бар. Булар жалпысынан «намаздын парздары» делет.

МААНИИ: Кайсыдыр бир өкүмдүн себеби болсо да, анын орундалышына тоскоол болгон жагдайлар «маании» деп аталат. Мисалы Рамазан айынын башталышы ар бир

мусулманга орозонун парз болушун талап кылат. Бирок этек кири абалындагы аял киши Рамазан айы кирсе да, орозо кармай албайт. Бул учурда этек кири абалы «маании» болгон болот.

САХИХ: тигил же бул ибадат же болбосо Ислам укуктук иштер шарт-рукундарына ылайык таризде орундалса, ал сахих (толук жарамдуу) болуп эсептелет. Мисалы, намаз шарт-рукундары менен толук орундалган чакта ал сахих болот. Кайсыдыр бир ибадаттын сахих болушу бул анын кабылданышы, толук аткарылышы дегенди түшүндүрөт.

ФАСИТ – БАТЫЛ: тигил же бул ибадаттын шарт-рукундарынан бири аткарылбай калса, ал ибадат фасит (же батыл) б.а. жараксыз болуп саналат. Орозо кармоо учурунда биле туруп жеп-ичүү орозонун жараксыз абалга келишине себеп болот. Намаздын парздарынан бирин таштап кетүү да намазды жараксыз абалга алып келет.

Имам Азам агымы боюнча, ибадаттар өңүтүнөн «фасит» жана «батыл» сөздөрү бир маанини туюнтат. Тагыраак айтканда, тигил же бул ибадат фасит же батыл болсо, аны кайрадан аткаруу зарылчылыгы күч. Ал эми укуктук келишимдер өңүтүнөн «фасит» жана «батыл» сөздөрү өз-өзүнчө маанилерди туюндурат.

АЗИМАТ: Жөн учурларда талап кылынган шарият өкүмдөрү «азимат» деп аталат. Буга намаз, орозо сыяктуу ибадаттарды, ошондой эле, адам өлтүрүү, арак ичүү, доңуз этин жеөө, зина кылуу (никесиз катнаш) сыяктуу тыйуу салынган жагдайларды да мисал келтирүүгө болот.

РУХСАТ: Себептүү учурларда шариятта уруксат берилген өкүмдөр «рухсат» деп аталат. Маселен, бейтап абалда (оорулуу) болуу, сапар, согуш учурлары сыяктуу. Ырас, Рамазан айында орозо кармоо – бул парз. Бирок кандайдыр бир ооруга чалдыккан же сапарга чыккан адам үчүн орозо кармабоого уруксат берилет. Жөн учурларда доңуз этин жеш арам. Бирок ачарчылыктан улам көз жумуу коркунучунда болгон адам андан башка эч нерсе таппаса, жесе болот. Шарият буга уруксат берет.

ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ

ИСЛАМ ДИНИНДЕ «ИБАДАТ» ТҮШҮНҮГҮ

«Ибадат» сөзүн арап тилинен кыргыз тилине оодарсак, «моюн сунуу, баш ийүү, элпектик, кичи пейилдик, кулчулук, табынуу, сыйынуу» сыяктуу маанилерди туюнтат. Ислам growing динде «ибадат» түшүнүгүнүн жекелик жана жалпы маанилери бар. Пенденин Алла Таалага карата бапестеген сүйүүсүн, берилгендигин далилдеген сезим-туюм, ой-түшүнүк жана амал-иштеринин бардыгы, б.а. мойнундагы милдеттерди аткарып, адал-арамга кылдат мамиле жасоо менен Алланын ак жолунан жүрүшү жалпы мааниде «ибадат» болуп саналат. Бул өңүттөн жекелик маанидеги ибадаттардан сырткары, «Алла ыраазы боло турган» жалпы элдин жакшылыгы, ата-журттун пайдасы үчүн аткарылчу иштердин ар бири өзүнчө ибадат. Демек, мусулман баласы үчүн ниетине жараша ар бир ишин ибадатка айлантуу мүмкүндүгү бар. Албетте, бул жерде шариятта тыйуу салынган күнөө иштерди ибадат ниети менен жасоого уруксат берилбейт. Ырас, бул Алла Тааланын буйруктарына карама-каршы кадам таштоо дегендикке жатат.

Ал эми жекелик мааниси төмөнкүчө; ибадат – Алла Таала жана анын Пайгамбары жалгыз Аллага гана кулчулук кылуу үчүн мусулман баласына буюрган белгилүү таризи бар иш-амалдар. Намаз, орозо, зекет, ажылык, кайыр-садага, итикаф, Алланы зикир кылуу сыяктуу. Демек, ибадаттар жана аларды аткаруунун таризи тууралуу Алла Таала тарабынан билдирилген. Муну мусулмандарга Азирети Мухаммед Пайгамбарыбыз үйрөткөн. Ошондуктан ибадаттарды Пайгамбарыбыз үйрөткөн таризде орундоо зарыл (Бухари, Азан, 18; Насаи, Манасик, 220).

«Ибадат» түшүнүгүнүн жалпы жана жекелик маанилери негизи бири-бирин толуктап турат. Мусулман адам мойнундагы парз ибадаттарды орундап, шарияттын негизинде арам-адалга этият мамиле жасоо менен өмүр кечирсе, -Кудай буюрсаанын ар бир иши ибадат өкүмүнө кирген болот. Парз намаздарын окуган, орозосун кармаган, зекетин берген мусулман адамдын адал жолдо таштаган ар бир кадамы, ар бир иши ниетине жараша ибадат болуп эсептелет. Ал эми кимдир бирөө «мен иштеп жатам. Намаз окуганга убактым жок» деп парз ибадаттарды аткарбаса, чоң күнөө кылган болот. Андыктан мусулман адам алгач парз ибадаттарды орундашы кажет.

Мусулман адам ибадаттарын орундоо үчүн эң ириде ден-соолугу чың болушу керек. Анүчүн өзүнүн материалдык муктаждыгын камсыз кылышы шарт.Бул багытта кылган аракети парз ибадатка себеп болгондугу үчүн ибадат болуп саналат. Үй-бүлөнү, бала-бакыраны адал жол менен багуу, тууган-туушкандарга каралашуу да Пайгамбарыбыздын куттуу хадистеринде «ибадат» иретинде чечмеленген. Бирок жогоруда белгиленгендей, ар бир ишти ибадатка айлантуу үчүн эң ириде парз ибадаттарды аткаруу зарыл. Парз ибадаттарды аткарган соң, үйбүлөнүн, элдин кызматы үчүн жасаган ар бир иш ибадат катары кабылданат.

Ибадат Ислам дининин негиздеринин бири болуп, ыймандын талабы. Ибадат адам баласын жалгыз Аллага жакындатат. Жандүйнөгө бейпилдик тартуулайт. Адам баласы ибадаттар менен гана бактылуу өмүр сүрөт. Ал ибадатсыз жашоо менен ар түркүн рухий ыпластыктарга, рухий машакаттарга, бактысыздыкка, жандүйнө жакырлыгына мажбур болот. Ибадат мусулман адамды ар кандай терс көрүнүштөрдөн, жат жосундардан оолак кармайт. Ал адамды адамгерчиликтүүлүккө, адилеттүүлүккө, чынчылдыкка тарбиялайт. Ырас, бүгүнкү күнү бир топ өлкөлөрдө ушул багытта жүргүзүлгөн иликтөөлөрдүн жыйынтыгы, ибадат адам баласынын адамдык арuu сапаттарын өркүндөтүп-өстүргөнүн көрсөткөн.

Асыресе, жандүйнө чын ыклас менен орундалган ибадаттар аркылуу тазарат, арууланат. Аяттардын биринде баса белгиленгендей, кыямат күнү Алланын алдына таза жүрөк, аруу жандүйнө менен келгендер түбөлүк бакытка карай багыт алары бышык. Жандүйнөнү таза кармоо үчүн эң ириде бекем ыйман, чын ыклас менен орундалган ибадат күч. Ошондой эле анүчүн терсаяктыктан, жат иштерден, напсинин терс арзууларынан алыс болуу зарыл. Ошондо гана жүрөк кемелине келет.

Адам баласы ибадат аркылуу Улуу Жараткан Алла менен байланыш курат, Ага жалынып-жалбарат. Рухий жактан жогорулайт. Материалдык дүйнөдөн чыгып, руханий дүйнөгө бет алат. Адам уулу ибадат менен жандүйнөсүн тазалайт. Алла Таала буйурган ибадаттардан сырткаркы нерселер адамга чыныгы бейпилдик, түбөлүк бакыт тартуулай албайт. Алар убактылуу гана.

Ибадат тек Аллага гана кылынат. Көрсөтмөлүүлүк, элкөрсүн үчүн орундалган ибадаттардын сообу болбойт. Азирети Пайгамбарыбыз Алланын ыраазылыгы үчүн чын ыклас менен орундалбаган ибадат ичи көңдөй аракет болуп эсептелерин айткан (Бухари, Иман, 41). Бул жерде дагы бир эскерте кетчү жагдай, ибадаттарды ар жерде жана ар качан орундоо зарылчылыгы. Мусулман адам балагатка жеткен күндөн тарта өмүрүнүн акырына дейре Алланын буйрук-жарлыктарына карата жооптуу болуп эсептелет. Андыктан ар бир мусулман баласы утурумдук бул жашоодо Алла Таала тарабынан коюлган түбөлүк бакыттын даяр мыйзам-эрежелери менен Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын үлгүсүндө өмүр кечиргени дурус.

ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

ИСЛАМ ДИНИНДЕ ТАЗАЛЫКТЫН ОРДУ

I – ТАЗАЛЫКТЫН МААНИСИ ЖАНА АНЫН ТҮРЛӨРҮ

Ислам дининин эң иридеги максаттарынын бири – бул адам баласынын ички жана сырткы дүйнөсүн тазалоо. Ислам елининде «тазалык» өзгөчө мааниге ээ. Ички дүйнөнүн да, сырткы дүйнөнүн да тазалыгы жөнүндө Куранда жана Пайгамбарыбыздын куттуу хадистеринде кенен-кесири айтылган. Мусулман баласынын эң маанилүү милдеттеринен болуп эсептелген ибадаттарды аткаруу үчүн руханий тазалык менен бирге материалдык тазалык да талап кылынган. Анын тулку-бою, кийим-кечеси, айлана-чөйрөсү таза болушу кажет. Мына ошентип дин Исламда мусулман адамдын ар тараптан таза болушу максат кылынган.

Ыйык Куранда тазалык тууралуу төмөнкүчө буюрулат:

«Чындыгында, Алла тообо кылуучуларды жана (ар түрдүү ыпластыктардан) тазалангандарды сүйөт» (Бакара сүрөсү, 222)

«Ал жерде тазарууну (тазалыкты) жакшы көргөн адамдар бар. Алла Таала (өздөрүн) таза алып жүргөн адамдарды сүйөт» (Тооба сүрөсү, 108)

«Напсини ыпластыктардан арууланган адам сөзсүз түрдө ийгиликке жетти. Ал эми аны ыпластыктар менен «шөкөттөгөн» адам зыян тартты» (Шамс сүрөсү, 9-10).

Даарат алуунун таризи жөнүндө буюрулган аяттын аяк жагында: *«Алла силерге машакат кылууну каалабайт. Тескерисинче, силерди тазартууну жана шүгүр кылууңар үчүн силерге болгон Өз жакшылыгынын толук болуусун каалайт»* (Маида сүрөсү, 6) деп буюрулат.

Азирети Мухаммад *(саллаллааху алейхи ва саллам)* Пайгамбарыбыз да тазалыкка өзгөчө маани берип, өтө кылдат мамиле жасаган. Ал куттуу хадистеринин биринде: *«Тазалык – ыймандын жарымы»*. (Муслим, Тахарат, 1) *«Алла таза, аруу! Ал тазалыкты сүйөт»* (Тирмизи, Адаб, 41) деген. Ошондой эле Пайгамбарыбыз *(саллаллааху алейхи ва саллам)* денени таза кармоодон баштап жашаган жеринин, айлана-чөйрөсүнүн тазалыгына чейин үммөтүнө ар тараптан эң сонун үлгү боло алган.

Ислам аалымдары тазалыкты өз ара төмөнкүчө үч топко бөлүп карашкан: 1. Материалдык тазалык (конкреттүү түрдөгү тазалык) 2. Хукмий тазалык (абстрактуу түрдөгү тазалык). 3. Руханий тазалык

Материалдык тазалык: Фикх (Ислам укугу) китептеринде материалдык тазалык «нажасаттан тазалануу» деген темада иштелет. Бул темада конкреттүү ыпластыккирлер жөнүндө сөз болот. Бул багытта төмөндө кененирээк маалымат берилет.

Хукмий тазалык: бул тазалык дааратсыздык жана жунуп абалдары жөнүндөгү маселелерге кайрылат. Хукмий тазалык «хадастан тазалануу» деп да айтылат.

Руханий тазалык: Руханий тазалык – бул күнөөлөрдөн, арам нерселерден, кул акысынан б.а. бирөөнүн акысын жештен, айтоор, адамдын жан дүйнөсүн карартып, жакырланткан рухий илдеттерден оолак болуу.

Конкреттүү түрдөгү ыплас нерселер «нажас», же болбосо «нажасат» деп аталат. Нажасаттан тазалануу – намаздын шарты болуп эсептелет. Тагыраак айтканда, намаз окуу үчүн адамдын денеси, кийими жана намаз окуй турган жери таза болушу кажет. Андыктан Ислам дининде ибадат кылуу максатында аткарылган тазалык менен кеңири маанидеги тазалык өз ара тыгыз байланышта. Мусулман адам кийими менен денесинин тазалыгына маани бергени сыңары, рух дүйнөсүнүн тазалыгына да маани бериши керек. Демек, мусулман – бул ичи да, сырты да таза адам.

Адам баласы ички дүйнөсүндөгү кирлерден, ар кандай рухий илдеттерден арылууга тийиш. Рухий ыпластыктар адам баласынын руханий жактан жогорулашына, баралына

келип жетик адам болушуна чоң тоскоол болот. Мындай илдет-ыпыластыктардын башында кек сактоо, көрө албастык, жек көрүүчүлүк, сараңдык, өзүмчүлдүк сыяктуу жат сапаттар турат. Бул илдеттер адам баласынын дилин карартып, жандүйнөсүн кирдетет, өзүнө да, айлана-чөйрөсүнө да, коомго да пайдасыз болушун талаптайт. Мусулман адам мындай жат сапаттардан арылып, кичипейилдик, кечиримдүүлүк, мээримдүүлүк, ырайымдуулук, боорукерлик, адилеттүүлүк сыяктуу асыл сапаттарга ээ болуусу зарыл. Даарат, намаз, орозо, ажылык, зекет жана садака берүү сыяктуу шариатта көрсөтүлгөн ибадаттардын артыкчылыктарынын бири дал ушул рухий илдеттерден, жандүйнөнү жакырланткан ыплас-кирлерден алыс кармашы болуп эсептелет.

Мусулман адам арам иштерден, Алланы жана акырет жашоосун унутуудан, Алланын ак жолуна кайдыгер мамиледе болуудан, напсилик арзуу-каалоолордун артынан сая түшүүдөн, байлык-бийликтиын кулуна айлануудан, текеберчилик, менменсинүү сыяктуу терс сапаттардан өзүн какас тутушу кажет. Ырас, арам жолдон киреше таап күн көргөн адамдын жандүйнөсү карарат. Жүрөк канчалык карарган болсо, күнөө иштер да ошончолук оңой орундалат. Мына ошондуктан Ислам дини мусулмандарга дайыма ибадаттарды аткарууну, арамкүнөө иштерден алыс болууну буйруган. Мына ошондо гана мусулман адамдын жандүйнөсү аруу, таза болот. Бул багытта Алла Таала мындай буюрат: *«Ал күнү мал-мүлк да, бала-бакыра да пайда бере албайт. Тек Жараткан Аллага аруу жүрөк (калб-и салим) менен келгендер гана (пайда табат. Тозок отунан кутулуп, бейишке кирет)»* (Шуара сүрөсү, 88-89)

Алла Таала пенделерин мына ушундай ыплас-илдеттерден арылтуу үчүн өз пайгамбарларын жиберген. Шариатта көрсөтүлгөн ибадаттардын түпкү максаты мына ошондо жатат. Намаз ибадаты адам баласын күнөө, арам иштерден оолак кармай тургандыгы жөнүндө Ыйык Куранда төмөнкүчө буюрулат:

«(Мухаммад!) Китептен сага кабар берилгендерди (Куран аяттарын) окуп бер! Намаз окугун! Анткени намаз бузукулуктан жана күнөө иштерден тосот. Алланы эстөө бул, алибетте, ибадаттардын эң чоңу. Алла Таала жасаган ар бир ишиңерди билет». (Анкабут сүрөсү, 45)

«Алла силерге машакат кылууну каалабайт. Тескерисинче, силерди тазартууну жана шүгүр кылууңар үчүн силерге болгон Өз жакшылыгынын толук болуусун каалайт» (Маида сүрөсү, 6). Азирети Мухаммад Пайгамбар (саллаллааху алейхи ва саллам) даарат тууралуу мындай деген: *«Бир мусулман адам даарат алып жүзүн жууганда жүзү (менен) кылган бардык күнөөлөрү, колу-бутун жууганда колу-буту менен кылган бардык катачылыктары суу тамчылары менен бирге агып кетет да, таптаза болот. А түгүл кирпиктери менен тырмактарынын түбүндөгү күнөөлөрдөн да эч нерсе калбайт. Дааратын адеп-шарттары менен даарат алып бүтүп, кыбылага карап: «Ашхаду ан лаа илааха иллаллааху, лаа шариика лаху. Ва ашхаду анна Мухаммадан абдуху ва Расуулуху» деген адам үчүн бейиштин эшиктери ачылат. Ал адам каалаган эшигинен бейишке кирет».* (Муслим, Тахарат, 32, 33; Тирмизи, Тахарат, 2)

Орозо ибадаты жөнүндөгү аятта да орозо руханий жактан тазалануу үчүн парз кылынгандыгы баса белгиленет:

«О, ыймандуулар! Силерден мурдагыларга (мурунку элдерге) буйрулгандай эле, силерге да такыба болушуңар үчүн саналуу күндөрдө орозо кармоо (парз кылынды)». (Бакара сүрөсү, 183)

Зекет ибадаты да рухий илдеттерден арылууга, жандүйнө тазалыгына багытталган. Мал-мүлкүнүн белгилүү бир бөлүгүн муктаж адамдарга зекет катары берген адам эки жактан тазаланган болот: зекет берүү жолу менен оболу мал-мүлкүн ар кандай ашыкча

кирлерден, экинчиден, ал адам башка бирөөлөргө кайрымдуулук кылуу менен дил-жүрөгүн дүнүйөгө берилүүдөн, сараңдыктан жана зыкымдыктан арылтат.

Курандын көп жеринде буйрук кылынган ибадаттардын бири – бул Алланы эстөө. Ахзабсүрөсүнүн 41-42-аяттарында төмөнкүчө буюрулат: *«О, ыймандуулар! Алланы көп-көп эстегиле! Эртели-кеч Аны даңазалап-аруулагыла!»* Чындыгында, Алланы эстөө дилди ар кандай ыпластыктардан тазалаган өзгөчө маанилүү ибадатболуп эсептелет. Куран окуу, угуу да адамга руханий жактан өзүнчө күлазык. Куран аяттарында напсисин теске салган адам эңсеген ийгилигине жетээри, ал эми рухий илдеттердин сормо сазына белчеден баткан адам зыян тартаары жөнүндө: *«Напсини ыпластыктардан аруулаган адам сөзсүз түрдө ийгиликке жетти. Ал эми аны ыпластыктар менен «шөкөттөгөн» адам зыян тартты»* (Шамс сүрөсү, 9-10) деп буюрулат.

Демек, арам жана күнөө иштерден оолак болуу жана диний ибадаттарды ырааттуу түрдө орундатуу адамды материалдык жактан да, руханий жактан да таза кармайт. Адам баласы канчалык түз басып, астейдил жашоого умтулса да, жаза басып туура эмес кадам шилтеп алышы толук мүмкүн. Мына ошондуктан Алла Таала кечирим тилеп тооба кылууну буюрган. Асыресе, тооба да өзүнчө руханий жактан тазалануунун жолу. Курани Каримде төмөндөгүдөй буюрулат: *«Бирок, (күнөөлөрүнөн) кийин тооба кылып (амал-иштерин) түзөп-оңдогондор мындан сырткары (б.а. Алла Таала алардын күнөөлөрүн кечирет). Акыйкатта Алла – Кечиримдүү, Боорукер».* (Аали Имран сүрөсү, 89)

Жогоруда белгиленгендей, адам баласынын ички (руханий) тазалыгы менен сырткы тазалыгы өз ара тыгыз байланышта. Мына ошондуктан адамга таза иштер адал, жаман нерселер арам кылынган: *«О, адамдар! Жер бетинде таза нерселер менен азыктангыла! Шайтанга баш ийбегиле! Ал силердин ачык-айкын душманыңар»* (Бакара сүрөсү, 168) *«О, ыйман келтиргендер! Алланын Өзүнө гана ибадат кылгыңар келсе, Биз насип кылган таза (адал) ырыскылардан пайдалангыла! Аллага шүгүр келтиргиле!».* (Бакара сүрөсү, 172)*«(Мухаммад! Ыйман келтиргендер) сенден эмнелер адал кылынгандыгын сурашат. «Силерге жакшы (таза) нерселер адал кылынды» деп айткын».* (Маида сүрөсү, 5/4)

Фикх китептеринде материалдык тазалык «нажасаттан тазалануу», хукмий тазалык болсо «хадастан тазалануу» деген темада каралат[9]. Ал эми руханий тазалык жөнүндө адеп-ахлактык эмгектерде, өзгөчө тасаввуф илиминде кененирээк маалымат берилет.

II ТАЗАЛЫКТЫН АНЫКТАМАСЫ

Фикх илиминде тазалыкка төмөнкүчө аныктама берилет: тазалык – бул материалдык ыпластыктардан да, хукмииб ыпластыктардан да тазалануу.

III – МАТЕРИАЛДЫК ТАЗАЛЫК: НАЖАСАТТАН ТАЗАЛАНУУ

Нажасат – бул материалдык ыпластык.

Нажасат намаздын толук кандуу жарамдуу (сахих) болуп-болбошуна тийгизген таасири өңүтүнөн оор жана жеңил ыпластык деп экиге бөлүнөт.

Негизи оор-жеңил ыпластыктын баарынан тазалануу кажет. Бирок айрым учурларда канчалык этияттанууга аракет болсо да, өтө аз өлчөмдө ыпластык тийип калышы толук ыктымал. Ошондуктан Имам Азам агымы бул багытта да Куран менен Сүннөттүн негизине ылайык өкүм чыгарууга аракет кылган. Ханафи (Имам Азам агымынын) аалымдары нажасаттын эң аз өлчөмү жөнүндө төмөнкүчө жыйынтыкка келишкен.

Оор ыпластык катуу болуп, болжол менен 3 грамм өлчөмүнө жетсе, намаздын толук кандуу жарамдуу болушуна тоскоолдук жаратат. Ал эми оор ыпластык суюктук түрүндө болуп, алакан көлөмүнөн чоң жерге жайылса, намаз жараксыз болуп эсептелет.

Жеңил ыпластык тигил же бул мүчөнүн же болбосо мүчөнү жаап турган кийимдин төрттөн бирине жайылса, намаздын жарамдуу болушуна терс таасирин тийгизет.

А. ООР ЫПЛАСТЫКТАР (НАЖАСАТ-У ГАЛИЗА).[10]

Адамдын заңы, заарасы, кан, жыныстык органдан чыкчу урук суюктугунун бардык түрлөрү (м: сперм, мази ж.б.), денеден үзүлүп калган, же кесилип алынган эт же тери бөлүктөрү, ооз толо кусунду.

Эти желбеген жаныбарлардын заарасы, шилекейлери, канаттуулардан башка жаныбарлардын тезектери жана бардык жаныбарлардын каны. Шарият боюнча мууздалган адал мал-жандыктын этинин арасында калган кандар таза болуп эсептелет

Тарп, т.а. шарият эрежесине ылайык боюнча мууздалып союлбаган же өлтүрүлгөн жаныбарлардын эттери.

Адамды мас кылган ичимдиктер.

Эти желген канаттуулардан топок, каз жана өрдөктүн тезеги.

Эти желбеген жаныбарлардын эттери, чочконун эти жана териси. Чочконун териси жууп тазаланып ашатылса да таза болбойт.

Б. ЖЕҢИЛ ЫПЛАСТЫКТАР (НАЖАСАТ-У ХАФИФА) :[11]

Эти желген жаныбарлардын заарасы, тезеги. Бирок тоок, каз сыяктуу үй канаттууларынын тезектери жеңил эмес, оор ыпластыкка кирет.

Ителги, бүркүт жана көгүчкөн сыяктуу учуучу канаттуулардын тезектери.

Жеңил ыпластык тигил же бул мүчөнүн же болбосо мүчөнү жаап турган кийимдин төрттөн бирине жайылбаса, намаздын толук кандуу жарамдуу (сахих) болушуна терс таасирин тийгизбейт.

Тазалануунун негизги максаты – ыплас нерселерден толук түрдө арылуу, тазалануу болуп эсептелет. Ошентсе да, ар качан аз өлчөмдөгү ыпластыктардан (маселен, зааранын чачырандысынан) сактануу оор. Ошондуктан ушундай сактанууга аз өлчөмдөгү ыпластык намазга зыян тийгизбейт.

Жогоруда белгиленгендей, бул жерде ыпластыктарды намазга тоскоол болуп-болбоо өңүтүнөн гана бөлүүгө туура келди. Болбосо, сууну ыплас кылуу жаатында ыпластыктын (оор жана жеңил) түрлөрүнүн ортосунда эч кандай айырмачылык жок. Демек, оор болсун, жеңил болсун, айтор, ыпластык түшкөн суу кир болуп эсептелет.

В. ЫПЛАСТЫКТАН (нажасаттан) ТАЗАЛАНУУНУН ЫКМАЛАРЫ

Материалдык ыпластыктарды суу же тазалоочу суюк заттар менен тазалоого мүмкүн.

Көзгө көрүнгөн ыплас нерселерди өңү-түсү, жыты кеткенге чейин тазалоо керек. Эгер бир жолу жууганда эле өң-түсү, жыты кете турган болсо, анда бир жолу жууп коюунун өзү эле жетиштүү болот. Эгерде ыпластыктын (мисалы, кандын) өңүн кетирүү машакат туудурса, анда аны түсү толук чыкканга чейин жуунун кажети жок.

Ыпластык тигил же бул нерсеге жугуп, бирок көзгө көрүнбөсө, анда аны үч жолу жууп чайкоо кажет. Килем, таар сыяктуу сыкканга оор болгон нерселерге жукса, анда аны үстүнө суу куюп жышуу жолу менен тазалоо керек. Бул учурда ыпластык чыккан соң килемден таза суу чыга баштаган кезде гана ал таза болуп эсептелет.

Фикх китептеринде көрсөтүлгөн тазалоо ыкмалары төмөнкүлөр:[12]

1. Суу менен жуу: Тазалоонун табигый жолу бул суу менен жуу.

2. Арчуу же сүртүү: айнек, бычак, табак ж.б.у.с. нерселерге ыпластык жукса, аны топурак же кездеме менен тагы кеткенге чейин сүртүү жолу аркылуу тазалоого болот.

3. Отко кактоо: Отко чыдамдуу (күйбөгөн) нерсеге жуккан (отко күйүп, же ээрип кете турган) ыпластыкты отко кактоо жолу тазалоого мүмкүн.

4. Кыруу же жышуу: Ыпластыкты өзүнө сиңирип албаган катуу нерселерге көзгө көрүнгөн ыпластык жукса, аны кыруу, же жышуу жолу менен тазаласа болот. Ал эми ага заара сыяктуу көзгө көрүнбөгөн ыпластык жукса, анда аны жууш керек.

5. Ыпластыктын турпат-курамынын өзгөрүшү: убакыттын өтүшү менен жерге көмүлгөн тигил же бул ыплас нерсенин топуракка айланышы.

6. Мууздоо жана ашатуу: Чочкодон тышкаркы жаныбарлардын терилери ал жаныбарлар мууздалган соң таза болуп эсептелет. Эти желген мал-жандыктарды шарияттын жол-жобосуна ылайык мууздоо менен эти да таза болот. Ошондой эле ар кандай жолдор менен арам өлгөн жаныбарлардын терилерин ашатуу жолу менен тазалап колдонсо болот. Ашатуу – бул терини ийлөө, же болбосо күнгө кургатуу менен андагы кан, эт жана май калдыктарын тазалоо.

Г. ДААРАТКАНА ТАЗАЛЫГЫ: ИСТИНЖА ЖАНА ИСТИБРА[13]

Куттуу хадистердин биринде айтылгандай, бекем ыйман толук кандуу жарамдуу намазга, жарамдуу намаз толук алынган даааратка, толук алынган даарат «истинжага» жана «истибрага» байланыштуу. Ислам дини тазалыкка негизделген дин болгондугу үчүн эң ириде тазалык маселесин дааратканадан (ажатканадан) баштап, ага өзгөчө көңүл бурган. Адам өз табиятына жарашкан таризде таза жана аруу өмүр сүрүшү керек. Ошондуктан дин Ислам мусулман баласынан алгач дене тазалыгын, асыресе, айлана-чөйрө тазалыгын талап кылган. Денени, кийим-кечени жана айлана-чөйрөнү таза кармоо Ислам дининде ибадаттардын алгачкы талабы болуп эсептелет. Ибадаттардын толук кандуу жарамдуу болушу тазалыкка байланыштуу. Мына ошондуктан Пайгамбарыбыз *(саллаллааху алейхи ва саллам)* бул багытта кутман сахабаларына терең маалымат берген. Ислам аалымдары да тазалык темасына өзгөчө басым жасап, аны майда-чүйдөсүнө чейин иликтөөгө аракет кылышкан.

Даараткана адамдын негизги муктаждыктарынын бири. Бул маселе адамдын ден-соолугу жана тазалыгы менен тыгыз байланышта болгондугу үчүн ал жөнүндө маалымат алуу ар бир адам үчүн өзүнчө зарылдык.

Чоң же кичи даарат ушаткан соң тазалануу ден-соолук өңүтүнөн да, даарат жана намаз ибадаты үчүн да өзгөчө мааниге ээ.

1. **Истинжа** [14]: Кан, урук суюктугу (сперм, мази), заң, заара сыяктуу ыпластыктар чыккан жерлерди тазалоо «истинжа» деп аталат. Адам чоң-кичине даарат ушаткан соң ыплас жерлерин тазалашы кажет. Бул жерде эң ириде табигый жол б.а. суу менен тазалануу керек.[15] Суу менен тазалануу (б.а. суу менен истинжа кылуу) Ыйык Куранда да, Пайгамбарыбыздын *(саллаллааху алейхи ва саллам)* сүннөтүндө да сунушталган. Суу табылбай калган учурда эң ыңгайлуу каражаттар менен тазалануу зарыл.

Кагаз билим алуу каражаты болгондугу үчүн Ислам маданиятында аны менен тазалануу (истинжа кылуу) ылайык көрүлгөн эмес. Учурубузда «даарат кагазы» деп аталып, атайын даараткана үчүн жасалган кагаздар кадимки кагаз талабына жооп бербейт. Андыктан даарат кагазын истинжа-истибра үчүн колдонуу шарият боюнча да туура, абзел болуп эсептелет. Анткени истибрадан кийинки суу тамчыларын кургатуу өзүнчө тазалыкка кирет.

Даарат ушатуу учурунда заарадан этият болуу кажет. Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллааху алейхи ва саллам)* заарадан сактануу зарылчылыгын баса белгилеп, андан сактанбаган (тазалыкка шалаакы мамиле жасаган) адамдар анүчүн өзүнчө азап тартаарын билдирген. (Бухари, Вудуу, 55; Ибн Маажа, Тахарат, 26)

2. **Истибра**. Кичи даарат ушаткан (заара кылган) соң сийдик каналдарында калган анча-мынча заара тамчыларын калтырбай тазалоо «истибра» деп аталат. Кичи даарат

ушаткандан кийин сийдик каналдарында калган заара акырындап сарыгып чыгып кийимге жугушу мүмкүн. Бул тазалыкка да, ден-соолукка да, намазга да терс таасирин тийгизет. Мына ошондуктан заара ушаткан соң, айрыкча эркектер, зааранын толук бойдон чыгышын күтүшү кажет. Буга кылдат мамиле жасоо керек.

Эгер сийдик каналдарында калган заара даарат алгандан кийин чыкса, анда даарат бузулган болот. Мына ошондуктан, эркектердин, айрыкча орто жаштан жогорку курактагылар, кичи даарат ушаткан соң жакшылап тазаланышы керек. Керек болсо заара кылган соң ары-бери басып, зааранын толук чыгарууга аракет кылуу зарыл. Шашып-бушуп заара кылып дароо даарат алуу туура эмес. Даарат алуу учурунда, же даарат алгандан кийин чыккан бир эле тамчы заара дааратты бузат. Мындай учурда окулган намаз албетте, жараксыз болуп эсептелет.

Айрыкча, имамдыкка чыга турган адам бул жагдайга өзгөчө көңүл буруусу зарыл.

Д. ДААРАТКАНА АДЕП-ТАРТИБИ

Фикх жана хадис китептеринде маанилүү темалардын бири – бул даараткана адеби болуп эсептелет.[16]

Бүгүнкү күнү көпчүлүк адамдар кичи дааратты негизинен тике туруп ушатышат. Ал эми куттуу хадистерде Мухаммад Пайгамбарыбыз *(саллаллааху алейхи ва саллам)* кичи-чоң дааратты ар дайым олтурган абалда ушаткандыгы айтылат.

Ден-соолук жагынан да, сийдик каналдарында зааранын калбашы үчүн да, асыресе, ибадаттардын толук кандуу жарамдуу болушу үчүн да олтуруп заара кылуу керек.

Истинжа жана истибра тазалыгы үчүн сол колду колдонуу керек. Дааратканадан чыккандан кийин колду самын менен жуу зарыл.

Дааратканада себепсиз сөз сүйлөбөө керек.

Дааратканага Алла Тааланын, же Пайгамбарыбыздын *(саллаллааху алейхи ва саллам)* аты, же аят-хадис жазылган нерселерди (шакек, кагаздарды) алып кирбөө кажет. Зарыл учурларда мындай нерселерди сумкага, же болбосо чөнтөккө салуу зарылчылыгы күч.

Ачык талаада, же ачык жерде элдин көзүнөн далдоо жерде даарат ушатуу кажет. Даараткананын адептерине көңүл буруу зарыл. Кыбылага бет алып (кыбыланы карап), же кыбылага арка салып отурбоо керек. Бул багытта Мухаммад (саллаллааху алейхи ва саллам) Пайгамбарыбыздын эскертүүсү бар (Абу Давуд, Тахарат, 4; Тирмизи, Тахарат, 6)

Курт-кумурскалардын уюгуна, адамдар эс ала турган жана көпчүлүк жүрө турган жерлерге, тынч турган жана агын сууларга даарат ушатпоо кажет. Пайгамбарыбыз *(саллаллааху алейхи ва саллам)* суунун башатына, тынч турган сууларга (көлмөлөргө/ авиздерге), жолго жана эс алуучу жерлерге даарат ушатууга тыюу салган.

Ж. ДЕНЕ ТАЗАЛЫГЫНА БАЙЛАНЫШКАН МАСЕЛЕЛЕР [17]

Мусулман адам денесин, кийимин жана айлана-чөйрөсүн таза кармап, ыпластыктардан оолак болот.

Мусулман кулак, мурун, киндик, тырмак, чач, сакал сыяктуу кир чогулуучу жерлердин тазалыгына кылдат мамиле жасайт.

Ар бир мусулман эң азынан аптасына бир жолу жуунуп-тазаланып турушу керек. Жума күнү жуунуп-тазалануу мустахап болуп эсептелет. Ал тырмактарын алып, мурутун кыскартып турушу дурус. Колтук же жыныстык мүчөлөрдүн кылдарын жумасына же он күндө бир кыруу керек. Кырк күнгө чейин кырынбоо тахриман макирөө болуп күнөөгө кирет.

Мончолордо жуунуу учурунда эркектер аврат жерлерин сөзсүз түрдө жабуулары кажет. Аялдар да аялдар мончосунда киндик менен тизесине чейинки аралыгын жабык

алып жүрүүлөрү зарыл. Мончолордо бүгүнкү күндөгүдөй (эркектердин өз ара, аялдардын да өз ара) жылаңач жуунушу кескин түрдө арам болуп саналат.

Жогоруда белгиленгендей, хадас жана нажасат абалынан тышкары денеде чогулган кирлерден, жагымсыз жыттардан жана буларга себеп болгон нерселерден тазалануу – бул Ислам дининин буйругу, асыресе, Пайгамбарыбыздын сүннөтү.

Азирети Пайгамбарыбыз эң азынан аптада бир жолу, өзгөчө жума күнү жуунуу керектигин сунуштаган.: *«Ким жума күнү жунуп абалынан тазалангандай жуунуп-таранып алып жума намазына эрте барса, бир төө курмандыкка чалгандай сооп табат...»* (Бухари, Жума, 4) деген.

Ардактуу Пайгамбарыбыз күн сайын беш маал намаз үчүн алынган даараттан сырткары, ар бир тамактануунун алдында жана тамактануудан кийин колду жуу тазалыктын талабы экендигин баса белгилеген. (Тирмизи, Атима, 39)

Ошондой эле тырмак алуу, тиш жуу, сакал-мурутту кыскартып туруу мусулман баласынан сөзсүз түрдө талап кылынчу иштер болуп саналат. Алланын Элчиси *(саллаллаху алейхи васаллам)* мындай дейт: *«Мынабул беш нерсе табигый болуп, пайгамбарлардын сүннөтү: сүннөткө отуруу, колтук жана жыныстык мүчөнүн кылдарын алуу, тырмак алуу, мурутту кыскартуу»* (Бухари, Либас, 63-64)

1. Сүннөткө отуруу (Хитан): Сүннөткө отуруу мусулманчылыктын белгилеринен бири. Баланы төрөлгөндөн кийин жетинчи күнүнөн тарта балагатка жеткенге чейин сүннөткө отургузса болот. Ошону менен бирге баланы «сүннөткө отуруу» түшүнүгүн биле турган чагында сүннөткө отургузуу абзел. Балагатка жетсе да, сүннөткө отурбаган балдар же адамдар да сүннөткө отуруулары керек.

Сүннөткө отуруу табигый муктаждык болуу менен бирге ден-соолукка да пайдалуу.

2. Тырмак алуу: Тырмакты манжага зыян бербей турган таризде, эки жакка ыргып кетишине этият болуп алуу керек. Тырмакты узарган сайын алып туруу зарыл. Алынган тырмакты алынган жерине таштап салбоо керек.

Бүгүнкү күнү айымдар ар кандай себептер менен тырмактарын өстүрүп келет. Мунун Ислам адебине дал келбеши ачык-айкын. Тырмактын алдына чогулган кирлер адамдын ден-соолугуна зыяндуу болушу да жалпыга маалым. Ашканада тамак-аш жасаган аял кишинин тырмак өстүрүшү өзүнө да, үй-бүлөсүнө да залакасын тийгизиши толук ыктымал. Азирети Пайгамбарыбыз куттуу хадистеринин биринде мындай деген: *«Силердин араңарда асман (Кудайы) кабарлары менен алектенгендер бар. Алар тырмактарын (жырткыч) канаттуулардын тырмактары сыяктуу өстүрүшөт. Тырмактарынын түбүнө ыпластык, кир толуп калган»* (Ибни Ханбал, V, 427)

3. Колтук кылдарын алуу: Колтук кылдарын сөзсүз түрдө алып туруу кажет. Колтук кылдарын жулуу, кыруу же дары колдонуу жолдору менен алууга болот. Оң колтуктан баштоо дурус.

4. Жыныстык мүчөнү тазалоо (Истихдад): Бул жердеги кылдардын узарышы ыпластыктын себеби болуп саналат. Жогорудагы хадисте белгиленгендей, бул нерсе да адам табиятынын талабы.

5. Мурутту кыскартуу: Пайгамбарыбыз мурутту үстүңкү эрин толук көрүнүп турганчалык кыскартууну сунуш кылган. Мурутту оозду жаба тургандай узартуу дурус эмес. Ырас, тамактануу учурунда муруттун тамак-ашка аралашуусу терс көрүнүш.

Аалымдар сакал ашкере узарып жагымсыз көрүнүш тартууласа, аны капталынан жана астынан кыскартуу керектигин айтышкан. Сүннөткө ылайык сакалдын узундугу бир тутам. Пайгамбарыбыз сакалды бир тутамдан ашыкчасын алууну сунуш кылган

7. Тиш жуу: Алланын Элчиси бул багытта мындай деген: *«Үммөтүмө оор келбегенде, аларга ар бир намаз убагында мисвак менен тиштерин тазалап турууларын буйурмакмын»* (Бухари, Жума, 8) «Мисвак колдонуу ооздун таза болушуна жана Жаратkандын ыраазылыгына себеп» (Ибни Маажа, Тахарат, 7)

Аиша (Алла ага ыраазы болсун!) мындай дейт:

«Биз Алла Элчисинин (саллаллаху алейхи васаллам) мисвагын жана даарат суусун кечинде даярдап коер элек. Алла аны түн бир оокумда ойготор эле. Ойгоноор замат мисвак менен тишин тазалап, даарат алып намаз окуй турган» (Муслим, Мусафирин, 139)

Шурайх бин Хаани мындай дейт: Азирети Аишадан:

Азирети Пайгамбарыбыз үйгө келгенде эң биринчи эмне кылаар эле?

– деп сурадым. Ал:

Мисвак менен тишин тазалаар эле – деп жооп кайтарды (Муслим, Тахарат, 43-44)

Арийне, бул хадистер тишти таза алып жүрүүнүн канчалык зор мааниге ээ экендигин ачык-айкын тастыктайт.

БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

ХАДАСТАН ТАЗАЛАНУУ

Хадастан тазалануу ибадаттарды орундоо үчүн дааратсыз болуу, жунуп, этек кири жана нифас абалдарынан тазалануу дегенди түшүндүрөт. Жунуп абалы «чоң хадас», ал эми дааратсыз болуу «кичи хадас» делет. Аял кишиге таандык өзгөчө абалдар (б.а. этек кири, нифас абалдары) чоң хадаска кирет. Чоң хадастан гусул алуу менен, ал эми кичи хадастан даарат алуу менен тазалануу керек. Бул «хадастан тазалануу» деп аталат. Суу табылбай калган учурларда тайаммум алуу зарыл.

I. ДААРАТ [18]

Таза суу менен колду чыканак менен бирге, бетти, томук (кызыл ашык) менен кошо бутту жуу жана башка масх тартуу түрүндө жүзөгө ашкан өзгөчө тазалык «даарат» деп аталат.

Маида сүрөсүнүн 6-аятында намазга тураардан мурун даарат алуу зарылчылыгы тууралуу төмөнкчө буюрулат: *«О, ыйман келтиргендер! Намазга турганыңарда жүзүңөрдү жана колуңарды чыканакка чейин жуугула, башыңарга масх тарткыла (т.а. сууланган ным колуңар менен сылагыла), бутуңарды томукка (кызыл ашыкка) чейин жуугула».* (Маида сүрөсү, 5/6) Азирети Мухаммад (саллаллааху алейхи ва саллам) Пайгамбарыбыз да дааратсыз окулган намаздын жараксыз болгондугу жөнүндө бир топ куттуу хадистеринде айтып кеткен. Ислам аалымдары Куран менен Сүннөткө таянуу менен намаз окуу үчүн даарат алуу ар бир мусулман адамга парз болгондугун бир пикирден кабылдашкан.

Даарат – баарыдан мурда ар түрдүү материалдык жана руханий ыплас-кирлерден оолак болуу үчүн Ислам дини талап кылган өзгөчө мааниге ээ тазалык болуп эсептелет. Микроптордун көбөйүүсүнө өтө ыңгайлуу жер бул ооз. Ооздон баштап бети-колду жана бутту күндө беш маал жуунун өзү эле дин Исламдын тазалыкка берген маанисин айгинелеп турат. Ырас, даараттын негизги максаты – бул Аллага ибадат кылуу үчүн пенденин руханий жактан даярданышында жатат. Даарат алган адам өзгөчө руханий жактан өзүн таза жана сергек сезет. Ал мына ушундай таза сезим менен Аллага ибадат кылууга турат. Ибадат кылуу максатында жаралган адам баласы берегидей тазалануу менен Аллага ибадат кылуудан алган рухий жаназыкты, бейпилдикти сөз менен түшүндүрүү оголе оор.

Даарат алуу менен эки дүйнө бактысы талап кылган көптөгөн жакшылыкартыкчылыктарга ээ болууга болот. Ардактуу Мухаммад *(саллаллааху алейхи ва саллам)* Пайгамбарыбыз мындай дейт:

«Бир мусулман адам даарат алып жүзүн жууганда жүзү (менен) иштеген бардык күнөөлөрү, колу-бутун жууганда колу-буту менен кылган бардык катачылыктары суу тамчылары менен бирге агып кетет да, таптаза болот. А түгүл кирпиктери менен тырмактарынын түбүндөгү күнөөлөрдөн да эч нерсе калбайт. Дааратгын адеп-шарттары менен даарат алып бүтүп, кыбылага карап: «Ашхаду ан лаа илааха иллаллаах, лаа шариика лаху. Ва ашхаду анна Мухаммадан абдуху ва Расуулуху» деген адам үчүн бейиштин эшиктери ачылат. Ал адам каалаган эшигинен бейишке кирет». (Муслим, Тахарат, 32, 33; Тирмизи, Тахарат, 2)

Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллааху алейхи ва саллам)* дайыма даарат менен жүрүүгө өзгөчө көңүл бөлө турган. Андыктан биз дагы Пайгамбарыбыздын ак сүннөтүн аткарып ар дайым даарат менен жүрүүгө аракет кылуубуз абзел.

А. ДААРАТТЫН ПАРЗДАРЫ :[19]

Дааратгын парздары аятта көрсөтүлгөн. Дааратгын парздарынан бири аткарылбаса, анда ал даарат жараксыз болуп эсептелет. Дааратгын парздары төртөө. Алар:

1. Бетти жуу. 2. Колду чыканак менен кошо жуу. 3. Баштын төрттөн бир бөлүгүнө масх тартуу. 4. Бутту томук менен кошо жуу.

Бет: Чач чыккан жерден баштап ээктин астына чейин жана кулактардын түбүнө чейинки аралык бет болуп эсептелет. Сакал менен кулактын ортосундагы түксүз аралык да бетке кирет. Демек, ал жерди да жууш керек. Эгер сакал коюу болсо сакалды сылап койсо жетиштүү болот. Мындай учурда сакалдын астын (терини) жуу зарылчылыгы жок.

Кол чыканак менен кошо жуулат. Манжада шакек болсо, анын алдын жууш керек.

Бутту томук менен кошо жууш керек. Аятта «каабайн» деп эки томуктун аталышы бутту томук менен кошо жууга ишарат жасайт. Пайгамбарыбыз*(саллаллааху алейхи ва саллам)* даарат алуу учрунда бутун кылдаттык менен жуубаган бир адамга: «эх-х, ошол тозок отунда азап тарта турган томуктарга...» деп эскертүү берген (Бухари, Вудуу, 27, 29; Муслим, Тахара, 25-28). Көптөгөн куттуу хадистерде Пайгамбарыбыз даарат алганда дайыма бутун томуктары менен кошо жуугандыгы айтылат. Мына ошондуктан төрт укуктук агымдын (ахли сүннөт вал жамаат) аалымдары бутту жуу парз, ал эми жылаңайлак бутка масх тартуу жараксыз болгондугун бир ооздон кабылдашкан.

Даарат алуу учурунда (жуулушу зарыл мүчөлөрдө) кургак жер калтырбоо кажет. Сууну териге өткөрбөй турган нерселер дааратка терс таасирин тийгизет. Бирок, кандайдыр бир үзүр-себептен улам сууну териге өткөзбөгөн нерселер дааратка зыян бербейт. Маселен, иштеген жумушунан улам даарат алуу учурунда сууну териге өктөрбөгөн нерселерди (м: боек) алгач мүмкүнчүлүктүн жетишинче кетирүүгө аракет кылуу кажет. Эгер териге жабышып калган боек толук кетпесе, ашкере кыйналуунун кажети жок. Буга малярларды (боекчулар), усталарды мисал келтирүүгө болот.

Б. ДААРАТТЫН СҮННӨТТӨРҮ:[20]

1. Дааратты «Бисмиллах» менен баштоо.

2. Даарат алууга ниет кылуу.

3. Колду билекке чейин үч жолу жуу.

4. Мазмаза жана истиншак. Мазмаза – бул оозго суу алып чайкоо. Истиншак – мурунга суу алуу.

5. (Мисвак менен) тишти жуу. 6. Даарат мүчөлөрүн аятта айтылган ирээти боюнча жуу. 7. Дааратты оң жактан баштоо. 8. Даарат мүчөлөрүн үч жолудан жуу. 9. Колу-бутту

манжалардын учунан баштап жуу. 10. Манжаларды салаалоо. Манжалардын араларын жышуу. 11. Сууну муруттун, каштын астына чейин жеткирүү.

12. Башка толук масх тартуу. Эки кол суулангандан кийин үч манжаны (чыпалак, аты жок жана ортон манжаларды) учма-уч келтирип, маңдайдан артты көздөй тартып, алакан менен кайра желке жактан астыга карай (баштын каптал тарабын) сылоо менен башка толук масх тартылган болот.

13. Кулакка жана моюнга масх тартуу. Кээ бир жазма булактарда моюнга масх тартуу мустахап болуп эсептелет.[21]

14. Даарат мүчөлөрүн жышып жуу. 15. Даарат мүчөлөрүн (биринен сала бирин) үзгүлтүксүз жуу.

В. ДААРАТТЫН АДЕП-ТАРТИБИ :[22]

Дааратгын парз-сүннөттөрүнүн дагы да толук болушу үчүн зарыл жагдайлар «дааратгын адептери» деп аталат. Дааратгын негизги адептери төмөнкүлөр:

1. Мүмкүн болсо, даарат алуу учурунда кыбылага бет алуу.

2. Даарат учурунда сууну этият колдонуу. Сууну кийимге чачыратпоого аракет кылуу.

3. Адам менен сүйлөшпөө.

4. Даарат алууда (себепсиз) бирөөдөн жардам сурабоо.

5. Оозго оң кол менен суу алуу.

6. Мурунга оң кол менен суу алып, сол кол менен чимкирүү

6. Сууну ысырап кылбоо.

7. Даарат алгандан кийин «Ашхаду ан лаа илааха иллаллах, ва ашхаду анна Мухаммадан абдуху ва расуулуху» деп шахадат келмесин айтуу.

8. Таза жерде даарат алуу.

Г. ДААРАТТЫН АЛЫНЫШЫ:

Даарат ала турган адам алгач даарат алууга ниет кылат. Андан соң *«Бисмиллаахир-Рахмаанир-Рахиим»* деп, эки колун билекке чейин жууйт. Үч жолу оң колу менен менен оозуна суу алып чайкап, кайра түкүрөт. Андан кийин үч жолу оң колу менен мурунга суу алып, сол колу менен чимкирет. Кийин үч жолу бетин жууйт. Эгер сакалы болсо манжаларын сакалынын арасына киргизип, сакалын салаалайт. Алгач оң, андан кийин сол колун чыканактары менен кошо үч жолу жууйт. Андан соң башына, кулактарына жана мойнуна масх тартат. Сол колу менен бутун манжаларынын учтарынан баштап томукту кошо үч жолу жууйт. Мында да алгач оң бут, анан сол бут жуулат. Бут манжаларынын салааларында кургак жер калбашы керек. Анүчүн бут манжаларынын салааларын жакшылап жуу зарыл. Даарат алып бүткөндөн кийин күбөлүк (шахадат) келмесин айтуу абзел.

Д. ДААРАТТЫ ЖАРАКСЫЗ АБАЛГА АЛЫП КЕЛГЕН ЖАГДАЙЛАР:

Төмөнкү учурларда даарат бузулат:[23]

1. Заң, заара, урук суюктуктары (сперм, мази сыяктуу), кан жана башка ушул нерселер сыяктуу ыплас нерселердин чыгышы дааратты жараксыз абалга алып келет. Ошондой эле желдин чыгышы да даараттты бузат.

2. Дененин тигил же бул жеринен кан, ириң сыяктуу нерселердин чыгып жайылышы даараттты бузат. Мындай нерселер чыккан жеринин тегерегине жайылбаса (тарабаса) даарат бузулбайт. Ооздон чыккан кан түкүрүк менен бирдей, же түкүрүктөн көп болсо даараттты бузат. Эгер андан аз болсо даарат бузулбайт.

3. Ооз толо кусуу. Аз-аздан болсо да удаама-удаа келген кусундулар ооз толо турган өлчөмгө жетсе, даараттты бузат.

4. Эстен тануу, акылдан ажыроо, мас болуу жана уктоо. Мындай абалдарда даарат бузулат. Эч нерсе билбей калгандай уйкуга кирбестен, бираз көзү илинип кеткен адам дааратьы бузулбаганына кескин түрдө ишенсе, даараты бузулбаган болот. Ошондой эле намаз учурундагы уйкусуроолор да дааратты бузбайт. Анткени, намазда туруунун өзү эле дааратьтын бузулбашына шарт түзөт. Бирок ошону менен катар өзүн билбей кала турган даражада уктап калган адамдын даараты бузулган болот.

5. Намаз учурунда жанындагы адамга угула тургандай үн менен күлгөн адамдын даараты бузулат. Куттуу хадистердин биринде, намазда күлгөн адамдын кайрадан даарат алып, намаз окушу талап кылынган.

6. Жыныстык катнашта болуу.

7. Дааратка тиешелүү үзүр абалдарынын аякташы. Демек, тайаммум алган адам суу көрсө, же тапса, ошондой эле, маасыга тартылган масхтын мөөнөтү бүтсө, даарат бузулган болот.

8. Аял кишинин көз жарышы (бала төрөшү).

Ж. ДААРАТТЫН МАКИРӨӨЛӨРҮ

Дааратты жараксыз кылбаса да, орундуу болбогон (жакшы эмес) нерселер дааратьтын макирөөлөрү болуп саналат. Аларды төмөнкүчө тизмелөөгө болот (булар «танзихан-жеңил» макирөөлөр):[24]

1. Даарат учурунда ашыкча суу колдонуу, сууну ысырап кылуу. 2. Сууну бетке чаап жуу.

3. Даарат алуу учурунда муктаждык болбосо да, бирөөдөн жардам суроо. 4. Таза эмес, ыплас жерлерде даарат алуу. 5. Орозо учурунда ооз-мурунга суу алууда этиятсыз аракет кылуу

З. ҮЗҮРЛҮҮ (себептүү) АДАМДЫН ДААРАТЫ

Тигил же бул намаз убагынын аралыгында дааратты бузуучу нерселерден бири үзгүлтүксүз келип турса, анда ал адам үзүрлүү болуп эсептелет. Маселен, буга зааранын тез-тезден келиши, жаранын тез-тез канап турушу, аял кишиден айыз (этек кири) жана нифас (төрөттөн кийин келе турган кан) абалдарынан сырткаркы учурларда токтобой келген суюктугу сыяктуу абалдарды мисал келтирүүгө болот. Мына ушундай үзүрлүү адам тигил же бул намаздын убагы киргенде даарат алса, ошол намаздын убагы чыкканга чейин дааратту болуп эсептелет. Бул жерде эскерте кетчү жагдай, ал адамдан үзүрүнөн (м: заарадан) сырткары дааратты буза турган нерселер чыга турган болсо, даарат бузулган болот.[25]

Үзүрлүү адам даарат алган соң (намаз убагы чыкканга чейин) каалаганынча парз, важип жана напил намаздарын окуса болот. Ошондой эле ал Каабаны тавaф кыла да, Куранды колго алып кармай да алат.

И. ӨКҮМ ӨҢҮТҮНӨН ДААРАТТЫН ТҮРЛӨРҮ:

1. Парз болгон даарат:

Намаз окуй турган адам даараты жок болсо даарат алышы парз. Ошондой эле тилават саждасына жыгыла турган адам үчүн даарат талап кылынат.

Ыйык Куранды колго алып кармай турган адам үчүн да даарат алуу парз болуп эсептелет.

2. Важип болгон даарат:

Каабаны тавaф кылуу үчүн даарат алуу Имам Азам агымы боюнча, важип болуп эсептелет.

3. Мандуп болгон даарат:

Дайыма даарат менен жүрүү

Ошондой эле азан жана коомат айтуу үчүн да даарат алуу

Даараты болсо да, ар бир намаз үчүн өзүнчө даарат алуу мандуп болуп эсептелет.

4. Даарат алгандан кийин ибадат кылбай жана эч кандай зарылчылыкболбой туруп кайрадан даарат алуу аалымдар тарабынан танзихан макирөө катары кабылданат.

5. Уурдалып, же каракталып алынган суу менен даарат алуу «арам» болоорун айткан аалымдар бар.

К.ДААРАТТЫ ЖАРАКСЫЗАБАЛГААЛЫПКЕЛБЕГЕН ЖАГДАЙЛАР

Ыйлаганда, же күлгөн кезде көздөн чыккан жаш Жарадан чыкпаган кан же ириң Жаранын кургап калган кабыгынын түшүшү Ооз толо болбогон аз кусунду

Чиркей, бит, бүргө сыяктуу майда жандыктардын чагышы

Эркек адам менен аялдын бири-бирине денелеринин тийиши дааратты бузбайт.

Тырмак алуу

Кырынуу (сакал-мурут алуу).

Жыныстык мүчөнү кармоо

Оздо же мурунда калып калган уюган кандын түкүрөккө аралашып чыгышы.

II МААСЫГА МАСХ ТАРТУУ

Ислам дини даарат алууда мусулман баласына жеңилдик көрсөтүү максатында белгилүү мөөнөт аралыгы үчүн маасыга масх тартууга уруксат берген.[26]

Масх – бул тигил же бул нерсени кол менен сылоо, аарчуу дегенди билдирет.

Маасы тери же тери сыяктуу нерселерден жасалган, асыресе, бутту томук менен кошо жаап турган, суу өткөрбөгөн жана жерге койгон учурда өз алдынча тура алган бышык бут кийим болуп эсептелет. Томук менен бирге бутту жаап турган өтүк, ботинка сыяктуу бут кийимдер да маасы өкүмүнө кирет. Ырас, сыртта кийилчү өтүк сыяктуу бут кийимдерге масх тартып, аны менен намаз окуу үчүн андагы ыпластыктарды шариятка ылайык келген таризде тазалоо кажет. Алибетте, андагы ыпластыктарды кетирбей туруп ага масх тартуу менен намаз окуу туура эмес.

Маасыны жана анын өкүмүндөгү бут кийимдерди даарат алган соң кийип ага белгиленген убакытка чейин масх тартууга болот.

Маасыга буттун учунан жогоруну көздөй (томуктардын тушуна чейин) ным кол менен сүртүү – «маасыга масх тартуу» деп аталат. Имам Азам аалымдарынын пикири боюнча, масхтын эң аз өлчөмү эң кичине үч манжанын көлөмүнчөлүк жерди нымдоо болуп эсептелет. Маасынын мына ушунчалык жерин нымдоо менен маасыга масх тартуунун парзы орундалган болот.

Жогоруда көрсөтүлгөн өлчөмдөн аз эмес өлчөмдө маасынын үстүнө суу төгүү, маасынын капталына масх тартуу, ошондой эле кол менен эмес, башка нерселер менен масх тартуу мүмкүн болсо да, сүннөткө туура келбейт.

Маасынын таманына масх тарылбайт. Масх тартуу учурунда манжалардын ачык болушу, масхты кол менен тартуу, маасыны буттун учунан жогоруну көздөй нымдоо сүннөт болуп эсептелет.

А. МААСЫГА МАСХ ТАРТУУНУН ШАРТТАРЫ

1. Маасыны даарат алган соң кийүү. Кандайдыр бир үзүрдүн (мисалы, жаранын) айынан бутка таңуу таңылган болуп, ага (таңууга) масх тартылган болсо да, анын үстүнөн маасы кийүүгө уруксат берилет.

2. Маасы бутту томук менен кошо жаап турушу керек.

3. Маасы же маасынын өкүмүндөгү буткийимдер бышык нерседен жасалган болушу кажет. Бышык болушу аны менен жол жүргөндө эң азынан алты (6) километрге чейин чыдашы (жыртылбашы) менен өлчөнөт.

4. Маасы сууну өткөрбөөгө тийиш.

5. Маасыда буттун эң кичине үч манжасы бата турганчалык өлчөмдө тешик болбошу керек. Тигил же бул маасынын ар кайсы жериндеги тешиктерди кошкон учурда үч манжа бата турганчалык өлчөмгө жетсе, ал маасыга масх тартууга уруксат берилбейт. Бул учурда бир жуп маасынын (б.а. эки маасынын) тешиги бири-бирине кошулуп эсептелбейт.

6. Бир бутту жууп, ал эми экинчи бутка масх тартууга болбойт. Бир буту жок адам бир бутуна маасы кийип, масх тартат.

7. Маасынын алды жагынан эң азынан колдун эң кичине үч манжасынчалык жери бүтүн болушу зарыл. Алды жагы жок, бирок согончок тарабы бар (бүтүн) маасыларга масх тартылбайт.

Б. МАСХТЫН МӨӨНӨТҮ

1. Жолоочу эмес (муким) адамдар үчүн маасыга тартылган масхтын мөөнөтү бир сутка (24 саат).

2. Жолоочу адамдар үчүн маасыга тартылган масхтын мөөнөтү үч сутка (72 саат).

Береги мөөнөттөр маасы бутка кийилген учурдан башталбайт. Маасыны бутка кийген соң даарат бузулган учурдан кийин башталат.

Муким адам сапарга чыкса, сапар өкүмүнө баш ийет, масх мөөнөтүн үч күнгө узартат. Жолоочу адам үйүнө кайткан соң, маасысына масх тарткандан кийин 24 саат өтсө, масхтын мөөнөтү бүткөн болот.

В. МАСХТЫ ЖАРАКСЫЗ АБАЛГА АЛЫП КЕЛГЕН ЖАГДАЙЛАР

1. Даaратты жараксыз абалга алып келген жагдайлар масхты да бузат. Бирок бул учурда масхтын мөөнөтү бүтө элек болсо, жаңыдан даарат алган кезде маасыны чечпей (бутту жуубай) туруп ага (маасыга) масх тартуу жетиштүү болот.

2. Масх тартылган маасыны чечүү масхты жараксыз абалга алып келет. Маасыга масх тарткан адам даараты бар кезинде маасысын чечсе, жана эки бутун жууса, анын даараты бузулбайт. Ал эми бул учурда бутун жуубаса, даараты жараксыз болуп эсептелет.

3. Масх мөөнөтүнүн аякташы. Бул учурда даарат алып, бутту жууп, кайра маасыны кийүүгө болот. Эгер масхтын мөөнөтү аяктаган кезде даарат болсо, тек гана эки бутту жууп койсо, даарат бузулган болбойт.

4. Маасынын ичине кирген суу бир буттун жарымынан көбүн суу кылса, масх жараксыз абалга келет.

Г. ТАҢУУГА МАСХ ТАРТУУ [27]

Кандайдыр бир жаранын айынан таңуу таңылган мүчөнү суу менен жууган кезде, терс таасирин тийгизип, жараны ырбатып күчөтө турган болсо, анда даарат же гусул алганда таңууга масх тартып койсо болот. Таңууга толук бойдон эмес, көпчүлүк бөлүгүнө масх тартуу жетиштүү. Эгер таңууга масх тартуу да жарага зыян алып келе турган болсо, анда ага масх тартпаса да болот. Асиресе, үзүр абалы бүткөнгө (жара айыкканга) чейин таңууга масх тартып жүрүүгө уруксат берилет. Таңууну даарат алган соң гана таңуу кажет деген шарт жок. Жара айыккан соң таңууну алуу менен масх да жараксыз абалга келет. Бул учурда кайрадан даарат алуу зарылчылыгы бар.

III. ГУСУЛ [28]

«Гусул» сөзү «бир нерсени суу менен жуу» деген маанини туюндурат. Ал эми фикх илиминде «гусул – бул ооз менен мурунга суу алып, тулку бойду толугу менен жуу» дегенди түшүндүрөт.

Ыйык Куранда: *«Эгер жунуп болсоңор, толук тазалангыла (жуунгула)!»* (Маида сүрөсү, 6) деп буюрулат. Бакара сүрөсүнүн 222-аятында аялдардын этек кири токтоп, таза

болмоюнча алар менен жыныстык катнашта болбоого буйрук кылынган. Ошондой эле бул аятта аял кишиге этек киринен кийин гусул алуу зарылчылыгы белгиленет.

А. ГУСУЛДУН ПАРЗДАРЫ [29]

1. Мазмаза: оозду тамакка чейин чайкоо.
2. Истиншак: мурунга каңылжаарга чейин суу алуу.
3. Тулку бойду бир да кургак жер калтырбай жуу.

Гусул алууда суу чач, сакал, мурут жана каштын астына чейин жетиши керек.

Аял киши да өрүлгөн чачынын түбүнө чейин суу жеткириши керек. Өрүлгөн узун чачты жандыруунун кажети жок.

Гусул алуу учурунда тигил же бул мүчөгө таңылган таңуу чечилген чакта, ооруга (м: жарага) зыян алып келе турган болсо, таңууну чечпей тазаланыпжуунууга уруксат берилет.

Б. ГУСУЛДУН АЛЫНЫШЫ ЖАНА АНЫН АДЕП-ТАРТИБИ

Тигил же бул ибадаттын толук кандуу кабылданышы үчүн аны адеп-тартибине ылайык аткаруу зарылчылыгы бар. Сүннөт-адептери менен аткарылган ибадаттарда кемтик болбойт. Бул учурда мусулман адам ибадат милдетин так жана толук орундатып, анын жоопкерчилигинен кутулган болот. Ал эми адептерине ылайык аткарылбаган ибадаттардын парз-важиптеринде кемчилик кетиши ыктымал. Ошондуктан ар бир ибадатты адептерине ылайык аткаруу абзел.

Гусул ниет кылуу менен башталат. Ниет кылган соң купуя (ичтен) *«Бисмиллахир-Рахмаанир-Рахиим»* деп айтып, колду жана аврат (уяттуу) жерлерди жуу керек. Андан кийин кадимкидей даарат алып, андан соң башка, алгач оң, андан кийин сол ийинге суу төгүп жуунуу зарыл. Дененин бир да жериндекургак жер калбашы кажет. Ошондуктан өзгөчө буттун манжаларынын салааларын, киндикти, кулакты, аял киши кулакка тагылган сөйкө тешиктерин жакшылап жууганга аракет кылуу керек.

Гусул алуу учурунда сууну ысырап колдонбоо зарыл. Бул учурда аврат жерлерди жабык тутуу дурус.

Мончо, көлмө, көл сыяктуу коомдук (адамдар көп жүрчү) жайларда авратты жаап жүрүү парз болуп эсептелет. Ошондуктан мындай жайларда авратты жаап, ачылып кетүү ыктымалынан улам башка бирөөнүн аврат жерлерин карабоо кажет. Эгер бул жайларда адамдар жылаңач түшсө, ал жерге барбоо зарыл. Айрыкча эркек-аял аралаш жүргөн пляждардан мусулман баласы оолак болууга тийиш. Мусулман адам арам ишке барбаганы сыңары, арам иштер жүзөгө ашкан жерлерге да жакын жолобошу кажет.

Гусул алуу жери таза болушу керек. Мончо, көлмө сыяктуу жайлар санитардык эрежелерге толук жооп бериши кажет. Сууну микропторго каршы дарылоо зарыл. Жугуштуу оорусу бар адамдар мындай жайларга келбеши керек. Анткени эч ким башка бирөөнүн ден-соолугуна зыян келтирүүгө укугу жок.

В. ГУСУЛ АЛУУНУ ТАЛАП КЫЛГАН ЖАГДАЙЛАР

Төмөнкү жагдайлар гусул алуу зарылчылыгын талап кылат: жунуп болуу, этек кири жана нифас абалдарынын аякташы.

1. Жунуп болуу

Жунуп болуу – бул жыныстык катнаш же дүүлүгүү менен бел суусунун (спермдин атылып) чыгышы аркылуу пайда болгон ыпластык абал болуп эсептелет. Мусулман адам мындай учурда айрым бир ибадаттарды аткара албайт. Шариятта жунуп болгон адамдын денеси, оозу, түкүрүгү жана ал ичкенден кийин артып калган суу таза болуп эсептелет.

Жыныстык катнашта болгон аял-эркектен мани (б.а.сперм) келсе да, келбесе да экөө тең жунуп болушат.

Эркектен же аялдан дүүлүгүү менен манинин (сперм) чыгышы аларды жунуп кылат. Бул абал (дүүлүгүү менен спермдин чыгышы) уйку маалында болсо да, ойгоо учурда болсо да жыйынтыкты өзгөртпөйт.

Уйкудан ойгонгон кезде денесинен бел суу көргөн адам гусул алышы кажет. Ошондой эле түшүндө жунуп болгонун көргөн адам ойгонгон кезде денесинен бел суунун эч кандай белгисин (нымдуулук же так) көрбөсө, анда гусул алуунун кажети жок.

Жунуп болгон адамга уруксат берилбеген иштер :[30]

Жунуп болгон адамга парз же напил намаз окууга, тилават саждасына жыгылууга, Куранды колго алууга, Куран окууга, себепсиз мечитке кирүүгө жана мечитте отурууга уруксат берилбейт.

Жунуп болгон адам мүмкүнчүлүгүнүн болушунча эртерээк гусул алганы дурус. Тигил же бул намаздын убагы чыкканга чейин гусул албоо арам болуп эсептелет.

2. Айыз же нифас абалынын бүтүшү.

Айыз (этек кири) же нифас (төрөттөн кийинки) абалдарынын бүтүшү менен же болбосо бул абалдар үчүн белгиленген эң узун мөөнөттүн аякташы менен аял киши гусул алышы зарыл.

Имам Азам агымы боюнча, айыздын эң узун мөөнөтү 10 күн, ал эми нифас абалынын эң узун мөөнөтү 40 күн. Мына ушул мөөнөттөрдүн аякташы менен аял киши үчүн гусул алуу парз болуп эсептелет. Бул мөөнөттөр аяктаса да, токтобогон кан «истихаза» (ооруу, үзүрлүү) деп аталат. Мындай абалдагы аял үзүрлүү адамга тиешелүү болгон өкүмдөргө баш ийет.

Айыз же нифас абалындагы аялга байланышкан өкүмдөр жунуп болгон адамга байланышкан өкүмдөр менен бирдей (окшош).

Айыз же нифас абалында болгон аял намаз окуй албайт, орозо да кармабайт.

Айыз же нифас маалында жыныстык катнашта болуу арам болуп эсептелет.

Айыз жана нифас абалдары жөнүндө «тайаммум» темасынан кийин дагы кененирээк токтолобуз.

Г. ГУСУЛГА БАЙЛАНЫШКАН МАСЕЛЕЛЕР

Шейиттерден сырткары көз жумган мусулман маркумдарды жуу парз-ы кифая болуп эсептелет. Бул адам баласына көрсөтүлгөн урмат-сыйдын белгиси.

Жаңы мусулман болгон адам эгер жунуп болсо, анын гусул алышы парз. Бул багытта бардык Ислам аалымдары бир пикирде. Ал эми жунуп болбосо, анда Имам Азам агымы боюнча, ал үчүн гусул алуу мандуп болсо да, ар кандай күмөн-шектерге карата ал адамдын гусул алышы керек.

Жума жана айт намаздарына гусул алып баруу, ошондой эле ажылыкка же умрага ниет кылып ихрамга кирээрде жана Арафатта туруу (вакфа) үчүн гусул алуу сүннөт болуп эсептелет.

Ыйык жерлерге барганда куттуу түндөрдү ибадат менен өткөрүү, тооба кылып кечирим тилөө сыяктуу жакшы иштерден мурун гусул алуу мустахап.

Демек, береги мисалдардан байкалгандай мусулман баласы гусул алуу талап кылынбаган учурларда да гусул алып, жуунуп-тазаланып турушу керек.

IV. ТАЙАММУМ

Тайаммум – бул даарат же гусул алуу үчүн суу табылбаган кезде, же суу болсо да аны колдонуу мүмкүнчүлүгү болбогон учурларда таза топуракка урулган кол менен бетти жана чыканакка чейин эки колду сылоо жолу менен аткарылган тазалык.[31]

Тайаммум төмөнкү учурларда алынат: Даарат же гусул алуу үчүн суунун жок болушу. Даарат же гусул алган кезде суунун ден-соолукка зыян бериши.

А. ТАЙАММУМДУН ПАРЗДАРЫ

1. Тайаммум алууга ниет кылуу шарт. 2. Колду топуракка коюп, бетке масх тартуу. 3. Колду топуракка коюп, чыканак менен кошо эки колго масх тартуу.

Б. ТАЙАММУМДУН АЛЫНЫШЫ

Алгач таяммум алууга ниет кылып «Бисмилла»ны айтуу керек. Колду топуракка коюп, ары-бери сүрүп, колго жуккан ашыкча чаңды түшүрүү үчүн эки колду бир-бирине акырын уруп бир жолу бетке масх тартуу (сылоо) керек. Андан кийин дагы бир жолу колду топуракка коюп, сол колдун ичи менен оң колго, кайра оң колдун ичи менен чыканакты кошо сол колго масх тартуу зарыл. Манжалардын ортолоруна да масх тартуу керек. Ошентип таяммум алынган болот.

Ханафи (Имам Азам) агымы боюнча, намаздын убагы киргенге чейин тайаммум алса болот.

Тайаммумду буза турган жагдай болбосо, тайаммум алган адам каалаганынча намаз окуй алат.

В. ТАЙАММУМДУ ЖАРАКСЫЗ АБАЛГА АЛЫП КЕЛГЕН ЖАГДАЙЛАР:

1. Дааратты буза турган нерселер тайаммумду да жараксыз абалга алып келет.

2. Суу колдонууга тоскоол болгон үзүрдүн аякташы тайаммумду бузат.

3. Тайаммум алган киши намаз окуганга чейин, же намаз окуу учурунда суу келсе, же суу колдонуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болсо, анда ал адамдын тайаммуму жараксыз абалга келген болот.

V. АЯЛЗАТЫНА ТИЕШЕЛҮҮ ӨЗГӨЧӨ АБАЛДАР

Аялзаты физиологиялык жактан эркек адамдан бир катар айырмачылыктары менен өзгөчөлөнөт. Аялзатынын мына ошол физиологиялык айырмачылыктары аял кишиден айрым бир өзгөчө өкүмдөргө баш ийүүсүн талап кылат. Бул өкүмдөрдү ар бир мусулман аялзаты билүүгө тийиш. Аялзатына таандык өзгөчө абалдар **айыз (этек кири), нифас** жана **истихаза** абалдары болуп эсептелет. Булар намаз, орозо, ажылык, Куран окуу, жыныстык катнаш жана ажырашуу (талак) маселелери менен тыгыз байланышта болгондуктан бул маселелерге байланышкан өкүмдөрдү билүү кажет.

А. АЙЫЗ (ЭТЕК КИРИ) [32]

Айыз бул балагатка жеткен аялзатынан ай сайын белгилүү түрдө келип туруучу этек кири. Бул абал балагат жашынан баштап климакс учуруна (этек киринин келбей калышына) чейин уланат.

Аялзатынан этек кири келген учуру «айыз абалы», ал эми мындан тышкаркы учурлары «тазалык учуру» деп аталат.

Кыз бала эң эрте 9 жашынан баштап этек кирине тушугат. Ал негизинен 11-13 жаш аралыгында айыз көрөт. Этек кири болжолдуу түрдө 50 жаштардын тегерегинде келбей калат. Булар аял кишиге жараша өзгөрөт.

Этек кири келе баштаган кыз балагатка жеткен болуп эсептелет.

Имам Азамы агымы боюнча, этек киринин эң кыска мөөнөтү 3, ал эми эң узун мөөнөтү 10 күн. Этек киринин мөөнөтү ар бир аялда ар башкача болот. Ошондуктан ар бир аялзаты этек кири келген күндөрүн туура эсептөөгө кылдат мамиле жасашы кажет.

3 күнгө жетпеген, же 10 күндөн кийин келген кандар айыз (этек кири)эмес, «истихаза» (оору) каны болуп эсептелет. Мындай абалдагы аял киши үзүрлүү адамга тиешелүү өкүмдөргө баш ийет.

Б. ЭТЕК КИРИНЕ БАЙЛАНЫШКАН ӨКҮМДӨР

Этек кири келген аял намаз окуганга болбойт жана орозо да кармай албайт. Бул маселе боюнча бардык Ислам аалымдары бир пикирде. Аял киши этек кири келген учурда

окубаган намаздарынын казасын окубайт. Бирок кармалбай калган орозонун казасын кармоого тийиш (парз).

Ажылык учурунда этек кири келген аял бир гана Каабаны таваф кыла албайт. Ажылыктын рукуну (парзы) болуп эсептелген зыярат тавафын орундатуу үчүн этек кири токтогонго чейин Меккеде болушу керек. Имам Азам агымы боюнча, этек кири келген аял парз болуп эсептелген зыярат тавафын орундата турган болсо, тавафы орундалган (сахих-жарамдуу) болот. Бирок, мындай учурда жаза иретинде бир бодо мал курмандыкка чалуу зарылчылыгы туулат.

Этек кири келген аял Куранга кол тийгизе да, окуй да албайт. Бирок, Курандан сабак алгандар аят сөздөрүн бир-бирден бөлүп айтып үйрөнүшсө болот.

Эч бир себепсиз мечитке кире албайт.

Этек кири учурунда аял киши (жубайы) менен жыныстык катнашта болуу арам. Аял киши этек кири токтогон соң жуунуп тазаланганга чейин же этек кири токтогондон кийин бир намаздын убактысы өткөнгө чейин жыныстык катнашка кирүүгө болбойт.

Этек кири токтогон аялдын гусул алуусу парз болуп эсептелет.

В. НИФАС

Нифас – бул төрөттөн кийин, же болбосо буту-колу сыяктуу органдары билинип калган баласы боюнан түшүп калган аял кишиден келген кан. Бул «нифас абалы» деп аталат.[33]

Имам Азам агымы боюнча, нифастын эң узун мөөнөтү 40 күн. Бул мөөнөттүн аралыгында кан келбей калган учурлар да нифас абалына кирет.

40 күнгө чейин эле кан токтой турган болсо, нифас абалы соңуна чыккан болот.

Намаз, орозо сыяктуу маселелерде нифаска байланышкан өкүмдөр этек киринин өкүмдөрү менен бирдей. Башкача айтканда, нифас абалындагы аял этек кири келген аял кишиге тиешелүү өкүмдөргө баш ийет.

Г. ИСТИХАЗА [34]

Этек кири жана нифас учурларынан сырткары айрым бир физиологиялык оору-сыркоолордон улам келген кан «истихаза» деп аталат. Аял кишинин бул абалы мурундун үзгүлтүксүз канашы же зааранын тез-тез келип турушу сыяктуу «үзүр» болуп эсептелет. Истихаза абалындагы аял киши ар бир парз намаз үчүн өз-өзүнчө даарат алат. Ал даарат алган соң кийинки парз намаздын убагы киргенге чейин үзүр (истихаза) абалынан сырткары дааратты буза турган жагдай жүзөгө ашпаса, каалаганынча напил намаз окуп ибадат кыла алат. Бул учурда үзүр абалынан сырткары дааратты буза турган жагдай жүзөгө ашса (маселен; мурууну канаса), анда даараты бузулган болот.

VI. НАЖАСАТ ЖАНА ХАДАС ЫПЛАСТЫКТАРЫН ТАЗАЛОО ӨҢҮТҮНӨН СУУ [35]

Суу адам баласынын күнүмдүк турмушунда эң иридеги муктаждыгы болуу менен бирге тазалыктын негизги каражаты экендигинде талаш жок. Ыйык Куранда суу Жараткан Алланын киши баласына болгон өзгөчө жакшылыгы катары төмөнкүчө баса белгиленет:

«Ал (Жараткан Алла) силерге жерди төшөк-килем кылып төшөдү. Асманды куруп (көтөрүп) койду. Асмандан суу (жаан) жаадыруу менен силерге ырыскы болсун деп мөмө-жемиштерди өстүрдү. (Ошондуктан) билип туруп өзгөлөрдү Аллага шерик кошпогула (Ага теңебегиле!)». (Бакара сүрөсү, 22)

«Ал Өз ыракымынын (жамгырынын) алдынан (кубанычтуу) куш кабар кылып шамалды жөнөтөт. Биз өлүк (эч нерсе өспөгөн) жерлерди тирилтүү үчүн, ошондой эле Өзүбүз жараткан сан түркүн жаныбарларга жана адамдарга суу ыроолоо үчүн асмандан таза суу (жаан) жаадырдык». (Фуркан сүрөсү, 48-49)

Суунун тазалоочу өзгөчөлүгүн куттуу хадистерден да байкоого болот. Хадистердин биринде төмөнкү окуя баяндалат: *«Деңиз суусуна даарат алса болобу?»* деп сураган сахабанын суроосуна Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллааху алейхи ва саллам): «Деңиздин суусу таза жана (деңизде жашаган балыктардын) өлүгү да адал»* деп жооп берген.[36]

Суу таза жана тазалоочу өзгөчөлүккө ээ болуу өңүтүнөн эки топко бөлүнөт:

А. КАДИМКИ СУУ [37]

Табигый өзгөчөлүгүн сактаган жана эч нерсеге аралашпаган (аралашмасыз) суу фикх китептеринде «ал-Мааул-мутлак» б.а. «таза суу» деп аталат. Буга жамгырдын, деңиздин, көлдүн, дарыянын, булактын жана кудуктун суулары кирет.

Суунун өзүнө таандык үч өзгөчөлүгү, эки касиети (табияты) бар. Үч өзгөчөлүгү булар түсү, жыты жана даамы. Ал эми суунун агуучулугу жана суюктугу анын касиетине кирет.

Шариятта суунун таза болушу жана тазалоочу өзгөчөлүгү негизги ролду ойнойт. Суунун таза болушу бул анын тамак-аш жана материалдык тазалык үчүн колдонулушун шарттайт. Ал эми тазалоочу өзгөчөлүккө ээ болушу даарат-гусулдун жарамдуулугуна шарт түзөт.

Таза жана тазалоочу өзгөчөлүгүнө карай суу үч түргө бөлүнөт:

1. Таза жана тазалоочу суулар: Буга эч нерсе аралашпаган кадимки таза суулар кирет. Маселен, дарыянын, кудуктун, жамгырдын суусу сыяктуу.

2. Кир суулар. Буга ичине ыплас нерселер түшкөн аз өлчөмдөгү суулар, асыресе, ичине ыплас нерсе түшкөндүгү себептүү суунун түсү өзгөрүп, же жыттанып, же болбосо даамы бузулган агын суулар жана көлмөлөр кирет. Ошондой эле шариат боюнча эти желбеген (мисалы ит, карышкыр, чочко сыяктуу) жаныбалардын шилекейлери түшкөн суу да ыплас болуп эсептелет. Кир суулар тазалоочу өзгөчөлүгүнө да ээ эмес.

3. Таза болсо да, даарат-гусул алууга болбой турган (б.а. хадасты кетире албаган) суулар. Буга даараттан же гусулдан калган суулар кирет. Мындай суулар «ал-мааул-мустамал» б.а. «колдонулган суу» деп аталат.

Б. АРТКАН СУУЛАР [38]

Бул жерде «арткан суулар» дегенде адам же жаныбарлар ичкен суунун калдыгы максат кылынат.

Адам ичкен суунун калдыгы таза болуп эсептелет. Ал эми жаныбар ичкен суунун калдыгы менен даарат, же гусул алууга болуп-болбошу аалымдар ортосунда талаш маселе болгон. Жаныбарлардан арткан суулар төмөнкү тартипте жайгаштырылган:

1. Ат, уй, төө, кой, эчки сыяктуу эти желген үй жаныбарларынан арткан суу таза жана мындай суулар менен даарат алса болот. Тоок булардын катарынакирбейт. Ошондой эле бүркүт, ителги сыяктуу жырткыч куштардан сырткаркы канаттуулардан арткан суу да таза жана аны менен даарат-гусул алууга болот.

2. Бүркүт, ителги, турумтай сыяктуу жырткыч куштардан арткан сууга даарат алууга мүмкүн болсо да, (ага даарат алуу) танзихан макирөө болуп эсептелет. Мышыктан, чычкандан жана курт-кумурскалардан арткан суу таза жана тазалоочу суу болуп эсептелет. Мындай сууларды тазалык иштерине да, даарат-гусулга да колдонсо болот.

3. Эшек же качыр ичкен суунун калдыгы ыплас эмес. Бирок, мындай сууну даарат-гусулга колдонуу күмөндүү болуп эсептелет. Ошондуктан таза суу табылбай калган учурда мындай сууга даарат же гусул алгандан кийин артынан тайаммум алуу керек.

4. Иттен жана эти желбеген жаныбарлардан арткан суу ыплас болуп эсептелет. Мындай суулар менен даарат да, гусул да алууга болбойт.

Тигил же бул жаныбардын эти кандай өкүмгө ээ болсо, анын шилекейи да дал ошондой өкүмгө ээ. Эти желбей турган жаныбардын шилекейи ыплас, ал эми эти желген жаныбарлардын шилекейи таза болуп эсептелет. Ошондуктан эти желбей турган жаныбарлардын шилекейи аралашкан суу да ыплас болуп саналат.

В. СУЮК ЗАТТАР (МУКАЙЙАД СУУ)

Мукаййад суу – бул мөмө-жемиштердин, гүлдөрдүн саркындысы сыяктуу кадимки суудан тышкаркы, ошондой эле кандайдыр бир таза заттын аралашуусу менен агуучулук жана суюктук (б.а.койу эместик) касиетин жоготкон (демек, коюу болуп калган) суюк заттар. Демек, мукаййад сууга өздүк сапат-касиетин жоготкон суулар кирет.

Кадимки таза сууга мукаййад суу аралашып, суунун түсүн өзгөртсө, же жытын, даамын буза турган болсо, анда ал суу да мукаййад суунун катарына кирип калат. Эгер мукаййад суу аз өлчөмдө гана аралашса, таза сууга зыян тийгизбейт.

Мукаййад суу менен даарат же гусул алууга болбойт. Бул багытта Ислам аалымдарынын ортосунда эч кандай ача пикир жок.

Эгер суу жок болсо, мукаййад суу менен кийим же дене кирлерин тазалоого болот.

Г. АГУУЧУ ЖАНА АКПООЧУ СУУЛАР

Суунун булганып-булганбашы анын аз же көп болушуна жараша өзгөрөт.

Имам Азам агымы боюнча, акпоочу (бир орунда туруучу) суунун аз же көп (кичине же чоң) болушун эсептеп-билүү үчүн анын аянты эске алынат. Эгерде бир орунда турган сууну кочуштаган кезде кол суунун түбүнө (жерге) тийбесе жана ал суунун аянты болжол менен 50 метр квадратка жетсе, анда ал чоң суу болуп эсептелет.

Чоң суунун же агын суунун ыплас болуп эсептелиши үчүн ага аралашкан ыпластык суунун түсүн өзгөртүшү, даамын же жытын бузушу кажет. Чоң сууга аралашкан ыпластык береги үч өзгөчөлүктүн (суунун түсү, даамы жана жыты) бирин жоготсо, анда ал суу ыплас болуп калат. Демек, ичине түшкөн ыпластыктан улам даамы же жыты бузулган, же түсү өзгөрүп калган бир орунда турган суулар да, агын суулар да ыплас болуп саналат.

Ошондой эле, чоң суу деп эсептелген көлмөгө же дарыяга түшкөн ыпластык суунун баарын ыплас кылбоо менен бирге ыпластык жайылган жер (бөлүгү) ыплас деп эсептелет.

Шафи жана Ханбали агымдары боюнча, көлөмү болжол менен 206 литр же андан көп суулар чоң сууга кирет. Андыктан ушундай чоң сууларга түшкөн ыпластык суунун бардыгын ыплас кылбайт, болгону түшкөн жерин гана ыплас кылат.

Ичине ыпластык түшкөн аз өлчөмдөгү суу ыплас болуп эсептелет.

Учурубузда өзгөчө шаар жергесинде көп кабаттуу үйлөргө суулар тазаланып, фильтрленип, дарыланып жөнөтүлөт. Андыктан мына ушундай тазаланган сууларды колдонууда эч кандай коркунуч болбойт.

Д. КУДУКТУН СУУСУ [39]

Учурубузда азайып кеткени менен мурунку учурларда турмуш-тиричиликке колдонулган суунун көпчүлүк бөлүгү кудуктарда сакталгандыктан кудуктарды таза кармоо маселеси фикх китептеринде кеңири каралган.

Кудукка же көлмө сыяктуу сууларга түшкөн ыпластык анын бардык тарабына жайылып кеткен болсо, эгер андан (кудук же көлмөдөн) сууну толугу менен чыгарууга мүмкүнчүлүк болсо, суунун баарын чыгаруу керек. Б.а. кудук же көлмө толук бойдон бошотулат. Эгер толук бошотконго мүмкүнчүлүк жок болсо, ыпластыкка жараша белгилүү бир өлчөмдө суу алынган соң кийин кудукта калган суу таза болуп эсептелет. Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллаасу алейхи ва саллам)* ыпластык түшкөн сууну тазалагандан кийин калган суунун таза боloорун билдирген.[40] Сахабалар чычкан жана тоок сыяктуу жаныбарлар түшүп өлүп калган кудуктардан "таза болду" деген ойго (бүтүмгө) келгенге

чейин суу чыгарышкан. Мына ошол себептен аалымдар кудук суусун тазалоодо бул иштин көзүн билген адамдын пикири негиз катары кабылданышы керектигин айтышкан. Ошондой эле элге оңой болушу үчүн ыпластыкка жарашакудуктан канча чака суу чыгаруу зарылчылыгын да белгилешкен. Андыктан тигил же бул кудукка түшкөн ыплас нерсе же жаныбар чыгарылган соң бул багытта адис адамдар кудуктун таза болгондугуна көзү жеткенге чейин кудуктан суу алып чыгуу керек. Сууну сөзсүз түрдө чака менен алып чыгаруу керек деген эреже жок. Учурубузда мындай тазалоо иштери соргуч, шланг, түтүк сыяктуу каражаттар менен аткарылганы оң.

Жалпылап айта турган болсок, денесинде же кийиминде ыплас нерсе болбогон адам же эти желген жаныбар түшкөн суу (көлмө) ыплас болбойт. Бирок сууга түшкөн адамдан же жаныбардан ыплас нерсе аралашса, анда ал суу ыплас болуп саналат.

Эти желбеген жаныбарлар түшкөн суу ыплас болуп эсептелет. Эгер кудукка чымчык же чычкан сыяктуу кичине жаныбар түшүп өлгөндөн кийин тез аранын ичинде чыгарылса, 20 чакага жакын, ал эми тоок түшкөн болсо болжолдуу түрдө 40 чака суу чыгаруу керек.

Эгерде кудукка кан, шарап, заара ж.б.у.с. ыплас нерселер аралашса, же чочко сыяктуу чоң жаныбар түшсө, ошондой эле кой, эчки сымал жаныбарлар түшүп өлсө, асыресе чычкан, чымчык сыяктуу кичине жаныбарлар түшүп өлүп, өлүгү эзилип-ылжырап кеткен болсо, анда кудуктагы суунун баарын чыгаруу зарылчылыгы туулат. Бул учурда эгер суу кудукка астынан дайыма келип турса, анда ичиндеги суунун толук чыгарылгандыгына көз жеткенге чейин суу чыгаруу керек.

Ыплас кудуктун суусу соолуп, кургап бүткөндөн кийин суу кайра чыккан кезде кудуктан ыпластыктын белгилери байкалбаса (ыпластык көрүнбөсө жана суунун өңү, түсү, жыты өзгөрбөсө), анда ал суу таза болуп эсептелет.

Ислам дининин тазалык маселесине өзгөчө басым жасашынын негизги себептеринин бири – бул адамдын ден-соолугун жана саламаттыгын сактоо. Андыктан фикх китептеринде белгиленбесе да, ден-соолукка зыяндуу сууларды колдонбоо зарылчылыгы күч.

АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ

НАМАЗ

I – НАМАЗДЫН МААНИЛҮҮЛҮГҮ

Ислам growth

Намаз ибадаты Адам ата (алайхис-салаам) баш болгон бардык пайгамбарларга буйрук кылынган ибадат (Бакара сүрөсү, 2/83). Демек, намаз бардык илахий (Алла тарабынан билдирилген) диндерде болгон. Бирок белгилүү убакыт аралыгында диндердин бурмаланышы менен кошо намаз ибадаты да чоң өзгөрүүлөргө дуушар болуп, биротоло орду-түбү менен жок болгон.

Намаз ибадатынын өзгөчө мааниге ээ болушунун өзүнчө себеп-хикматтары бар:

Эң оболу намаз пендеге Алланын кулу экендигин, мына ошол себептен белгилүү иш-аракеттерге карата жооптуу болгондугун эске салат. Адам күнүнө беш маал намаз окуу менен рухдүйнө жакырлыгынын алдын алган болот. Бул багытта Алла Таала Куранда минтип буюрат: *«Мени эстөө үчүн намаз оку!»* (Тоха сүрөсү, 14).

Алла Таалага моюн сунуу

Намаз менен жандүйнөнү аруулап Жараткан Алланын алдына жарык жүз менен баруу ышкысы.

Алла Таалага жалынып-жалбаруу, дуба кылуу, кечирим тилөө менен Жараткан жакын кулпенде болууга аракет кылуу

Намаз инсандын психологиясына өзүнүн олуттуу оң таасирин тийгизет. Аятта: *«О, ыйман келтиргендер! Сабырдуулук жана намаз менен жардам сурагыла!»* (Бакара сүрөсү, 2/153) деп буюрулат.

Намаз жаман иштерге барууга бөгөт болот.

Сойкулук, шылуунчулук, каракчылык, уурулук, алдамчылык сыяктуу бузуку иштерден оолак кармайт.

Адамдын материалдык жана моралдык жактан таза жүрүүсүн камсыздайт. Намаз адамды күнөөлөрүнөн да тазалайт. Бул багытта куттуу хадистердин биринде төмөнкүчө буюрулат: Күндөрдүн биринде Азирети Мухаммед (*саллаллаху алейхи васаллам*) кутман сахабаларына кайрылып: *«Бирөөңөрдүн эшигинин алдында бир дарыя агып турат дейли. Анан ал адам, күн сайын ошол дарыяга түшүп, тазаланып турса, анда кир калат деп ойлойсуңарбы?»* деп суроо узатат. Анда сахабалар бир ооздон: Жок, о, Алланын Элчиси! деп жооп беришет. Анда Пайгамбарыбыз: *«Беш маал намаз окуу да дал ушундай. Суу кирди кандай жууп кеткен болсо, намаз да күнөөлөрдү ошондой жууп кетирет»* деген экен (Бухари, Мавакыт, 6)

Намаздын күнөөлөрдү жууп кетирерин эки өңүттөн кароого болот. Биринчиси, хадистерде белгиленгендей, тигил же бул эки намаздын ортосунда жүзөгө ашкан күнөөлөрдүн кечирилишине себеп болушу. Эскерте кетчү жагдай, бул жерде кичине күнөөлөр жөнүндө сөз болууда. Кичине күнөөлөрдү жууп кетирген намаздан башка дагы нерселер бар. Төмөнкү аяттарда: *«Эгер тыйуу салынган чоң күнөөлөрдөн оолак болсоңор, кичине күнөөлөрүңөрдү жаап, силерди бейишке киргизебиз»* (Ниса сүрөсү сүрөсү, 31) *«Алар оор күнөөлөрдөн, бузуку иштерден алыс турушат, ачуусу келгенде кечиримдүү болушат»* (Шууро, 37) *«Оор күнөөлөрдөн жана ыпластыктардан (сойкулук сыяктуу ыплас иштерден) сактангандардын кичине күнөөлөрү болсо да, аларга Жараткан Эгеңдин кечирими кең!»* (Нажм сүрөсү, 32)деп буюрулуп, чоң-кичине күнөөлөр менен катар чоң күнөөлөрдөн оолак болуу кичине күнөөлөрдүн кечирилишине себеп болору жөнүндө айтылууда. Намаздын айрым бир катачылыктарды жууп кетиришинин экинчи мааниси мындай; намаз күнөө иштерге барбоо зарылчылыгын талап кылуу менен мындай иштерге тоскоол болушу «күнөөлөрдү кетирүүгө» себеп болору айтылган. Намаздын бул өзгөчөлүгү туурасында аяттардын биринде: *«Намаз (адамды) ыплас иштерден, күнөөлөрдөн оолак кармайт»* (Анкабут сүрөсү, 45) деп буюрулат.

Намаз руханий ыпластыктар менен бирге материалдык кирлерди да тазалайт. Ырас, намаз окуган адам даарат алган сайын бетин, колу-бутун жуушу кажет. Эгер зарыл болсо, дааратта мурун жунуп абалынан жана нажасаттан тазалануу да намаздын талабы болуп саналат. Демек, намаз окуган адам жунуп абалында жүрө албайт, денесинде, кийиминде же намаз окуй турган жеринде кандайдыр бир ыпластык болбойт. Ал буларга колдон келишинче этият болууга мажбур. Болбосо намазы жараксыз абалга келип калышы толук ыктымал. Ошондой эле ал үйүн, айлана-чөйрөсүн да таза кармоого милдеттүү. Ошондуктан намаз окуган адам тазалыкка материалдык жактан да, руханий жактан да өзгөчө көңүл бөлүшү кажет.

Фикх (Ислам укугу) китептери негизинен ибадат-амалдардын сырткы өкүмдөрүн камтып, анын ички (рухий) тарабы жөнүндө маалымат бербейт. Албетте, бул ибадаттын орундалышында жандүйнө, чын ыкластуулуктун орду жок дегенди билдирбейт. Ырас,

ибадатта эң негизги нерсе бул ниет, чын ыклас. Намаздын парз болуу себептеринин башында Алла Тааланы эстөө тургандыктан намаз окуп жаткан адам дайыма Алланын алдында тургандыгын жадынан чыгарбоосу, дилин толук бойдон Аллага буруусу жана андан башка нерселер тууралуу ойлобоосу зарыл. Пенде Алланын алдында тургандыгын билиши керек. *«Мени эстөө үчүн намаз оку!»* (Тоха сүрөсү, 14) деген аяттын буйругун эстен чыгарбашы кажет.

Аятта мас адамдын намазга жакындабоо зарылчылыгы тууралуу: *«О, ыйман келтиргендер! Эмне деп жатканыңарды билгенге чейин намазга жакындабагыла!»* (Ниса сүрөсү сүрөсү, 4/43) деп буюрулат. Намаздын маңызы Алланын кулу экендигин билдирүү, ага жалбаруу, дуба кылуу жана ага жакындоо деген түшүнүктөргө такалат. Андыктан адам намаз учурунда мас абалында болбошу, асыресе, мас сыяктуу эмне кылып жатканынан кабарсыз капилетте болбошу кажет.

Адамзааданын эң иридеги жаралуу максаты ибадат кылуу болгондуктан жашоодогу нерселердин бардыгы анын дагы да жакшы ибадат кылуусу үчүн жаратылган. Намаз мусулмандын эң негизги милдети. Намаз негизги максат болсо, башка иштер анын каражаты болуп эсептелет. Курани Каримде мусулман баласынын сыпаттары тууралуу айтылганда дайыма намаз биринчи айтылат: *«Аларды жер бетине жайгаштырсак, алар намаз окуп, зекет беришип, жакшылыкка чакырып, жамандыктан тыйышат»* (Хаж сүрөсү, 41)

Мусулман баласынын намаз окубашы чоң күнөө болуп эсептелет. Намаз окубаган адам дароо тооба кылып Жараткан Алладан кечирим тилеп, окубаган намаздарынын казаларын кайтарып окуусу зарыл.

II. АЗИРЕТИ ПАЙГАМБАРЫБЫЗДЫН НАМАЗЫ

Азирети Пайгамбарыбыз Мухаммад (*саллаллаауху алейхи ва саллам*) куттуу хадистеринин биринде «намаз – бул көзүмдүн нуру» дейт. Пайгамбарыбыз (саллаллааху алейхи ва саллам) менен замандаш кутман сахабалар анын намазга өзгөчө маани бергендигин айтышат. Азирети Айша (Алла ага ыраазы болсун): *«Азирети Пайгамбар (саллаллааху алейхи ва саллам) биз менен маек кура турган. Бирок, намаздын убагы кирген учурда ал бизди таанибагандай абалга келип, турган турпаты, бүт дили менен Аллага бет алчу». «Алланын элчиси (саллаллааху алейхи ва саллам) намазга турган кезде көөдөнүнөн казан кайнап жаткандай добуш келээр эле»* (Абу Давуд, Солаат – 157). Бул багытта Азирети Пайгамбарыбыздын *(саллаллааху алейхи ва саллам): «Намазга турганыңарда эң акыркы намазыңар сыяктуу (чын ыкластан) окугула!»* дегени бар (Ибн Маажа, Зухд, 15).

Ал (*саллаллааху алейхи ва саллам*) парз намаздарынан сырткары чолосу тийгенде напил намаз окуй турган. Ошондой эле жакшылык иштерге туш келипсүйүнгөн кезинде Жаратканга шүгүр келтирип намаз окучу. Ал эми кандайдыр бир кыйынчылыкка туш болгондо да дароо намазга туруп, Жараткан Аллага жалынып жалбара турган (Абу Давуд, Татавву – 22, Жихад – 162).

Сүйүктүү Пайгамбарыбыз «Намазыңарды мен окуган таризде окугула!» (Бухари, Азан – 18) – деп айтып, намазды ийне-жибине чейин үйрөткөн.

Ардактуу Пайгамбарыбыз (саллаллааху алейхи ва саллам) түнкүсүн намазга көп турчу. Үммөтүн да түнкү напил намазга үндөп: *«Түнкүсүн турууга аракет кылгыла! Анткени ал силерден мурунку асыл адамдардын адаты болгон. Түнкүсүн ибадатка туруу, калетсиз, Аллага жакын болуунун талабы. (Бул ибадат) күнөөлөрдөн оолак кармап, каталарга каффарат болот (жууп кетирет) жана дене дарттарын да кетирет»* (Тирмизи, Дааваt – 101).

Азирети Умар бин ал-Хаттаб (Алла ага ыраазы болсун) халифа болуп турган учурунда өзүнүн аймактык башкаруучуларына жазган каттарынын биринде: *«Өтө маанилүү ишиңер – бул намаз. Ким аны үзбөй окуса, анда ал өз динин коргогон болот. Ал эми ким намаз окубаса, анда ал динин тез ураткан болот»* (Малик бин Анас, Муватта, Вукуутус-солаат – 6).

Алланын элчиси *(саллаллаауху алейхи ва саллам*) дүйнө иштери менен алек болуудан кыйналган учурда: «О, Билал! Бизди ыракатка бөлөчү!» дечү. Ал (*саллаллаауху алейхи ва саллам*) кайсы жерде болбосун намазды убагы киргенде окучу (Бухарий, Солаат – 48). Жараткан Алла намаз окуу маселесинде жалкоолук кылууну, аны оор көрүүнү мунафыктардын (эки жүздүүлөрдүн) сыпаттары катары*: «Алар намазга турганда жалкоолонушат, эл көрсүн дешет. Алланы аз эстешет»* (Ниса сүрөсү сүрөсү, 142) деп буюрган.

Пайгамбарыбыз (*саллаллаауху алейхи ва саллам*) катуу ооруган учурларда да намазын таштап койгон эмес. Бул дүйнөдөн өтөөрүнө жакын ооруусу аябай күчөп, ал-күчтөн тайган кезинде да бешим жана аср (дигер) намаздарында эки кишинин жөлөөсү менен бөлмөсүнөн чыгып, мечитке келип, намазды жамаат менен бирге окуган. Өлүм алдында кыйналып турган учурунда да үммөтүнө пайдалуу маселелерди айтууга жан үрөгөн. Ардактуу Пайгамбарыбыз (*саллаллаауху алейхи ва саллам*) соңку осуятында да: *«Намазды таштабагыла! Намазга бекем болгула! Ошондой эле кол алдыңардагылардын (кул-күңүңөрдүн, жубайыңардын жана балдарыңардын акысын бербөөдөн) Алладан корккула!»* деп айткан (Абу Давуд, Адаб – 123-124).

Сүйүктүү Пайгамбарыбыз (*саллаллаауху алейхи ва саллам*) момундардын жаш кезинен тартып эле намазга үйрөнүүсү үчүн өзгөчө көңүл бурган. Балдар жети жашка чыкканда аларга намаз окууну үйрөтүүнү, ал эми он жашка келген кезде намаз окууга үндөөнү, зарыл болсо бир аз мажбурлоону буйруган. Куранда минтип айтылат: *«Үй-бүлөңө намаз окууну буйругун! Өзүң да аны сабырдуулук менен улантkын! Биз сенден кандайдыр бир ырыскы сурабайбыз. Тескерисинче, сага ырыскыны Биз беребиз! Жакшы акыбет такыбаларга»* (Таха, 132)

III. ӨКҮМ ӨҢҮТҮНӨН НАМАЗДЫН ТҮРЛӨРҮ

А. ПАРЗ НАМАЗДАР

Парз намаздар «парз-ы айн» жана «парз-ы кифая» болуп өз ара экиге бөлүнөт:

1. Парз-ы айн намаздар:

Парз-ы айн намаздар балагатка жеткен, акыл-эси жайында болгон ар бир мусулман адам үчүн парз.

а. Беш убак намаз: багымдат намазында 2, бешим намазында 4, аср (дигер) намазында 4, шам намазында 3 жана куптан намазында 4 ирекет намаз парз-ы айн болуп эсептелет. Бул намаздардын сүннөттөрү да бар. Тагыраак айтканда, беш убак намаз парздары жана сүннөттөрү менен төмөнкүдөй окулат:

Багымдат намазы: Багымдат намазында биринчи эки ирекет сүннөт, андан соң эки ирекет парз окулат.

Бешим намазы: Бешим намазында алгач төрт ирекет сүннөт окулат. Андан кийин төрт ирекет парз, анан кайра эки ирекет сүннөт окулат. Акыркы эки ирекет сүннөтүн төрт ирекет болуп окулушу мустахаб.

Асыр намазы: Асыр намазында алгач төрт ирекет гайри муаккад сүннөт, андан соң төрт ирекет парз окулат

Шам намазы: Шам намазында алгач үч ирекет парз, андан соң эки ирекет сүннөт окулат.

Куптан намазы: Куптан намазында биринчи төрт ирекет гайри муаккад сүннөт, андан кийин төрт ирекет парз, эки ирекет сүннөт окулат. Түндүн акырында турарына ишене албаган адам куптан намазынын аркасынан же болбосо уктаганга чейин витир намазын окуйт.

б. Жума намазы: Жума намазы анын шарттарына жооп берген мусулмандар үчүн парз. Жума намазынын парзы эки ирекеттен турат. Жума намазы жума күнү бешим намазынын убагында хутба айтуу менен бирге окулат. Жума намазын окугандар ал күнү бешим намазын окушпайт. Ошондой эле, жума намазынан мурун 4, жума намазынан кийин 4 рекет намаз окуу сүннөт.

2. Парз-ы кифая намаздар:

Жаназа намазы мусулмандар үчүн парз-ы кифая намаз болуп саналат. Тагыраак айтканда, бир нече (мусулман) адам жаназа намазын окушса, ал жетиштүү болуп, парз орундалган болот. Жаназа намазы үчүн бардык мусулмандардын топтолушу кажет эмес. Эгер жаназа намазын эч ким окубаса, анда бардык мусулмандар андан жооптуу болушат.

Б. ВАЖИП НАМАЗДАР

1. Айт намаздары: Ханафи (Имам Азам) агымы боюнча, орозо жана курман айт күндөрү окула турган айт намаздары важип болуп саналат.

2. Витир намазы: Имам Азам агымы боюнча витир намазы да важип.

3. Аягына чыкпай калган **напил намаздардын казасын** окуу да ханафилер боюнча, важип болуп эсептелет.

4. Назир намазы: Алланын ыраазылыгы үчүн кайсыдыр бир напил намаз окууга сөз берген адамга ал намазды окуу важип болот.

5. Негизинен өз алдынча намаз болбосо да, сахв жана тилават саждалары важип болуп эсептелет.

Сахив саждасы: Намаз учурунда парздарынын бири кечиктирилсе, же важиптеринин бири унутутулуп калса же кечиктирилген учурда намаздын акырында орундала турган сажда.

Тилават саждасы: Курандын сажда аяттарынан кийин орундалышы важип болгон сажда.

В. НАПИЛ НАМАЗДАР

Азирети Пайгамбарыбыз окугандыгы үчүн сүннөт катары окулган жана парз важип намаздарынан тышкаркы намаздар «напил» деп аталат.

Сүннөт намаздар: Азирети Пайгамбарыбыздын (саллаллааху алейхи ва саллам) беш маал парз намазга жалгап-жалгабай окуган намаздарынын баары сүннөт намаздарга кирет. Беш маал намаз менен бирге окулган сүннөттөр парзга даярдык өңүтүнөн өзгөчө мааниге ээ. Булар «раватиб сүннөттөр» делет. Буларды таштабай окуп жүрүү керек. Пайгамбарыбыз парз намаздарда кеткен айрым бир кемчиликтер дал ушул напил намаздар менен толуктала тургандыгын баса белгилеген.

Беш маал намазга жалганбай башка учурларда окулган сүннөт (напил) намаздар да бар. Тахажжуд, духа, аввабин намаздары сыяктуу.

IV. НАМАЗДЫН ПАРЗДАРЫ

Намаздын он эки парзы бар. Он эки парздын алтоосу «шарт», алтоосу «рукун» деп аталып, шарттар намазга чейин, ал эми рукундар намаз учурунда орундалышы кажет.

НАМАЗДЫН ШАРТТАРЫ:

1. Хадастан тазалануу
2. Нажасаттан тазалануу
3. Сатрул-аврат

4. Истикбаалул-Кыбла (Кыбыла тарапка бет алуу)
5. Убакыт
6. Ниет.

НАМАЗДЫН РУКУНДАРЫ

1. Ифтитах такбири
2. Кыям
3. Кыраат
4. Руку
5. Сажда
6. Каада-и ахиро

А. НАМАЗДЫН ШАРТТАРЫ [41]

1. Хадастан тазалануу

Жунуп, этек кири же нифас абалдары «оор хадас», ал эми даааратсыз болуу «жеңил хадас» деп аталат. Даааратсыз адам даарат алуу менен, жунуб абалындагы адам гусул алуу менен же суу болбосо таяммум алуу менен хадастан тазаланган болот.[42]

2. Нажасаттан тазалануу

Нажасат – бул сырткы ыпластык. Намаз окуй турган адамдын денесинде, кийиминде жана намаз окулчу ыпластыктар болбошу керек. Оор нажасаттын катуусунан болжол менен 3 граммчалык же суюгунан алакандан кеңири жерге (кан, заара же спирттик ичимдик) жайылган ыпластыктар намазды жараксыз абалга алып келет. Ал эми жеңил ыпластык дененин, кийимдин же намаз окулчу жердин төрттөн бир бөлүгүнө жукса, намаз жараксыз болуп саналат. Оор жана жеңил ыпластыктар жөнүндө жогоруда маалымат берилген.[43]

Ким унутуп калып ыплас кийим менен намаз окуп болгон соң жагдайды түшүнсө, намазды кайра окушу керек.

3. Сатрул-Аврат [44]

Кишинин аялуу жерлерин, б.а. чоочун адамдарга карата шарияатта «арам» эсептелген жерлер «аврат» деп аталат. Намаз учурунда эң азынан аврат жерлер жабык болушу кажет. Аврат намазда жабык болгондой эле намаздан сырткары ар убак жабык болушу зарыл. Эркектер менен аял кишилердин аврат эсептелген жерлери ар башка.

Имам Азам агымы боюнча, эркек үчүн киндиктен тизеге чейинки аралык аврат болуп эсептелет. Тизе авратка кирет.

Намаз үчүн аял кишинин бети-колу жана бутунан (томуктун төмөн жагынан) тышкары денесинин бардык бөлүгү аврат болуп саналат. Азирети Пайгамбарыбыз: *«Алла Таала балагатка жеткен кыз баланын намазын жоолуксуз (хижабсыз) кабылдабайт»* (Ибни Мажа, Тахара, 132; Тирмизи, Солаат, 160) *«Кыз бала балагатка жеткенде колу-жүзүнөн сырткаркы жерлерин чоочун бирөөгө көрсөтүшү адал болбойт»* (Абу Давуд, Либас, 31) деген. Ошондуктан аял киши жоолуксуз намаз окууга болбойт.

Дене байкала тургандай жука кийим кийүү менен аврат мүчөлөр жабык деп эсептелбейт. Ошондуктан мындай кийим менен окулган намаз жараксыз. Калың болсо да, мүчөлөр байкалгандай таризде тар кийим менен намаз окуу макирөө. Намаз учурунда аврат мүчөсүнүн төрттөн бир бөлүгү адамдын эркинен тышкары «Субхаана роббиял-азиим» деп айтканчалык убакыт ачык болсо, намаз бузулат. Ал эми мындан аз убакыт аралыгында ачык болсо, б.а. дароо ачылып жабылса, намаз бузулбайт.

Ошондой эле кимдир бирөө тигил же бул аврат мүчөсүнүн төрттөн бир бөлүгүн атайын ачса, намаз дароо жараксыз болуп саналат.

Намаз учурунда эч ким жок болсо да, аврат жерлер жабык болушу кажет. Бул учурда кайсыдыр бир аврат жер ачык болсо, намаз жараксыз болот.

4. Кыбыла тарапка бет алуу [45]

Намазга турганда кыбыла тарапка, б.а. Мекке шаарындагы Кааба (Харам мечитине) бет алыптуруу.

Каабаны көрүп турган адам Каабага бет алып турушу парз.

Алыс жерде жашаган адам Кааба тарапка бет алышы керек.

Намаз учурунда Кааба тарапка бурулбаган таризде оң-солго бет алып туруу намазды жараксыз абалга алып келет.

Намаз учурунда көкүрөк (тулку бой) кыбыладан башка тарапка бурулса, намаз бузулат.

Намаз учурунда тек гана башты кыбыладан башка жакка буруу макирөө болуп, намазды жараксыз абалга алып келбейт.

Каабанын кайсы тарапта экенин билбеген адам ишеничтүү билген адамдан сурап же бүгүнкү күндө компастын жардамы менен кыбыла тарапты табышы керек. Айланасында кыбыланы билген адам болсо да өзү ойлогон тарапка бурулуп намаз окуган адам, эгер жаңылыш тарапка бурулуп намаз окуган болсо, намазы жараксыз болуп эсептелет. Эгер ал намаздан кийин туура эмес тарапка бурулуп окуганын билсе, намазын кайрадан окуу зарылчылыгы жок. Намаз окуп жатканда сырттан бирөө кыбыла тарапты көргөзсө, анын көрсөтмөсү боюнча бурулуу кажет.

Кандайдыр бир оор дарттын айынан кыбыла тарапка бурула албаган адам турган жеринде намазын окуйт.

Жөн учурларда мингич (ат, төө) үстүндө напил намаздарды гана окуса болот. Парз намаздар окулбайт.

Зарылчылык учурда ат, машина, учак же кеме сыяктуу унааларда парз намаздарды окууга болот. Бул учурда намазды унаадан түшүп окуу мүмкүн болбосо, отурган жерде эле окууга уруксат берилет. Эгер кеме же учак (самолет) болсо, (мүмкүн болсо) кыбыла тарапка бурулуп намаз окуу керек.

5. Убакыт

Ар бир намаздын белгилүү убагы бар. Намаздарды белгиленген убагында окуу парз. Куранда төмөнкүчө буюрулат: «Намаз ишенгендер үчүн убактысы белгиленген парз...»

Парз намаздарга жалганып окулган сүннөттөр, витир намазы, айт намазы жана таравих намазы үчүн да убакыт парз болуп саналат.

Кайсыдыр бир намаздын өз убактысында окулушу «адаа», убагы өткөндөн кийин окулушу «казаа» деп аталат.

Кандайдыр бир себептерден улам өз убагында окулбай калган намаздын казасын окуу – парз. Уктап же унутуп калып же болбосо жалкоолуктун айынан окулбаган намаздын казасы окулбаса, анын жоопкерчилиги мусулман адамдын мойнунан түшпөйт. Жалкоолуктун айынан намазды өз учурунда окубоо чоң күнөө болуп эсептелет.

-Беш маал намаздын жана витир намазынын казасы болот. Жума жана айт намаздардын казасы болбойт.

а. Беш маал намаздын убагы [46]

Бүгүнкү күнү Күндүн жылышы так жана даана эсептелип келет. Ошондуктан учурубузда муфтият тарабынан тастыкталган мусулман жылсанактарынан пайдалануу дурус.

Багымдат намазынын убагы

Багымдат намазы экинчи таӊ шоокумдан тартып, күн чыкканга чейинки маалда окулат. Экинчи таӊ шоокум (фажр-ы саадык) жер бетине үрүл-бүрүл жарык түшө баштагандагы мезгил. Бул убактын кириши менен куптан намазынын убактысы чыгып, багымдат намазынын убагы кирет. Бул жерде эскерте кетчү жагдай «фажри казиб-жалганчы-биринчи шоола» деген дагы бир учур бар. Бул шоола эки тарабы караӊгы, күн чыгыштан жогоруну көздөй сызыктүрүндө жайылган жарык. Жалганчы шоола кыска убакыттын ичинде жоголуп кетет да, артынан коюу караӊгылык өкүмүн сүрөт. Андан кийин экинчи таӊ шооласы башталат. Биринчи шоола түндүн бөлүгү болуп саналат.

Багымдат намазын айлана-чөйрөгө жарык түшкөн кезде окуу мустахаб. Ошону менен бирге айланага жарыктын түшүшүн күтүүдө күндүн чыгып кетпөөсүн да эске алуу кажет.[47]

Багымдат намазын окуу учурунда күн чыкса, намаз жараксыз болуп, аны каза кылуу зарылчылыгы туулат.

Бешим намазынын убагы

Бешим намазынын убактысы күн төбөдөн батышты көздөй бир аз багыт алгандан баштап ар нерсенин көлөкөсү күн төбөдө тургандагы көлөкөсүнөн (фай-и заваль) тышкары өзү менен теӊ аралыкка жеткенге чейин уланат. Арап тилинде бул учур «аср-ы авваль» деп айтылат. Бул учур Абу Юсуф, Имам Мухаммеддин пикири боюнча. Ал эми Имам Азамдын көз карашында, фай-и завальдан тышкары ар нерсенин көлөкөсү эки эсе узун аралыкка жеткенге чейин бешим убактысы болуп эсептелет. Бешим убактысынын чыгышы менен асыр намазынын убактысы кирген болот.

Аба ырайы ысык аймактарда жай айларында бешим намазын убагы кирээри менен эмес, күндүн аптабы бираз кеткен соӊ окуу абзел.

Асыр намазынын убагы

Асыр намазы бешим убагынын чыгышы менен башталып күн батканга чейин уланат. Асыр намазын күн батып бараткaнда окуу «тахриман макирөө» болуп эсептелет.

Күн батып бараткан кезде (болжол менен 40 мүнөт аралыгында) ошол күнкү асыр намазынын парзынан башка эч бир намаз окулбайт.

Шам намазынын убагы

Шам намазынын убагы күн толугу менен баткан учурдан баштап, батыш тарапта агыш түстөгү шоола жоголгонго чейин уланат. Бул Имам Азамдын пикири. Ал эми Имам Абу Юсуф менен Имам Мухаммеддин пикиринде, батыш тарапта кызгылт түстөгү шоола жоголгонго чейин уланат. Бул учур менен шам намазынын убагы чыгат.

Шам намазын убагы кирээри менен окуу мустахап болуп эсептелет

Куптан намазынын убагы

Куптан намазынын убагы шам убактысынын чыгышы менен башталып, экинчи таӊ шоокумуна чейин созулат. Куптан намазын түндүн алгачкы үчтөн бир бөлүгүнөн кийин окуу мустахап.

б. Макирөө учурлар :[48]

Күн чыккандан тарта 40 мүнөт аралыгында намаз окууга болбойт.

Күн так төбөдө турган кезде да эч бир намаз окулбаиб т.

Күн батып бараткaнда ошол күнкү асыр намазынын парзы гана окулса болот.

Багымдат намазынын парзына чеиб ин тек эки ирекет сүннөт намаз гана окулат.

Багымдат намазынын парзынан кииб ин напил намаз окуу макирөө

Асыр намазынын парзынан кийин напил намаз окуу да макирөө.

Айт намаздарына чейин напил намаз окуу макирөө.

Парз намаз үчүн каамат аиб тылып жаткан учурда напил намаз окуу макирөө.

6. Ниет [49]

Намазга ниет кылуу – Алла ыраазылыгы үчүн тигил же бул намазды окууга дит койуу.

Ниетти чын дилден койуу зарыл. Ниеттин тил менен айтылышы мустахап.

Ниет ифтитах такбирине чейин же ифтитах такбири учурунда кылынат.

Парз жана важип намаздарга ниет кылууда намаздын түрүн белгилөө керек. Маселен, «Алла ыраазылыгы үчүн **бешим намазынын** төрт ирекет **парзын** же болбосо үч ирекет **витир намазын** окууга» деп ниет кылуу сыяктуу.

Напил намаздарда тек намаз окууга ниет кылуу жетиштүү. Ошону менен бирге напил намаздын түрүн белгилөө дагы да абзел. «Бешим намазынын алгачкы төрт ирекет сүннөтүн окууга ниет кылдым» деп айтуу сыяктуу.

Ниет кылууда «учурдагы же каза намаз» деп белгилөө шарт эмес. Имамга ыклас кыла турган адам имамга уйууга ниет кылышы керек.

Б. НАМАЗДЫН РУКУНДАРЫ [50]

1. Ифтитах такбири :[51]

Тигил же бул намазды баштоо үчүн «Аллаху акбар!» деп айтуу «ифтитах такбири» же «тахрима» деп аталат.

Алла Тааланы даңазалаган сөздөр да ифтитах такбирине кирет. Мисалы «Аллаху Азиим!» деп айтуу сыяктуу. Ал эми «астагфируллах-Алла Өзү кечирсин!» же «бисмиллах» сыяктуу дуба өңүтүндөгү сөздөр менен ифтитах такбирин алууга болбойт.

Такбир алуу учурунда башты бираз төмөн ийип, адеп сактаган таризде эркектер үчүн колду кулакка тийе тургандай (баш бармак менен кулак кагуу) көтөрүү сүннөт. Ал эми аял кишилер колун көкүрөгүнө чейин көтөрүү менен ифтитах такбирин алышат. Такбир алууда кол өз жайында болушу керек. Тагыраак айтканда, манжалар ашкере ачык да, жабык да болбойт.

Имам рукуга барган учурда жетишкен адам ифтитах такбирин өйдө турган калыбында алышы кажет. Рукуга баруу учурунда ифтитах такбири алынбайт.

2. Кыям

«Кыям» сөзү тике туруу, какайуу, өйдө турган калыпта болуу деген маанилерди туюнтат.

«Кыям» сөзү дин терминологиясында, ифтитах такбирин алгандан тарта рукуга чейинки аралык учурунда, б.а. ар бир ирекетте Куран окулган чакта өйдө турган калыпта болуу дегенди түшүндүрөт.

Өйдө турууга күчү жеткен мусулман үчүн парз же важип намазын отуруп окууга уруксат берилбейт. Эч бир үзүр-себепсиз отуруп окулган парз же важип намазы жараксыз.

Кыям учурунда эки буттун ортосу өтө алыс, ошондой эле ашкере жакын да болбошу керек. Имам Азам агымы боюнча, эки буттун ортосу төрт манжа бата турган аралыкта болушу сүннөт.

Бир нерсеге жөлөнүп намаз окуган адам эгер жөлөнгөн нерсеси алынган кезде жыгыла турган болсо, намазы жараксыз болуп эсептелет. Себеби бул учурда кыям орундалган болбойт.

Өйдө болууга күчү жетсе да напил намаздарды отуруп окууга болот.

Өйдө турууга кудурети жетпеген адам отурган жеринде окуйт. Отурууга да күчү жетпесе, намазды ишаарат-ым менен окуйт. Ым менен намаз окуу учурунда рукуга баруу үчүн башты алдыны көздөй ийүү керек. Ал эми саждага баруу үчүн башты (рукуга баргандан) дагы бираз төмөнүрөөк ийүү зарыл. Имам Азам агымы боюнча, көз ишараты менен намаз окууга болбойт.

3. Кыраат [52]

Бул жерде «кыраат» сөзү «намаз учурунда Куран окуу» деген маанини билдирет.

Намазда эң азынан үч кыска аят же ушул үч аятка тете бир узун аят окуу кажет. Ошондуктан ар бир мусулман адам үчүн намазы толук жарамдуу боло турганчалык өлчөмдө Куран жатташы парз болуп эсептелет.

Имам Азам агымы боюнча, ар бир ирекетте «Фатиха» сүрөсүн окуу важип. «Фатиха» сүрөсү окулбаса, намаздын акырында «сахв» (жаңылуу) саждасы талап кылынат.

Напил намаздардын ар бир ирекетинде кыраат парз болуп эсептелет.

Парз намаздардын алгачкы эки ирекетинде кыраат парз, башка бир пикир боюнча, калган ирекеттеринде важип. Үчүнчү же төртүнчү ирекеттерде кыраат кылбаган адам намаздын акырында сахв саждасына жыгылышы зарыл.

Имам Азам агымы боюнча, имамга уюган адам кыраат кылбайт.

Парз намаздардын алгачкы эки ирекетинде «Фатиха» сүрөсүнөн кийин үч кыска же узун бир аят окуу важип.

Бешим, асыр жана күндүз окулган напил намаздарында кыраатты ичтен окуу важип болуп саналат.

-Багымдат, шам жана куптан, ошондой эле жума, айт, таравих жана витр (Рамазан айында) намаздарында имам кыраатты үнүн чыгарып окуйт. Бул дагы важип.

Багымдат, шам жана куптан намаздарын жеке окуган адам үнүн чыгарып да, чыгарбай да ичинен окуса болот.

Үндү чыгарып окуу – тигил же бул адам уга тургандай, ал эми ичтен окуу – бул тек өзү уга турган таризде окуу дегенди түшүндүрөт.

Аяттарды тил менен окубай, тек мээден өткөрүү кыраат болуп эсептелбейт. Демек, ушундай таризде окулган намаз жараксыз абалга келген болот. Кыраатты бир дем менен, демди кысып шашып-пушуп окуу да туура эмес. Кыраатты дем алчу жерде дем алып, кадыресе шашпай окуу абзел.

Намаз учурунда «Субхаанака» дубасы, «Аузу-бисмилла» жана «Фатиха» сүрөсүнөн кийин «аамийин» сөзү купуя (жашыруун, ичтен) айтылат.

Витир намазында «Кунут» дубасын окуу Имам Азам Абу Ханифанын пикиринде, важип, ал эми анын шакирттери Имам Абу Юсуф менен Имам Мухаммеддин көз карашы боюнча, сүннөт болуп эсептелет.

-Намаз отурумдарында «Тахиййат» дубасын окуу важип.

Куран окуй албаган адам мүмкүн болсо жамаат менен, тагыраак айтканда, тигил же бул имамга уйуу менен намазын окушу керек. Бул учурда ал адамга кыраат кылуу зарыл эмес. Ырас, бул адам дароо «Фатиха» жана кыска сүрөлөрдү жаттаганга киришүүсү керек.

Куранды ката окуу

Намаздын кыраат шарты орундала турган өлчөмдө Куран жаттоо жана аны туура окуу парз болуп эсептелет. Ырас, намаз учурунда Куран окуп жатканда айрым бир катачылыктардын кетиши толук мүмкүн. Намазга терс таасир тийгизип-тийгизбеши өңүтүнөн жаңылыш окуунун түрлөрүн төмөнкүчө тизмелөөгө болот.

Сөздүн акырындагы «араке»ни жаңылыш окуу менен намаз бузулбайт.

Тыбыштык окшоштуктардан улам намаз бузулбайт. Маселен, «син» тамгасын «сод» тамгасы сыяктуу окуу.

Тигил же бул созулма сөздү, созбой окуп кетүү да намазды жараксыз абалга алып келбейт.

Созулуп окулчу сөздү созбой окуп кетүү, ташдиди бар сөздү ташдидсиз, ташдидсиз сөздү ташдид менен окуу, идгам маселесинде ката кетирүү да намазды бузбайт

Жаңылыштык менен аяттагы тигил же бул сөздүн ордуна Курандагы болгон башка сөз айтылып кетсе, намаз бузулбайт.

Ифтитах такбирин алуу учурунда суроо иретинде «а» арибин созуп «Аллаху акбар» деп айтуу менен намаз башталган болбойт.

Мааниси бузулмайынча аяттагы сөздөрдүн орду алмашса, намаз бузулбайт.

Намаз учурунда кайсыдыр бир аятты туура эмес окуган соң аны кайрадан оңдоп окуу намазга терс таасирин тийгизбейт.

4. Руку

-«Руку» сөзү «кол тизеге жеткендей даражада бел бүгүү, ийилүү» дегенди түшүндүрөт.

Рукуда белгилүү мөөнөт («субхаана роббиял-азиим» деп айтканчалык) туруу парз.

Рукуда кол тизеге койулуп, арка жана баш түз, жерге паралелл абалда болушу керек.

Башты аркага карай бүгүү же астыга карай созуу дурус эмес.

Рукуга барганда үч жолу «Субхаана роббиял-азиим» деп айтуу сүннөт, беш жолу же андан көп айтуу мустахап болуп эсептелет.

5. Сажда:

«Сажда» сөзү «баш ийүү, моюн сунуу, ыклас кылуу, жана маңдайды жерге койуу» деген маанилерди туюнтат. Сажда учурунда маңдай-мурун, эки буттун учу, кол жана тизе жерге тийип турат. Саждада кол бетке жакын койулат. Баш бармак ачык, калган төрт манжа жабык болот. Алакан толугу менен жерге тийип турушу зарыл. Саждада чыканак жерге да, денеге да тийбей турушу керек.

Ар бир ирекетте эки жолу саждага баруу парз.

Эч бир себепсиз маңдайды жерге тийгизбей, тек мурунду гана тийгизүү менен сажда орундалган болбойт.

Саждада эки буттун учу жерге тийип турушу кажет.

6. Акыркы отурум

Акыркы отурум арап тилинде «Каада-и ахииро» деп айтылат.

Намаздын акырында «Тахиййат» дубасын окуу убагынчалык отуруу парз болуп саналат.

Эркек адам сол бутун жаткырып, оң бутун тик турган калыбында кармап отурушу керек.

Ал эми аял киши сол бутун оң тарапка жаткырып жерге отурат.

Акыркы отурумда «Тахиййат» дубасынан кийин «солли-баарик» дубаларын окуу жана кошумча дуба кылуу сүннөт. Ханафилер (Имам Азам) кошумча дуба катары «Роббанаа аатинаа» дубасын окуу абзел дешет.

Эки ирекеттүү намазда экинчи, үч ирекеттүү намазда үчүнчү, ал эми төрт ирекеттүү намазда төртүнчү ирекеттен кийинки отурум акыркы отурум деп аталат.

V. НАМАЗДЫН ВАЖИПТЕРИ [53]

1. Намаздын ар бир ирекетинде «Фатиха» сүрөсүн окуу. Дагы бир пикир боюнча, парз намаздардын үчүнчү-төртүнчү ирекеттеринде кыраат кылуу сүннөт болуп эсептелет.

2. Парз намаздын алгачкы эки ирекетинде, важип жана напил намаздардын ар бир ирекетинде «Фатиха» сүрөсүнөн кийин кыраат кылуу (эң аз үч аят же узун бир аят окуу).

3. Намаз учурундагы парз болгон кыраатты алгачкы эки ирекетте кылуу

4. «Фатиха» сүрөсүн кошумча сүрө же аяттардан мурда окуу.

5. Жамаат менен окулган багымдат, шам, куптан намаздарынын алгачкы эки ирекетинде, ошондой эле жума, айт, таравих жана (жамаат менен окулган) витир намаздарынын ар бир ирекетинде үн чыгарып кыраат кылуу

6. Бешим жана асыр намаздарында, шам намазынын үчүнчү, куптан намазынын акыркы эки ирекетинде жана күндүзүн окулган напил намаздарда купуя (үн чыгарбай,) кыраат кылуу. Купуя кыраат бул намаз окуган адамдын өзү гана уга тургандай таризде Куран окушу.

7. Саждага жыгылганда тек маңдайды эмес, мурунду да жерге койуу.

8. Үч же төрт ирекеттүү намаздардын экинчи ирекетинде отуруу (б.а. алгачкы отурум).

9. Отурумдарда «Тахиййат» дубасын окуу.

10. Намаздын аягында салам берүү. Салам «Ассалааму алейкум ва рахматуллах» деп берилет.

Бир көз караш боюнча, оң тарапка салам берүү важип, ал эми сол тарапка салам берүү сүннөт.

11. Парз аракеттердин кезегине баш ийүү.

12. Намаздын рукундарын жана важиптерин өз маалында орундатуу, кечиктирбөө.

13. Намазда «тадил-и аркаан»га көңүл бөлүү. Тадил-и аркаан – бул намаздын рукундарын өз орду менен аткаруу. Маселен рукудан толук туруу, белгилүү кыска мөөнөттөн кийин саждага баруу сыяктуу. Бул пикир Имам Азам менен Имам Мухаммедке таандык.

14. Витир намазынын акырында кунут такбирин алуу жана кунут дубасын окуу.

15. Айт намаздарынын ар бир ирекетинде кошумча үч такбир алуу.

16. Сахв саждасын талап кылган кандайдыр бир катачылык жүзөгө ашса, намаз акырында сахв саждасына жыгылуу важип болуп эсептелет.

VI. НАМАЗДЫН СҮННӨТТӨРҮ

1. Беш маал намазга жана жума намазга азан чакыруу жана каамат айтуу.

2. Ифтитах такбирин алуу үчүн колду жогору көтөрүү. Ифтитах такбирин алуу учурунда эркек киши баш бармагын кулакка тийгизсе, аял киши колун көкүрөккө чейин көтөрөт.

3. Ифтитах такбиринен кийин кол байлоо. Эркек адам киндиктин астынан, ал эми аял киши көкүрөктүн үстүнөн кол байлайт. Кол байлоо төмөнкүчө: эркекадам оң колдун баш бармагы жана чыпалагы менен сол колдун билегин кармайт. Ал эми аялзаты оң колун сол колунун үстүнө койот.

4. Имамдын такбирлерди үнүн чыгарып, ал эми жамааттын купуя айтышы. Ошондой эле рукудан турган соң жамааттын «Аллахумма Роббанаа лакал-хамд» деп ичтен айтышы. Намазды жеке окуган адамдын рукудан туруу учурунда «самиаллаху лиман хамидах», ал эми тургандан кийин «Аллахумма Роббанаа лакал-хамд» деп айтышы да сүннөт.

5. Жеке намаз окуу учурунда намаздын башында «Субхаанака» дубасын окуу, «аузу-бисмилла»ны айтуу жана кийинки ирекеттердин башында «бисмилла»ны купуя айтуу, «Фатиха» сүрөсүнөн кийин «аамийин» деп айтуу.

6. Руку-саждага баруу жана руку-сажадан башты көтөрүү учурунда алынган такбирлер.

7. Руку учурунда үч жолу «Субхаана Роббияль-азиим», ал эми сажда учурунда да үч ирет «Субхаана Роббияль-аалаа» деп айтуу.

8. Кыямда эки буттун ортосуна төрт манжа бата турганчалык аралык калтыруу.

9. Эркек киши рукуда манжасын ачык тутуп тизесин кармашы. Ал эми аял киши бу учурда колун тизесинин үстүнө койуусу. Ошондой эле эркек адам рукуда буту, аркасы түз абалда турушу, аял кишинин тизеси бираз бүгүлгөн абалда болушу.

10. Саждага жыгылуу учурунда алгач тизени, колду, андан кийин маңдайды жерге койуу, ал эми саждадан туруу учурунда алгач башты көтөрүп, андан соң колду тизеге коюп өйдө туруу. Кандайдыр бир үзүрү бар адам эгер бул боюнча саждага баралбаса, сүннөткө эч кандай залака тийгизбейт.

12. Эркек адам сол бутун жаткырып, оң бутун тик турган калыбында кармап отурушу, ал эми аял киши сол бутун оң тарапка жаткырышы.

13. «Тахиййат» дубасын окуу учурунда «лаа илааха» деген кезде оң колдун сөөмөйүн көтөрүп, «иллаллах» дегенде түшүрүү.

14. Намаздын акыркы отурумунда, «гайри муаккад» сүннөт жана напил намаздардын ар бир отурумунда «солли-баарик» дубаларын окуу. Ошондой эле саламдан мурда «Роббанаа аатинаа» дубасын окуу да абзел.

15. Намаздын акырында алгач оң, андан кийин сол тарапка салам берүү.

16. Намазда «сутра»[54] койуу.

17. Багымдат жана бешим намаздарында «тываалы муфассал» делген сүрөлөрдөн, асыр жана куптан намаздарында «авсаты муфассал» делген сүрөөлөрдөн, ал эми шам намазында «кысаары муфассал» делген сүрөлөрдөнокуу сүннөт болуп эсептелет. «Хужурат» сүрөсүнөн «Буруж» сүрөөсүнө чейинки сүрөөлөр «тываалы муфассал» сүрөөлөр болуп, негизинен эки беттен турат. «Авсаты муфассал» сүрөөлөргө «Буруж» сүрөсүнөн «Баййина» сүрөсүнө чейинки сүрөөлөр кирет. Булар болжолдуу түрдө жарым беттен. Ал эми «Баййина» сүрөсүнөн «Наас» сүрөсүнө чейинки сүрөөлөр «кысары муфассал» сүрөөлөр болуп эсептелет.[55] Албетте, булардан башка узун сүрөөлөрдөн да окуса болот. Жамаат менен намаз окуу учурунда имам жамааттын абалын эске алышы керек.

VII. АЗАН ЖАНА КООМАТ

А. АЗАНДЫН МААНИ-МАҢЫЗЫ, ДАЛИЛДЕРИ ЖАНА АРТЫКЧЫЛЫГЫ [56]

«Азан» сөзү «кабар берүү, билдирүү, угузуу» дегенди түшүндүрөт. Ал эми Ислам терминологиясында «парз намаздарга чакыруу үчүн белгилүү сөздөрдөн турган жарыя» деген маанини туюнтат. Азан мусулманчылыктын маанилүү белгилеринин бири.

Алла Таала: «О, ыйман келтиргендер! Жума күнү намазга чакырылганыңарда (азан айтылганда), дароо Алла Тааланы зикир кылууганамазга шашылгыла! Соода-сатыкты токтотуп, таштай тургула! Эгер билсеңер, мына ушул (тактап айтканда, Алланы зикир-эстөө, жума намазын окууга шашылуу) силер үчүн дагы да жакшырак!» (Жума сүрөсү, 9) деп буюрат.

Азирети Пайгамбарыбыз азан жөнүндө көптөгөн хадистерин айткан. Алардын айрымдары төмөнкүчө: «Намаз убактысы кирген учурда араңардан бири азан айтсын, ал эми эң улууңар имамдыкка өтсүн!» (Бухари, Азан, 17, 18, 49, 140. Ахад, 1, Адаб, 27, Мегази, 53; Муслим, Масажид, 292, 293; Насаи, Азан, 8).

«Эгерде адамдар азандагы жана алгачкы сапта туруп намаз окуудагы артыкчылыкты билгенде чучукулак тартканга чейин барышар эле». «Кыямат күнү азан чакырган адамдар элден өзгөчөлөнүп бойлору узун болот» (Муслим, Салат, 14; Ибн Мажа, Азан, 5; Ибн Ханбал, III, 169, 264, IV, 95, 98)

- Азан чакыруу менен элге намаз убактысынын киргендиги, намаздын тозок отуна калкан болору, Ислам дининин өзөгү ааламга угузулат.

- Азан чакыруу важип даражасындагы сүннөт болуп эсептелет. Мусулман коомчулугу жашаган аймакта азандын айтылбашы күнөө болуп саналат.

- Азан жана коомат айтуу эркектерге муаккад сүннөт, ал эми аялдарга макирөө.

- Азан жалпы мусулмандардын ортоктош белгиси болгондуктан арап тилинде чакырылышы керек.

- Азан чакыруу үчүн намаз убагынын кириши шарт. Намаз убагы киргенге чейин чакырылып калган болсо да, намаз убагы киргенден кийин азан чакыруу керек.

- Азан жана кооматты жамаат уга тургандай айтуу кажет. Жалгыз киши болсо өзү уга тургандай азан же коомат айтышы жетиштүү.

- Азан чакырган адамдын дааратту болушу абзел. Азанды даааратсыз чакырууга мүмкүн болсо да, макирөө болуп эсептелет.

- Азан чакыра турган кишинин эркек, акыл-эси жайында жана такыбаа болушу мандуп (жакшы). Наадандардын, балдардын жана аял кишилердин азан чакырышы макирөө, жакшы эмес.

- Азан чакырган адамдын үнү мукам, укулуктуу болушу дурус. Бул Пайгамбарыбыздын чакырыгы.

- Азан ар бир намаз үчүн бир жолу чакырылат. Андыктан тигил же бул мечитте кайсыдыр бир намаз үчүн азан чакырылып коомат айтылган болсо, биринчи жамааттан кийин келген адамдар анүчүн өзүнчө азан чакыруулары жана коомат айтуулары кажет эмес.

- Тек жума намазы үчүн гана эки жолу азан чакырылат.

- Бирден ашыкча каза намаз окуй турган адам бир жолу азан чакырышы жетиштүү болуп, ар бир намаз үчүн өзүнчө коомат айтышы керек.

- Азан Кыбыла тарапка бет алып, өйдө турган абалда чакырылат. *«Хаййа алас-солаах»* деп айтуу учурунда оң, ал эми *«Хаййа алал-фалаах»* деп айткан кезде сол тарапка бурулуу керек.

- Азан чакыруу учурунда сүйлөмдөр ортосунда бираз тыныгуу керек.

- Азандан кийин кооматты бираз тыныгуудан соң айтуу дурус.

- Коомат айтууда тыныгууга болбойт. Кооматтан кийин намазга чейин тамактануу сыяктуу белгилүү убакыт аралыгы өтсө, кооматты кайрадан айтуу керек. Намазга же жамаатка карата айтылган сөздөрдөн улам кооматты кайталоонун кажети жок.

- Азан уккан адам азан сөздөрүн ичинен кайталашы абзел. Бул Азирети Пайгамбарыбыздын чакырыгы (Бухари, Азан, 7). Азан чакырып жаткан адам *«Хаййа алас-солаах», «Хаййа алал-фалаах»* деген сөздөрдү кайталаган сайын *«Лаа хавла ва лаа куввата иллаа биллахил-алиййил-азиим»* деп айтып туруу, ошондой эле багымдат намазына чакырылган азанды угуу учурунда *«ас-солаату хойрун минан-науум»* делген кезде *«содакта ва барорта»* деп айтуу да дурус.

- Ардактуу Пайгамбарыбыз азандан кийин мынабул дубаны окууну сунуш кылып, аны окуган адамга шапаат кыла тургандыгын (Бухари, Азан, 8) билдирген:

- *«Аллахумма робба хаазихид-дааватит-тааммах, васолаатил-кооимах, аати саййидинаа Мухаммадан ал-васиилата вал-фазиилах, вад-дарожатар-рофииах, ваб-асху макоомам-махмуудан аллазии ва-адтах. Иннака лаа тухлифул-мииаад»*

- Бирден көп азан айтылган жерлерде алгачкы азан менен аракет кылуу жетиштүү болот.

- Жаңы төрөлгөн наристенин кулагына азан айтуу сүннөт болуп эсептелет.

АЗАН	КООМАТ
Аллаху акбар, Аллаху акбар Аллаху акбар, Аллаху акбар	Аллаху акбар, Аллаху акбар Аллаху акбар, Аллаху акбар
Ашхаду ан лаа илааха иллаллаах Ашхаду ан лаа илааха иллаллаах	Ашхаду ан лаа илааха иллаллаах Ашхаду ан лаа илааха иллаллаах
Ашхаду анна Мухаммадар-Расуулуллаах Ашхаду анна Мухаммадар-Расуулуллаах	Ашхаду анна Мухаммадар-Расуулуллаах Ашхаду анна Мухаммадар-Расуулуллаах
Хаййа алас-Солаа Хаййа алас-Солаа	Хаййа алас-Солаа Хаййа алас-Солаа
Хаййа алаль-Фалаах Хаййа алаль-Фалаах	Хаййа алаль-Фалаах Хаййа алаль-Фалаах
Аллаху акбар, Аллаху акбар	Кад кааматис-Солаа Кад кааматис-Солаа
Лаа илааха иллаллаах	Аллаху акбар, Аллаху акбар
Багымдат намазында «Хаййа алал-фалаах» деген соң эки жолу «ас-солаату хойрун минан-науум» деп айтылат.	Лаа илааха иллаллаах

VIII. НАМАЗДЫН АДЕП-ТАРТИБИ

Намаздын парз-важиптери, сүннөттөрү белгилүү адепке ылайык таризде жүзөгө ашышы керек. Алланын алдында адеп сактап, Ага таазим кылуу зарыл. Намазды адептерине ылайык окуу алдаканча пайдалуу да, сооптуу. Намаздын адептерине кошкөңүл мамиле жасоо намаздын сообун азайтат. Намаз учурунда Алланын алдында турганыбызды унутпоо керек. Намазды шашып-пушуп окуп, эртерээк ылдам бүтүрүүнүн камын көрбөө кажет. Мүмкүн болушунча кийимди оңдоп (маселен, даарат алгандагы түрүлгөн көйнөк жеңин, багалекти түшүрүп оңдоп) түз туруу абзел. Өйдө турган учурда маңда койулчу жерди, руку учурунда бутту, сажда учурунда жерди, отурум учурунда тизени жана салам берүү учурунда ийиндин учун кароо да намаздын адеп-тартиптеринен болуп эсептелет. Намазда эңсөө (оозду ачуу) учурунда оң колдун аркасы менен оозду жабуу да дурус.

IX. НАМАЗДЫН ОКУЛУШУ

Намаз окуй турган адам алгач ниет кылып колду көтөрүп кулак кагып «Аллаху акбар» деп такбир алат. Колду байлаган соң *«Субхаанака»* дубасын окуйт. *«Аузу-*

*бисмилла»*ны айтып, *«Фатиха»* сүрөсүн окуп *«аамийин»* деген соң *«бисмилланы»* айтпай туруп дагы бир сүрөө окуйт. Андан кийин *«Аллаху акбар»* деп рукуга барат. Рукуда үч жолу *«субхаана роббиял азиим»* деп айтат. Үч жолудан ашыкча айтса да болот. «Самиаллаху лиман хамидах» деп рукудан туруп *«Роббанаа лакал-хамд»* дейт. Андан кийин такбир алып саждага жыгылат. Саждада үч жолу «Субхаана раббил-аалаа» деп айтат. Такбир айтып отуруп, кайра такбир алып экинчи ирет саждага жыгылат. Андан соң такбир алып өйдө туруп тек *«бисмилла»*ны айтып *«Фатиха»* жана дагы бир кошумча сүрөө окуйт. Кайра руку-саждага жыгылып, экинчи саждадан кийин такбир алып отурат. Бул жерде *«Тахиййат» «салли-баарик»* дубаларын жана *«Роббанаа аатина»* дубасын окуйт. Андан соң салам берип намазды бүтүрөт. Ошентип ал эки ирекеттик намаз окуган болот.

Эгер үч же төрт ирекеттүү парз же важип намаз болсо же бешим намазынын алгачкы сүннөтү болсо, алгачкы отурумда *«тахиййат»* дубасын гана окуп, үчүнчү ирекетке турат. Парз намаз окуп жатса, тек *«бисмилла»* жана *«Фатиха»* сүрөсүн окуйт. Сүннөт намаз окуп жатса, Фатихадан кийин кошумча сүрөө окуп үчүнчү жана төртүнчү ирекеттерин толуктайт. Төртүнчү ирекеттин акырында отуруп *«Тахиййат», «салли-баарик»* жана *«Роббанаа аатина»* дубаларын окуп салам берет.

Эгер төрт ирекеттүү *«гайри муаккад»* сүннөт же напил намаздар болсо, же таравих намазы болсо, ар бир отурумда *«Тахиййат», «салли-баарик»* дубалары окулат. Үчүнчү ирекеттин башында *«Субхаанака»* дубасы окулуп *«аузу-бисмилла»* айтылат. Калгандары баары окшош.

X. НАМАЗДЫ ЖАРАКСЫЗ АБАЛГА АЛЫП КЕЛГЕН ЖАГДАЙЛАР [57]

Намаздын жогоруда берилген он эки парзынын бири орундалбай калган учурда намаз жараксыз болуп, аны кайра баштан окууга туура келет. Мындан тышкары намазды жараксыз абалга алып келчү жагдайлар төмөнкүлөр:

Намаз учурунда сүйлөө: Намаз окуу учурунда билип-билбей жаңылыштык кетирип, сүйлөп жиберүү намазды жараксыз абалга алып келет.

Намазга ылайык келбеген же намаздын толук орундалышына залакасын тийгизген кыймыл-аракеттерди жасоо (амал-и касир).

Кыбыла тараптан башка жакты көздөй бурулуу

Жеп-ичүү: сагыз чайноо, намаздан мурун оозго салынган кантты соруу да намазды бузат.

Эч себепсиз эле үн чыгаруу: кыңкыстоо, «өх», «ух» деп айтуу.

Күлүү: Намаз окуп жаткан адам өзү гана уга тургандай үн менен күлсө, анын намазы гана бузулат. Ал эми жанындагы адам да уга турган болсо, намазы да, даараты да бузулган болот. Ал эми жылмайуу намазды бузбайт.

Бешим намазын окуу учурунда жума намазында турганын ойлоп экинчи ирекетте салам берүү, ошондой эле куптан намазы учурунда таравих намазында турганын ойлоп экинчи ирекетте салам берүү да намазды жараксыз абалга алып келет. Ошондой эле намазды төрт ирекет окуганын ойлоп, экинчи ирекетте салам берген соң, эч нерсе кыла элегинде дароо жаңылыштыгын эстесе, ошол замат өйдө туруп намазын улантып кетсе болот.

Үч жолу *«Субхаана роббиял-азиим»* деп айтканчалык убакыт аралыгында аврат жер ачык болсо, намаз жараксыз болуп калат.

Багымдат намазын окуу учурунда күн чыкса, айт намазын окуу учурунда күн так төбөгө келип калса, жума намазын окуп жатканда асыр намазынын убагы кирип калса, бул намаздар жараксыз болуп эсептелет.

Таяммум менен намаз окуу учурунда суунун келгенин баамдоо.

Маасыга масх тартылган соң намаз учурунда масх убагынын чыгышы. Намазда туруп маасыны чечүү намазды жараксыз абалга алып келет. Себеби бул учурда маасыны чечүү менен даарат бузулган болот.

Даараттын бузулушу.

Кыраат каталары Куранга ылайык келбеген таризде маанини бузса, намаз бузулат.

Жаназа намазынан тышкаркы намаздарда жамаат менен турганда эркектердин арасында бир аял болсо, анын эки жагындагы жана аркасындагы адамдын намазы бузулган болот. Бул болгону жамаат учурунда болот.

Себепсиз удаама-удаа үч кадам таштоо.

XI. НАМАЗДЫН МАКИРӨӨЛӨРҮ

Намаздын маңызына ылайык келбеген, «хушуу» жана ибадат түшүнүктөрүнө төп келбеген жагдайлар макирөө болуп саналат. Намаздын важиптеринен бирин аткарбоо тахриман (оор) макирөө, ал эми сүннөтүн таштап кетүү танзихан макирөө катары каралат. Тахриман макирөө ишти жасоо күнөө. Ошондуктан намазда важиптердин бирин атайын таштап кетүү намазды кайрадан окууну талап кылат. Эгер унутуп калып же жаңылыштык менен важиптердин бири орундалбай калса, анда намаздын акырында сахв (жаңылуу) саждасына баруу кажет. Танзихан макирөө болсо намаздын сообун азайтат. Мындан сырткаркы намаздын макирөөлөрү төмөнкүлөр:[58]

Намаз учурунда орундалчу кыймыл-аракеттерди адеп-тартибине жараша аткарбоо. Маселен, саждага жыгылуу учурунда жерге колду тизеден мурун койуу, рукуга барган соң такбир айтуу сыяктуу.

Себепсиз тигил же бул нерсеге (м: дубалга) жөлөнүү.

Себепсиз намазды бузбай турган таризде (удаама-удаа үч кадамга чейин) басуу.

Намаз учурунда кийим, дене же сакал менен алектенүү.

Саждага барганда эркектер үчүн чыканакты жерге тийгизүү.

Колду эки жакка керүү

Эч бир себепсиз атайын жөтөлүү

-Жамаатмененнамазокуууучурундаимамданмурунруку-саждагабаруууже рукусаждадан башты көтөрүү оор макирөө болуп, намазды жараксыз абалга алып келет.

Намаз убактысы кенен учурда кысталган даарат менен намазга туруу.

Таза кийим бар туруп намазга кир кийим менен туруу.

Азирети Пайгамбарыбыз намазды дайыма баш кийим окугандыгы үчүн баш кийимсиз намаз окуу танзихан макирөө.

Дубалдын кыбыла тарабында же шыпта же оң-сол жагында жандуунун сүрөтү бар үйдө намаз окуу тахриман (оор), ал эми арка тарапта сүрөтү бар үйдө намаз окуу танзихан макирөө болуп эсептелет.

Намазга ылайыксыз жерлерде (мисалы, таштанды жерлерде) намаз окуу.

XII. ЖАМААТ МЕНЕН НАМАЗ ОКУУ

А. ЖАМААТ МЕНЕН НАМАЗ ОКУУНУН МААНИСИ

Ислам дини мусулмандардын биримдигине, ынтымак-ырашкерлигинеөзгөчө маани берет. Ошондуктан динибиз күндө беш маал намазды жамаат менен чогуу окууга үндөп, аптада бир жолу жума намазын жамаат менен окуунупарз кылган. Жамаат менен окулган намаз мусулман коомчулугунун биримдикте болушу үчүн өзүнчө жөлөк. Күнүгө беш жолу бир мечитте намаз окуганжергиликтүү адамдар, айылдаштар же кошуналар бири-биринен кабардар болуп, ар дайым кайгысын да, кубанчын да тең бөлүшүүгө даяр болушат. Жамаатка өзгөчө көңүл бөлгөн жамаат коомдук биримдиктин, сый-урматтын, жардамкөрсөтүүнүн даамын тата алат. Кедей-кембагалдарга, жарды-жалчыларга жардам

берүү менен бирге ибадаттарын дыкат орундоого аракет кылышат. Ырас,Азирети Пайгамбарыбыз жамаат менен окулган намаз жеке окулган намазданалдаканча пайдалуу да, сооптуу да болгондугун төгүн жерден айткан эмес (Бухари, Намаз, 30; Муслим, Масажид, 42).

Жамаат бул имам жана имамга ыклас кылып уюган адамдардын ортосундагы рухий биримдик. Дин Ислам ибадаттар жана диний-социалдык байланыштар аркылуу жаамы момун-мусулмандардын биригип иш алып барышын, бири-бирине жөлөк-таяк болуп ынтымакта жашашын көздөйт. Күнүмдүк беш маал намазды, апталык жума намазды, бир жылда эки жолу келчү айт намаздарын жамаат менен окуу жана мүмкүнчүлүгү барлардын жылына бир жолу ажылыкка барып Арафат тоосунда биригиши биримдиктин, ынтымактыктын жышаанасы. Мына ушул ибадаттардын баары шариятка ылайык орундалса, коомдогу көйгөйлөр чечилип, эл-журтка кут кирип, бейпил жашоо болмок. Коомдо кедейлер, жардылар азаймак, урмат-сый, жылуу мамиле күчүнө кирмек.

Б. ЖАМААТ МЕНЕН НАМАЗ ОКУУНУН ӨКҮМҮ

Жума намазын жамаат менен окуу парз.

Жума намазынан сырткаркы парз намаздарды жамаат менен окуу Имам Азам агымы боюнча, муаккад сүннөт. Ханбали агымы боюнча, эркектер үчүн парз-ы айн, Шафи агымы боюнча, парз-ы кифая.

Имам Азам агымы боюнча, жамаат деп эсептелиш үчүн мечитте эң азынан имамдан сырткары бир адам болушу керек. Балагатка жете элек баланын имамга ыклас кылып уюшу жамаат болууга мүмкүндүк берет.[59]

В. ЖАМААТ МЕНЕН ОКУЛГАН НАМАЗДА КЫРААТ

Жамаат менен намаз окуу учурунда имам кыраат кылат (жамаат кыраат кылбайт). *«Субхаанака»* дубасынан кийин жамаат унчукпайт. Имамга уюган жамааттын кыраат кылышы тахриман макирөө. Ал эми Имам Мухаммеддин пикиринде, кыраатты жашыруун түрдө окулган намаздарда жамаат да кыраат кылса болот.

Г. ЖАМААТКА БАРУУНУН АДЕП-ТАРТИБИ

Жамаатка бара турган адам тазалыкка, кийиминин, денесинин тазалыгына өзгөчө көңүл бөлүшү керек. Азирети Пайгамбарыбыз *«Пияз, сарымсак (чеснок) жеген адам үйүндө отурсун, бизден жана мечитибизден оолак болсун»* деген (Муслим, Масажид, 73).

Жамаат менен жылуу мамиледе болуу керек. Мечиттерде намаз окугандардын алдынан өтпөө керек.

Өзгөчө бүгүнкү күнү адамдарды мечиттен жана жамааттан ирээнжиткен нерселерден алыс болуу кажет. Мечиттердин ичи, дааратканалар таза болушу зарыл. Мусулман баласы ар дайым таза, тыкан болушу керек.

Д. САПКА ТИЗИЛҮҮНҮН ТАРТИБИ [60]

Имамга уюган адам жалгыз болсо, имамдын оң тарабына турат. Ал эми

бир кишиден көп болсо, имамдын аркасына тизилишет. Имамга уюган адам аял жалгыз болсо да, анын аркасына турат. Сап түз жана тыгыз болушу керек.

Жамаатта эркектер, аялдар жана балдар да болсо, катарга биринчи эркектер, алардын аркасына балдар, андан соң аялдар кырка тизилиши керек. Бул Азирети Пайгамбарыбыздын буйругу. Асыресе, мындай тизилиш ибадат түшүнүгүнүн маани-маңызына да ылайык келет.

Имам Азам агымы боюнча, жамаат менен намаз окуу учурунда эркек менен аял жанаша турса, аялдын оң-солундагы жана аркасындагы адамдын намазы бузулган болот.

Алдыңкы сапта орун боло туруп, арка тарапка туруу макирөө.

Ж. ЖАМААТКА БАРБООГО ОЛУТТУУ СЕБЕПТЕР

Ооруп калуу

Коркунуч. Кимдир бирөө жамаат менен намаз окуу үчүн мечитке кетип калган учурда эгер мал-мүлкүнө, жанына же ар-намысына зыян келүү коркунучу болсо, ал адамдын жамаатка барбашына уруксат берилет.

Аба ырайынын бузулушу: нөшөрлөп жамгырдын төгүшү, бороон-чапкын, бурганактап жааган кар же мөндүр, катуу шамал.

Азиз-сокурлук, майыптык, ашкере карылык.

Үйдө жамаат менен намаз окуу мүмкүн болсо да, мечитке барып чоң жамаат менен намаз окуу алдаканча сооптуу. Үйдө жамаат менен намаз окууну адатка айландырып, мечиттерге барбай койуу туура эмес.

3. ИМАМДЫК

1. Имамдыктын шарттары [61]

Имам ириде мусулман, акыл-эси жайында, балагатка жеткен адам болушу керек.

Жамаатта аял кишилер болсо, имам намазга баштоо учурунда жалпы жамаатка имамдык кылууга ниет койушу зарыл.

Аялдар эркектерге имамдык кылууга болбойт. Аял киши аялдарга гана имам боло алат.

Бул учурда имам аял биринчи катарда аялдардын катарында ортодо турушу керек.

Имам боло турган адам намазды жараксыз кылбай турганчалык Куран окууну өздөштүргөн болушу кажет.

Үзүрү бар (тез-тезден желдин чыгышы, зааранын тез-тез келип турушу ж.б.) адам жөн адамга имам боло албайт.

Намаздын толук аткарылышы үчүн зарыл шарттардын бирин таштап кетүүсү мүмкүн болгон адам береги шарттарды толук аткарган адамга имам боло албайт. Мисалы, нажасаттан тазалык шартын орундаган адам бул шартты аткара албаган адамга ыклас кылалбайт.

Имамга уюган адам башка адамдарга имамдык кыла албайт. Тагыраак айтканда, имамга биринчи ирекеттен кийин жетишип калган адам орундалбай калган ирекеттерин толуктоо үчүн өйдө турган кезде сырттан келген адам же жамаат ыклас кыла албайт.

Ишара т-ым (иимаа) менен намаз окуган адам ым менен намаз окугандарга гана имамдык кыла алат.

2. Имамдыкка татыктуу адам [62]

Намаздын өкүмүн, жол-жоболорун ийне-жибине чейин билген, Куранды туура окуган киши имамдыкка эң ылайыктуу адам болуп эсептелет. Мына ушундай адам турганда Куранды жаңылыш окуган адам имамдыкка өтө албайт. Имамдыкка татыктуу адам көп болсо, алардын такыбалуулугуна, адамгерчилигине, адеп-ахлагына жараша эң мыктысы имамдыкка өтүүсү ылайык. Бул учурда жашка да көңүл бөлүү абзел. Такыбалуулугу жагынан да, жашы жагынан да улуу адамдын имамдыкка өткөнү дурус. Ал эми жашы улуу болсо да, жогорку сапаттарга жооп бере албаган адам имамдыкка өтпөшү керек. Асыресе, имамдыкка өтүшү макирөө болуп эсептелген адамдар да бар. Аларды төмөнкүчө тизмелөөгө болот:

Фасык адам: Парз иштерге кайдыгер мамиле жасап, арам иштерге барган адам арап тилинде «фасык» деп айтылат. Мындай адамдын имамдыкка өтүшү тахриман макирөө, күнөө болуп саналат.

Ахли сүннөт ишенимине жана ибадаттарына коошпогон, ылайык келбеген иштерди жасаган (бидатчы) адам.

Жамаат каалабаган адам.

Сокур адамдын тазалык жаатында кемчилик кетирип койуу мүмкүнчүлүгү жогору болгондуктан имамдыкка өтүшү макирөө болуп эсептелет.

3. Имамдык кылуу учурунда макирөө болгон жагдайлар

Намазды көпкө созуу. Азирети Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Жамаатка имамдыкка өткөн адам намазды көпкө созбосун! Анткени жамаатта ооруган, ал-күчтөн тайган адамдар болот...»* (Бухари, Азан, 62).

Руку-саждага барган учурда тасбихтерди жамаат жетишпей тургандай тез-тез айтуу, намазды ылдам окуу.

Жамааттан бийик же төмөн жерде туруп имамдыкка өтүү. Аз болсо макирөө болбойт.

Жамаат жактырбаган таризде кыраат кылуу.

Али жакшы жаттала элек аяттарды окуу дурус эмес.

4. Имамга ыклас кылуунун (уйуунун) шарттары [63]

Имамга уюган адам окуй турган намазына да, имамга уйууга да ниет кылышы керек.

Имамга уюган адам имамдын катарында же алдына чыгып турбашы керек.

Парз намаз окуй турган адам напил намаз окуп жаткан адамга ыклас кыла албайт.

Парз намаз окуп жаткан адам ошол парз намазды окуй турган имамга ыклас кыла алат.

Мисалы, бешим намазынын парзын окуп жаткан адам бешимди окуй турган имамга уйуса болот. Ал эми каза намаз окуй турган адамга ыклас кыла албайт. Каза намазын окуган адамга ошол каза намазын окуган адам гана ыклас кыла алат.

Имам менен жамаат бир жерде болушу керек. Эгер имамга уюган адам имам турган жердин (мечиттин) сыртында болсо, ортодо жамаат болушу кажет.

Имамга уюган адам имам тигил же бул рукундан кийинки рукунга өткөнгө чейин ошол рукунду аткарышы керек.

Имамдан мурун аракет кылбоо зарыл.

Имамга уюган адам башка адамдарга имамдык кыла албайт.

Имам менен эркектердин ортосунда аялдар сапка турбашы керек. Үч аял киши бир сап болуп эсептелет.

Имамга салам берүүгө чейин уйуу керек. Сахв саждасына жыгылуу учурунда же андан соң акыркы отурумда да имамга уйууга болот.

Бешим жана куптан намазын жалгыз окуган адам намазын окуп бүткөн соң жамаат келип калса, ал адам жамаат менен кайра окуса болот. Анын бул намазы напил болуп эсептелет.

5. Имамга уюган адамдын жеке аткара турган иштери

Ниет кылуу

Ифтитах такбирин алуу

«Субхаанака» дубасын окуу

Руку жана сажда такбирлерин алуу

Руку жана сажда тасбихтерин айтуу

Рукудан туруу учурунда «самиаллаху лиман хамидах», өйдө болгон соң «Аллахумма Роббанаа лакал хамд» деп айтуу.

«Тахиййат» дубасын окуу

Эки тарапка салам берүү.

6. Имамга уйубай койууга уруксат берилген учурлар [64]

Парз намаздардын акыркы отурумунан кийин имам жаңылыштык менен өйдө турууга камынса,

Напил намаздарда имам билип туруп намазга кошумча ирекет кошсо,

Имам айт намаздарында ашыкча такбир алса,

Имам жаназа намазынын такбирлерин ашыкча алса, жамаат ага уйубай койууга укуктуу.

7. Имам таштаган кезде жамааттын да таштап кетиши зарыл учурлар

Айт намаздарынын такбирлери

Төрт жана үч ирекеттүү намаз учурунда биринчи отурум

Тилават саждасы

Сахв саждасы

Кунут дубасы

8. Имамга уюган адам

Имамга уюган адамдын абалы намазды баштан-аяк имам менен окуп-окубаганына жараша өзгөрөт. Бул өңүттөн үч абалдагы адам бар:

а. Мудрик:

Намазды баштан-аяк имам менен бирге окуган адам арап тилинде «мудрик» деп айтылат.

Бир адам намаз башталган соң келип ифтитах такбирин алып, имам алгачкы ирекеттин рукусунда турган учурда рукуга барса, ал адам мудрик болуп саналат. Бул жерде эскерте кетчү жагдай, имам рукуда турган кезде келген адам ифтитах такбирин өйдө турган калыбында алышы керек. Шашылыш менен рукуга баратып ифтитах такбирин алуу жарабайт.

б. Масбук:

Имамга биринчи ирекеттин рукусунан кийин же экинчи, үчүнчү, төртүнчү ирекеттерде уюган адам «масбук» деп айтылат.

Имам эки жакка салам бергенден кийин масбук өйдө болуп, окубай калган ирекеттерин толуктайт.

Масбук имам менен канча ирекет окубай калган болсо, ошончо ирекетти толукташы керек.

Кыраааты жашыруун түрдө окулган намаздарда имамга биринчи ирекеттен кийин уюган адам ифтитах такбиринен кийин «субхаанака» дубасын окуйт. Ал эми ачык түрдө окулган намаздарда бул учурда «субханака» дубасын окубайт. Ал адам жетишпей калган ирекеттерин толуктоо үчүн өйдө турган кезде «субханака» дубасын окуйт.

Шам намазынын үчүнчү ирекетинде имамга уюган адам, имам салам берген соң өйдө туруп бир ирекет дагы окуп отурат. Андан кийин дагы бир ирекет окуп салам берип намазын толуктайт. Ал эми ортодо отурбастан эки ирекетти удаама-удаа окуса, сахв саждасына баруунун кажети жок.

Төрт ирекеттүү намаздын акыркы ирекетинде имамга уюган адам төртүнчү ирекеттин отурумунда имам эки жакка салам бергенден кийин өйдө туруп «Субхаанака» дубасын, андан кийин «Аузу-бисмилла», «Фатиха» сүрөсү менен бирге бир сүрөө окуп, руку-саждага барып отуруп, «Тахиййат» дубасын гана окуйт. Андан соң калган эки ирекетин толуктап коет.

Масбук имам салам бергенден кийин өйдө турушу керек. Ошону менен бирге дааараттын кысталышы, жерге күн нурунун түшүүшү же намаз убагынын чыгып кетүү ыктымалы сыяктуу себептерден улам масбук «тахиййат» дубасын окуган соң имамдын салам беришин күтпөй өйдө туруп намазын толуктаса да болот.

в. Лахик:

Имам менен намазга туруп кандайдыр бир себептен улам намаздын бир рукунун имам менен бирге окуй албай калган адам «лахик» деп айтылат. Уйкусуроо, уктап кетүү, даарат бузулуп кайра даарат алып келүү же имамдан мурда руку-саждага баруу сыяктуу себептер менен намазды имам менен толук окубай калган адам окулбай калган ирекеттерин кайрадан окуган кезде имамдын аркасында турган таризде окуйт. Башкача айтканда, кыям учурунда кыраат кылбайт (Фатиха жана кошумча сүрөө окубайт).

Уйкусуроонун айынан имамга рукуда жетишпей калган адам имамдын саждага баратканын көрсө, дароо руку кылып саждада имамга жетишкенге аракет кылат. Бул учурда имамга жетишпей каларын аңдаса, дароо саждага барып имамга жетишет. Имам салам берген соң аткара албай калган рукундарды имамдын аркасында турган таризде орундатат (өйдө турган учурда кыраат кылбайт).

Жамаат менен намаз окуу учурунда дааратЫ сынган адам эч ким менен сүйлөшпөстөн, тигил же бул иш менен алектенбестен тек гана даарат алып келип, окубай калган ирекеттерин имамга уюган таризде толуктайт.

Имам сахв саждасына барса, лахик ошол замат өйдө туруп окубай калган ирекеттерин толуктап, акыркы отурумда сахв саждасына жыгылат.

Сапарда жүргөн адам имамдыкка өтүп төрт ирекеттүү намазды эки ирекет менен толуктаган соң, ага уюган жергиликтүү адам калган эки ирекетин лахик сыяктуу окуйт. Тагыраак айтканда, кыраат кылбайт, руку-саждада гана тасбихтерди айтып, «Тахиййат», «салли-баарик» дубаларын окуп салам берет.

Жогорудагы эреже-жоболорду жакшы түшүнө албаган адам намазын башынан баштап окуганы дурус.

9. Жеке намаз окуп жаткан адамдын жанында жамаат менен намаздын башталышы [65]

а. Парз намаз окуп жаткан адам:

Жеке парз намаз окуп жаткан адамдын жанында ошол парз намаз жамаат менен окула баштаса, ал адам али биринчи ирекеттин саждасына бара элек болсо, намаздан чыгып жамаатка кошулушу дурус. Бул мустахап иш.

Багымдат жана шам намаздарынын биринчи ирекетинин саждасана барган соң жамаат келип калса, намаздан чыгып жамаатка кошулуу абзел. Ал эми ушул эле намаздардын экинчи ирекетинин саждасына барган соң жамаат келип калса, жамаатка кошулбай эле намазды толуктоо дурус.

Бешим, асыр жана куптан намаздарынын биринчи ирекетинин саждасына баргандан кийин жамаат келсе, экинчи ирекетти толуктап жамаатка кошулуу керек. Бул учурда жеке окулган эки ирекет напил намаздын ордуна өткөн болот.

Бешим, асыр жана куптан намаздарынын үчүнчү ирекетине туруп саждага бара элек кезде жамаат келсе, дароо эки тарапка салам берип, жамаатка кошулуу абзел. Ал эми үчүнчү ирекеттин саждасына баргандан кийин жамаат келип калса, намазды жеке толуктоого туура келет.

б. Напил намаз окуп жаткан адам:

Напил намаз учурунда өзү окуй турган парз намаз башталып калса, окуп жаткан намаздын эки ирекетин толуктап, жамаатка кошулушу керек. Эгер үчүнчү ирекетке турган болсо, намазын төртүнчү ирекет менен толуктап, андан соң жамаатка кошулат. Напил намазда турган адам жаназа намазына жетишүү үчүн окуп жаткан намазынан дароо чыгып кетсе болот.

Багымдат намазынын сүннөтүн окуп жамаатка жетишерине ишенген адам эки ирекет сүннөттү ылдам окуп, жамаатка кошулушу керек.

Али бешим, асыр жана куптан намаздарынын сүннөттөрүн окуй элек кезде жамаат парзга баштап калса, дароо жамаатка кошулуу керек. Намаздан кийин бешим намазынын төрт ирекет сүннөтүн каза кылат (кайра окуйт). Асырдын сүннөтү парздан кийин каза кылынбайт. Ал эми куптан намазынын алгы төрт ирекет сүннөтү «гайри муаккад сүннөт» болгондугу үчүн аны каза кылууга да, каза кылбоого да болот. Бирок каза кылынганы дурус.

XIII. БЕШ МААЛ НАМАЗ

А. БАГЫМДАТ НАМАЗЫ

Багымдат намазында биринчи эки ирекет сүннөт, андан соң эки ирекет парз окулат.

Б. БЕШИМ НАМАЗЫ

Бешим намазында алгач төрт ирекет сүннөт окулат. Андан кийин төрт ирекет парз, анан кайра эки ирекет сүннөт окулат. Акыркы эки ирекет сүннөтүн төрт ирекет болуп окулушу мустахап.

В. АСЫР НАМАЗЫ

Асыр намазында алгач төрт ирекет гайри муаккад сүннөт, андан соң төрт ирекет парз окулат

Г. ШАМ НАМАЗЫ

Шам намазында алгач үч ирекет парз, андан соң эки ирекет сүннөт окулат.

Д. КУПТАН НАМАЗЫ

Куптан намазында биринчи төрт ирекет гайри муаккад сүннөт, андан кийин төрт ирекет парз, эки ирекет сүннөт окулат. Витир намазын түн бир оокумда турарына ишене албаган адам куптан намазынын аркасынан же болбосо уктаганга чейин окуйт.

XIV ЖУМА НАМАЗЫ [66]

Жума намазынын парз болгондугу Куран, Сүннөт жана Ижма далилдери менен тастыкталган. Жума намазы Ислам done динде өзгөчө мааниге ээ болуп, Азирети Пайгамбарыбыздын заманынан бери мусулмандар тарабынан окулуп келет. Жума намазынын парзы эки ирекеттен турат. Жуманын парзынан мурун, кутпага чейин төрт ирекет сүннөт окулат. Кутпадан кийин эки ирекет парз, андан соң дагы төрт ирекет сүннөт окулат.

А. ЖУМА НАМАЗЫНЫН ПАРЗ БОЛУШУНУН ШАРТТАРЫ

Жума намазынын парз болушу үчүн беш маал намаздын парз болушунун шарттарына кошумча төмөнкү шарттар да керек:

Эркек болуу. Жума намазы аял кишилер үчүн парз эмес. Жума намазынын аялдарга парз болбогондугу Пайгамбарыбыздын куттуу хадистеринде айтылган. Анын учурунда аялдар жума намазына ар дайым эмес, кээде келип турган. Пайгамбарыбыз аял кишилерди жума намазына мажбурлаган эмес. Буга жума намазы аялдардан, балдардан, оорулуу жана сапардагы адамдардан тышкары бардык мусулмандарга парз болгондугу жөнүндө айтылган хадис далил боло алат.

-Намазга барууга тоскоол боло турган себептин болбошу. Маселен: оору, сокурлук, аба ырайынын бузулушу, жол шарттары, намазга барган чакта жанына, мал-мүлкүнө же намысына зыян келүү коркунучу.

Эркиндик. Кулдарга, туткундарга, жума намазы парз эмес. Сапарда болбоо. Жума намазы сапарда жүргөндөргө да парз эмес.

Б. ЖУМА НАМАЗЫНЫН САХИХ БОЛУШУНУН (толук орундалышы үчүн) ЗАРЫЛ ШАРТТАРЫ

1. Убакыт: Жума намазы жума күнү бешим намазынын убагында окулат.

2. Жамаат: Имам Азам менен Имам Мухаммеддин пикиринде, жума намазы үчүн имамдан сырткары эң азынан үч киши болушу керек. Имам Абу Юсуфтун пикиринде, имамдан сырткары эки киши болушу зарыл.

3. Жума окулган жер эл отурукташкан жер болушу керек.

4. Мүмкүн болсо, жума намазынын бир мечитте окулушу. Эгер жамаат бир мечитке батпаса, ар кайсы мечиттерде окууга уруксат берилет.

5. Имам Азам (Ханафи) аалымдарынын пикиринде, саясий терс кырдаалга себеп болбоо үчүн, мусулмандардын биримдигин, ынтымагын ыдыратпоо үчүн жума намазы окулган жерге мамлекет тарабынан уруксат берилиши керек. Имам Азам агымынан сырткаркы үч агым бул шартты кошпойт. Асыресе, жума намазы окулган жер элге ар дайым ачык болушу керек. Жума намазы мусулмандардын биримдигинин жышааны болгондугу үчүн кичи жамааттарга бөлүнүп, жеке үйлөрдө окулушу туура эмес.

6. Кутпа: Жума намазынын сахих болушу үчүн кутпа окуу шарт.

В. КУТПА

1. Кутпанын шарттары

Кутпанын толук болушу үчүн да өзүнчө шарттар бар. Алар төмөнкүлөр:[67]

а. Кутпа өз учурунда,

б. Жума намазынын парзынан мурун,

в. Кутпа ниети менен,

г. Жамааттын алдында окулушу кажет. Кутпаны эң азынан бир киши угушу керек.

д. Кутпа учурунда, же кутпа менен намаздын ортосунда намазга ылайык келбеген иштерден оола болуу керек. Маселен, тамактануу сыяктуу.

2. Кутпанын сүннөттөрү

Кутпанын сүннөттөрү Азирети Пайгамбарыбыздын кутпа окушунан алынган. Андыктан буларга көңүл бөлүү керек.

а. Кутпа окуй турган адамдын (хатиб) минбарга жакын жерде болушу жана жуманын алгачкы төрт ирекет сүннөтүн ушул жерде окушу

б. Хатиб ички (экинчи) азанды минбарга чыгып, жамаатка бет алган калыбында угушу

в. Азанды хатибдин маңдайында айтуу

г. Кутпаны өйдө туруп окуу

д. Кутпаны ичтен «аузу-бисмилланы» айтып, Алла Таалага хамд (шүгүр) айтуу менен баштоо. Кутпа учурунда шахадат келмесин келтирүү жана Азирети Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) Пайгамбарыбызга салават айтуу, эң азынан бир аят окуу.

ж. Элге дин Исламдын асыл дөөлөттөрү жөнүндө кеп салуу.

з. Кутпаны эки бөлүккө бөлүү жана ортолорунда бираз отуруу.

и. Кутпанын экинчи бөлүгүн да Аллага хамд (шүгүр) жана Пайгамбарыбызга салават айтуу менен баштоо.

к. Кутпанын экинчи бөлүгүндө мусулмандар үчүн Жараткан Алладан кечирим тилөө, аларга дуба кылуу

л. Кутпаны эл уга тургандай үн менен окуу. Экинчи кутпаны биринчиден бираз төмөн үн менен окуу

м. Хатибдин даараттуу болушу н. Жума намазында кутпаны окуган адамдын имамдыкка өтүшү

3. Кутпа угуунун адеп-тартиби

Кутпа окулуп жатканда жамаат хатибге кулак төшөөсү керек. Бул учурда сүйлөө тахриман макирөө болуп эсептелет. Салам берүү, алик алуу, намаз окуу дагы дурус эмес. Кутпаны жамааттын тынч отуруп угушуна тоскоол болгон аракеттерди кылуу туура эмес, күнөө.

Г. ЖУМА НАМАЗЫНА БАЙЛАНЫШКАН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕР

Имам Азам агымы боюнча, жума намазында имам салам бергенге чейин ага уюган адам жума намазына жетишкен болуп эсептелет.

Жума намазынан жооптуу болбогон адамдар (мисалы, аялдар) жума намазын окуган болсо, алар үчүн да жума намазы бешим намазынын ордуна өткөн болот.

Жума намазы Пайгамбарыбыздын учурунда бир мечитте окулгандыгы үчүн, аалымдар эл отурукташкан жерде жума намазын бир мечитте окуу зарылдыгын айтышкан. Тарыхта да, бүгүнкү күнү да бул шартка кошкөңүл мамиле жасалгандыктан жума намазынын толук (сахих) болуп-болбоо ыктымалына байланыштуу «зухри ахир» деген ат менен бешим намазынын парзын окуу керектигине карата фатвалар чыгарылган. Бирок, ошону менен катар бүгүнкү күнү шаар жергесинде жума намазын бир мечитте окуу мүмкүн болбогондуктан бирден көп мечитте окуу зарылчылыгы бар. Мына ушундай зарылчылыктан улам жума намазын бирден көп мечитте окууга уруксат берилет.

Жума намазынан жооптуу болбогон адамдардын жума күнү жума намазы окулган жерде бешим намазын жамаат менен окуулары макирөө болуп эсептелет.

Имам Азам агымы боюнча, жума намазына азан чакырылып жатканда же бүткөндө соода-сатык менен алектенүү тахриман макирөө, күнөө. Ошону менен бирге бул учурдагы соода-сатык «сахих» болуп эсептелет. Ал эми Шафи, Ханбали жана Малики агымдары боюнча, бул учурда соода-сатык кылуу арам болуп эсептелет.

XV. АЙТ НАМАЗЫ

Айт намазы орозо жана курман айт күндөрү жылына эки жолу окулат. Имам Азам агымы боюнча, айт намазы жума намазын окууга милдеттүү адамдар үчүн важип болуп эсептелет. Айт намазынын толук орундалышынын шарттары жума намазыныкы сыяктуу. Ошону менен бирге айт намазында кутпа шарт эмес, сүннөт. Айт намазында кутпа намаздан кийин окулат.[68]

А. АЙТ НАМАЗЫНЫН УБАГЫ

Айт намазынын убагы айт күнү эртең менен макирөө убак чыккан соң (күн чыккандан болжол менен 50 мүнөт өткөн соң) башталып, чак түшкө чейин уланат (чак түш буга кирбейт. Т.а. чак түштө намаз окулбайт). Майрамдын биринчи күнүн тактоодо катачылык кетсе, же кандайдыр бир себептен улам айт намазы окулбай калса, эртеси күнү окулат. Курман айт намазын айттын үчүнчү күнү да окууга болот.

Б. АЙТ НАМАЗЫНЫН ОКУЛУШУ

Айт намазы эки ирекеттен туруп, жамаат менен окулат. Алгачкы ирекетте «субханака» дубасынан кийин үч такбир жана экинчи ирекетте рукуга чейин дагы үч такбир алынат.

Айт намазы үчүн азан жана коомат айтылбайт.

Айт намазын баштоо учурунда эки ирекет орозо же курман айт намазын окууга ниет кылынат. «Аллаху акбар!» деп иралды имам, андан соң жамаат ифтитах такбирин алат. Кол байлап «субхаанака» дубасы окулат. Андан соң имам менен бирге үч ирет «Аллаху акбар» деп үч такбир алынат. Ар бир такбирде кол кулактын тушуна чейин көтөрүлөт. Үчүнчү такбирден кийин кол киндиктин алдына байланат. Имам «Фатиха» жана кошумча сүрөө окуйт. Руку-саждага барып, экинчи ирекетке турган соң, имам «Фатиха» жана кошумча сүрөө окугандан кийин рукуга барганга чейин дагы үч такбир алынат. Андан кийин

рукусаждага барып «Тахиййат» дубалары окулган соң эки тарапка салам берилет. Андан кийин имам кутпа окуйт. Имам кутпаны такбир менен баштайт.

В. АЙТ НАМАЗЫНА БАЙЛАНЫШКАН АЙРЫМ МАСЕЛЕЛЕР

Айт намазында азан жана коомат айтылбайт.

Айт намазынын биринчи ирекетине жетишкен адам имам рукудан турганга чейин такбирлерди алалса алып, имамга ыклас кылат. Бул такбирлерди имамга уйуу үчүн рукуга ийилгенде да алса болот. Такбирлерди алалбаса, кайра такбир албайт.

Айт намазынын экинчи ирекетине жетишкен адам алгачкы ирекетин толуктоо учурунда биринчи «Фатиха» андан кийин кошумча сүрөө окуп, андан кийин такбирлерди алат да руку-саждага барып, «Тахиййат» «салли-баарик» дубаларын окуп намазын толуктайт.

Имам биринчи ирекетте «субханака» дубасынан кийин такбир алууну унутуп «Фатиха» сүрөсүн окуп жатканда же бүтүргөндөн кийин эстесе, дароо такбирлерди алып «Фатиха» сүрөсүн кайрадан окуйт.

Курман айт намазын эрте, убагы кирери менен, ал эми орозо айт намазын убагы киргенден бираз убакыттан кийин окуу мустахап.

Айт күндөрү эрте туруу, жуунуп-тазалануу, жаңы, таза кийим кийүү, садага берүү майрамдык маанайда болуу жана айттын түнүн Жаратканга ибадат кылуу менен өткөрүү мустахап болуп эсептелет. Ошондой эле мусулмандардын бирибирине зыярат кылып, куттуктоолору, бири-бирине дуба кылуулары абзел.

Курман айт намазына бара жатканда үндү чыгарып, ал эми орозо айт намазына бараткaнда купуя такбир айтуу да мандуп.

Г. ТАШРИК ТАКБИРЛЕРИ

Курман айттын арапа күнү (айттын мурунку күнү) багымдат намазынан баштап, айттын үчүнчү күнү асыр намазына чейин парздардан кийин Пайгамбарыбыздын ташрик такбирлерин айткандыгы хадистерде айтылган. Бул күндөрү парз намаздардан кийин ташрик такбирин айтуу аял-эркек, сапарда жүргөн бардык мусулмандарга важип болуп саналат. Имам Азам агымында фатвага ушул пикир негиз болуп саналат.[69]

Ташрик такбирлери күндөрү намаз казага калса, ушул күндөрү окулса ташрик такбирлери айтылат. Эгер кийинки күндөрү каза кылынса, ташрик такбирлери айтылбайт.

Ташрик такбири төмөнкүчө: *«Аллаху акбар, Аллаху акбар. Лаа илааха иллаллаху валлаху акбар. Аллаху акбару ва лиллахил-хамд»*

XVI. ВИТИР НАМАЗЫ

Имам Азам агымы боюнча, витир намазы үч ирекеттен туруп, важип өкүмүндөгү намаз болуп саналат. Үчүнчү ирекетте рукудан мурун такбир алып, кунут дубасын окуу да важип.

Витир намазынын убагы куптан намазынан кийин башталып багымдат намазына чейин уланат. Витир намазын түндүн акыркы бөлүгүндө окуу абзел.

Витир намазы Рамазан айында гана таравих намазынан кийин жамаат менен окулат. Витир намазы жамаат менен окулган чакта имам ар бир ирекеттин кыраатын үнүн чыгарып окуйт. Витир намазында имам да, жамаат да кунут дубасын купуя (ар ким өз ичинен) окуйт.[70]

XVII. САПАР НАМАЗЫ [71]

Ислам дини оор жагдайларда ибадаттарды жеңилдетүүгө жол ачып, анын өзүнчө жол-жоболорун, эрежелерин койгон. Мындай оор учурлардын бири – сапар учуру. Сапар намазы жөнүндө Ыйык Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Сапарга чыкканыңарда каапырлардын силерге жамандык келтирүүсүнөн чочуласаңар, анда намазыңарды*

кыскартып окусаңар болот, күнөө болбойт» (Ниса сүрөсү сүрөсү, 101). Ошону менен бирге куттуу хадистерде Азирети Пайгамбарыбыздын сапар учурунда намаздарын кыскартып окугандыгы тууралуу маалыматтар бар.

Адам кайсыл учурда жолоочу болуп эсептелери туурасында эки көз караш бар. Имам Азам агымында фатвага негиз катары каралган пикир боюнча, эң азынан 90 км. аралык сапарга чыгуу шарт. Демек, мындан кыска аралыкка сапарга чыккан адам жолоочу деп эсептелбейт. Экинчи көз караш боюнча, анүчүн үч күндүк аралык кажет. Бул боюнча, бир күндүк жол арбытуу убактысы алты саат болсо, эң азынан 18 сааттык аралыкка бара турган адам жолоочу деп эсептелет.

Жолоочу болуу үчүн отурукташкан чөлкөмдөн чыгуу кажет.

Жолоочу өкүмүндө болуу үчүн барган жерде 15 күндөн аз убакыт жүрүүгө ниет койуу керек. Эгер 15 күндөн ашык жүрө турган болсо, жергиликтүү адам сыяктуу эле намазын кыскартпай толук окуй берет.

Имам Азам агымы боюнча, жолоочулар үчүн төрт ирекеттүү намаздарды эки ирекет кылып окуу парз. Эгер эки ирекеттен ашык окушса, окулган ашыкча ирекеттер напил катары эсептелет. Калган үч агым боюнча, төрт ирекеттүү намаздардын эки ирекет болуп окулушу сүннөт. Тагыраак айтканда, жолоочу адам бул учурда кааласа төрт ирекет, кааласа эки ирекет окуйт.

Сапар учурунда төрт ирекеттүү намаздар гана эки ирекет болуп окулат. Үч ирекеттүү намаздар үч ирекет боюнча окулат.

Бул учурда мүмкүнчүлүк болсо, парз намаздар менен бирге муаккад сүннөттөрдү да окуу керек.

Сапар учурунда казага калган төрт ирекеттүү намаз сапардан кийин сапар учурундагыдай, эки ирекет болуп окулат.

Жолоочу адам жергиликтүү адамга имам боло алат. Бул учурда төрт ирекеттүү намазда жолоочу имам эки ирекетин толуктап эки жакка салам берген соң жергиликтүү адам же жамаат салам бербестен өйдө туруп, имамдын аркасында турган таризде кыраат кылбай толуктайт.

Жолоочу адам жергиликтүү имамга уюса, намазын имам менен бирге төрт ирекет окуйт.

Бул учурда эки ирекет окууга уруксат берилбейт.

Адамдын туулуп өскөн журту шариятта «асыл жер», он беш күндөн ашык жүрө турган жери «икамат», ал эми он беш күнгө чейин боло турган жери «сукна» деп айтылат. «Асыл» жана «икамат» жерлеринде сапар учурундагы өкүмдөр аткарылбайт.

XVIII. НАМАЗДАРДЫН БИРИКТИРИЛИШИ

Намаздардын бириктирилиши бешим менен асыр, шам менен куптан намаздарын бириктирип окуу дегенди түшүндүрөт.

Имам Азам агымы боюнча, ажылык учурунда гана Арафатта бешим жанаасыр намаздары бешимдин убагында, шам жана куптан намаздары куптан убагында Муздалифада окулат. Мындан сырткаркы намаздар бириктирилип окулбайт.[72]

Жаамы Ислам аалымдары намаздардын убагына кылдат мамиле жасоо зарылдыгына өзгөчө маани беришет. Азирети Пайгамбарыбыз эң кайырлуу амал жөнүндөгү суроого «өз убагында окулган намаз» деп жооп кайтарган. Ошондой эле, Имам Азам агымынан тышкаркы үч агым боюнча, сапар, аба ырайынын бузулушу жана ооруу сыяктуу учурларда да намаздарды бириктирип окуса болот.

Намаздар бириктирилип окула турган чакта ага алдын ала ниет кылуу керек. Башкача айтканда, бешим убагында бириктириле турган болсо бешим намазын баштаганга

чейин, асыр убагында бириктириле турган болсо бешим намазынын убагы чыкканга чейин бириктирип окууга ниет кылуу зарыл.

Жазма булактарда Азирети Пайгамбарыбыздын сапар сыяктуу өзгөчө учурларда намаздарды бириктирип окугандыгы айтылат. Ошону менен бирге намаздарды дайыма же көпчүлүк учурда бириктирип окуу аяттарга да (Бакара сүрөсү, 238; Ниса сүрөсү сүрөсү, 103) , хадистерге да төп келбейт. Андыктан намаздарды бириктирип окууну адатка айландыруу бул бидат, туура эмес иш.

Бириктирилген намаздарды удаама-удаа окуу зарыл.

XIX. ООРУГАН АДАМДЫН НАМАЗЫ [73]

Кандайдыр бир оорудан улам өйдө туруп намаз окуй албаган адам отуруп окуйт. Отурган жеринде руку-саждага барат. Эгер отуруп окуй албаса, намазын жаткан жеринде башы менен ишарат кылып окуйт. Ишарат (ым) менен намаз окуу учурунда руку үчүн башты бираз, сажда үчүн андан төмөнүрөөк ийүү керек.

Намаз окууга кудурети жетпей калган даражада ооруган адамдын намаздары казага калган учурда аларды каза кылып-кылбоо жаатында эки көз караш бар. Биринчи көз караш боюнча, бул учурда казага калган намаздарды кийин орундатуу зарыл. Экинчи көз караш боюнча, беш убакыттан аз намазы казага калган болсо, каза кылат. Эгер андан көп калган болсо, каза кылбайт.

Оорулуу адам акыл-эсинен ажыраган кезде бир же андан көп парз намаз өтүп кеткен болсо, акыл-эсине келген соң ал намаздардын казасын окубайт.

XX. НАМАЗДЫН КАЗАСЫ [74]

Намазды өз убагында окуу «адаа», убагы чыккан соң окуу «каза» деп айтылат. Тахриман макирөө болуу менен бирге жараксыз абалга келбей турган таризде окулган намазды али убагы чыга электе кайрадан окуу «иаада» делет.

Азирети Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Ким унутуп же уктап калып намазын окуй албай калса, эстегенинде окусун!»* (Муслим, Масажид, 316).

Кандайдыр бир себептер менен убагында окулбай калган намазды каза кылып окуу дагы парз. Эч кандай үзүр-себепсиз намазды өз убагында окубоо чоң күнөө болуп эсептелет. Бул жерде себеп деп, согуш учурунда душман коркунучу, ишарат-ым менен дагы окуй албай калганчалык ооруга дуушар болуу, унутуу, мал-мүлккө, жанга келе турган зыяндын алдын алууга аракет кылуу сыяктуу оор жагдайларды түшүнүү керек.

Беш маал намаздын парздарын каза кылуу парз, витир намазын каза кылуу важип.

Намаз өз убагында кандай окулса, казасы да дал ошондой окулат. Сапар учурунда казага калган төрт ирекеттүү намаз эки ирекет иретинде каза кылынат.

Казага калган намаздар көп болсо, «өз убагында окуй албай калган алгачкы бешим же алгачкы шам намазынын казасын окууга ниет кылдым» деп ниет кылынат.

Канча намазы каза болгонун билбеген адам өз болжолуна жараша намаздарын каза кылууга аракет кылат.

Каза намаз окуп жаткан адамдын жанында ошол учурдун намазы жамаат менен окула баштаса, ал каза намазын толуктап, андан кийин жамаатка кошулат.

Сүннөт намаздар айрым учурларда каза кылынса болот. Маселен, багымдат намазынын сүннөтү убагында окулбай калса, күн чыккандан болжол менен 50 мүнөт өткөндөн кийин күн төбөгө келгенге (макирөө убакыт киргенге) чейин каза кылынса болот. Бешим намазынын алгачкы сүннөтү жамаатка жетишүү үчүн окулбай калса, парздан кийин же акыркы эки ирекет сүннөттөн кийин каза кылууга мүмкүн. Жума намазынын алгачкы сүннөтү да ушундай таризде окулса болот.

Ошондой эле кандайдыр бир себептер менен напил намазынын акырына чыкпай калса, аны кийин кайра каза кылуу важип болуп саналат.

Күн чыгып келе жатканда, так төбөдө турганда жана батып баратканда каза намаз окулбайт.

Удаама-удаа алты намазы казага калбаган адамдын намазы казага калса, ал адам биринчи казага калган намазын, андан кийин учурдагы парз намазын окушу керек.

XXI. САЖДА МАСЕЛЕСИ

А. САХВ САЖДАСЫ [75]

«Сахв» сөзү «жаңылуу, унутта калтыруу» деген маанилерди туюнтат.

Намаз учурунда жаңылыштык менен унутта калган намаз рукундарынын же важиптеринин бирин толуктоо үчүн намаздын акырында орундалчу сажда «жаңылуу (сахв) саждасы» деп аталат. Жаңылуу саждасы төмөнкүчө орундалат:

Намаз рукундарынын бири унутта калып, намаз учурунда каза кылынбаса, ал намаз жараксыз болуп, аны кайрадан окууга туура келет.

Ал эми намаздын сүннөттөрүнөн бири орундалбай калган учурда анүчүн сахв саждасы талап кылынбайт.

Сахв саждасы намаздын акырында орундалат. Жеке намаз окуган адам намаздын акыркы отурумунда «Тахиййат дубасын» окуп, эки тарапка салам берип эки жолу саждага барып, «Тахиййат» «салли-баарик» «Роббанаа аатинаа» дубаларын окуп, эки тарапка салам берип намазын толуктайт.

Ал эми имам адам «Тахиййат» дубасынан кийин оң тарабына гана салам берип сахв саждасына барганы дурус. Бул Имам Мухаммеддин пикири. Имамдын эки тарапка тең салам берип сахв саждасына барышына уруксат болсо да, бул учурда жамаат намаздын бүткөнүн ойлоп, туруп кетүү ыктымалы жогору.

Сахв саждасы имам үчүн да, жеке намаз окуган адам үчүн да зарыл. Имамга уюган адам жаңылса, ал адам өзүнчө сахв саждасына барбайт. Ал эми имам жаңылса, өзү үчүн да, жамаат үчүн да сахв саждасына жыгылышы кажет. Ошондой эле намаз убагынын чыгып кетүүсүнөн чочулаган «масбук»(имамга намаздын биринчи иракетинен кийин ыклас кылган) адам «Тахиййат» дубасын окугандан кийин имамдын салам беришин күтпөй, намазын толуктоо үчүн өйдө тура берсе болот.

Сахв саждасы талап кылынган учурлар:

1. Намаз рукундарынан бирин кечиктирүү. Мисалы, рукуга барбай туруп, дароо саждага жыгылып, биринчи саждадан башты көтөргөнгө чейин жаңылганын эстеген адам ошол замат өйдө туруп рукуга барса болот. Андан кийин кайра саждаларын толуктайт. Бул учурда парзды кечиктиргендиги үчүн намаздын акырында сахв саждасына жыгылышы кажет. Ал эми ошол учурда биринчи саждадан башты көтөргөн соң эстеген адамдын намазы жараксыз болуп калат. Себеби намаздын парзын аткарбоо (өз убагынан толук өткөрүп жиберүү)анын жараксыз абалга келишин талаптайт. Буга дагы бир мисал берели: кыраат кылууну унутуп, рукуга барып-тургандан кийин жаңылганын эстеген адам кыраатты каза кылалбай калат да, намазды кайра башынан окууга туура келет.

2. Намаз учурунда көпкө унчукпай туруу. Бул кандайдыр бир шектенүүдөн улам болушу мүмкүн. Мындай учурда намаздын парз-важиптери кечиккендиги үчүн сахв саждасы талап кылынат.

3. Намаз важибдеринен бирин кечиктирүү же унутуп өткөрүп жиберүү. Алсак, Имам Азам агымы боюнча, намазда «Фатиха» сүрөсүн окуу важип. Ошондуктан Фатиха сүрөсүн толугу менен же бир бөлүгүн окубай кетүү сахв саждасын талап кылат. Ошондой

эле парз намаздын алгачкы эки ирекетинде «Фатиха» сүрөсүнөн кийин эң азынан үч кыска же бир узун аятты унутта калтыруу да сахв саждасына себеп болот.

4. Витр намазында «Кунут» дубасын унутта калтыруу.

5. Руку-саждада таадил-и аркаанга көңүл бөлбөө. Руку-сажданы таадил-и аркаанга ылайык аткарбаган адам сахв саждасына жыгылуусу керек.

6. Үч же төрт ирекеттүү намаздын алгачкы отурумунда «Тахиййат» дубасын окубаган адам сахв саждасына жыгылышы керек.

7. Салам берүүнүн убагы келгенде, салам бербей өйдө туруп кеткен адам кошумча дагы эки ирекет окуп, намаздын акырында сахв саждасына жыгылышы зарыл.

8. Канча ирекет окуганын унутуп калган адам эгер мындай учурлары кээде гана кайталанса, намазын кайра башынан баштап окушу керек. Эгер намазын канча ирекет окуганын тез-тез унутуп шектене берсе, болжолуна жараша бир чечимге келип, намазынын акырында сахв саждасына жыгылышы керек. Бир же эки ирекет окуганын унутуп калган адам бир ирекет окуганын кабылдап, намазын улантат. Үч же төрт ирекет окуганын болжолдогон адам үч ирекет окуганын кабылдап, намазынын акырында сахв саждасына жыгылат.

9. Имам үн чыгарып окулчу намаздарда купуя, үн чыгарбай окулчу намаздарда үн чыгарып окуса, сахв саждасына жыгылышы кажет.

Б. ТИЛАВАТ САЖДАСЫ [76]

Ыйык Курананы Каримдин он төрт сажда аяты бар. Мына ушул Жараткан Аллага сажда кылуу зарылчылыгына басым жасаган он төрт сажда аяттын бирин окуган же уккан кезде саждага баруу кажет. Бул сажда «Тилават саждасы» деп аталат. Куттуу хадистерде Азирети Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) Пайгамбарыбыз сажда аятын окуган кезде жанындагы кутман сахабалары менен бирге саждага жыгылганы айтылат.

Радиодон, кассета же дисктен, же теледен сажда аятын уккан адам саждага жыгылышы керек. Анткени сажданын зарылчылыгын бул нерселер аркылуу да аңдоого болот.

Сажда аятын окубай, жөн гана көз менен кароо тилават саждасын талап кылбайт.

Тилават саждасын дароо өз учурунда орундатуу мустахап. Машинада бараткан адам тилават саждасын ишарат-ым менен кылса болот.

Сажда аяты намаз учурунда окулса, дароо рукуга, андан кийин саждага жыгылуу абзел. Бул учурда тилават саждасы үчүн өзүнчө саждага жыгылуунун кажети болбойт. Намаздын өзү Аллага моюн сунуу болгондуктан намаз учурунда окулган сажда аятынан улам өзүнчө саждага жыгылуу жамаатта башаламандыкка жол ача тургандыктан өзүнчө саждага жыгылбоо дагы да жакшы.

Кайсыдыр бир жыйында бир сажда аяты кайра-кайра окулса, анүчүн бир жолу гана сажда кылуу зарыл. Ал эми бул учурда эки же андан көп сажда аяты окулса, ошончо жолу тилават саждасы талап кылынат.

Тилават саждасынын таризи:

Тилават саждасына жыгылуунун таризи төмөнкүчө: Тилават саждасына жыгылуу үчүн даарат, кийим-кеченин тазалыгы, авраттын жабык болушу шарт. Алгач кыбыла тарапка бет алып тилават саждасына ниет кылуу керек. Андан соң колду көтөрбөй туруп «Аллаху акбар» деп дароо саждага барып үч ирет «Субхаана Роббийал-аалая» (Улуу Жараткан Алла Тааланы бүтүндөй кемчилик-мүчүлүштүктөн аруу тутам!) деп айтылат. Андан кийин кайра «Аллаху акбар» деп саждадан өйдө туруп «Гуфроонака Роббанаа ва илайкаль-масиир» (Оо, Жараткан! Бизди кечиримиңе ала көр! Акыр-аягы сага гана кайтабыз!) делип, тилават саждасы орундалган болот.

Тилават саждасы үчүн бутту бүгүү, саждадан кийин өйдө болуу, «Гуфроонака Роббанаа ва илайкаль-масиир» деп айтуу жана тилават саждасына баруу жана өйдө туруу учурунда алынган «Аллаху акбар» такбирлери мустахап иш катары каралат.Бул сажданын рукуну Жараткан Алла Тааланы алкоо, даңктоо үчүн маңдайды жерге койуу. Тилават саждасынын өзү важип өкүмүндөгү иш болуп саналат.

Ыйык Кураны Каримдин он төрт жеринде өткөн сажда аяттары төмөнкүлөр:

Аараф сүрөсү, 7/206; Раад сүрөсү, 13/15; Нахл сүрөсү, 16/48; Исра сүрөсү, 17/107; Мариям сүрөсү, 19/58; Хаж сүрөсү, 22/18; Фуркан сүрөсү, 25/60; Намл сүрөсү, 27/25; Сажда сүрөсү, 32/15; Саад сүрөсү, 38/24; Фуссилат сүрөсү, 41/37; Нажм сүрөсү, 53/62; Иншикак сүрөсү, 84/21; Алак сүрөсү, 96/19.

Г. ШҮГҮР САЖДАСЫ

Жараткан Алла тарабынан ыроолонгон жакшылык үчүн же кандайдыр бир оор кырдаалдан чыккандыгы үчүн кыбылага бет алып саждага жыгылып Жаратканга шүгүр келтирип, дуба кылуу сүннөт болуп эсептелет. Шүгүр саждасынын таризи тилават саждасы сыңары. Макирөө учурларда шүгүр саждасына жыгылууга болбойт.

Азирети Абу Бакир (Алла ага ыраазы болсун!) мындай дейт: *«Азирети Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) Пайгамбарыбыз куш кабар алып сүйүнгөндө дароо саждага жыгылар эле»* (Ибни Мажа, Икама, 192)

XXII. ЖАНАЗА жана ЖАНАЗА НАМАЗЫ

Түбөлүктүү жалгыз Жараткан Алла Таала гана. Адам баласы да жаамы жандуу-жансыз сыяктуу күндөрдүн биринде сөзсүз түрдө бул дүйнө менен кош айтышат. Ислам дининде тирүү адамга урмат кылуу канчалык мааниге ээ болсо, одүйнө салган маркумга да урмат кылуу ошондой мааниге ээ. Өлүм бул жок болуу эмес, түбөлүк жашоонун башталышы. Чыныгы жашоо – бул акыреттик жашоо. Көз жумган мусулман маркумду жуу, кепиндөө, ага дуба кылуу үчүн жаназа намазына туруу жана көмүү мусулмандар үчүн «парз-ы кифая» болуп саналат.

А. ӨЛҮМ АЛДЫНДА ЖАТКАН АДАМГА КАРАТА ЖАСАЛА ТУРГАН ИШТЕР [77]

Көз жумаар алдында жаткан адамды мүмкүн болсо, оң ыптасы менен кыбыла тарапка буруп жаткыруу керек. Эгер мүмкүн болбосо, чалкасынан жаткырып жүзүн кыбылага буруу абзел. Эгер бул да мүмкүн болбосо, өз жайына койуу дурус.

Бул учурда анын жанында келме келтирип туруу керек.

Мусулман адам бирөөнүн көз жумганын уккан кезде «Иннаа лиллахи ва иннаа илайхи роожиуун» (Чындыгында баарыбыз Аллага гана таандыкпыз жана Ага кайтабыз) дейт.

Адам одүйнө салган соң көзүн жаап, ээгин байлап, колу-бутун түздөп койуу керек. Андан соң кийимин чечип, үстүн ылайыктуу кездеме менен жабуу зарыл.

Көз жумган адамдын жакындары ашкере өкүрүп-бакырып, чачын жулуп, бети-башын тытпашы керек. Бул туура эмес. Албетте, адам баласы болгон соң жакын тууганы көз жуумп жатса, ыйлабай койбойт, ыйлайт. Адам уулунда ырайымдуулук, мээримдүүлүк, сүйүү деген тунук сезимдер бар. Ыйлоо мына ушундай аруу сезимдердин талабы. Азирети Мухаммед (*саллаллаху алейхи васаллам*) Пайгамбарыбыз да уулу көз жумганда көзүнө жаш алган. Бирок жанагыдай ашкере өкүрүү, бети-башын тытып ыйлоо туура эмес. Ошондой эле өлүк үчүн атайын кошокчуларды алып келүү да туура эмес иш. Себеби өлүм дагы Жараткан Алланын жазмышы. Ошондуктан Анын жазмыш-тагдырына ыраазы болбой, Ага баш көтөрүү түшүнүгүн туюнткан иш-аракеттерден оолак болуу керек.

Маркум жуулганга чейин маркумдун жанында Куран окулбайт. Башка бөлмөдө окуса болот.

Б. МАРКУМДУН ЖУУЛУШУ [78]

Маркумду болушунча эрте жуу, кепиндөө жана жерге берүү мустахап болуп саналат. Азирети Пайгамбарыбыз жаназаны тез арада койууга буйурган (Бухари, Жанаиз, 52; Абу Давуд, Жанаиз, 45, 46).

Имам Азам агымы боюнча, көз жумган адамдын башы менен бирге денесинин көпчүлүк мүчөсү болсо, жуулат. Башсыз, денесинин жарымы жок маркум жуулбайт. Ошондой эле башы, денесинин жарымынан аз мүчөсү бар маркум да жуулбайт, кепинделбейт, жаназа намазы да окулбайт. Ал эми Имам Шафи менен Ахмад бин Ханбалдын көз карашында, мусулман маркумдун денесинен аз гана мүчө болсо, аны жууп кепиндеп, жаназа намазын окуса болот.

Маркумду жуу – бул ага гусул алдыруу дегенди түшүндүрөт. Андыктан гусул алууну билген ар бир мусулман баласы маркумду жууса болот.

Маркум төмөнкүчө жуулат: алгач кийимдерин чечип, киндиктен тизеге чейинки аралыкты жаап, буту кыбыла тарапка келе турган тариздe чалкасынан жаткыруу керек.

Маркумду жуугандар жууп жатканда «Гуфроонака йаа Рахмаан» (Оо, Мээримдүү Жараткан Алла! Ушул маркумдун күнөөлөрүн кечире көр!) деп кайра-кайра кайталап турушат. Маркумду жууй турган адам алгач (маркумду жууганга) ниет кылат. Андан соң колуна кездеме ороп, маркумдун аврат жерин жууп тазалайт. Андан кийин ага даарат алдырат. Бул учурда жаназанын оозумурдуна суу бербейт, ным манжасы менен гана нымдап коет. Жүзүн, колун чыканагына чейин жууп, башына масх тартып, буттарын жууйт. Көз жумган жаш балдарга даарат алдыруунун кажети жок. Андан соң маркумдун башына суу куйуп, биринчи сол ыптасына жаткырып оң ыптасын, анан кайра оң ыптасына жаткырып сол ыптасын жууйт. Андан кийин маркумду жууган адам аны отургузуп, курсагын сылайт. Эгер ичеги карынынан бир нерсе келсе, аны тазалап жууйт. Бул учурда кайра даарат-гусул алдыруунун кажети жок. Андан соң жаназаны сүлгү менен аарчып кургатып, кепиндейт. Маркумдун чачын, сакалын алууга, тароого, ошондой эле тырмактарын алууга да болбойт.

Маркумга жыпар жыттардан сээп койуу абзел.

Маркум көпкө кармалып денеси бузула турган абалда болсо, жөн гана үстүнө суу куйуп гусул алдырылат.

Суу табылбай калса, маркумга таяммум алдырылат.

Эркек маркумду эркектер, аял маркумду аял кишилер жууйт.

Аял киши күйөөсүн жууй алат. Имам Азам агымы боюнча, күйөөсү көз жумган аялын жууй албайт. Бирок, таяммум алдырса болот. Калган үч агым боюнча, эркек киши аялын жууса болот.

Маркумду мүмкүн болсо жууганды билген эң жакын адамдары жууганы дурус.

Көз жумган мусулман адамдын жакын туугандары мусулман эмес болсо, аны жууп-кепиндөө мусулмандардын милдети болуп эсептелет. Аны туугандарына таштабоо керек.

В. МАРКУМДУН КЕПИНДЕЛИШИ [79]

Маркум оролчу кездеме «кепин» деп аталат. Кепин пахтадан жасалган ак кездемеден болгону дурус. Кепинди абдан кымбат баалуу кездеме менен бычуунун кажети жок. Ошону менен бирге өтө эле сапатсыз кездемеден бычуудан да алыс болуу абзел.

Маркумду денесине жете турган кездеме менен кепиндөө парз. Бул эң ириде жакын туугандарынын, андан соң мусулмандардын милдети.

Эркек адамдын кепини сүннөткө ылайык үч бөлүк кездемеден турат. Анын биринчиси маркумдун боюнан бираз узун болуп, «лифафа» деп айтылат. Маркум эң ириде мына ушул кездемеге жаткырылат. Экинчиси мындан бираз кыска, бирок маркумду башынан-айагына чейин жаба тургандай кездеме болуп, «изар» делет. Ал эми үчүнчү кездеме «камис» деп аталып, маркумдун моюнунан баштап тизесин кошо жаап турушу керек.

Эркек адам төмөнкүчө кепинделет: алгач жерге лифафа, анын үстүнө изар жайылат. Андан кийин маркумга камис кийгизип, изардын үстүнө жаткырып, биринчи изардын сол ыптасын, андан соң оң ыптасын тыкан ороо керек. Андан соң маркумду лифафага ороп, баш жана аяк жагынан байлап койуу зарыл. Кепин ачылып кетпеши үчүн киндиктин үстүнөн байлап койсо да болот.

Ал эми аял киши үчүн буга кошумча баш жана төш кездемеси зарыл. Аял кишини кепиндөөдө камисти кийгизген соң чачын экиге бөлүп, аны мүрүсүнө(төшүнө) жаткырып койуу керек. Баш кездемеси менен чачы, жүзү жабылат. Андан кийин аял маркумду изарга, изардын сыртынан төш кездемесин орогон соң лифафага ороо менен кепиндөө иши бүтөт.

Үч бөлүктөн турган кепин табылбаса, эркек маркумду эки кездемеге, аял маркумду да эки кездемеге кошо баш кездемеси менен үч кездемеге ороо керек. Эгер бул да болбосо, маркум сөзсүз түрдө бир кездеме менен болсо да, кепинделиши керек.

Кепин каза болгон адамдын каражатынан сатып алынат. Мал-мүлкү жок болсо, кепинин туугандары каржылайт. Эгер туугандары да жок болсо, анын кепинин мусулмандар алышы керек. Каза болгон аялдын кепин каражатын күйөөсү каржылайт.

Г. ЖАНАЗА НАМАЗЫ [80]

Жаназа намазы – мусулман маркумдарга дуба кылуу максатында окулган намаз. Жаназа намазы парз-ы кифая. Жаназа намазында руку-сажда болбойт. Жаназа намазга турган адам даарат алып кыбыла тарапка бурулуп турушу керек. Жаназа намазынын рукуну кыям жана такбир болуп эсептелет. Дубанын да рукун болуп саналарын айткан аалымдар бар.

Жаназа намазын окуу үчүн алты шарт бар:

Маркумдун мусулман болушу. Мусулман эмес адамга жаназа намазы окулбайт.

Маркум жуулган же таяммум алдырылган болушу керек.

Маркум жамааттын алдында турушу зарыл.

Денесинин жарымынан көбү же башы менен бирге эң азынан жарымынын болушу

Маркум табыты менен жерге жаткырылышы керек

Жаназа намазын окуй турган адам өйдө турган калыбында болушу керек.

1. Жаназа намазынын сүннөттөрү

Имамдын жаназанын баш тарабында турушу

Алгачкы такбирден кийин «субханака» дубасын окуу учурунда атайын жаназа үчүн окулчу «ва жалла санааук» сөзүн кошо окуу.

Экинчи такбирден кийин «салли-баарик» дубаларын окуу.

Үчүнчү такбирден кийин жаназага, өзүнө жана жаамы мусулмандарга дуба кылуу.

2. Жаназа намазынын окулушу

Жаназа намазы төмөнкүчө окулат: алгач «Алла ыраазылыгы үчүн береги эркек кишинин (же аял же болбосо кыз же эркек баланын) жаназа намазын окууга ниет кылдым» деп ниет кылынып, «Аллаху акбар» деп такбир алынып «субханака» дубасы окулат. Андан кийин имам колун көтөрбөй туруп үндү бийик көтөрүп «Аллаху акбар» деп такбир алат, жамаат да жашыруун үн чыгарбай такбир алат. Андан соң «салли-баарик» дубалары окулат. Имам дагы үн чыгарып такбир алган соң, жаназа дубасы окулат. Жаназа дубасын

билбегендер «Роббанаа аатина..» дубасын окушса болот. Андан кийин төртүнчү такбир алынып, салам берилет.

Жаназа намазында жамааттын көп болушу мустахап. Асыресе, жаназа намазы бир киши тарабынан окулушу менен парз орундалган болот. Аял кишилер да жаназа намазына кошулушса болот. Аялдар эркектердин арка тарабынан сапка тизилүүлөрү абзел.

Жаназа намазы окулбай көмүлгөн маркумдун жаназа намазын арадан көп убакыт өтпөсө, окуса болот. Буга Пайгамбарыбыз өзү үлгү болуп берген.

Жаназа намазына кеч келип калган адам дароо такбир алып, эч нерсе окубай калтырылган такбирлерди алуу менен жаназа намазын толуктаган болот.

Күн чыгып келатканда, төбөдө турганда жана батып бараткaнда жаназа намазы окулбайт.

Имам Азам жана Имам Мухаммеддин пикиринде, өзүн-өзү өлтүргөн адамдын жаназасы окулат.

Жаңы төрөлүп көз жумган ымыркайды жууп, кепиндеп, ат койуп, анын жаназа намазын окуса да болот. Ал эми жансыз төрөлгөн ымыркайдын жаназасы окулбайт. Аны жуунун да кажети жок, бир кездемеге ороп, көмүү керек.

Эч бир себепсиз атайын ата-энесин өлтүргөн адамдын жана каракчылык учурунда өлтүрүлгөн кылмышкердин жаназа намазы окулбайт.

Д. МАРКУМДУ МҮРЗӨГӨ АЛЫП БАРУУ [81]

Маркумду мүрзөгө чейин көтөрүп баруу өзүнчө сооп иш. Бул мусулмандардын маркум боордошуна жасаган акыркы озуйпасы. Табытты төрт жагынан төрт кишинин көтөрүшү сүннөт болуп саналат. Жаназанын аркасынан баскан адамдар адеп сактап, маркумга дуба кылышат. Бул учурда Куран окулбайт, зикир чалынбайт. Машина менен баратканда сигнал басылбайт.

Ж. МАРКУМДУ КӨМҮҮ ЖАНА МҮРЗӨ [82]

Маркумду мүрзөгө алып барып жерге койгондо эл да отурат. Бу учурда өйдө турган калыпта болуу дурус эмес.

Көр адамдын боюнчалык тереңдикте болушу жетиштүү. Көрдүн кыбыла ыптасы адам бата турганчалык ойулат. Кыбыла ыптасы ойулган көргө маркумду жүзүн кыбылага каратып койуу учурунда «Бисмиллахи ва алаа миллати расуулиллахи» деп айтылат. Кепиндин баш жана аяк жагынан байланган боолор чечилет. Көргө топурактын киришине бөгөт койуу үчү маркумдун аркасынан таш, кыш же тактай сыяктуу нерселерди тосуп койуу керек.

Зарыл учурларда маркумду табыт менен кошо көмсө болот. Көрдүн үстү бир эки карыш чыгып турушу абзел. Маркумду көмгөндөн кийин дароо туруп кетпей, ага дуба кылуу сүннөт болуп саналат.

Маркумду узаткан күндүн эртесинен баштап, жети күн кедей-кембагалдарга садага берүү сүннөт. Буга мүмкүнчүлүк болбосо, эки ирекет намаз окуп сообун маркумга багыштоо дурус.

З. КӨҢҮЛ АЙТУУ

Маркумдун үй-бүлөсүнө, жакын туугандарына кайгысын тең бөлүшүп көңүл айтуу шариятта сооптуу иштердин бири болуп эсептелет. Көңүл айтуу маркумдун жакындарына рухий жактан өтө чоң колдоо, өзүнчө көмөк. Ошондуктан «Арты кайырлуу болсун!», «Сабыр кылыңыз, Алла калгандарга өмүр берсин!» жана башка ушул сыяктуу сөздөр менен көңүл жубатуу өзүнчө адамдык милдет.

Көңүл айтуунун убагы үч күн. Ошентсе да, алыста жүрүп учурунда келалбай калгандар кийин деле көңүл айтышса болот.

И. МАРКУМ ҮЧҮН ЭМНЕ КЫЛУУ АБЗЕЛ?

Ислам дини адам баласын бул жашоодо ыйман келтирип, жакшылык иштерди жасаганга чакырат. Демек, ал жашоосунда өзүнүн мойнундагы Жаратканга болгон ибадат милдеттерин орундап, эл менен болгон мамилесин жакшыртып адал-арамга өтө кылдат мамиле жасашы керек. Ошону менен бирге адам баласы канчалык кылдат аракет кылса да, бирде болбосо бирде катачылык кетире тургандыктан Алла Таала тооба (кечирим тилөө) каалгасын ачып койгон. Тооба каалгасы ар дайым көз жумганга чейин ачык. Андыктан киши уулу жасаган күнөөлөрү, ибадатындагы кемчиликтери үчүн Жараткан Аллага алакан жая кечирим тилеп, экинчи мындай кадамга барбоого сөз бериши керек. Эгер бирөөнүн акысын жеген болсо, ага акысын кайтарып берип адалдашуусу зарыл.

Асыресе, адам баласы бу дүйнөдө кылган адал эмгегинин үзүрүн, жасаган жакшылыгынын акыбетин акыретте ашыгы менен алат. Куттуу хадистердин биринде, адам көз жумган соң амал дептеринин жабылары, бирок бул дүйнөдө жасаган айрым бир жакшылыктарынын сооптору жетип турары жөнүндө айтылат. Бул хадисте Пайгамбарыбыз мындай деген: *«Адам баласы көз жумары менен амал дептери кошо жабылат. Бирок мынабул үч жакшылык үчүн дептер ачык болот: Анын биринчиси «садака-и жария» (элдин кызматындагы жакшылыгы. Маселен, көпүрө, мектеп, жол, оорукана салып койуу ж.б.), экинчиси пайдалуу илим (алган илими менен манчыркабай, элге ак кызматын өтөсө, илими менен ириде өзү жашап үлгү болуп, аны элге жеткизсе), үчүнчүсү өзүнө дуба кылып турчу уул (уулун Ислам менен ыймандуулукка тарбиялап өстүрсө)»* (Муслим, Васият, 14). Мухаммед (*саллаллаху алейхи васаллам*) Пайгамбарыбыз дагы бир хадисинде мындай деген экен: *«Момун-мусулманга одүйнө салган соң артынан сооп катары келе турган жакшылык иштеринин айрымдары төмөнкүлөр: үйрөткөн илими, ыйман жолу менен тарбиялап чоңойткон уулу, мураска калтырган Куран китеби, салдырган мечити, атайын жолоочулар үчүн салдырган кербен сарайы, ачып койгон кудугу жана көз жумганга чейин атайын кайыр-садага үчүн бөлүп койгон каражаты»* (Ибни Маажа, Мукаддима, 20). Ошондой эле жакшылыктын арты жакшылык, жамандыктын арты жамандык болору жөнүндө Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Ким жакшылыкты аркалай турган жол ачса, анда ал адам ушул жакшылыгынын сообун алуу менен гана чектелип калбай, андан кийин ошол жакшылыкты аркалаган адамдардын сообунчалык сооп да табат. Ал эми ким жамандыкка ыктаган жол ачса, анда ал адамга өзүнүн ушул күнөөсүн көтөрүү менен бирге ошол жамандыктын аркасынан жүргөндөрдүн күнөөлөрүнчөлүк күнөөгө батат»* (Муслим, Илим, 15).

Ыйык Куранда мусулман баласына көзү өткөн мусулман боордоштору үчүн дуба кылып туруусу жөнүндө кыйыр сөз менен: *«Алардан кийин келгендер мындай дешет: Оо, Жараткан! Бизди жана бизден мурун ыйманга келген боордошторубузду кечире көр... Жүрөгүбүзгө момундарга карата кек сала көрбө... Арийне, Сен Мээримдүү, Боорукерсиң!»* (Хашр сүрөсү, 10) деп буюрулат. Бул аяттан дуба кылуу көзү өткөн мусулман боордошторубузга пайдалуу болорун байкасак болот. Ошондуктан алгачкы жылдардан бери мусулмандар маркумдардын арбагына багыштап жакшылык иштерди жасап, дуба кылышкан.

Эми сөз оролу көз жумган мусулман боордошторубуздун артынан кандай жакшылыктарды кылсак болот?

а. Маркумдун карыздарын төлөө: Маркумдун мал-мүлкү карыздарына жетсе, карыздар ошол мал-мүлкү менен төлөнөт. Эгер анын мүлкү карызына жетпесе, мураскорлору же жакын туугандары карызын жаап маркумду кулпенде акысынан куткарышса болот.

б. Аткарылбай калган айрым ибадаттарынын орундалышы: бул багытта ар ибадаттын орундалышы ар башкача. Маркум тирүү кезинде орундай албай калган ибадаттарын орундоо ибадаттын түрүнө жараша өзгөрөт. Бул учурда айрым бир ибадат түрүнүн өзүн аткаруу мүмкүн болсо, айрымдарын аткаруу мүмкүн эмес. Маселен, көз жумган адамдын ордуна намаз окуу же орозо кармоо менен аны окубай калган намазынан же кармабай калган орозосунан куткаруу мүмкүн эмес. Асыресе, орозо ибадаты үчүн кандайдыр бир себептүү орозо кармай албай калган күндөрү үчүн битир садага таратса болот. Мына ушундай таризде өлгөн адамды мойнундагы бул озуйпадан кутултса болот.

Ошондой эле тирүү кезинде мүмкүнчүлүгү боло туруп ажылык ибадатын орундаталбай калган адамдын ордуна ажылык ибадатын аткарса болот. Бул жаатта карылыктын айынан ажылыкка баралбаган атасынын ордуна ажылык озуйпасын ордундаса болобу же жокпу деген суроого Азирети Пайгамбарыбыз орундаса болорун билдирген (Тирмизи, Хаж, 86).

Зекет, кафарат сыяктуу карыздар маркумдун атынан төлөнсө, карыздан кутулган болот.

в. Ибадаттын соопторун маркумга багыштоо: Жогоруда белгиленгендей, Алла Таала мусулмандарды көз жумган боордошторубузга дуба кылууга үндөйт. Бул өңүттөн аят, хадистер дубанын маркумга пайдалуу экенин айгинелейт. Азирети Пайгамбарыбыз маркум үчүн берилген садагалар да ага пайда алып келерин билдирген.

Маркумдун акырети үчүн жакшылык кылууда өтө кылдат болуу керек. Айтайын дегенибиз, элкөрсүн үчүн жасалган иштен маркумга сооп жетпейт. Асыресе, динибизде өлгөндү атайын белгилүү күндөрдө эскерүү, кыркы же ашы сыяктуу каадалар да жок. Мунун ордуна маркум үчүн дуба кылуу, кедей-кембагалдарга садага берүү, жетим балдарга жардам берүү, Куран окуп сообун маркумга багыштоо сыяктуу иштерди аткаруу алдаканча сооптуу.[83] Маркум үчүн өкүрүп-бакырып, бетибашты тытып ыйлоо туура эмес. Жашоо Алланын адамга ыроологон жакшылыгы. Өлүм да Анын тагдыры. Мусулман баласы дүйнөнү убактылуу, ал эми акыретти түбөлүк жашоо деп билип, ошого жараша кадам шилтеши керек.

К. КӨРҮСТӨН ЗЫЯРАТЫНА БАЙЛАНЫШКАН МАСЕЛЕЛЕР [84]

1. Көрүстөнгө зыярат кылууга (баруу) болобу?

Тартибине, адебине жараша көрүстөнгө зыярат кылуу эркектер үчүн мустахап, аял кишилер үчүн уруксат. Такыбаа адамдардын, ата-эненин жана жакын туугандардын көрүстөнүнө зыярат кылуу мандуп (жакшы иш) болуп саналат.

Ислам дини жаңыдан гана телчигип келаткан жылдары, б.а. тавхид (Алла Тааланы жалгыз деп билүү) ишеними жакшы тамыр алалбай, бутпарастыкырасымдар күчүндө турган кезде Азирети Пайгамбарыбыз көрүстөнгө зыярат кылууга тыйуу салган болучу. Бирок белгилүү бир убакыттын өтүшү менен буга уруксат берген. Куттуу хадистердин биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Силердин көрүстөнгө зыярат кылууңарга тыйуу салган элем. Эми мындан ары зыярат кыла берсеңер болот»* (Муслим, Жанаиз, 106; Абу Давуд, Жанаиз, 77; Тирмизи, Жанаиз, 7; Насаи, Жанаиз, 100; Ибни Маажа, Жанаиз, 47). Асыресе, Азирети Пайгамбарыбыз уулунун көрүстөнүнүн жанында ыйлап жаткан бир аялга сабыр кылуусун өтүнүп, ага эч кандай тоскоол болгон эмес (Бухари, Жанаиз, 7, Ахкам, 11; Муслим, Жанаиз, 15). Ошондой эле хадис китептердин биринде Азирети Аиша да бир тууганы Абдуррахман бин Абу Бакирдин көрүстөнүнө зыярат кылгандыгы жөнүндө айтылат. (Тирмизи, Жанаиз, 61)

Көрүстөн зыяратында, тилекке каршы, убакыттын өтүшү менен маркумдардан жардам тилөө, алтургай аларга жалынып-жалбаруу, табынуу сыяктуу Ислам динибизге түк

шайкеш келбеген ырасымдар жүзөгө ашып келген. Исламдын алгачкы жылдары Азирети Пайгамбарыбыздын көрүстөнгө зыярат кылууга тыйуу салышынын бирден бир себеби дал ушул болучу. Караңгылык доорунда көрүстөндөргө табынып, алардан жардам сурап, буттарга (идол) сыйынуу кеңири кулач жайган. Агезде жөөттөр да, христиандар да өздөрүнчө ыйык деп эсептешкен адамдардын көрүстөндөрүн сыйынуучу жайга айландырып алышкан. Бутпарастык атактуу адамдардын айкелине сый-урмат, таазим этүүдөн башталып, натыйжада бул сый-урмат аларга табынууга алпарган. Дин Исламдын максаты тавхид ишенимин жайуу, Жалгыз Жараткан Алланы гана даңазалоо, Жалгыз Өзүнө гана сыйынуу, Өзүнөн гана кечирим тилөө.

2. Көрүстөн зыяратынын адеби деген эмне?

Көрүстөн зыяратынын адеби төмөнкүчө:

а. Даарат. Көрүстөнгө даарат алып баруу.

б. Акырет жашоосун, түбөлүк жашоо жөнүндө ойлоо, бу дүйнөнүн утурумдук гана жай болгондугун, белгилүү убакыттан кийин өзү да мына ушул кара топуракка кирерин унутпоо.

в. Көрүстөн зыяраты сөзсүз түрдө эле көрүстөндүн жанына чейин барып, ага кол тийгизип, сылоо эмес. Көрүстөндөн бираз окчун туруу дурус.

г. Мүрзөгө барганда Азирети Пайгамбарыбыз (*саллаллаху алейхи васаллам*) үйрөткөндөй салам берүү: *«Эй, момун-мусулмандар аймагынын эли! Силерге салам (тынчтык, бейпилдик) болсун! Кудай буюрса, биз да силерге кошулабыз. Жалгыз Алла Тааладан бизге да, силерге да кечирим тилейм!»* (Муслим, Жанаиз, 104; Ибни Маажа, Жанаиз, 36).

д. Көрүстөндөгү маркумдар үчүн да, жаамы мусулмандар үчүн да Алла Таалага алакан жайа дуба кылуу.

ж. Көрүстөндө жаткан маркумдардын жашоосунан сабак алуу. Эгер чоңИслам аалымы болсо, кантип Алланын жолунда жанаракет кылып илим алгандыгын, элге кандай жакшылыгы тийгендигин ойлоп, алардан үлгү алуу.

3. Көрүстөн зыяратына барганда эмнелерге тыйуу салынат?

Бул жерде эң негизги мынабу «тавхид ишенимине шайкеш келбеген, адамды Алла Таалага шерик кошууга алпара турган жагдайлардан оолак болуу» деген эрежени эсибизге түйүп алуубуз керек. Буга эң биринчилерден болуп маркумдан жардам тилөө кирет. Ислам дининде жардам жалгыз Алладан гана суралат.

Зыярат кылуу учурунда мүрзөдө намаз окууга болбойт. Мүрзөнү мечитке айландырбоо керек. Ошондой эле көрдүн үстүнө шам жагууга да тыйуу салынат (Муслим, Жанаиз, 98; Абу Давуд, Салат, 24; Тирмизи, Салат, 236).

Көрдүн үстүнө отуруу да макирөө болуп саналат (Муслим, Жанаиз, 33; Тирмизи, Жанаиз, 56).

Көрүстөндүн жанында дуба кылына турган болсо, башка учурдагыдай эле жалгыз Алла Таалага гана алакан жайа дуба кылып, кечирим суроо керек. Маркумдардан бир нерсе талап кылуу, суроо такыр туура эмес. Маселен, «атабабалардын арбагы колдосун» деп айтуу сыңары. Бул тавхид ишенимине дал келбейт. Ошону менен бирге сырттан караган адамдын туура эмес түшүнүп «маркумдан жардам сурап жатат» деген ойдо калышына себеп болбоо керек.

Көрүстөн зыяраты учурунда үндү бийик көтөрүп, өкүрүп-бакырып ыйлабоо керек.

Азирети Пайгамбарыбыздын көрүстөнүнүн темирлерине асылып алып аны өпкүлөө такыр туура эмес.

Көрүстөндө зыяраттын тартибине дал келбеген сөздөрдү айтуудан, ошондой эле ачууланып бой көтөргөн таризде басуудан этият болуп, адеп сактоо керек (Насаи, Жанаиз, 100; Тирмизи, Жанаиз, 46).

Мүрзөнүн ичинде жеңил же оор даарат ушатуудан оолак болуу зарыл (Насаи, Жанаиз, 100; Ибни Мааджа, Жанаиз, 46). Мүрзөнүн өсүп турган чөбүн чабуу, бакдарактарын кыйуу макирөө болуп эсептелет. Ошону менен катар мүрзөнү тартипке келтирүү үчүн мүрзөдөгү чөптөрдү, бак-дарактарды каңгып кургап калганда чаап-кыйса болот.

Маркумдун ыраазылыгын алып, андан жардам үмүтөтүү үчүн мал союп курманчылык кылуу кескин түрдө арам иш болуп саналат. Анткени курманчылык бул ибадат. Ал эми ибадат болсо Жалгыз Алла Таалага гана кылынат. Малды көрүстөнгө алпарып, ошол жерде курманчылык кылуу Алла үчүн болсо дагы макирөөлүккө жатат. Анткени бул аракет элди туура эмес түшүнүккө түртүп, жат жосунга айланып кетиши толук ыктымал.

Бүгүнкү күнү айрым жерлерде көрүстөндөрдү Каабаны таваф кылгандай айлангандар бар. Мындай аракет күнөө болуп, андан сөзсүз түрдө алыс туруу кажет.

Маркумдардан, арбактардан жардам тилөө ниети менен көрүстөндөргө, бак-дарактарга чүпүрөк байлоо адамга зыянынан башка пайда алып келбейт. Көрүстөнгө, күмбөзгө кол тийгизүүнүн эч кандай пайдасы жок. Бул туура эмес. Айрым бир көрүстөн-күмбөздөрдүн ооруларга шыпаа алып келерине ишенүү жана ошол жердеги таш, топурак, бак-дарактарды ыйык деп эсептөө Ислам динине эч шайкеш келбейт.

Мусулман аялзаты сыртка чыгуу учурунда шариятта көрсөтүлгөн таризде кийинүүсү керек. Айтайын дегенибиз, көрүстөнгө да жарым жылаңач баруудан оолак болуп, шариятта көрсөтүлгөндөй кийинип баруу кажет. Шариятка ылайык келбеген таризде кийинип баруу ал жердеги маркумдардын да тынчын аларын унутпашыбыз керек. Күнөө менен сооп бир жерде болбойт. Мусулман баласы эң ириде арам жана күнөө иштерден оолак болушу кажет.

Көрүстөнгө зыярат кылууну диндин абдан маанилүү шарты катары кабылдабоо керек. Ашыкча маани бербөө керек. Себеби артка кылчайып тарыхка назар салсак, мына ушул көрүстөн зыяраты себептүү Ислам динибизге эч коошпогон көптөгөн адаттар, жат жосундар пайда болгон.

Ошондой эле көрүстөнгө зыярат кылууну динибиздин орчундуу озуйпасы катары да көрбөө керек. Мусулман адамдын парз-важип өкүмүндөгү милдеттерин орундатпай калышына көрүстөнгө зыярат кылуу иши тоскоол болбошу керек.

4. Көрүстөнгө зыярат кылуунун пайдалары эмнелер?

Азирети Мухаммед (*саллаллаху алейхи васаллам*) Пайгамбарыбыздын көрүстөнгө зыярат кылууга уруксат беришинин бир топ себептери бар. Ырас, көрүстөнгө зыярат кылууда көзү тирүүлөр үчүн да, маркумдар үчүн да көптөгөн жакшылык-пайдалар бар. Алланын акыркы Элчиси (*саллаллаху алейхи васаллам*) да кезегинде Меккеге баратканда апасы Аминанын көрүстөнүнө зыярат кылып ыйлаган. Анда тегеректеп отурган кутман сахабалары да көз жашын чуурутпай кое алышкан эмес.

Көрүстөнгө зыярат кылуунун пайдаларын төмөнкүчө тизмектөөгө болот:

а. Адамга өлүмдү, акыретти эсине түшүрүп, акырети үчүн кам көрүшүнө себеп болот.

б. Адамды такыбаалыкка багыттайт. Байлыкка болгон ашкере сүйүүнү басаңдатат. Мал-дүнүйөнү адал жол менен топтоп, шарият боюнча (адал жолдорго, мисалы үй-бүлөнү багууга) сарптоого, арам иштерден оолак болууга, жакшылык иштерди көп жасоого түртөт.

в. Алланын сүйүктүү пенделеринин көрүстөндөрүнө, өзгөчө Азирети Пайгамбарыбыздын көрүстөнүнө адепке ылайык зыярат кылуу жанга бейпилдик тартуулайт. Азирети Пайгамбарыбыздын көрүстөнүнө зыярат кылуу үчүн сапарга чыгуу мандуп болуп саналат. Хадистердин биринде: *«Ким мен көз жумган соң мага зыярат кылып келсе, мага тирүү кезимде келгендей болот»* деп буюрулат.

г. Көрүстөнгө зыярат кылуунун иридеги максаты ал жердеги маркум үчүн, өзү үчүн жана бүтүндөй мусулмандар үчүн да Жараткан Аллага гана алакан жая кечирим тилөө, алардын жакшылыгын тилөө. Зыярат учурунда маркумдардын кечирилиши үчүн Аллага дуба кылып, Куран окуп, жакшылык иштердин сообун багыштоо абзел. Дуба кылып кечирим тилөөнүн маркумдар үчүн пайдалуу болоруна мынабул аят далалат кылат: *«Оо, Жараткан! Бизди жана ыйманы менен бизден мурун көз жумгандарды кечире көр... ыйман келтиргендерге карата жүрөгүбүзгө кыпындай да кек (жаман ой) калтыра көрбө...»* (Хашр сүрөсү, 10).

Көрүстөнгө көчөт отургузуу өзүнчө сооп иш. Отургузулган көчөт же өсүмдүк маркумдун азабынын жеңилдешине себеп болору жөнүндө хадистерде айтылган. Христиандар сыяктуу көрүстөнгө «венок» алып баруу болбойт.

5. Маркумдар тирүүлөрдү угабы?

Көрүстөн зыяраты учурунда көрүстөндөгү маркумдун уккандыгы жана берилген саламды алары хадистер менен тастыкталган.

Абдуллах бин Умардын кабарлаганы боюнча, Азирети Пайгамбарыбыз Бадр казатынан кийин казатта өлгөн Курайштын атка минерлеринин өлүктөрүнө үн салып: *«Жаратканыңар убада кылган азаптын чындык экенин эми түшүндүңөрбү?»* деген эле. Азирети Умардын: *«О, Алланын Элчиси! Бул сезими жок өлүктөргө да үн катасызбы?»* деген суроосуна Пайгамбарыбыз (*саллаллаху алейхи васаллам*): *«Силердин угууңар булардын угуусунан жогору эмес. Бирок булар жооп бере албайт»* (Ахмед бин Ханбал, II, 121) деп жооп берген экен.

6. Куран окуп, сообун маркумдарга багыштоо жөнүндө аалымдардын пикири кандай?

Жалпыга маалым болгондой, Куран окуу бул ибадаттын катарына кирет. Көрүстөн зыяраты өлүмдү, сурак берчү күндү эске салат. Бул темага байланыштуу «Фатва-и Хиндиййа» китебинде: «Маркумду жерге койгондон кийин көрүстөндүн жанында отуруп Куран окуу жана маркум үчүн дуба кылуу мустахап (жакшы иш) болуп саналат» деп жазылат. Имам Азамдын окуучусу Имам Мухаммеддин пикиринде, көрүстөндө Куран окуу макирөө эмес. Көпчүлүк аалымдар ушул көз карашты кабылдашат. Окулган Куран маркумга пайдалуу .[85]

Куран окуу чоң ибадаттардан болуп саналат. Азирети Пайгамбарыбыз Курандын ар бир тамгасы үчүн он жакшылык / сооп болгондугун айткан. Куран жалгыз Алланын ыраазылыгы үчүн окулса, ибадат болот. Куран окуу үчүн акча талап кылуу такыр туура эмес көрүнүш. Анткени ибадат акча үчүн орундалбайт.[86]

Л. ШЕЙИТТИК [87]

Жараткан Алланын ак жолунда кара жанын карч уруп жүрүп көз жумган адам шейит деп айтылат. Шейит адам үстүндөгү курал-жарактары алынгандан кийин жуулбастан жаназа намазы окулуп, жерге койулат. Согушта жаракат алып, кийин одүйнө салган адамга да шейиттик ырасымы жасалбайт.

XXIII. НАПИЛ НАМАЗДАР [88]

Парз жана важип намаздардан сырткары Алланын ыраазылыгы үчүн окулган намаздар «напил намаздар» деп аталат. Напил намаздарды негизинен Пайгамбарыбыз өзү да окуп, жалпы мусулмандарды ага үндөгөн.

Азирети Пайгамбарыбыздын беш маал намаз менен кошо жана жума намазында окуган сүннөт намаздары «раваатиб» деп айтылат. Мындан сырткаркы сүннөт намаздар «мустахап же мандуп» намаздар делет.

Парз намаздар менен чогуу окулган сүннөттөр :[89]

Буга беш маал намаздын жана жума намазынын сүннөттөрү кирет. Аларды төмөнкүчө тизмелөөгө болот:

1. Багымдат намазынын эки ирекет сүннөтү. Муну Пайгамбарыбыз калтырбай окуп, ал жөнүндө *«Багымдат намазынын эки ирекет сүннөтү бүт дүйнөдөн жана андагы бүт нерседен артык»* деген хадисин айткан (Муслим, Мусафирийн, 96, 97; Тирмизи, Салат, 190). Багымдат намазын убагында окуй албай калып, күн чыккан соң каза кылуу учурунда эки ирекет сүннөтү менен каза кылынат.

2. Бешим намазынын парзына чейин окулган төрт ирекет сүннөт менен парздан кийин окулган эки ирекет сүннөт. Имам Азам агымы боюнча, акыркы эки ирекет сүннөттү төрт ирекет кылып окуу мандуп. (Тирмизи, Салаат, 199, хадис No: 425). Хадистерде муну төрт ирекет кылып окуу жөнүндө сунуштар бар. Бешим намазынын акыркы эки ирекет сүннөтүн төрт ирекет кылып окуу учурунда биринчи отурумда «саллибаарик» дубаларын окуп өйдө тургандан кийин «субхаанака» дубасы да окулат.

3. Асыр намазынын парзына чейин окулчу төрт ирекет сүннөтү. Бул «гайри муаккад» сүннөт болуп саналат. Пайгамбарыбыз бул сүннөттү кээде окуп, кээде окуган эмес. Мында да биринчи отурумда «салли-баарик» дубаларын окуп өйдө тургандан кийин «субхаанака» дубасы окулат.

4. Шам намазынын эки ирекет сүннөтү. Шам намазынан кийин эки ирекет намаз окуу муаккад сүннөт болуп саналат. Алланын Элчиси бул сүннөттү кээде алты ирекет кылып окуган.

5. Куптан намазынын алгачкы төрт ирекет жана акыркы эки ирекет сүннөтү. Куптандын парзынан мурун окулган төрт ирекет намаз «гайри муаккад» сүннөт, ал эми парзынан кийин окулган эки ирекети «муаккад» сүннөт болуп эсептелет. Куптан намазынын алгачкы төрт ирекет сүннөтү асыр намазынын сүннөтү сыяктуу окулат.

6. Жума намазынан мурун жана кийин окулган төрт ирекеттик намаздар да «муаккад» сүннөт болуп саналат.

А. ТАРАВИХ НАМАЗЫ [90]

Таравих намазы Рамазан айында гана куптан намазынан кийин багымдат намазынын убагы киргенге чейин окулчу напил намаз. Ал «муаккад» сүннөт болуп, жыйырма ирекеттен турат. Таравих намазынын 20 ирекеттен турушу Азирети Умардын халифалык доорунда Набави мечитинде окулган таравих намазынын 20 ирекеттик таризине таянат. Хулафа-и Рашидин (Пайгамбарыбыздан кийинки алгачкы төрт халифанын) учурунда бул намаз 20 ирекеттен окулган.

Таравих куптан намазынан кийин окулат. Куптандан мурун окулса, аны кайра окуу керек. Ал эми витир намазынан мурун да, кийин да окуса болот.

Таравих намазын жалгыз киши деле окуса болот. Ар бир экинчи ирекетте салам берүү дурус. Ошондой эле ар бир төрт ирекетте же 10 же 20 ирекетте бир салам берип окуса да болот.

Таравих намазында кыраатты узун окуу абзел. Ошону менен бирге жамааттын абалына жараша аракет кылууну да эстен чыгарбоо керек. Намазды эрте бүтүрүү үчүн ылдам окуу макирөө болуп саналат.

Бул намаз сахабалардын учурунда ар бир төртүнчү ирекеттен кийин бираз тыныгуу болгондуктан «таравих» намазы деп аталып калган. Тыныгуу учурунда Алла Тааланы зикир кылуу (даңазалоо) же Пайгамбарыбызга салават айтуу мустахап болуп эсептелет.

Б. ТАХАЖЖУД НАМАЗЫ:

Тахажжуд намазы – бул түн жарымынан баштап багымдат намазынын убагына чейин окулган напил намаз. Куранда Пайгамбарыбызга бул намазды окууга буйрук берилген. Ал эми мусулмандар үчүн бул намаз сүннөт. Бул намаз Алла Таала тарабынан да, Пайгамбарыбыз тарабынан да жалпы момун-мусулмандарга байма-бай сунуш кылынган.

Тахажжуд намазын ар бир эки ирекетте бир салам берип, жалпы сегиз ирекет кылып окуу дурус.

В. ДУХА НАМАЗЫ:

Духа намазы чак түшкө чейин окулчу намаз. Духа намазын эки ирекеттен он эки ирекетке чейин окуса болот. Хадистерде Азирети Пайгамбарыбыз бул намазды төрт же сегиз ирекет кылып окугандыгы айтылган.

Г. АВВАБИН НАМАЗЫ:

«Авваб» сөзү «тооба кылган, кечирим тилеген, Жаратканга баш калкалаган» дегенди туюнтат. Бул намаз экиден алты ирекетке чейин шам намазынан кийин окулат. Пайгамбарыбыз аввабин намазын алты ирекет кылып окууга үндөгөн.

Д. ТАХИЙЙАТУЛЬ-МАСЖИД НАМАЗЫ:

Тахиййатуль-масжид «мечитке салам айтуу» деген маанини туюнтат. Мечитке киргенде окулчу эки ирекет мустахап намаз болуп эсептелет. Бул намаз макирөө учурларда окулбайт. Мечитке келген адам дароо кайсыдыр бир намазга ниет кылса, бул намазды окушу зарыл эмес.

Ж. ДААРАТ ЖАНА ГУСУЛДАН КИЙИНКИ НАМАЗ:

Даарат же гусул алган соң мүмкүнчүлүк болсо, эки ирекет намаз окуу мустахап болуп саналат.

З. САПАР НАМАЗЫ:

Сапарга чыгаарда же сапардан кайткан кезде эки ирекет намаз окуу сүннөт болуп эсептелет.

И. ИСТИХАРА НАМАЗЫ:

Истихара намазы кайсыдыр бир ишке кадам шилтей албай турганда ошол иштин оң же терс болоруна руханий кандайдыр бир ишарат алуу үчүн окулган намаз. Истихара намазы эки ирекеттен турат. Ырас, мусулман баласы өзү чечалбаган кайсыдыр бир маанилүү ишин чечүү үчүн алгач ал иштин көзүн билген, ишенимдүү адамдар менен кеңешүүсү абзел. Бул сүннөт иш катары каралат. Кеңештен оң майнап чыкса, истихара намазына кажет болбойт. Ал эми оң майнап чыкпаса, истихара намазын окуу абзел.

К. ТАСБИХ (Жаратканды даңктоо) НАМАЗЫ:

Мусулман баласы тасбих намазын өмүрүндө жок дегенде бир жолу окушу абзел. Тасбих намазын төрт ирекеттен турат. Аны жеке да, жамаат менен да окуса болот.

Л. КУСУФ НАМАЗЫ :[91]

Арап тилинде күндүн тутулушу «Кусуф» деп айтылат. Пайгамбарыбыз күн тутулган учурларда эки ирекет намаз окуп Жараткан Аллага дуба кылган.

Кусуф намазы азансыз, кааматсыз жамаат менен окулат. Ар бир ирекетте узун сүрөлөрдөн окулат. Намаздын акырында имам өйдө турган калыбында алакан жая Жаратканга дуба кылат.

Бул намазды жеке окуса да болот.

М. ХУСУФ НАМАЗЫ:

Ай тутулган кезде кээ бир аалымдардын пикиринде, эки ирекет намаз окуп дуба кылуу мустахап.

Жер титирөө, чагылган, бороон-чапкын болгон учурларда да эки ирекет намаз окуп Аллага дуба кылуу мустахап болуп эсептелет.

Н. ЖАМГЫР ДУБАСЫ:

Кургакчылык учурларда элдин ачык асман алдында топтолуп тооба кылып Алладан кечирим тилеп, Ага алакан жая дуба кылышы, жамгыр жаадырышын суранышы сүннөт. Бул дубадан мурун эки ирекет намаз окуу мустахап.

О. НАПИЛ НАМАЗДАР ЖӨНҮНДӨ ЭКИ ООЗ СӨЗ

Напил намазды баштаган соң аны акырына чыгаруу керек. Эгер акырына чыкпай бузулса, Имам Азам агымы боюнча, аны каза кылуу важип болот.

Напил намаздардын ар бир ирекетинде кыраат кылуу (Фатиха жана кошумча сүрө окуу) парз. Напил намаздарда эки же төрт ирекетте бир салам берсе болот.

ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ

ОРОЗО

I. ОРОЗОНУН МААНИСИ ЖАНА АРТЫКЧЫЛЫГЫ [92]

Ислам дининин маанилүү негиздеринин бири – бул орозо ибадаты. Орозо – бул адам баласы үчүн жаман адаттардан, напсинин азгырыгынан арылуунун жолу. Адамды рухий жактан өзүн-өзү тарбиялоого үйрөтөт.

Орозо адам баласынын ар кандай күнөөлөрдөн оолак туруп, өз напсисин көзөмөлдөөсү үчүн өтө ыңгайлуу ибадат болуп эсептелет. Адамзааданы жалкоолукка жетелеген, ибадаттарын аткаруусуна тоскоолдуктарды жараткан жана анын көп уктоосуна себепкер болгон нерсе – бул шакабат, аша тоюнуу. Андыктан орозо кармоо жолу менен адам баласы ачка жүрүүгө, шакабаттан алыс болуп напсисин көзөмөлдөөгө үйрөнөт. Ошентип орозо кармаган адамдардын ач жүргөн адамдарга болгон аёо, жардам берүү сезимдери күчөйт. Асыресе, орозо арам иштерден оолак болууга, ыплас сөздөрдөн, ушак-айыңдан алыс болууга үйрөтөт.

Рамазан айында мусулман баласы орозо кармоо, Куран окуу, таравих намазын окуу жана башка ушул сыяктуу ибадаттар менен руханий жашоосун жандандырат. Береги жандандыруу аракети анын бир жыл бою ушул калыбынан жазбай жүрүүсүнө шарт түзөт.

Орозо кармаган адам жеп-ичүүдөн, жыныстык катнаштан алыс болуу менен гана чектелбестен арам нерселерди кароодон, арам тамактан, жаман сүйлөөдөн, урушуудан жана пайдасыз нерселер менен алектенүүдөн оолак болот. Ал убактысын туура пайдаланууну үйрөнөт. Болбосо орозо кармаган адам жеп-ичүүнү токтоткону менен башка жаман адаттарын таштабаса, куттуу хадисте айтылгандай, жөн гана ач болгону болбосо ага эч кандай деле сооп болбойт.

Орозо – адамдын эркин күчөйтөт, изги мүнөздөрүн калыптандырат жана ага ырааттуу жашоону үйрөтөт. Адамды сабырдуу болууга үйрөтөт. Орозо байларга, бардарларга кедей-кембагалдардын абалынан кабардар кылат. Адамдардын бири-бирин туура түшүнүүгө, жардам көрсөтүүлөрүнө жол ачат.

Орозо ошондой эле адамдын ден-соолугу үчүн да абдан пайдалуу ибадат. Азирети Пайгамбарыбыз бул багытта: *«Орозо кармагыла, ден-соолугуңардычыңдагыла!»* деген. Мына ушунун баары динибиздин жалпы ибадаттары сыңары орозо ибадаты да адамдын, коомдун дүйнөлүк жана акыреттик пайдалары үчүн парз кылынгандыгын айгинелейт.

Орозо ибадаты адамдын мурунку күнөөлөрүн тазалайт. Бул жөнүндө куттуу хадисте: *«Чын ыкласы менен жана сообун бир Алладан күтүп (үмүт кылып) Рамазан айында орозо кармаган адамдын мурунку күнөөлөрү кечирилет»* (Бухари, Савм – 6) деп айтылат.

Азирети Пайгамбарыбыз (саллаллаху алейхи васаллам) Шабан айынын акыркы күнү (Рамазан айына бир күн калганда) кутпа окуп кутман сахабаларына кайрылып:

«О, мусулмандар! Куттуу айга кирүүнүн алдында турасыңар. Бул айда миң айдан да артык Кадыр түнү бар. Алла Таала күндүзү орозо кармоо менен өткөрүүнү парз, түнкүсүн таравих намазын окууну напил кылуу менен куттуу кылган ай. Бул айда ким бир жакшылык кылса, жөн учурларда бир парзды орундаткан адам сыяктуу сооп табат. Ал эми парзды орундаткан адам башка айларда жетмиш парзды орундаткан адамдай сооп табат.

Бул ай – сабырдуулуктун айы. Сабырдуулуктун түбү – бейиш.

Бул ай – жакшылыктын, жардам берүүнүн айы.

Бул ай – момун-мусулмандын ырыскысы көбөйгөн (ырыскысына береке кирген) ай. Ким орозо кармаган бир адамга ооз ачырса, бул күнөөлөрүнүн кечирилишине, тозоктон кутулушуна себеп болот. Ооз ачырылган адам тапкан сооптон эч кемибестен ага да ошончолук сооп берилет» дейт. Сахабалар:

«Арабыздан кээ бирибиз орозо кармаган бир адамга да ооз ачырууга мүмкүндүгүбүз жок...» дешет. Анда Алланын Элчиси:

«Алла Таала бул соопту орозо кармаган бир адамга бир курма же бир ууртам суу же сүт менен ооз ачырган адамга да берет» деп жооп кайтарып кутпасын улантып:

«Бул айдын башы ырайым, ортосу кечирим, аягы тозок отунан кутулуу. Ким (бул айда) буйругундагылардын жүгүн жеңилдетсе, Алла Таала аны кечирип, тозок азабынан азат кылат.

Бул айда төрт нерсени көп кылгыла. Мунун экөөсү менен Эгеңерди ыраазы кыласынар, экөөсүн баары бир кылбай койбойсуңар. Жараткан Алланы ыраазы кыла турган эки нерсе мынабулар: бири «Лаа илааха иллаллах» деп Жараткандын жалгыздыгына күбөгө өтүшүңөр, экинчиси Андан кечирим тилешиңер. Ал эми баары бир кыла турган нерсеңер Алладан бейишти сурап, тозоктон кутулууну тилешиңер.

Ким орозо кармаган бир адамды тойгузса, Алла Таала аны менин абызыман (көлмө) даам сыздырат. Ошентип ал бейишке киргенге чейин экинчи суруга зар болбойт» (Ибн Хузайма, Сахих, Бейрут, 1975, тхк. М.М.Азами, III, 191-192)

II. ОРОЗОНУН АНЫКТАМАСЫ [93]

Орозо бул ибадат кылуу ниети менен саарлык убагынан баштап, күн батканга чейин жеп ичүүдөн, жыныстык катнаштан оолак болуу.

Саарлык убагы куптан намазынын убагы чыгып, багымдат намазынын убагы кирген учур.

Багымдат намазынын убагы кириши менен орозо башталган болот. Ооз ачар күн батып шам намазынын убагы киргендеги учур.

III. ОРОЗОНУН ТҮРЛӨРҮ

А. ПАРЗ ОРОЗО

Ислам дининде парз орозо Рамазан айындагы отуз күндүк орозо эсептелет. Отуз күндүк орозо Куран, сүннөт жана ижма далилдери менен тастыкталган. Рамазан айында кандайдыр бир себептер орозо кармабай калган мусулман адам үчүн аны башка учурда кайра каза кылып кармашы парз. Асыресе, Рамазан айында орозосун атайын бузган адам үчүн анын каффаратын орундатуу да парз өкүмүндөгү иш болуп саналат. Рамазан айындагы отуз күндүк орозо өзгөчө болгондуктан «муаййан парз» болуп саналат.

Рамазан орозосунан тышкары айрым бир себептерден улам мусулман баласы үчүн белгилүү учурларда орозо кармашы парз болот. Маселен:

Жаңылыштык менен адам өлтүрүүдөн улам,

Касам (ант) бузуунун каффараты катары

Ажылыкта ихрам учурунда убагынан мурун сакал-мурутун, чачын алгандардын жаза иретинде орозо кармоолору парз болот.

Б. ВАЖИП ОРОЗО

Назир орозосун кармоо важип болуп эсептелет. Назир – бул шарият жагынан мусулман баласына милдеттүү эмес кайсыдыр бир ибадатты (маселен, орозону) аткарууга сөз берип өзүнө милдет кылып алуу. Назир кылуу учурунда орозо күндөрү белгиленген болсо, (мисалы баланча айдын баланча күнү орозо кармайм деп), анда бул муаййан важип болуп, дал ошол күндөрү орозо кармоону талап кылат.

Напил орозо кармоо учурунда ооз ачылып калса, аны кийин кайра каза кылуу Имам Азам агымы боюнча, важип болот.

В. НАПИЛ ОРОЗО

Парз жана важип орозодон тышкары Алланын ыраазылыгы үчүн кармалган орозо напил орозо деп аталат. Азирети Пайгамбарыбыз көп учурда орозо кармап, үммөтүн да орозо кармоого үндөгөн.

Напил орозолордун эң кайырлуусу күн алыс кармалган орозо болуп саналат. Тагыраак айтканда, бир күн кармап, бир күн кармабоо таризинде дайыма тутулган орозо. Бул Давуд пайгамбардын орозосу болуп эсептелет.

Азирети Пайгамбарыбыз мусулмандарга ар бир айдын 13, 14 жана 15күндөрү орозо кармоону сунуштаган. Ошондой эле жазма булактарда Пайгамбарыбыз дүйшөмбү жана бейшемби күндөрү орозо кармоого өзгөчө маани бергендиги айтылат.

Асыресе, Шаввал айында алты күн, ажылыкка барбагандар үчүн Зулхижжа айынын 9-күнү, Ашура күнүнөн бир күн мурун жана кийин орозо кармоо жана Ражап, Шаабан айларында Рамазан айына даярдык көрүү үчүн орозо кармоо мустахап болуп саналат.

IV. ОРОЗО КАРМООГО ТЫЙУУ САЛЫНГАН КҮНДӨР

Бул күндөрдүн айрымдары арам, айрымдары кандайдыр бир себептүү макирөө болуп эсептелет.

А. ОРОЗО КАРМОО АРАМ БОЛГОН КҮНДӨР:

1. Орозо айттын биринчи күнү жана Курман айттын төрт күнү орозо кармоо арам. Муну тахриман макирөө деп айткандар да бар. Себеби бул күндөр Алла Таала тарабынан майрам катары белгиленген. Ошондуктан бул күндөрү орозо кармоо майрамга карама-каршы кадам шилтөө, майрамдабоо дегенди түшүндүрөт. Бул күндөрү орозо кармай баштаган адам орозосун бузушу керек. Кийин кайра бул орозосун каза кылышы кажет эмес.

2. Аял кишилер үчүн айыз жана нифас учурларында орозо кармоолору арам болуп саналат.

Б. ОРОЗО КАРМОО МАКИРӨӨ БОЛГОН КҮНДӨР:

1. Ашура күнү гана орозо кармоо. Ашура күнү орозо кармай тургандар ашура күнүнөн бир күн мурун баштап катары менен үч күн орозо кармайт.

2. Шабан айынын акыркы күнү аба ырайы бузулуп күн бүркөө болсо Рамазан айынын кирүү ыктымалынан улам Рамазан ниети менен орозо кармоо макирөө

3. Жума күндөрү орозо кармоо танзихан макирөө. 4. Удаама-удаа бир канча күн ооз ачпастан орозо кармоо макирөө.

V. ОРОЗОНУН УБАГЫ ЖАНА РАМАЗАН АЙЫНЫН БАШТАЛЫШЫ

Орозо Рамазан айынын кириши менен мусулмандарга парз болот. Азирети Пайгамбарыбыздын учурунда Рамазан айынын кириши асмандагы айдын көрүнүшү менен же күн бүркөө болсо Шаабан айынын отузунчу күнү менен эсептелчү (Бухари, Савм, 5). Ал эми бүгүнкү күнү Айдын жана Күндүн айланышын алдын ала эсептөө мүмкүнчүлүктөрү жаралды. Мына ушул эсептөөнүн негизинде мусулмандардын диний башкармалыктары намаз убакыттарын да, Рамазан айынын башталышын да белгилеп жарыя кылып келүүдө.

Рамазан айы «камарий» айлардан болуп саналат. Камарий айлардын башталышы жана бүтүшү Айдын айланышына жараша белгиленет. Айдын айланышына жараша белгиленген бул айлар кээде 29, кээде 30 күнгө туура келет. Ошондуктан Рамазан айы кээ бир жылдары 29, кээ бир жылдары 30 күнгө туура келет. Мусулмандар Рамазан айында орозо кармоого милдеттүү болгондуктан бул ай 29 күн болгон жылдары 29 күн, 30 күн болгон жылдары 30 күн орозо кармоолору керек. 29 күн болгон жылы 30 күн орозо кармоо туура эмес. Анткени бул учурда же Рамазандан бир күн мурун, же айт майрам күнү орозо кармалып калат. Ал эми айт күнү орозо кармоо күнөө болуп саналат.

VI. ОРОЗОНУН ПАРЗ БОЛУШУ ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР

1. Акыл-эси жайында балагатка жеткен мусулман баласы үчүн орозо кармоо парз. Маалым болгондой, эркек баланын түшүркөөсү, кыз баланын этек кирин көрүшү балагаттын белгиси. 15 жашка чыккан улан-кыздар мындай белгилерге тушукпаса да алар балагатка жеткен болуп эсептелет. Ошондой эле орозонун ибадат болгондугун түшүнгөн бала орозо кармаса, анын орозосу (сахих) толук кандуу орундалган болуп саналат.

2. Орозо кармоого күчү жеткен адамга орозо кармоо парз. Ал эми оор ооруга чалдыккан адамга, орозо кармоого кудурети жетпей турганчалык алсыз карыяларга орозо кармоо парз эмес.

3. Эч бир үзүрү (себеби) жок адамга орозо кармоо парз. Маселен, Рамазан айында сапарга чыккандар үчүн орозо кармоо парз эмес. Сапар учурунда кармалбай калган орозону Рамазан айынан кийин каза кылып кармоо керек. Асыресе, сапарга чыккан адам орозо кармаса да болот.

4. Этек кири жана нифас учурунда аял кишинин орозо кармоосу арам өкүмүндөгү иш болуп эсептелет. Аялдар бул күндөрү кармай албай калган орозолорун кийин каза кылуулары зарыл.

VII. ОРОЗОНУН РУКУНУ [94]

Рукун – кайсыдыр бир ибадаттын толук болушу үчүн сөзсүз түрдө орундалышы зарыл түркүк. Орозонун рукуну – саарлык убагынан (ооз жапкандан) баштап күн батканга чейин жеп-ичүүдөн, жыныстык катнаштан оолак болуу. Андыктан орозо учурунда булардан бири жүзөгө ашса, орозо жараксыз абалга келген болот.

VIII. ОРОЗОНУН САХИХ БОЛУШУНУН (толук орундалышынын) ШАРТТАРЫ

1. Орозо кармоого ниет кылуу: Орозо ибадат болгондуктан ибадат кылуу ниети менен гана толук болот.

2. Аял кишинин этек кири жана нифас абалынан сырткары болушу: Бул учурларда орозо кармоого болбойт. Орозо учурунда этек кири же нифас абалдары жараян этсе, орозо бузулат.

3. Орозону буза турган нерселерден алыс болуу.

IX. ОРОЗО КАРМООГО НИЕТ КЫЛУУ [95]

Рамазан айындагы орозого күн баткандан баштап эртеси күнү шашке маалына чейин (күн төбөгө келгенге болжол менен 50 мүнөт калганга чейин) ниет кылса болот. Күн так төбөдө турган чакта орозого ниет кылууга болбойт. Күн чыккандан кийин орозого ниет кылуу үчүн саарлыктан бери орозону буза турган нерсе жүзөгө ашпашы керек. Маселен, бул учур аралыгында жеп-ичпеген болуу зарыл.

Рамазан айынын ар бир күнү үчүн ниет кылуу керек.

Күн бата элек кезде эртеңки күндүн орозосуна ниет кылууга болбойт. Эртеңки күндүн орозосуна ниет кылуу үчүн күндүн батышы зарыл.

Каза, каффарат жана күнү белгиленбей назир кылынган орозолор үчүн саарлык убагы чыкканга чейин ниет кылынышы керек.

Рамазан орозосун кармоо үчүн «орозо кармоого» деп ниет кылуу жетиштүү. Ниет чын ыкластан кылынышы зарыл. Тил менен айтылышы мустахап болуп саналат.

X. ОРОЗО КАРМОО УЧУРУНДА МУСТАХАП БОЛГОН ЖАГДАЙЛАР [96]

Ибадаттар сырткы шар ттары менен бирге чын ыклас менен орундалышы керек. Ислам дининин буйругу ушул. Азирети Пайгамбарыбыз орозо ибадатына байланыштуу жеп-ичүүдөн, жыныстык катнаштан алыс болсо да, тилин, көзүн ж.б. жамандыктан сактабаган адамдын ач болгондон башка эч кандай соопко жетпесин билдирген (Бухари, Савм, 8). Ибадат ыкластуулук менен орундалат. Мусулман баласы күчүнүн жетишинче жаман адаттардан арылууга аракет жасайт. Орозо үчүн да чын ыкластуулук абадай зарыл. Жеп-ичүүдөн, жыныстык катнаштан алыс болуу албетте, орозо үчүн шарт. Ошону менен бирге орозо учурунда мусулман адам жакшы иштер менен алектенип, тилин жалган сүйлөөдөн, ушак-айыңдан алыс тутуу менен, зикир кылып Жараткан Алланы даңазалоо менен жандүйнөсүн аруулашы керек. Пайгамбарыбыз мындай деген экен: *«Беш нерсе орозонун сообун жок кылат: жалган сүйлөө, гыйбат (ушак-айың кылуу), чагымчылык кылуу (эки адамдын ортосуна от жагуу), жалгандан касам ичүү, арамга шакабат менен кароо».*

Орозо кармаган адам Куран окуп Алла Тааланы зикир кылышы керек. Рамазан айында күндүзү орозо кармап, түнкүсүн Азирети Пайгамбарыбыздын сүннөтү болгон Таравих намазын калтырбай окууга аракет кылышы керек.

Ооз ачаарда аша тоюнбоо зарыл. Ооз ачарга жалаң байлар гана эмес, кедей-кембагалдар да чакырылышы кажет. Зекетти Рамазан айында берүү абзел. Кедейлерге, жетимдерге, кароосуздарга жардам берүү менен коомдук биримдикти чыңдоо зарыл.

Мындан сырткары орозо кармаган адам төмөнкү мустахап жагдайларга да көңүл бөлүшү абзел:

Саарлыкка туруу: Пайгамбарыбыз мусулмандарга Рамазан айында эртең менен саарлыкка туруп тамактанууну сунуштаган. Ошону менен бирге саарлык тахажжуд намазына турууга да көндүрөт.

Ооз ачар алдында дуба кылуу. Бул учурда окулчу дубалардын бири куттуу хадистерде төмөнкүчө айтылат: «Оо, Жараткан Алла! Сенин ыраазылыгың үчүн орозо кармадым. Сен берген ырыскы менен оозумду ачтым. Сага ишендим. Менин орозому кабыл кыла көр, күнөөлөрүмү кечире көр!»

Орозо кармаган адамдарга, өзгөчө кедейлерге ооз ачыруу. Хадистердин биринде мындай буюрулат: *«Орозо кармаган адамга ооз ачырган адам орозо кармагандын сообунчалык сооп алат»* (Тирмизи, Савм, 82).

Жунуп болгон адам багымдат намазынын убагы киргенге чейин жуунушу мустахап болуп эсептелет.

Пайдасыз сөздөрдөн, ушак-айыңдан алыс болуу керек. Рамазан айынын акыркы он күнү итикафка кирүү мустахап болуп саналат.

XI. ОРОЗО КАРМАБООГО УРУКСАТ БЕРИЛГЕН УЧУРЛАР [97]

Эч бир себепсиз орозо кармабай койуу чоң күнөө. Рамазан айында орозону эч бир себепсиз же атайын бузуу каффаратты талап кылат. Ал эми төмөнкү жагдайларда орозо кармабоого шариятта уруксат берилет. Бирок бул учурда кийин орозо кармабай калган күндөрдүн ордун толуктап кармап койуу керек. Орозо кармабоого уруксат берилген учурлар төмөнкүлөр:

1. Сапар: Шариятта көрсөтүлгөн аралыкка сапарга чыккан адам орозо кармаса да, кармабай койсо да болот. Бирок орозо кармаганы дурус.

2. Оору: орозо кармоого тоскоол боло тургандай оорусу бар адам орозо кармабаса болот.

3. Ден-соолугу начар карыялар орозо кармашпаса болот. Бирок ар бир күн үчүн битир садага берүүлөрү керек.

4. Боюнда болуу же эмчекте баласы болуу. Эгер боюнда бар аял орозо кармаган чакта өзүнө же балага зыян келе турган болсо, орозо кармабай койсо болот. Кармабай калган күндөрүн кийин каза кылышы керек.

5. Согуш майданындагы жоокерлер орозо кармашпаса болот. 6. Кысым көрсөтүлгөн учурда ооз ачууга уруксат бар.

XII. ЭТЕК КИРИ ЖАНА НИФАС АБАЛЫНДАГЫ АЯЛ КИШИНИН ОРОЗОСУ

Этек кири жана нифас абалындагы аял кишинин орозо кармашы жана намаз окушу арам.

Орозо учурунда этек кири көрсө, орозосу бузулган болот. Андан кийин шам намазына чейин орозолорун улантуулары туура эмес. Рамазанда орозосун кармай албаган аял киши тазалангандан кийин орозосун каза кылат. Ал эми бул учурда окубай калган намаздарын каза кылуунун кажети жок.

XIII. ОРОЗОНУ БУЗУП, КАЗА КЫЛУУНУ ТАЛАП КЫЛГАН ЖАГДАЙЛАР [98]

1. Желбеген нерселерди жутуп алуу. Маселен, таш, шагыл, алтын, күмүш сыяктуу нерселерди жутуп алуу.

2. Даарат алуу учурунда жаңылыштык менен суу жутуп алуу. Мындай учурда ошол күндүн орозосун кийин каза кылуу керек.

3. Тиштен чыккан кан түкүрүктөн ашыкча болуп, аны жуткан адамдын оозу ачылып калат да, аны каза кылуу зарылчылыгы туулат. Эгер кан түкүрүктөн аз болуп түкүрүктүн өңүн өзгөртпөсө, орозо бузулбайт.

4 Өзүнөн-өзү келген аз кусунду өзүнөн-өзү кайра артка кетсе, орозо бузулбайт. Ал эми өзүнөн-өзү келген кусундуну билип туруп жутса, аз да болсо, орозо бузулган болот. Ошондой эле атайын ооз толтура кусуу да орозону жараксыз абалга алып келет.

5. Жубайын өбүү менен гана жунуп болгон адамдын орозосу бузулат.

6. Мурунга куюлган дары, кулакка тамызылган май сыяктуу нерселер орозону бузат.

7. Ооздон башка жол менен денеге кирген жана денеге азык-күч берген нерсенин баары орозону бузат. Мындай учурда орозонун казасы талап кылынат.

8. Рамазан айында күндүзүн сайылган укол орозону бузат. Ийне менен дарынын денеге кириши теринин сууну тартып алышы сыяктуу эмес. Андыктан оор коркунуч болмоюнча уколду ооз ачардан кийин алуу абзел.

9. Унутуп калып жеп-ичкен соң «оозум ачылды» деген ой менен жеп-ичүү орозонун бузулушуна жол ачат.

10. Саарлык убагы чыккандан кийин «саарлык чыга элек» деген ой менен жеп-ичүү.

11. Күн батканга чейин күндүн батканын ойлоп ооз ачуу.

12. Кандайдыр бир үзүрдөн улам тамактануу, суу ичүү же болбосо дары колдонуу. Маселен, оор ооруга чалдыккан учурда, сапарга чыккан кезде, кысым көрсөтүлгөн учурда.

XIV. ОРОЗОНУ БУЗУП, КАФФАРАТТЫ ТАЛАП КЫЛГАН ЖАГДАЙЛАР [99]

Жалпыга маалым болгондой, орозонун рукуну – саарлык убагынан күндүн батышына чейин жеп-ичүүдөн, жыныстык катнаштан алыс болуу. Демек, ким эч бир себепсиз билип туруп жеп-ичсе, же жыныстык катнашта болсо, анда ал адамга каффаратты аткаруу парз болот. Орозонун каффараты төмөнкүчө: атайын бузулган бир күндүк орозо үчүн алтымыш күн орозо кармоо, буга күчү жетпесе, алтымыш күндүк битир садага берүү, башкача айтканда, алтымыш кедейдин бир күндүк тамак-аш муктаждыгын каржылоо. Эгер орозону себепсиз билип туруп бузган күнү ооз ачарга чейин оор ооруга чалдыкса, анда каффарат эмес, каза талап кылынат.

XV. ОРОЗОНУН МАКИРӨӨЛӨРҮ

Орозо ибадатына зыян бере турган, тактап айтканда, бузулушуна жол ача турган же сообун азайта турган нерселерден алыс болуу керек. Бул нерселерди жасоо орозону бузбаса да, сообун азайтат же бузулушуна жол ачат. Мындай аракеттерди жасоо дурус эмес.

1. Эч бир себепсиз бир нерсени жутпастан тек гана оозго алуу же чайноо. Эгер даамын татса, орозо бузулат.

2. Жубайы менен өбүшүү.

3. Орозо кармаган адамдын ден-соолугуна зыян алып келе турган нерселер макирөө болуп саналат. Мисалы, кан алдыруу сыяктуу.

4. Орозо учурунда даарат алуу учурунда (өзгөчө ооз-мурунга суу алууда) этиятсыз аракет кылуу.

XVI. ОРОЗОНУН КАЗАСЫ

Рамазан айында кармалбай калган орозолорду рамазандан кийин каза кылуу парз өкүмүндөгү иш болуп саналат. Эскерте кетчү жагдай, айт күндөрү орозо кармоого болбойт.

XVII. КАФФАРАТ ОРОЗОСУ

Рамазан айында орозону билип туруп бузуунун жазасы каффарат. Каффараттан мынабул үч нерседен катары менен бирин аткаруу аркылуу кутулуу мүмкүн: 1. Кул азат кылуу 2. Эки ай удама-удаа орозо кармоо, 3. Алтымыш кедейди тоюндуруу. Бүгүнкү күнү кул жок болгондугу үчүн катары менен экинчи же үчүнчү мерчемдеги шарттар аткарылышы керек. Битир берүү үчүн орозо кармоого күчү жетпеген адам болушу керек. Бирок Малики агымы боюнча, бул шарттардын каалаганы менен каффаратты аткарууга болот.

Каффарат орозосун кармоо учурунда ортодон эс алуу болсо, кайра башынан баштоо кажет. Ошону менен бирге аял киши үчүн эгер этек киринен улам ортодо ажырым болсо, каффарат бузулбайт. Бул учурда аял киши тазаланган күндөн баштап каффарат орозосун улантат. Эгер тазаланган күндөн баштабай кийинки күндөрү баштаса, каффараты бузулган болот да, кайра башынан баштоого туура келет. Ошондой эле мындан сырткары оору, сапар сыяктуу үзүр-себептер менен каффарат орозосунда ажырым болсо, кайра башынан баштоо керек.

XVIII. ОРОЗОНУН ФИДИЯСЫ

Орозонун фидиясы кармалбаган ар бир күн үчүн бир кедейди тойгузуу. Бул битир садагасы менен өлчөнөт. Орозонун фидиясы айыкпас ооруга чалдыккан адамдар же алсыз карыялар үчүн уруксат берилет. Асыресе, ден-соолугу чың адамдардын мурунку орозолору үчүн фидия берүүлөрү туура эмес. Тирүү кезинде кармалбаган орозонун фидиясы ал адам көз жумган соң берилет.

XIX. ИТИКАФ [100]

Итикаф – бул белгилүү мөөнөт аралыгында белгилүү эрежелердин негизинде мечитте же мечит өкүмүндөгү жерде ибадат кылуу.

Азирети Пайгамбарыбыз Мединага көчүп келгенден кийин жыл сайын Рамазан айынын акыркы он күнү итикафка кирчү.

Көпчүлүк аалымдардын пикиринде, итикафка кирүү мустахап болсо да, Имам Азам аалымдарынын пикиринде, муаккад сүннөт болуп саналат.

Аялдар үйлөрүнүн ылайыктуу бир жерине итикафка киришсе болот.

А. ИТИКАФТЫН ТОЛУК БОЛУШУ ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР:

1. Итикафка кирген адам мусулман, акыл-эси толук жана таза болушу керек. Тагырак айтканда, этек кири, нифас жана жунуп абалдарынан тазаланган болушу кажет.
2. Итикаф үчүн ниет кылуу
3. Эркек адамдар жамаат менен намаз окулуп турчу мечитте иткафка кириши керек.
4. Назир кылынган (сөз берилген) итикафта орозо кармоо шарт. Напил итикафта орозо кармоонун кажети жок.

Б. ИТИКАФТЫ БУЗГАН ЖАГДАЙЛАР

1. Жыныстык катнашта болуу. Итикафка кирген адамдын жубайы менен өбүшүүсү же жыныстык катнашка алпарчу иштерды кылышы арам болуп эсептелет.
2. Эч бир себепсиз мечиттен сыртка чыгуу. Итикафка кирген адам муктаждыктарын мечитке алып барышы керек. Даараткана, даарат жана гусул алуумуктаждыктары үчүн гана сыртка чыгат. Напил итикафтарда себепсиз болсо да, мечиттен сыртка чыгуу итикафты бузбайт.
3. Бир канча күн эс-учун жоготуу же акылынан ажыроо сыяктуу жагдайлар итикафты бузат.

В. ИТИКАФКА КИРҮҮНҮН ТАРИЗИ

Итикафка кирүүгө сөз берген адам багымдат намазынын убагы киргенге чейин мечитке барып *«Оо, Жараткан Алла! Сенин ыраазылыгыӊ үчүн сөз берген итикафты орундоого ниет кылдым»* деп ниет кылып итикафын баштайт. Канча күнгө назир кылып сөз берген болсо, ошончо күн орозо кармайт. Итикафтын акыркы күнү шам намазынан кийин итикафтан чыгат.

Итикафка Рамазан айынын акыркы он күнү кирүү сүннөт болуп эсептелет. Итикафка кирген адам үчүн күчүнүн жетишинче намаз окуу, Куран окуу, Алла Тааланы зикир кылуу, тооба кылып кечирим тилөө, жөнү жок сөздөрдөн, иштерден оолак болуу мустахап болуп эсептелет. Итикафка кирген адам таза кийимдерин кийип, миск-атыр себинүүсү абзел.

СЕГИЗИНЧИ БӨЛҮМ

ЗЕКЕТ

I ЗЕКЕТТИН МААНИЛҮҮЛҮГҮ [101]

Мусулман коомчулугунун артыкчылыктарынын бирин, калетсиз, зекет ибадаты менен байкоого болот. Айрыкча бүгүнкү күнү коомдук ынтымак ыдырап, жүздөгөн

адамдарга ылайыкталып салынган көп кабаттуу турак жайларда кошуналардын бири-биринен кабарсыз жашаганы, үй-бүлө биримдигинин начарлашы, коомдук колдоо, жардамдашуу иш-аракеттеринин унутта калганы кимди гана болбосун өкүндүрбөй койбойт. Мына ушундай кырдаалда зекет сыяктуу коомдук жардамдашуунун ибадат катары орундалышы кандай гана орундуу.

Ислам дини келген күндөн тарта коом – бул өзүнчө биримдик болгондугун, көйгөйлөрдү чечүү бир гана адамга эмес, жалпыга тиешелүү болгондугун, эч кимдин коомдук көйгөйлөргө кайдыгер мамиледе болбошу керектигин баса белгилеп келет. Азирети Пайгамбарыбыз мусулман коомчулугунун бир дене сыяктуу болгондугун, мүчөлөрүнөн бири ооруса, бүт дене дүркүрөп зыркыраарын билдирген. Ислам байлык белгилүү гана адамдардын колунда болушун туура көрбөйт. Хашр сүрөсүндө: *«....Байлык байлардын ортосунда гана жүгүртүлбөшү үчүн...»* (Хашр сүрөсү, 7) деп буюрулат.

Зекет коомдук катмарлардын, кедейлер менен байлардын ортосунда материалдык жана моралдык көпүрө кызматын өтөөчү ибадат. Коомдогу ажырымды бүтөп, жек көрүү, өчөшүү, ич таруу, кызгануу сыяктуу жат сапаттарга бөгөт болот. Коомдук тынчтыкты, бейпилдикти жаратат.

Зекет ибадаты иштөөгө мүмкүнчүлүгү жок адамдардын да эл сыяктуу өмүр сүрүшүнө өзүнчө көмөк болуп, ачарчылыктан оолактатат.

Зекет адамды элдин керегине жараган пайдалуу иштерди жасоого үйрөтөт.

Кедей-кембагалдардын кедейликтин дартынан жат иштерге барып, жаман жолго түшүүлөрүнө тоскоол болот. Уурулук, талап-тоноочулук, сойкулук сыяктуу жат көрүнүштөрдү азайтат. Муктаждыгы орундалган адамдардын туура, ак жолго түшүп өмүр сүрүүлөрүнө себеп болот.

Зекет адамдын сараңдык сезимин азайтып, элге жардам берүүгө үйрөтөт.Элге жардам берүүнүн ырахатынан, жаназыгынан даам сыздырат. Адамдын малмүлккө болгон ашкере сүйүүсүн басаңдатып, өзүмчүлдүк, бой көтөрүүчүлүк, зыкымдык сыяктуу терс сапаттарга бөгөт койот. Адамдын жүрөгүн жумшартып боорукер, мээримдүү болууга көндүрөт.

Зекет мал-мүлктөгү кирлерди тазалайт. Ислам дини боюнча, зекет – бул кембагал муктаж адамдардын акысы болуп эсептелет. Аятта: *«... алардын малмүлкүндө муктаж кембагалдардын акысы бар»* (Зарият сүрөсү, 19) деп буюрулат. Эгер зекет берүүгө милдеттүү мусулман адам зекетин бербесе, мал-мүлкүнө бирөөнүн акысын (арам) аралаштырган болот. Ошондуктан ал мал-мүлкүндөгү бирөөнүн акысын ээсине берүү менен кирлерден тазаланышы керек. Анткени эч бир адам коомдон алыс жашоо менен байлык топтой албайт. Иралды ал үй-бүлөсү жана туугандары андан соң коом тарабынан түзүлгөн мүмкүнчүлүктөрдү колдонуу менен байлык топтойт, мал-мүлккө ээ болот. Мына ушул мүмкүнчүлүктөрдү пайдалануунун үзүрү катары бай адамдар коомдогу кедей, жарды адамдарга колдоо көрсөтүп жардам бериши кажет. Коомдук муктаждыктарга өз салымдарын кошуулары керек. Куранда зекеттин адамды тазалоочу касиети жөнүндө мындайча буюрулат: *«Алардын мал-мүлкүнөн зекет ал. Себеби зекет алуу менен аларды тазартып, жакшылыгын арттырган болосуң»* (Тооба сүрөсү, 103).

Зекет да Исламдын башка буйруктары сыңары, жүзөгө жеңил ашырыла турган таризде тартипке салынган. Негизги күнүмдүк муктаждыктардан сырткары шариятта белгиленген өлчөмдө мал-мүлккө ээ болгон адам мал-мүлкүнүн 2.5 пайызын кедей-кембагалдарга бериши керек. Дан-өсүмдүктөрү менен малжандыктардын зекети ортосунда айырма бар. Бүгүнкү күнү зекетти салыктар менен салыштырганда алдаканча төмөн көрсөткүчтү көрсөтөт.

Зекет ошол эле учурда байлыкты багыштап, ырыскыбызды ыроологон Улуу Жараткан Аллага шүгүрчүлүк, ыраазылык билдирүүнүн белгиси. Анын буйругуна баш ийүүнүн, Ага кул болгондугунун айгагы. Адам баласы зекет берүү менен утурумдук мал-дүнүйөсүн түбөлүк жыргалчылыкка айландырат, байлыгынын бираз гана бөлүгүн берүү аркылуу акыретте анын акыбетин ашыкчасы менен алат. Зекет адамдын акыреттик түбөлүк бактысы үчүн эң сонун мүмкүнчүлүк.

Зекет Куранда жана сүннөттө эң көп эскерилген буйруктардын бири. Зекет тууралуу жалпы Курандын отуз аятында буйрук бар. Алардын айрымдары төмөнкүлөр:

«Намаз окуп, зекет берип, акыретке ишенген момун-мусулмандар Эгеси тарабынан Туура жолдо. Дал ошолор ийгиликке жетүүчүлөр!» (Лукман сүрөсү, 4-5).

«...Азап болсун ошол ширик кошкондорго! Алар зекет беришпейт жана акыретке да ишенишпейт!» (Фуссила сүрөсү, 6-7).

Исламдын эң маанилүү өзгөчөлүктөрүнүн бири дүйнө таанымынын негизи материя менен руханияттын, дүйнө менен акыреттин ортосунда түзгөн тартиби, теңсалмактуулугу. Ислам маселени тек материя менен гана карабайт, тек дүйнө назары менен гана назар салбайт, руханий назар менен, акыреттиккөз караш менен да карайт. Зекет мына ушул өңүттөн да өзгөчө мааниге ээ. Себеби зекет – бул руханият менен материянын ортосунда түзүлгөн байланыштын жана теңсалмактуулуктун негиздеринин бири болуп эсептелет.

II. ЗЕКЕТТИН АНЫКТАМАСЫ [102]

Зекет лексикологиялык мааниде, *«көбөйүү, өнүү, берекеге бөлөнүү, тазалоо»* деген түшүнүктөрдү берет.

Исламда төмөнкүчө аныкталат: «Зекет – бул, материалдык жактан белгилүү өлчөмдө мал-мүлккө ээ болгон адам байлыгынын белгилүү өлчөмүн Ыйык Куранда көрсөтүлгөн адамдарга берүү»

Зекет Ислам дининдеги беш түркүктүн бири. Анын шарттарына жооп берген адамдар үчүн зекет берүү парз болуп эсептелет. Зекеттин парз ибадат болгондугу Ыйык Куран жана Сүннөт менен тастыкталган.

Зекет берүүгө милдеттүү боло туруп, аны орундатпагандар чоң күнөө кылган болушат. Мунун акыретте сурагы өтө оор болору, ошону менен бирге зекет бергендер акыретте акыбетин ашыкчасы менен алары аятта айкын айтылат (Тооба сүрөсү, 34).

III. ЗЕКЕТТИН ПАРЗ БОЛУШУ ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР [103]

Төмөнкү шарттар зекеттин парз болушун талап кылат:

1. Мусулман, акыл-эси толук, балагатка жеткен адам болуу: Бирок Имам Азамдан башка аалымдардын пикиринде, зекеттин парз болушу үчүн акыл-эс жана балагатка жетүү шарт эмес. Бул пикир боюнча, балдардын жана акыл-эсинен ажыраган адамдардын мал-мүлкүнөн алардын милдетин моюндаган адам зекет бериши керек.

2. Белгиленген (нисап) өлчөмдө мал-мүлккө ээ болуу: Шариятта зекет берүү үчүн негизги муктаждыктардан сырткары 80 грамм алтынга же 80 граммдык алтынга тете акча каражатына же соода мүлкүнө ээ болуу кажет. Мал-жандыктарга келсек, 40 койго, же отуз уйга, же 5 төөгө ээ болуу керек. Ал эми дан-өсүмдүктөрдө Имам Азамдын пикири боюнча, белгиленген өлчөм деген шарт жок. Алынган дан-эгиндин 10 же 5 пайызын үшүр иретинде берүү керек. Нисап өлчөмүн эсептөө учурунда зекет бере турган адамдын карыздары эске алынышы кажет. Себеби ал адамдын карыздары (бересеси) 80 грамм алтынга тете акча каражатын кемите турган болсо, анда ага зекет берүү парз эмес.

3. Зекет үчүн бөлүнгөн мүлктүн үстүнөн бир жылдын өтүшү: Тагыраак айтканда, белгиленген өлчөмдөгү мал-мүлккө ээ болгон соң зекеттин парз болушу үчүн

арадан бир жыл өтүшү керек. Дан эгиндеринин зекети үчүн арадан бир жылдын өтүшү шарт эмес.

4. Зекети бериле турган мал-мүлктү колдонууга толук мүмкүнчүлүктүн болушу: Демек, зекет берүү учурунда мал-мүлккө толук ээ болуу керек. Ошондуктан жоголуп же уурдалып кеткен мал-мүлк үчүн зекет берүүгө болбойт.

Шариятта «аласа» маселесине байланыштуу жагдайларга жараша ар түрдүү өкүмдөр бар. Ислам укукчулары аласаны мындайча үч топко бөлүшөт: «алууга толук мүмкүндүгү бар аласа, мүмкүндүгү орточо аласа жана мүмкүндүгү төмөн аласа». Ислам укукчулары бул багытта төмөнкүчө жыйынтыктарга келишкен:

Карызга берилген акчадан, соода же кире (аренда) үчүн берилген нерседен түшө турган аласаларга толук ээ болуу мүмкүнчүлүгү болгондуктан, булардан зекет берилиши керек. Ошону менен бирге мындай аласалар колго тиймейинче зекет берүүнүн кажети жок. Колго тийгенден кийин өткөн жылдардын да зекеттери берилет.

Махр (кыздын өзүнө берилчү калың), кун сыяктуу аласалар өз ээсине кайтарылмайын зекет берүүнүн кажети жок.

Толук ээ болбогондугу үчүн төмөнкү мүлктөрдөн зекет берүүгө болбойт:

а. Белгилүү ээси жок мүлктөр: Маселен, мамлекетке таандык мүлк, коомдун кызматындагы мүлктөр.

б. Фондко таандык мүлктөр.

в. Арам жолдон келген мүлктөр. Мындай мал-мүлктөр дароо өз ээлерине, алар белгилүү эмес болсо, кедей-кембагалдарга тапшырылышы керек.

г. Жоголгон, уурдалган жана орду белгисиз мал мүлктөрдүн зекети болбойт.

д. Белгиленген махр мүлкү аялга тапшырылмайын аял кишинин зекет бериши кажет эмес.

5. Зекетке берилчү мал-мүлктүн көбөйүп туруучу өзгөчөлүктө болушу:

Мунун түз жана кыйыр мааниси бар:

Түз мааниси: соодадагы мал-мүлктүн, мал-жандыктардын жана дан эгиндеринин көбөйүшү.

Кыйыр мааниси: акча, алтын, күмүш сыяктуу мүлктөрдүн жүгүртүлүшү. Бул шартка жооп берген беш мүлк каражаты бар. Алар төмөнкүлөр: акча (алтын, күмүш ж.б.), соода мүлкү, мал-жандыктар, дан эгиндери, казыналар жана кен байлыктар (металлдар).

Булардан сырткаркы мүлктөрдөн зекет берилбейт. Буга негизги муктаждыктар, маселен, үй-жай, буюмдар, мингич-жандыктар кирет.

6. Зекетке берилчү мүлктүн карыздан тышкары болушу: Бул шарт акча, алтын же соода мүлктөрүнүн зекетин эсептөө учурунда эске алынат. Эгер карыздар 80 грамм алтынга тете акча каражатын кемите турган болсо, анда зекет берүү парз болбойт.

IV. ЗЕКЕТТИН ТОЛУК ОРУНДАЛЫШЫ ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР

1. Ниет: Зекет – бул ибадат. Андыктан зекет ибадаты үчүн да ниет кылуу шарт. Имам Азам агымы боюнча, зекетти берүү учурунда ниет кылуу керек. Асыресе, зекетти бөлүп-бөлүп берүү мүмкүн болгондугу үчүн аны бөлүү учурунда бир жолу ниет кылуу жетиштүү.

2. Зекетти өз ээлерине тапшыруу (тамлик): Тагыраак айтканда, зекетти зекет ала турган адамдын ээлигине өткөзүү керек.

Акыл-эсинен ажырагандарга, ак-караны ажыраталбаган балдардын колуна зекет тапшырылбайт. Зекет алардын муктаждыгын моюндаган адамдарга тапшырылат.

Жол, көпүрө, мектеп, мечит сыяктуу элдин кызматына жарай турган жакшылык иштер үчүн зекет берилбейт. Буларга зекеттен тышкаркы жакшылыктар сарпталышы керек.

Зекет менен маркумдун карыздарын төлөөгө болбойт.

Зекет бере турган адам ата-энесине, баласына же жубайына зекет бере албайт.

Кедей адамда аласасы бар адам аласасын зекет ниети менен ага (б.а. кедей адамга) багыштаса болобу же жокпу деген темада аалымдар эки анжы пикирде. Айрым аалымдар бул жерде «тамлик» шарты толугу менен жүзөгө ашпагандыктан кедейдеги аласаны ага зекет катары берүүгө болбойт дешет. Ал эми экинчи жоон топ аалымдардын пикиринде, кедейдеги аласаны зекет ниети менен ага багыштап жиберсе болот.

Зекетти Исламда көрсөтүлгөн адамдарга тапшырбаган адам зекет ибадатын орундаткан болуп эсептелбейт. Ал адам зекетин кайрадан бериши керек.

V. ЗЕКЕТКЕ БЕРИЛҮҮЧҮ МАЛ-МҮЛКТӨР

А. АКЧА, АЛТЫН ЖАНА КҮМҮШ [104]

Бүгүнкү күнү кагаз же металл акча каражаты илгерки доорлордо колдонулган алтын-күмүш акчанын кызматын өтөп келет. Андыктан алтын-күмүш сыяктуу эле акчанын да зекетин берүү керек.

Акча, алтын, күмүш жана соода мүлктөрү кошулганда 80 грамм алтынга тете болсо, зекет берүү зарыл.

Зекетке акча, алтын жана соода мүлктөрүнүн кырктан бир бөлүгү (демек, 2.5 пайызы) берилет.

Бул өлчөмдөр Азирети Мухаммад (*саллаллаху алейхи васаллам*) Пайгамбарыбыздын сүннөтү менен тастыкталган (Бухари, Зекет, 32, 38).

Алтын-күмүштүн зекети анын салмагын эсептөө менен берилет. Демек, 100 грамм алтындын зекети 2.5 грамм алтынга же ушуга тете акча каражатына туура келет.

Алтын-күмүштөн кооздук үчүн жасалган буюмдардын да (мисалы, идишаяк, аялдардын сөйкө-шакектери) зекетин берүү зарыл.

Алтын-күмүштөн сырткаркы металлдардан кооздук үчүн жасалган буюмдардын зекетин берүүнүн кажети жок. Ошону менен бирге эгер булар материалдык каражат катары сакталып жаткан болсо, анда мындай буюмдардын да зекетин берүүгө туура келет. Тагыраак айтканда, зарылчылык учурда сатып акчага айлантуу үчүн сакталган мындай буюмдар да акча өкүмүнө киргендиктен, алардын да зекетин берүү керек.

Таза эмес алтын-күмүштөн, башкача айтканда, алтын-күмүш менен башка металлдын аралашмасынан жасалган буюмдарда кайсыл металлдын составы көбүрөөк болсо, ошого жараша өкүм өзгөрөт. Асыресе, мындай буюмдардын зекети акча иретинде бериле турган болсо, анын баасын эске алуу керек.

Б. СООДА МҮЛКҮНҮН ЗЕКЕТИ

Соода максатындагы мүлк кайсы түрдөн болсо да, андан зекет берүү зарыл. Буга сатуу үчүн багылган жаныбарлар да кирет.

Соода мүлкү 80 грамм алтынга тете болгондо, анын да зекети талап кылынат. Соода мүлкү буга жетпесе да, негизги муктаждыктарынан тышкаркы акчасы, байлыгы кошулганда 80 грамм алтынга жетсе, зекет берүү зарыл.

Соода мүлкүнүн зекетин эсептөөдө карыздар эске алынат.

Имам Азам агымы боюнча, соода мүлкүнүн зекетин сөзсүз түрдө соодадагы мүлк түрүнөн берүү керек деген шарт жок, акча түрүндө да берсе болот.

В. ИМАРАТ, ТУРАК-ЖАЙ ЖАНА УНАА СЫЯКТУУ КИРЕГЕ (аренда) БЕРИЛГЕН МҮЛКТӨРДҮН ЗЕКЕТИ

Жогоруда белгиленгендей, адамдын негизги муктаждыктарынын (м: турак-жай) зекети болбойт.

Ал эми кирееге берилген үйлөрдөн түшкөн киреше шарият боюнча белгиленген өлчөмгө жеткенде, же ошол киреше адамдын мал-мүлкүнө кошулганда 80 гр алтынга жетсе, анын 2.5 пайызын зекетке берүү керек. Кирееге коюлган унаалардан түшкөн кирешелер да ушул таризде зекет берүүнү талап кылат.

Соода-сатыктагы жерлер, үйлөр жана батирлер (квартира) да соода мүлкү сыяктуу зекетти талап кылат. Булардын баасынан 2.5 пайызы зекет иретинде берилиши керек.

Г. АЙЛЫК АКЫДАН ТҮШКӨН КИРЕШЕНИН ЗЕКЕТИ

Жумушчулардын айлык маянасы, дарыгердик, инженердик, куруучулук, чач тарачтык, тигүүчүлүк сыяктуу кесип ээлеринин кирешелери негизги муктаждыктардан тышкары белгиленген өлчөмгө жеткен күндөн тарта бир жыл өткөн соң (эгер киреше белгиленген өлчөмдөн азайбаса) зекетин берүү кажет.

Ошондой эле айлык маяна шариятта көрсөтүлгөн өлчөмгө жетпесе да, аны негизги муктаждыктардан тышкаркы мал-мүлккө кошкондо береги өлчөмгө (б.а. 80 гр алтынга) жетсе, зекет берүү зарыл.

Д. ЗАВОД-ФАБРИКА ӨНДҮРҮШТӨРҮНӨН ТҮШКӨН КИРЕШЕНИН ЗЕКЕТИ

Кичи же чоң өндүрүш мекемелеринин имараты, өндүрүштө колдонулган шаймандар зекеттин эсебине кирбейт. Т.а. булардан зекет берилбейт.

Өндүрүш мекемелеринен түшкөн кирешенин жана андагы иштетиле элек каражаттын 2.5 пайызы зекет катары берилиши керек. Мисалы, бут кийим тигүүчү фабрикада бут кийим үчүн колдонулуучу каражаттар (м: тери), тигилген бут кийимдер жана алардан түшкөн киреше да зекетти эсептөө учурунда эске алынышы кажет.

Ж. МАЛ-ЖАНДЫКТАРДЫН ЗЕКЕТИ [105]

Кайсыл жаныбардан канчасы зекет үчүн бериле тургандыгы Азирети Пайгамбарыбыздын сүннөтү менен тастыкталган.

Азирети Пайгамбарыбыздын, сахабалардын учурунда кой, уй, төө жандыктарынан зекет алынган. Эчкилер кой түрүнө, буйволдор, топоздор уй түрүнө кирет.

Мал-жандыктардын зекетин алуу үчүн алар жарым жылдан ашык, б.а. алты айдан ашык убакыт жайытта багылышы керек. Жарым жылдан ашык акырда (короодо) кармалган мал-жандыктарды зекетке берүүгө болбойт. Эгер мал-жандыктар короодо сатуу үчүн багылып, киреше алып келип жатса, алардан түшкөн киреше акча иретинде нисап өлчөмүнө жетип бир жыл өтсө, анын 2.5 пайызы зекетке берилет.

Талаа жумуштары үчүн же мингич катары колдонулган мал-жандыктардын зекети берилбейт.

Мал-жандыктардын зекетин эсептөө учурунда зекет бериле турган учурдагы сан эске алынат.

Кой-эчкинин зекети 40 баштан башталат.

40-120 койдон бир жашар 1 кой,

121-200 койдон 2 кой,

200-399 койдон 3 кой,

400-500 койдон 4 кой зекетке бөлүнүп берилиши керек.

Уйдун зекети 30 баштан башталат.

30-40 уйдан эки жашар ургаачы же эркек 1 бодо мал

40-60 уйдан үч жашар ургаачы же эркек 1 бодо мал

60 уйлуу болгондо бир жашка толгон эки торпок берилет. Андан кийин ар 30 уй үчүн бир торпок, ар бир 40 уй үчүн эки жашка толгон 1 бодо мал зекетке берилет.

Төөнүн зекети 5 баштан башталат.

5-9 төөдөн бир кой,

10-14 төөдөн эки кой,

15-19 төөдөн үч кой зекет катары берилиши зарыл.

Жылкынын зекети [106]

Азирети Умар (Алла ага ыраазы болсун!) «үйүр-үйүр жылкысы бар адамдардан зекет алса болобу же жокпу» деген суроо менен кайрылган Абу Убайда бин алЖаррахка жылкылардын зекетин алып, кедей-кембагалдарга таркатышын буйруган.

Имам Азам Абу Ханифа менен шакирти Имам Зуфардын пикиринде, тукумун алуу жана аны белгилүү убакыттан кийин сатуу максатында эң азынан жарым жылдан ашык убакыт жайытта багылган жылкылардын зекети талап кылынат.

Бул эки аалымдын көз карашы боюнча, жылкылардын зекети баасынын 2.5 пайызы өлчөмүндө берилиши керек.

Мингич катары үй-талаа жумуштары үчүн колдонулган же жарым жылдан ашык акырда кармалган жылкылардын зекети берилбейт.

Жылкы менен соода жүргүзгөн адам жылкыларынын баасына жараша соода мүлкү сыяктуу зекет бериши керек. Бул жерде да зекет берүү үчүн жылкылардын баасы соода мүлкүндөгү белгиленген өлчөмгө жетиши керек.

З. ЖОГОРУДА БЕЛГИЛЕНГЕН МАЛ-ЖАНДЫКТАРДАН ТЫШКАРКЫ ЖАНДЫКТАРДЫН ЗЕКЕТИ

Бүгүнкү күнү акча табуу жана соода кылуу үчүн багылган жандыктар соода мүлкү сыяктуу зекетти талап кылышат. Алардын да баасы белгиленген өлчөмгө жеткенде 2.5 пайызы зекет иретинде берилиши кажет.

Тоок чарбасында тооктор эт-азык үчүн багылып сатылып жаткан болсо, чарбадагы бардык тооктордун баасы белгиленген нисап өлчөмүнө жетсе, анын 2.5 пайызы зекет катары берилет.

Тооктор эт-азык үчүн эмес, жумуртка үчүн гана багылып жаткан болсо, жумурткадан түшкөн кирешеден зекет талап кылынат.

Ал эми тооктор эт-азык үчүн да, жумурткасын сатуу үчүн да багылып жаткан болсо, эттен да, жумурткадан да түшкөн кирешелердин кошундусунан зекет берилиши керек.

Тоок чарбасынан тышкаркы чарбалар да ушул таризде зекетти талап кылат.

Соода-сатык үчүн багылган жаныбарлардын зекети санына эмес, баасына жараша берилет. Баасы шариятта белгиленген өлчөмгө жетсе, анын зекети 2.5 пайыз өлчөмүндө берилет.

И. КЕН БАЙЛЫКТАРДЫН ЗЕКЕТИ [107]

Имам Азам агымы боюнча, жер астынан чыгарылган кен байлыктардан катуу болуп эритүү жолу менен алынган алтын, күмүш, темир, жез сыяктуу металлдардын бештен бири зекетке берилиши керек. Ханбали агымы боюнча, катуу же суу түрүндө болсун, жер алдынан чыккан кен байлыкка киргендин баарынан зекет берүү зарыл. Бүгүнкү күнү ушул көз караш менен кадам шилтөө туура болот. Себеби Исламдыналгачкы жылдарында жер астынан алынган кен байлыктар өтө аз болгондуктан ошол доорлордо жашаган укукчу аалымдар тарабынан бул багытта ар түрдүү көз караштар айтылган. Асыресе : *«Силер үчүн жерден чыгарган нерселерибизден сарптагыла...»* (Бакара сүрөсү, 267) деген аят укукчу аалымдардын пикиринде, дан-эгиндердин зекетине далалат кылгандай эле жер астынан

алынган кен байлыктардын зекетине да далалат кылат. Бул багытта Азирети Мухаммад (*саллаллаху алейхи васаллам*) Пайгамбарыбыз: *«Рикязда 1/5 өлчөмүндө зекет бар»* (Бухари, Мусакат, 3, Зекет, 66) деген. «Рикяз» сөзү жер астынан чыккан ар түрдүү казына, кен байлыктын баарын ичине камтыйт.

Имам Азам боюнча, кен байлыктардан бештен бири (%20) зекетке берилет.

Калган үч агым боюнча, кен байлыктардын зекети 40тан бири, б.а. 2,5 пайыз өлчөмүндө берилет. Бирок бул жаатта Имам Азам агымындагы аалымдардын көз карашы дагы да бекем. Анткени алар кен байлыктарды жогорудагы хадистеги белгиленген өлчөмгө такашат. Кескин далилдер (Куран, сүннөт) менен белгиленген өлчөмдөргө караганыбызда, адамдын өз маңдай тери менен тапкан байлыктардан аз өлчөмдө, аз эмгек менен табияттан даяр тапкан байлыктардан көп өлчөмдө зекет талап кылынаарын байкайбыз.

Кен байлыктардын зекети үчүн арадан бир жылдын өтүшү кажет эмес.

К. ДАН-ЭГИНДЕРДИН ЗЕКЕТИ [108]

Өсүмдүктөрдүн зекети «үшүр» деп аталат.

Үшүр берүү үчүн жери бар адамдын балагатка жеткен, акыл-эси толук болушу шарт эмес. Ислам аалымдары, өсүмдүктөн алынган түшүмдүн 10 же 5 пайызы зекет иретинде берилиши керек деген пикирди бир ооздон кабылдашкан.

Имам Азамдын пикиринде, ар түрлүү эгиндин зекетин берүү керек.

Имам Азамдын көз карашында, бул жаатта өлчөм, тагыраак айтканда, белгилүү бир өлчөмгө жетүү деген шарт жок. Ошондой эле кээ бир аалымдардын пикиринде, 650 килограммдан аз түшүм алган адам үшүр бербесе да болот. Алар бул пикирди, ушул мааниде айтылган хадиске таянуу менен айтышкан.

Суу ташуу жолу менен сугарылган жерлерден алынган түшүмдүн 5 пайызы (1/20) үшүр катары берилиши керек. Ал эми жамгыр же арык аркылуу сугарылган жерлерден алынган түшүмдүн 10 пайызы (1/10) зекетке берилет.

Бүгүнкү күнү сугаруудан тышкары жерге жерсемирткич берүү, унаага кеткен май, жумушчулардын акысы сыяктуу маселелерден улам айрым аалымдар ушундай жол менен өстүрүлгөн эгинден түшкөн түшүмдүн 5 пайызы үшүр катары берилиши керек дешет.

Ошондой эле мөмө-жемиштердин зекети мөмө-жемиш толук жыйналгандан кийин, дан-эгиндердин зекети (үшүрү) түшүмү алынган чакта берилет.

Жерден түшүм алынган сайын үшүр берилиши керек. Жер ээси акыл-эсинен ажыраган же жаш бала болсо дагы анын талаасында өстүрүлгөн түшүмдүн зекети берилет. Муну анын муктаждыктарын моюндаган адам берет.

Жер ээси жерин кирегe (арендага) берсе, Имам Азамдын пикиринде, зекетти (үшүрдү) жер ээси, Имам Абу Юсуф жана Имам Мухаммеддин пикиринде, жерди кирегe алган адам бериши керек. Бул маселени жер ээси менен кирегe алган адамдын ортосунда түзүлгөн келишим боюнча да чечсе болот. Эмнеси болгон күндө да, өндүрүлгөн түшүмдүн үшүрү берилиши керек.

Жер ээси менен жер иштеткен адам өндүрүлгөн түшүмдү жарым-жарымынан бөлүшүүгө макулдашкан болсо, эки тарап тең өзүнө түшкөн үлүштүн зекетин бериши зарыл.

Л. БАЛДЫН ЗЕКЕТИ

Имам Азам агымы боюнча, балчелектен алынган балдын 10 пайызы зекет катары берилет. Бул пикир дан-эгиндердин үшүрүнө салыштырылган. Бал менен соода кылган адамдар соода мүлкүнүн зекети сыяктуу нисап өлчөмүнүн 2.5 пайызын зекет иретинде беришет.

VI. ЗЕКЕТ БЕРҮҮНҮН УЧУРУ

Алтын, күмүш, акча, соода мүлкү жана мал-жандыктардын зекети жылына бир жолу берилет. Бул жыл камарий (ай) жылы (355 күн) боюнча эсептелет.

Мөмө-жемиштин зекети толук жыйналгандан кийин, дан-эгиндердин зекети (үшүрү) түшүм алынган учурда берилет.

Имам Азам агымы боюнча, зекет берүү убагы келгенге чейин да зекет берсе болот.

VII. ЗЕКЕТ БЕРҮҮНҮН ТАРИЗИ

Зекетке берилчү мүлктөрдүн зекетин ошол мүлктүн өзүнөн да, акчалай да берсе болот. Бул жерде негизги максат кедей-кембагалдардын муктаждыктарын камсыз кылуу.

Шариятта белгиленген өлчөмгө жеткен мүлктүн зекетин алдын-ала, убагы келгенге (80 граммдык алтын өлчөмүндөгү мүлккө ээ болгон күндөн тартып 355 күн өткөнгө) чейин берсе болот.

Зекет бере турган адам бир кедейди үйүнө жашатуу аркылуу зекетин бере албайт. Ошону менен бирге үйдүн киресин төлөө учурунда ага акчалай жардам берүү менен зекетин бериши мүмкүн.

Зекетти зекет ала турган сегиз топко тең, же айрымдарына же бирөөсүнө гана (маселен, кедейлерге гана) берсе да болот. Мусулман эместерге зекет берилбейт. Аларга кайыр-садага берсе болот.

VIII. ЗЕКЕТ БЕРҮҮНҮН АДЕП-ТАРТИБИ

Мусулман адам зекетин Алланын ыраазылыгы үчүн өз каалоосу менен чын көңүлдөн ибадат кылуу ниети менен бериши керек. Анткени мусулман адам орундатып жаткан бул ибадаттын акыбетин акыретте ашыкчасы менен ала тургандыгын билет.

Зекет таза жана адал мүлктөн берилет. Акча иретинде эмес, ошол мүлктүн өзүнөн бериле турган болсо, жакшысына, эң азынан орточосуна көңүл буруу кажет. Аятта нарксыз, сапатсыз нерселердин жана адамдын алгысы келбеген нерселердин зекетке берилбеши керектиги буйурулган. (Бакара сүрөсү, 267).

Зекет алган адам өзүн ыңгайсыз сезе турган болсо, зекетти жашыруун түрдө берүү абзел.

Зекет берүү учурунда сөзсүз түрдө мунун зекет болгонун айтуу кажет эмес.

Зекетти өз учурунан кечиктирбей берүү керек. Адамдардын муктаждыктары өз учурунда камсыздалышын эстен чыгарбоо зарыл.

Зекет берүү жакын туугандардан башталышы керек. Эгер муктаж болсо биринчи кыз жана эркек бир тууганга, андан кийин калган кедей туугандарга жана башка кембагал адамдарга берилиши керек.

Адеп-ахлагынан, ыйбаалуулугунан улам муктаж болгондугун билгизбей жүргөн такыбаа адамдар изделиши керек. Мындай кембагал такыбаа адамдарга да зекет берүү зарыл.

Зекетти зекет берүүгө милдеттүү адам өз колу менен да, өзү ишенип тапшырган адам да берсе болот.

IX. ЗЕКЕТ КИМДЕРГЕ БЕРИЛЕТ? [109]

Зекет бериле турган адамдар Тооба сүрөсүнүн 60-аятында белгиленген. Аятта көрсөтүлгөн адамдар төмөнкүлөр:

1. Кедейлер: Имам Азамдын пикиринде, кедей адам деп кандайдыр биркирешеси болсо да, негизги муктаждыктарын камсыздай албаган жана нисап (80 гр. алтын) өлчөмүндөгү мүлккө ээ болбогон адам эсептелет.

2. Карып-мискиндер: Мискин эч бир мал-мүлкү жок адам дегенди түшүндүрөт. Кедейлер менен мискиндердин ортосунда эч кандай айырма жок дегендер болгондой эле, мискиндер кедейлерден да жарды дегендер да бар.

Имам Азам агымы боюнча, кедей-мискиндерге шариятта белгиленген өлчөмчөлүк (80 гр. алтын) зекет берсе болот. Калган агымдар боюнча, канча муктаж болсо, ошончо өлчөмдө берилет.

Имам Азам агымы боюнча, нисап өлчөмүндөгү мүлккө ээ адамга зекет берилбейт.

Иштөөгө кудуреттүү жана иштөө мүмкүнчүлүгү боло туруп, иштебей жүргөн адамга зекет берилбейт.

Иштесе да, кедей жана муктаж адамдарга зекет берилет.

3. Зекет топтоого милдеттүү адамдар: Азирети Пайгамбарыбыздын учурунда да, кийинки учурларда да дан-эгиндердин, мал-жандыктардын зекетин Ислам мамлекети тарабынан дайындалган адамдар топтошкон. Алардын акысы топтолгон зекеттен берилген.

4. Мукаллафа-и кулууб (көңүлүн Исламга жылытуу зарылчылыгы болгондор): Аятта айтылган төртүнчү топ Исламга болгон көз карашын, көңүлүн түздөө үчүн зекет берүүгө боло турган адамдар. Айрым өрнөктөрү төмөнкүлөр:

Исламды кабыл алганда башка адамдарга да үлгү жана үгүт боло турган белгилүү адамдар.

Исламга жаңы кирген адамдардын мусулманчылыкта туруктуу болуулары.

5. Кулдар: Исламдын алгачкы жылдары коомчулукта «кулчулук» кеңири кулач жайган болучу. Ошондуктан дин Ислам кулчулуктун жойулушу багытында олуттуу кадамдарды таштаган. Мына ошол кадамдардын бири катары зекеттен кулдардын азаттыкка чыгышы үчүн белгилүү өлчөмдүн бөлүнүшүн көрсөтө алабыз. Ал эми бүгүнкү күнү «кулчулук» жойулгандыктан зекет башка муктаж адамдарга берилет.

6. Карызы бар адамдар: Имам Азам аалымдарынын көз карашында, буга карызы бар жана карызын төлөгөндөн кийин негизги муктаждыктарына жете турганчалык мал-мүлкү калбаган адамдар кирет.

Карызы бар адамга карызынчалык өлчөмдө зекет берилет. Зекетти алган карызы бар адам карызын башка жолдор менен төлөсө, зекет кайтарылып алынат.

Карызы бар адамдарга зекет берүүнүн айрым бир шарттары бар:

Ал адам Карызга арак, кумар жана зина сыяктуу арам жолдор менен батпаган болушу керек.

Карызды төлөө учуру келген болушу керек.

Карыз адам акысынан болушу зарыл. Тагыраак айтканда, зекет жана каффарат карызы бар адамга зекет берилбейт. Кээ бир Ислам укукчулары буларга да зекет берсе болот дешкен.

7. Алла жолунда: Аяттагы «фии сабиилиллах» сөзү «Алла жолунда» дегенди туюнтат. Зекет мүлкүнөн Алла жолунда жихад кылгысы келсе да, материалдык мүмкүнчүлүгү жок адамдарга да берилет.

8. Жолдо калган адам: Имам Азам аалымдарынын пикиринде, буга жашаган жеринен алыс жакка сапарга чыгып, үйүнө кайтууга акчасы калбай калган адамдар кирет. Мындай адамдар бай болсо да, акчасы жанында жок болгондугу үчүн бул учурда муктаж абалда деп саналат.

X. ЗЕКЕТ КИМДЕРГЕ БЕРИЛБЕЙТ? [110]

1. Байлар: Имам Азам агымы боюнча, негизги муктаждыктарынан сырткары нисап өлчөмүндө мал-мүлккө ээ болгон адамдарга зекет берилбейт.

2. Өз ата-энеси, жубайы жана балдары: Мусулман бай адам өз ата-энесине, балдарына, неберелерине жана жубайына зекет бере албайт. Бул зекет түшүнүгүнө карама-каршы келет. Анткени алардын муктаждыктары ал адамдын мойнундагы милдет болуп саналат. Ансыз да зекет алардын муктаждыктары каржылангандан кийин берилет. Имам

Азамдын пикиринде бай аял күйөөсү кедей болсо да, ага зекет бере албайт. Ал эми Имам Абу Юсуф жана Имам Мухаммеддин көз карашы боюнча, бай аял кедей күйөөсүнө зекет берсе болот.

3. Мусулман эмес адамдар: Жаамы аалымдардын бүтүмүндө, мусулман эместерге зекеттен үлүш бөлүнбөйт. Мусулман өлкөлөрүндө жашаган башка диндин өкүлдөрүнө напил кайыр-садагалар берилет.

4. Азирети Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) Пайгамбарыбыздын туугандары: Пайгамбарыбыздын туугандарына зекет берилбей тургандыгы куттуу хадистер менен тастыкталган.

XI. БИТИР (фытыр) САДАГА [111]

Битир садага – бул орозо айт майрамына күбө болгон жана негизги муктаждыктарынан тышкары нисап өлчөмүндө мал-мүлккө ээ болгон адамдардын өздөрү үчүн да, карамагындагылар (балдары жана карамагындагы акыл-эсинен ажыраган адамдар) үчүн да бериши важип болгон садага.

Битир садаганы нисап өлчөмүндө мал-мүлккө ээ болгон адамдар өздөрү үчүн да, балдары жана неберелери жетим болсо алар үчүн да бериши керек. Булардан тышкаркы адамдар үчүн битир садагасын берүү милдеттүү болбосо да, (берүүгө) уруксат бар.

Белгилүү бир үзүр-себептен улам орозо кармай албай калган адам да битир садагасын берүүгө милдеттүү.

Битир садага орозо айттын биринчи күнү багымдат намазынын убагы кириши менен важип болот.

Битир садаганы Рамазан айынын башынан баштап бере берсе да болот.

Битир садага өз учурунда берилбесе да, жоопкерчилик, милдеттүүлүк түшпөйт.

Имам Азам агымы боюнча, битир садага акча иретинде берилиши абзел.

Битир садага ибадат болгондугу үчүн ниет кылуу менен берилиши зарыл. Битир катары бериле турган мүлктү бөлүү учурунда да, битирди берүү учурунда да ниет кылса болот.

Битир садага зекет берилген адамдарга берилет.

А. БИТИР САДАГА БЕРҮҮ КИМДЕРГЕ ПАРЗ?

Битир садага берүүгө милдеттүү болуу үчүн төмөнкү шарттар зарыл:

Мусулман болуу

Негизги муктаждыктардан тышкары 80 грамм алтынга тете мал-мүлккө ээ болуу.

Эгер балагатка жете элек бала же акыл-эсинен ажыраган адам белгиленген өлчөмдө мал мүлккө ээ болсо, алардын атынан да битир садага берилиши керек.

Битир берүүгө мал-мүлкү жеткен адам өзүнүн карамагындагы баласы, акыл-эсинен ажыраган адамдардын да битирин берүүгө милдеттүү. Имам Азам агымы боюнча, аялынын битир садагасын берүү зарыл эмес болсо да, үйбүлөдө аял-эркектин ортосунда мал-мүлк ажырымы болбосо, бардык мүлктү эркек башкарса, аялы үчүн да битир бериши керек.

Б. ӨЛЧӨМҮ

Хадистерде битир садага кургатылган курмадан, арпадан же мейизден 3 кг., буудайдан 1.5 кг. өлчөмүндө берилиши керектиги билдирилген. Бул ошол күндүн шарттарында адамдардын жашоо даражасына жараша белгиленген өлчөм. Бүгүнкү күнү ушул таризде эсептеп берүү менен бирге, битир садагасын бере турган адамдын өз үй-бүлөсүнөн бир адамдын орточо бир күндүк тамакашынын эсебин эсептеп, ошол өлчөмдө битир садага бериши дурус.

ТОГУЗУНЧУ БӨЛҮМ

АЖЫЛЫК

Ажылык – бул, Кааба жана анын айланасындагы куттуу деп эсептелген белгилүү жерлерге белгиленген учурда барып усул-эрежелерине ылайык зарыл ибадаттарды орундатуу. Ажылык учурунда орундалган ажылыкка таандык ибадаттар «манаасик» деп аталат.

Ажылык ибадаты күчү жеткен мусулмандарга парз болуп саналат. Анын парз болушу Куран, сүннөт жана ижма далилдери менен тастыкталган. Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Мүмкүнчүлүгү жеткендерге Алла (ыраазылыгы) үчүн Каабага ажылык кылуу милдети жүктөлдү»* (Аали Имран сүрөсү, 97).

Мүмкүнчүлүгү бар адамдын өмүрүндө бир жолу ажылык ибадатын орундатышы парз. Имам Азам жана Имам Абу Юсуфтун пикиринде, ажылыкка баруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон жылы ажылык ибадатын орундоо парз. Аны кийинкиге калтырган адам күнөөкөр болуп саналат.

Ажылык ибадаты өзгөчө мааниге ээ. Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллаху алейхи васаллам): «Алланын алдында кабылданган ажылыктын акыбети бейиш!»* (Муслим, Хаж, 37) деп буюрган.

Ажылык мусулман үчүн жер бетиндеги эң ыйык жердин зыяраты. Ар башка раса-улуттагы, жана ар башка аймактан келген адамдардын жалгыз Жараткан Алланын алдында бирдей деңгээлде, бирдей кийим менен кыяматтагы махшар майданындагыдай, бир жерге чогулгандагы ибадаты. Куттуу хадистерде да белгиленгендей [112], темирдин даты кандай кетсе, ажылык ибадаты да адамды күнөөлөрүнөн ошондой тазалайт.

Ажылык ар жылы мусулмандарды бир жерге топтойт. Биримдикти, ынтымак-ырашкерликти бекемдейт. Мусулмандардын бири-бири менен таанышып, байланыш-алака куруулары үчүн эң ийги мүмкүнчүлүк.

I. АЖЫЛЫК КИМДЕРГЕ ПАРЗ?

1-Ажылык акыл-эси жайында,

2Балагатка жеткен,

3Ажылыкка баруу мүмкүнчүлүгү бар ар бир мусулман баласы үчүн парз. Аалымдар «ажылыкка баруу мүмкүнчүлүгү» дегенди ажылыкка барууга каржылык жактан камсыз болуу деп түшүнүү абзел дешет.

Мына ушул шарттарга жооп берген адам ажылык ибадатын орундатууга милдеттүү болот.[113]

II. АЖЫЛЫК ИБАДАТЫН ОРУНДОО ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР

Жогоруда көрсөтүлгөн шарттарга кошумча ажылык ибадатын орундоонун дагы бир канча шарты бар. Ушул шарттарга жооп бербеген адам ажылыкка баралбаса, күнөөкөр болуп эсептелбейт. Ажылыкка баруу үчүн төмөнкү шарттар талап кылынат:

1. Денсоолуктун чың болушу: ден-соолугу начар, ажылык ибадатын орундоого күчү жетпеген адамга ажылык парз эмес. Маселен, буга сокур, ашкере алсыз адамдар, ажылык ибадатын орундатууга күчү жетпеген карыя адамдар кирет. Мындай адамдар ордуна өкүл жиберип-жибербеши жаатында аалымдардын ортосунда эки ача пикир бар. Абу Ханифа Имам Азам менен Имам Малик мындай адамдарга ден-соолугу болбогондугу үчүн ордуна бирөөнү өкүл катары жиберүүнүн кажети жок дешсе, Имам Азамдын окуучулары Абу Юсуф менен Имам Мухаммед ал адам ордуна бирөөнү өкүл катары ажылыкка жибериши керек, дешет.

2. Жол коопсуздугу: жол коопсуздугу болбогон адамга ажылыкка баруу парз эмес.

3. Тоскоолдук: түрмөдө болуу же чет өлкөгө чыгуу укугунун берилбеши сыяктуу тоскоолдуктар ажылыкка барбай калуу үчүн себеп боло алат.

4.Аялдар үчүн буларга кошумча дагы бир шарт бар: жанында күйөөсү же өзүнө нике түшпөй турган адамдын (бир тууган агаиниси ж.б) болушу.

1. Ошондой эле күйөөсү менен ажырашкан соң же күйөөсү көз жумгандан кийинки белгиленген мөөнөттү (идда) күтүп жаткан (ажылыкка барууга акчасы бар) аял киши үчүн ажылык ибадатын орундатуу парз болбойт.

III. АЖЫЛЫКТЫН ПАРЗДАРЫ

Имам Азам агымы боюнча, ажылыктын үч парзы бар:[114]

А. Ихрамга кирүү,

Б. Каабаны таваф кылуу (зыярат тавафы)

В. Арафатта вакфа (туруу).

Бул жерде ихрамга кирүү ажылыктын толук болушунун шарты, ал эми вакфа жана Каабаны таваф кылуу ажылыктын рукундары болуп эсептелет.

Береги парздарды **белгиленген жерлерде, белгилүү учурларда** орундоо кажет.

А. ИХРАМГА КИРҮҮ [115]

Ихрам – бул, ажылык жана умра кылууга ниет кылган адам үчүн жөн учурларда мубах болгон (күнөө эмес) айрым бир кыймыл-аракеттерге тыйуу салынышы.

1. Ихрамга кирүү жерлери:

Мекке шаарынын тургундарынан тышкары ажылык же умра үчүн келген адамдардын ихрамга кирүү жерлери «микат» деп айтылат. Бул жерлерден ихрамсыз өтүүгө болбойт. Болбосо кайрадан микатка кайтып ихрамга кирүү керек. Эгер микатка кайтпай туруп ихрамга кирсе, курманчылык чалуу зарылчылыгы туулат. Ошону менен бирге бул жерлерге жете электе да ихрамга кирсе болот.

Кааба жана аны курчап турган мечит «Масжидул-Харам» деп айтылат.

Ошондой эле Мекке шаарынын белгиленген «Харам аймагы» бар. Харам аймагы менен микат жерлеринин ортосу «хилл» аймагы деп аталат

Харам аймагында жашаган адамдар «меккий» делип, алар ажылык ибадатын орундоо үчүн үйлөрүнөн же харам аймагынын кайсыдыр бир жеринен ихрамга киришет. Бул аймакта жашагандар умра кылуу үчүн «хилл» аймагына чыгуулары зарыл.

Сырттан келгендер биринчи умра же ажылыгынан кийин экинчи жолу умра үчүн кайрадан ихрамга киргиси келсе, «хилл» аймагына чыгышы керек.

Сырттан келгендер алгач умра кылып, андан кийин ажылык үчүн харам аймагында ихрамга кирет.

Хилл аймагында жашагандар дагы ушул аймактан ихрамга киришет.

Ажылык жана умра үчүн сырттан келгендер келген жагына жараша «микат» чектеринен «хилл» аймагына өтпөй ихрамга кирүүлөрү керек. Микаттан ихрамсыз өтүп кетпөөлөрү кажет. Микат жерлери төмөнкүчө; Зулхулайфа, Затуль-ырк, Карнул-маназил, Яламлам. Сырттан келгендер ушул жерлерден ихрамга киришет.

2. Ихрамдын рукундары:

Ирамга ниет кылып, талбия айтуу менен кирүү керек. Бул жерде эскерте кетчү жагдай, ниет кылбай, же ниет кылса да, талбия айтпай же талбия айтса да, ниет кылбай ихрамга кирүү жараксыз болуп саналат.

а. Ниет: Ниет Жалгыз Жараткан Аллага гана ибадат кылуу үчүн Кааба жана анын айланасындагы ыйык жерлерди зыярат кылууга коюлат. Ошондой эле ниетти же ажылык үчүн, же умра үчүн койуу керек.

б. Талбия айтуу: Ихрамга баштоо учурунда талбия айтуу кажет. Талбия төмөнкүчө айтылат: *«Лаббайк, Аллахумма лаббайк. Лаббайка лаа шариика лака лаббайк. Иннал хамда ванниимата лака вал-мулк, лаа шариика лак»*. Ихрамга кирүү учурунда муну бир жолу айтуу парз болуп саналат. Ал эми кайталап туруу сүннөт. Шайтанга таш ыргыта баштаганда талбия айтуу токтойт.

3. Ихрамдын важиптери:

а. Микатка, б.а. ихрамга кирүү жерлеринен ихрамсыз өтпөө. Эгер ким микаттан ихрамсыз өтүп, ажылык же умранын парздарынан бирин аткара баштаса, анын жазасы бар. Ал эми ажылык же умра ибадатын баштаганга чейин кайра артка кайтып, микаттан ихрамга кирсе жазанын кажети жок.

б. Тыйуу салынган нерселерден этият болуу. Ихрамга кирген адам үчүн айрым бир тыйуу салынган иштер бар. Мына ушул иштерден оолак болуу ихрамдын важиптерине кирет. Эгер ихрамга кирген адам бул иштердин бирин жасаса, жаза зарылчылыгы туулат.

4. Ихрамдын сүннөттөрү:

а. Ихрамга киргенге чейин тырмактарды алуу, колтук жана төмөнкү кылдарды алуу

б. Жуунуп-тазалануу үчүн гусул алуу. в. Ниет кылганга чейин атыр (миск) себинүү. г. Эркек адамдын «изар» жана «рида» деген эки кездемеге оронушу

д. Макирөө убагы болбосо, эки ирекет намаз окуу. ж. Ихрам учурунда мүмкүндүк болгон сайын талбия айтуу. з. Ихрамга ажылык үчүн ажылык айлары башталгандан кийин кирүү.

5. Ихрам учурунда тыйуу салынган жагдайлар

Ихрамга кирген адам үчүн тыйуу салынган өзүнчө жагдайлар бар. Булардын бир бөлүгү денеге, экинчи бөлүгү кийимге, үчүнчүсү кыймыл-аракетке, төртүнчүсү харам аймагына байланыштуу.

а. Денеге байланышкан жагдайлар:

Чач, сакал-мурут алуу. Денеден бир кыл алуу же жулуу Тырмак алуу.

Жасануу максаты менен сакал-мурутка май сүрүү, чачка гел сүрүү, аял кишинин лак, помада колдонушу. Денеге жана ихрам кийимине атыр (миск) себүү, парфюм кошулган жыты бар самын колдонуу.

б. Кийимге байланышкан жагдайлар:

Аял кишилер ихрам учурунда шариятта көрсөтүлгөн кадимки кийимдерин кийишет. Бул учурда аял кишилер жүзүн жабууга болбойт.

Эркек адамдардын тигилген кийим кийүүлөрү болбойт.

Эркектер башын, жүзүн жабууга, топу, селде кийүүгө болбойт.

Эркек адамдар мээлей, байпак жана томукту жаап турган бут кийим кийүүгө да болбойт.

в. Кыймыл-аракетке байланышкан жагдайлар:

Жыныстык катнашта болуу

Өбүшүү, делебени козгой турган иш кылуу.

Делебени козгоиб турган сөздөрдү сүиб лөө

Аңчылык: Ихрам учурунда харам аймагында болсо да, болбосо да эти желип-желбеген ар түрдүү жаныбарларга аңчылык кылуу, же аңчыга жол көрсөтүү, жардам берүү.

Күнөө иштер: Шариятта күнөө деп эсептелген иштерди жасоого тыйуу салынат.

Жидал: бирөө менен талашып-тартышуу, урушуу.

г. Харам аймагына байланышкан жагдайлар:

Харам аймагында аңчылык кылууга, өсүмдүктөргө зыян келтирүүгө, жулууга тыйуу салынат. Бул ихрамга кирген адамга да, кирбеген адамга да таандык өкүм.

б. Ихрамга кирген адам үчүн тыйуу салынбаган айрым жагдайлар:

Жуунуу, парфюм кошулбаган жытсыз самын колдонуу Тишти тиш пастасы менен жуу Тиш жулдуруу, кан алдыруу, укол алуу Сынып калган тырмакты алуу, ден-соолукка зыяндуу кылды алуу Ихрам кездемелерин алмаштыруу, жуу

Билерик, шакек, кол саат тагынуу Кур тагынуу, ийинге сумка асынуу Тигиши бар кийимди кийбестен ийинге өткөрүү Кол чатыр (зонт) колдонуу Бети-башты жаппоо шарты менен одеяло сыяктуу нерселерди колдонуу

Б. АРАФАТТА ТУРУУ (вакфа)

Жогоруда белгиленгендей, ажылык парздарынын экөөсү рукун. Алар Арафатта вакфа жана Каабаны таваф кылуу. Ажылык ибадаты буларсыз болбойт.

«Вакфа» сөзү белгилүү убакыт аралыгында туруу, күтүү дегенди туюнтат.

Ажылыктын рукуну болгон вакфа Арафат аймагында орундалат. Бул аймак Меккенин түштүк-чыгышында жайгашкан. Мекке тарабындагы чеги Урана чөлкөмү болуп саналат. Урана Арафат аймагына кирбейт. Демек, бул аймакта «вакфа» рукуну орундалбайт.

Вакфанын убагы зулхижжа айынын 9 (тогузу) күнү бешим намазынын убагы киргенден баштап, эртеси айттын биринчи күнү багымдат намазынын кирүү убагына чейин уланат. Мына ушул учур аралыгында Арафат аймагында бир саам болсо да турган адам «вакфа»ны орундаткан болот.

Имам Азам агымы боюнча, арапа күнү күндүзү вакфага турган адам эч бир себепсиз күн батканга чейин бул жерден чыкпашы керек. Себепсиз чыккан адам күн батканга чейин кайра кайтып келиши зарыл. Болбосо, анын жазасы талап кылынат.

Белгиленген учур аралыгында вакфаны орундата албаган адамдын ажылыгы жараксыз болуп саналат. Мындай учурда кийинки жылы кайра ажылык ибадатын орундоого туура келет.

В. КААБАНЫ ТАВАФ КЫЛУУ (Зыярат тавафы) [116]

Таваф – бул, хажаруль-асвад (караташ) турган бурчтан баштап Каабаны жети жолу айлануу. Мына ушул жети жолу айлануунун ар бири «шавт» делет.

Зыярат тавафы Арафаттагы вакфадан кийин аткарылчу алгачкы таваф болуп саналат. Кайсы ниет менен болсо да, Арафат вакфасынан кийин аткарылган таваф зыярат тавафынын ордуна өтөт.

Зыярат тавафы – парз өкүмүндөгү амал. Орундалбаса ажылык жараксыз болуп калат. Ошону менен бирге мунун өзгөчө учуру бар. Арафатта турган (вакфа кылган) адам зыярат тавафын аткара албастан көз жумса, көз жумаар алдында ажылыгын бирөөгө тапшырса, милдетин алган адам анын атынан уй же төө курмандыкка чалса, ажылыгы толукталган болот.

1. Зыярат тавафынын толук орундалышы үчүн зарыл шарттар

а. Өз учурунда орундалышы:

Ажылыктагы парз болгон тавафтын убагы Имам Азамдын пикиринде, айттын алгачкы күнү багымдат намазынын убагы киргенден тарта айттын үчүнчү күнү күн батканга чейин уланат. Кийинкиге калтырылса жаза иретинде бир кой курманчылык кылуу керек. Имам Абу Юсуф менен Имам Мухаммеддин пикиринде, зыярат тавафын айттын алгачкы үч күнү орундоо сүннөт болуп, убагынан кечеңдетилсе, эч нерсенин кереги жок. Ошону менен бирге бул тавафты айттын биринчи күнү орундоо дурус.

б. Ниет: Ибадаттар ниет менен толук болгондугу үчүн Каабаны айлануунун алдында таваф кылууга ниет койуу керек.

в. Тавафты Масжид-и Харамдын ичинде аткаруу.

г. Имам Азам агымы боюнча, Каабаны эң азынан төрт жолу айлануу шарт. Калган үч «шавт» (айлануу) орундалбаса, ар бири үчүн өз-өзүнчө жаза зарылчылыгы туулат. Ханафи (Имам Азам) аалымдарынын пикиринде, тавафтын алгачкы 4 шавты парз, калган үчү важип болуп саналат.

2. Тавафтын важиптери:

а. Дааратуу болуу: Таваф учурунда даарат бузулса, даарат алып келип калган шавттар толукталышы керек.

б. Авраттын жабык болушу: Таваф учурунда аврат жерлер жабык болушу кажет. Аврат деп эсептелген жерлердин төрттөн бири же андан ашыкча жери ачылса, жаза талап кылынат.

в. Каабаны сол ийинге келген калыпта таваф кылуу г. Тавафты хажарул-асваддын тушунан баштоо д. Тавафты «хатим» делген жердин сыртынан аткаруу ж. Каабаны жети жолу айлануу

з. Алты саны аман-соо адамдар үчүн тавафты басып аткаруу. Карылык, оору сыяктуу себептерден улам кол унаа (коляска) колдонулса болот.

и. Тавафтан кийин эки ирекет намаз окуу.

3. Тавафтын сүннөттөрү:

Нажасаттан тазалануу: денеде, кийимде ыпластык болбошу керек.

Тавафты баштап жатканда жана ар бир айланууда *«хажарул-асвад»*ка салам берүү. Хажарул-асвадка салам берүүнүн таризи төмөнкүчө: Мүмкүн болсо *«Бисмиллахи Аллаху Акбар!»* деп «хажаруласвадды» өбүү. Мүмкүнчүлүк болбосо, алыстан колду хажарул-асвад тарапка жаңсап *«Аллаху Акбар!»* деп салам берүү.

Тавафты баштоо үчүн «хажарул-асвадка» «рукунул-йамани» тарабынан келүү

Артынан саай аткарыла турган тавафтарда эркектер үчүн алгачкы үч шавтта «рамал» тактап айтканда, кыска кадамдер менен ылдам, бойкөтөргөнсүп басуу.

«Рамал» аткарылган тавафтарда эркектер оң ийинин ачык таштап, кездемени сол ийинине өткөзгөн калыбында болуу (Изтибаа).

Тавафты эс албай орундатуу.

Эркектердин мүмкүн болушунча Каабага жакын айланаулары. Аял кишилердин агылган кымкуут (көп) элден алыс болуулары.

4. Таваф кылуунун таризи:

Алгач таваф кылууга ниет кылынат. Бул таваф зыярат тавафы же напил таваф болушу мүмкүн. Мүмкүн болсо «рукунул-йамани» тарабынан Хажарул-асваддын тушуна келип, такбир жана тахлил айтып хажарул-асвадка салам берүү менен (жогоруда салам берүүнүн таризи жөнүндө маалымат берилди) таваф башталат. Айлануу учурунда да «рукунул йамани» жана «хажарул-асвадка» салам берилет. Мына ушул тариздe жети жолу Каабаны айланган соң таваф орундалган болот. Тавафтан кийин мүмкүн болсо «макамы Ибрахим»дин аркасына, ал жерде орун жок болсо, ылайыктуу бир жерге туруп таваф намазы окулат. Таваф намазын окубай туруп удаама-удаа таваф кылуу макирөө болуп саналат. Таваф намазын Макамы Ибрахимдин аркасына туруп окуу мустахап.[117]

5. Тавафтын түрлөрү:

Кудум тавафы: Меккеге четтен келген адамдардын саламдашуу (учурашуу) тавафы. Саламдашуу тавафы сүннөт болуп эсептелет.

Зыярат тавафы: Бул ажылыктын парзы.

Вадаа (коштошуу) тавафы: Меккелик эмес ажылардын Меккеден кайтаар алдында аткарган тавафы. Бул таваф важип өкүмүндө болуп, Мекке менен коштошуу үчүн орундалат.

Тахиййатул-масжид тавафы: Каабага келген сайын орундалган таваф. Бул мустахап болуп саналат. Эгер парз намаз окулуп жатса, жамаатка кошулуу керек. Бул Каабага салам берүүнүн ордуна өтөт.

-Татавву/напил таваф: Парз жана важип тавафтардан сырткары орундалган таваф.

Назир тавафы: Таваф кылууга убада берген адам убадасын аткарышы кажет. Назир тавафын орундатуу важип болуп эсептелет.

IV. АЖЫЛЫКТЫН ТОЛУК БОЛУШУ ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР

Жогоруда белгиленгендей, ажылыктын рукуну – бул Арафатта туруу жана зыярат тавафы.

Ошону менен бирге ажылыктын сахих (толук) болушу үчүн төмөнкүчө төрт шарт бар:

1. Мусулман болуу, 2. Ихрамга кирүү, 3. Ажылык ибадатын белгиленген учурда орундоо, 4. Ажылык ибадатын белгиленген жерлерде аткаруу.

А. МУСУЛМАН БОЛУУ: мусулман эмес адамдын ажылык ибадатын аткарышы менен ажылык орундалбайт.

Б. БЕЛГИЛЕНГЕН УБАКЫТ: ажылыкта аткарылчу ибадаттарды белгиленген учурларында аткаруу кажет. Маселен, Арафатта зулхижжа айынын тогузунчу күнү чак түштөн кийин туруу сыяктуу.

В. БЕЛГИЛЕНГЕН ЖЕРЛЕР: Ажылыкта орундалчу ибадаттардын толук жарактуу болушу үчүн белгиленген жерлерде аткарылышы зарыл. Тавафты Каабанын айланасында аткаруу сыңары.

Г. ИХРАМГА КИРҮҮ.

V АЖЫЛЫКТЫН ВАЖИПТЕРИ

Ажылыктын важиптери төмөнкүлөр: Саай, Муздалифада вакфа (туруу), шайтанга таш ыргытуу, чач алдыруу, Вадаа (коштошуу) тавафы.[118]

А. СААЙ [119]

Саай – бул Сафа жана Марва дөңсөлөрүнүн ортосунда барып келүү. Сафадан Марвага төрт жолу, Марвадан Сафага үч жолу баруу. Саай Сафа дөңсөсүнөн башталып, Марва дөңсөсүнөн бүтөт. Эки дөңсөнүн ортосу болжол менен 350 метр аралыкты түзөт.

Имам Азам агымы боюнча, саай важип, калган үч агым боюнча, парз/ ажылыктын рукуну болуп саналат.

Ажылыкта да, умрада да саай бир жолудан орундалат. Анткени саайдын напили болбойт.

1. Саайдын сахих (толук) болушунун шарттары:

Саайды ихрамга киргенден кийин орундоо. Саайды ихрамдан чыккандан кийин да орундаса болот.

Саайды ажылык айларында орундоо.

Саайды тавафтан кийин аткаруу.

Саайда эң аз төрт жолу баруу. Калган үчөөнү аткарбаса, жаза талап кылынат.

Саайды Сафа дөңсөсүнөн баштоо. Марвадан башталса, алгачкы баруу жараксыз болуп эсептелет.

2. Саайдын важиптери:

Саайды бейтап (оору), кары жана майып эмес адамдардын жөө аткарышы. Сафадан Марвага төрт жолу, Марвадан Сафага үч жолу баруу.

3. Сааиыдын сүннөттөрү:

Тавафтан кииб ин таваф намазын окуп бүтөөр замат сааиб ды баштоо.

Саайды аткарууга чейин «хажарул-асвадка» салам берүү.

Даарат менен орундоо

Нажасаттан оолак болуу, башкача айтканда, ыпластыктын денеде да, кийимде да болбошу

Саайды тыным албастан орундатуу.

Эркек адамдардын жашыл түстөгү устундар ортосунда бой көтөргөн таризде ылдам басуулары

Саай учурунда такбир, тахлил, зикир айтуу. Ниет кылуу Ажылыкта саайды зыярат тавафынан (парз болгон тавафтан) кийин аткаруу Умрада саайды умра тавафынан кийин ихрамдан чыкканга чейин аткаруу.

Б. МУЗДАЛИФАДА ТУРУУ

Муздалифа – Арафат менен Минанын ортосунда, харам аймагында жайгашкан жер. Ажылар үчүн арапа күнү түнү бою ушул жерде болуу – сүннөт, ал эми вакфа кылуу (белгилүү мөөнөт аралыгында туруу) – важип.

Арапа күнү Муздалифада түнөп, багымдат намазынан кийин тасбих, тахлил, зикир жана дуба менен алек болуу керек. Жерге жарык түшкөн соң күн чыкканга чейин ал жерден Минага бет алуу – сүннөт.

1. Муздалифа вакфасынын толук болушу үчүн зарыл шарттар:

Ажылык үчүн ихрамга кирүү Арафатта туруу Муздалифа аймагынын ичинде болуу

Убагында аткаруу. Муздалифа вакфасынын убагы Имам Азам агымы боюнча, айттын биринчи күнү жерге жарык түшө баштаган учурдан баштап күн чыкканга чейин уланат. Башкача айтканда, айттын биринчи күнкү багымдат намазынын убагы. Ушул учур аралыгында Муздалифада белгилүү мөөнөт туруу жетиштүү.

2. Муздалифада шам жана куптан намаздарын бирге окуу

Ажылар Арафатта турган соң Муздалифада шам жана куптан намаздарын куптан намазынын убагында бириктирип окушат.

Шам жана куптан намаздарын Муздалифада бириктирип окуу Имам Азам агымы боюнча, важип болуп саналат.

Шам жана куптан намаздары бир азан, бир каамат менен окулат. Ортолорундагы сүннөт намаздары окулбайт. Куптандан соң акыркы эки ирекет сүннөт жана витир намаздары гана окулат.

Куптан намазынын (убагы) чыгышына али убакыт көп болсо, бул намаздар жолдон окулбайт. Эгер жолдон окуп, куптан намазынын убагы чыкканга чейин Муздалифага жетишсе, Имам Азамдын пикиринде, бул намаздарды (шам жана куптан намаздарын) кайрадан окуу керек.

В. ШАЙТАНДЫ ТАШ БАРАҢГА АЛУУ [120]

Ажылыктын важиптеринен бири – шайтанды таш бараңга алуу. Таш бараңга алуу – бул, айт күндөрү Мина делген жердеги кичи, орто жана Акаба жамраларына ажылардын белгилүү санда таш ыргытуулары. Таш ыргытуу учурунда *«Бисмиллахи Аллаху акбар!»* деп айтылат.

Айттын биринчи күнү: Акаба жамрасына гана жети таш ыргытылат. Муну айттын биринчи күнү багымдат намазынын убагы киргенден тарта эртеси күнү ошол убакка чейин орундатса болот. Алгачкы күнү күндүн ар кайсы учурунда таш ыргытууга уруксат болсо да, кечкисин таш ыргытуу макирөө болуп саналат.

Айттын экинчи күнү: Кичи жамрадан баштап, кезеги менен үч жамрага жетиден таш ыргытылат.

Айттын үчүнчү күнү: бул күнү да кичи жамрадан баштап кезеги менен үч жамрага жетиден таш ыргытылат. Айттын экинчи жана үчүнчү күндөрү таш чак түштөн кийин (б.а. бешим намазынын убагы киргенден кийин) ыргытылат. Ага чейин ыргытылса, ал жараксыз болуп эсептелет.

Айттын төртүнчү күнү: Бул күнү багымдат намазынын убагы киргенге чейин Мина аймагынан чыгып кеткендер үчүн таш ыргытуулары кажет эмес. Ал эми Минада болгондор аталган жамраларга дагы жетиден таш ыргытышат. Имам Азамдын пикиринде, айттын төртүнчү күнү таш ыргытуу убагы багымдат намазынын убагы киргенден башталат. Бирок күн чыкканга чейин ыргытуу макирөө. Айттын төртүнчү күнү күндүн батышы менен таш ыргытуу убагы да аяктаган болот.

Ошентип, айттын төрт күнү тең таш ыргыткандар 70, ал эми үч күнү ыргыткандар 49 таш ыргыткан болушат.

1. Шайтанга таш ыргытуунун сахих болушу үчүн зарыл шарттар

Ташты «жамра» делген таш ыргытылчу жерлерге ыргытуу керек. Ташты ыргытпай таштоо, бут менен же бир курал (мисалы, рагатка) менен ыргытуу жараксыз болуп эсептелет.

Ыргытылган нерсе, Имам Азам агымы боюнча, таш же баткактын кургак топтому болушу керек. Жыгач, металл сыяктуу нерселер менен бул ырасым орундалбайт.

Таштарды бир-бирден ыргытуу керек. Баарысын бир ыргыткан адам бир таш ыргыткан болот.

Ташты жамранын ичине ыргытуу керек.

Таш ыргытылган жерге жетиши керек.

Күчү жеткендер ташты өздөрү ыргытышы керек. Ал эми бейтап (ооруган) адамдар өкүлдөрүнө ыргыттырса болот. Өйдө туруп намаз окуй албагандар даөкүлдөрүнө ыргыттыра алат. Айттын төртүнчү күнү ташты ыргыта алгандар (өз ордуларына) өкүл дайындай алышпайт. Өкүл болгон адамдар алгач өз таштарын, андан соң өкүлдүгүн алган адамдардын таштарын ыргытышы керек.

2. Шайтанга таш ыргытуунун сүннөттөрү:

Жети ташты удаама-удаа ыргытуу

Ар бир ташты ыргытуу учурунда «Бисмиллахи Аллаху акбар!» деп айтуу

Ташты 3-5 метр аралыкта туруп ыргытуу.

Жамраларга кезеги менен таш ыргытуу,

Ыргытылган таштын (болжол менен) бир даана буурчактай болушу

Кичи жана орто жамрага таш ыргыткан соң дуба кылуу.

Акаба жамрасына таш ыргытуу учурунда Меккени солго, Минаны оң тарапка алуу.

3. Таш ыргытуудагы макирөөлөр

Жамрада топтолгон таштардан алып ыргытуу Чоң таш ыргытуу Ыплас (нажасат) таш ыргытуу Бир жамрага бир күндө жетиден ашыкча таш ыргытуу. Ташты жамраларга кезеги менен эмес, каалаганынан баштап ыргытуу.

4. Таш ыргытуунун таризи

Таш ыргытылчу жерге барганга чейин Муздалифадан же жолдон ылайыктуу таштарды топтоп алуу керек. Шайтанга таш ыргытуу учурунда «Бисмиллахи Аллаху акбар, рагман лиш-шайтоони ва хизбих» деп айылат. Ыргытылган таш жамрага жетпей калса, же алыс кетсе, кайрадан ыргытуу зарыл.

5. Ташты өз убагында ыргытуу

Ташты өз убагында ыргытуу – важип. Эгер өз убагында ыргытылбаса, айттын төртүнчү күнү күн батканга чейин каза иретинде ыргытууга болот.

Имам Азамдын пикиринде, таш өз убагында ыргытылбаса, анүчүн жаза талап кылынат. Имам Абу Юсуф менен Имам Мухаммеддин көз карашында, мындай учурда жазанын кереги жок.

Г. ШҮГҮР КУРМАНЧЫЛЫГЫ

Таматту же Кыран ажылыгын аткаргандар ихрамдан чыкканга чейин шүгүр курманчылыгы үчүн мал сойуулары – важип болуп саналат. Ажылыкта союлган шүгүр курманчылыгы да, жаза курманчылыгы да жалпысынан «хадий курманчылыгы» деп аталат.

Бул курмандыктар да жөн учурдагы курмандыктардын шарттарын талап кылат. Кой жана эчки түрүндөгү мал арап тилинде «дам», уй жана төө түрүндөгүлөр «бадана» деп айтылат. Хадий курманчылыгы тууралуу төмөндө маалымат берилмекчи.

Курманчылык кылууга мүмкүнчүлүгү жоктор Меккеде үч күн, үйүнө келгенден кийин жети күн орозо кармашы керек.

Д. ЧАЧ АЛДЫРУУ [121]

-Айттын биринчи күнү алгач Акаба жамрасына таш ыргытылган соң курманчылыкка мал союлат. Андан кийин чач алынат. Мына ушул кезекти бузбоо – важип. Чачты айттын алгачкы үч күнүнүн биринде алдырса да болот.

Умра кылган адам саайды орундаткан соң чач алдырышы керек.

Чач алдыруу менен ихрамдан чыккан болот. Бул учурда жыныстык катнаштан сырткары ихрамдагы тыйуу салынган өзгөчө жагдайлар аяктайт. Имам Азам агымы боюнча, зыярат тавафы орундалган соң жыныстык катнашка уруксат берилет.

Имам Азам агымы боюнча, баштын төрттөн бириндеги чачты алуу – важип. Эгер баштын төрттөн биринде гана чач болсо, баары алынышы кажет.

Чачты толук алдыруу – сүннөт.

Аял кишилер чачынын төрттөн биринин учунан кыскартышат. Аялдар үчүн чачын түбүнөн алдыруу макирөө болуп эсептелет.

Ажылык учурунда айттын биринчи күнү багымдат убагынын кириши менен чач алдыруунун убагы башталып, айттын үчүнчү күнү күн батканга чейин уланат. Мына ушул учур аралыгында чач алдыруу – важип. Бул Абу Ханифанын (Имам Азам) пикири. Имам Абу Юсуф менен Имам Мухаммеддин пикиринде, айттын алгачкы үч күнү чач алдыруу сүннөт.

Имам Азамдын көз карашында, ихрамдан чыгуу үчүн чачты харам аймагында алдыруу важип. Харам аймагынан башка жерде чач алдыруу өзүнчө жаза талап кылат.

Чач алдыруу убагы келген адам ихрамдан чыкканга чейин өзүнүкүн өзү да, бирөөнүкүн да алса болот. Асыресе, чач алдырбастан ихрамдан чыгууга болбогондуктан ихрамдагы тыйуулар чач алдырганга чейин улана берет.

Ж. КОШТОШУУ ТАВАФЫ

Сырттан келген ажылардын Меккеден кайтаар алдында аткаруулары зарыл эң акыркы таваф «коштошуу тавафы» деп аталат.

Коштошуу тавафы сырттан келген ажылар үчүн важип болуп саналат. Эскертке кетчү жагдай, бул учурда этек кири жана нифас абалындагы аял кишилер үчүн важип эмес.

Коштошуу тавафы зыярат тавафынан кийин орундалат.

Коштошуу тавафын аткарбай туруп Меккеден чыгып кеткен адам али «микат» аймагынан чыга элек болсо, артка кайтып коштошуу тавафын орундашы кажет (важип). Ал эми микат аймагынан да чыгып кеткен болсо, жаза талап кылынат. Ошондой эле микаттан

чыккан соң умра ибадатын аткаруу үчүн кайра артка кайткан адам коштошуу тавафы орундатса, жаза талап кылынбайт.

Парз болгон тавафтан соң орундалган таваф коштошуу тавафтын ордуна өтөт. Тагыраак айтканда, парз тавафтан кийин аткарылган таваф коштошуу тавафы деп эсептелет.

VI АЖЫЛЫКТЫН СҮННӨТТӨРҮ [122]

Ажылыкта парз-важиптерден сырткары орундалган ибадаттар ажылыктын сүннөттөрү болуп эсептелет. Сүннөттөрү менен кошо аткарылган ажылык сооптуу да, берекелүү да болот. Ажылыкта орундалган ибадаттарга байланыштуу да, өзүнчө да сүннөттөр бар.

А. КУДУМ ТАВАФЫ

Кудум тавафы – Меккеге келүү тавафы. Ифрад жана Кыран ажылыгын аткара турган адамдын

Меккеге келээр замат кудум тавафын орундашы сүннөт. Бул тавафтан кийин саай аткарыла турган болсо тавафта «рамал» жана «изтиба» да кылынат.

Харам жана хилл аймактарында жашагандар үчүн, ошондой эле таматту ажылыгын аткара тургандар, ажылыкка келгенде Меккеге барбай туруп Арафатта вакфа кылгандар жана этек кири же нифас абалдарынан улам Арафат вакфасынан мурун таваф кылалбаган аялдар үчүн бул тавафты аткаруунун кажети жок.

Б. КУТПАЛАР

Ажылыкта сүннөт иретинде үч кутпа окулат:

Биринчиси, Зулхижжа айынын 7-күнү Харам-ы Шарифте (Каабада) бешим намазына чейин,

Экинчиси, Арапа күнү Намира мечитинде бешим жана асыр намаздарын бириктирип окуур алдында,

Үчүнчү кутпа, айттын экинчи күнү бешим намазынан мурун Хайф мечитинде окулат.

В. МУЗДАЛИФАДА ТҮН КЕЧИРҮҮ

Зулхижжанын 8-күнү (арапа күнүнөн мурунку күн) «таврия» күнү деп айтылат. Таврия күнү күн чыккан соң Меккеден Минага баруу, ал күнү бешим намазынан баштап эртеси багымдат намазына чейин ошол жерде болуп беш маал намазды Мина аймагында окуу сүннөт.

Г. МАЙРАМ (АЙТ) КҮНДӨРҮ МИНАДА БОЛУУ

Зулхижжа айынын 10-11-12-күндөрү Минада болуу, ал жерде түн кечирүү Имам Азам агымы боюнча, сүннөт.

Д. МУХАССАБДА ЭС АЛУУ

Бул жер бүгүнкү күнү Мекке шаарынын ичине кирип калгандыгы үчүн бул сүннөт орундалбай келет. Асыресе, Минадан Меккеге кайтуу жолунда жайгашкан «Мухассаб» делген жерде бираз эс алуу Имам азам агымында сүннөт болуп эсептелет.

VII. АЖЫЛЫКТЫН АДЕП-ТАРТИБИ

Ажылыкка адал киреше менен баруу

Чын ыкластан Жаратканга алакан жая дуба кылып күнөөлөрүнүн кечирилишин тилеп тооба кылуу.

Ажылыкка жолго чыкканга чейин тааныш-билиштер менен адалдашуу, карыздарды төлөө.

Көрсөтмөлүүлүктөн (эл көрсүндөн) оолак болуу, жалгыз Алланын гана ыраазылыгын көздөө, Алланы эстен чыгарбоо.

Ажылык учурунда пайдасыз иштерден алыс болуу, ибадат-жакшылык иштер менен алек болуу.

Ажылык сапарында жана ажылык учурунда урушуудан, жаңжалдан, талашып-тартышуудан оолак болуу.

VIII. АЖЫЛЫК ИБАДАТЫН ОРУНДООНУН ТАРИЗИ [123]

Ажылык сапарына чыкканга чейин чач-сакалды кыскартып, тырмактарды алып, кырынып-тазаланып жуунуу керек. Ихрамга чейин дене тазалыгы үчүн мүмкүн болсо гусул, болбосо даарат алуу зарыл.

Бул жерде Таматту ажылыгы[124] жөнүндө маалымат берүү менен бирге Кыран жана Ифрад ажылыктарынын айырмачылыктарына да ишарат кылабыз. Таматту ажылыгын аткаргандар алгач умра кылып, ихрамдан чыгып, андан соң убагы келгенде кайра ажылык үчүн ихрамга киришет.

Микат жерлеринде же микатка чейин ихрамга кирүү жерлеринде ихрамга кирген адам умра үчүн ниет кылып, талбия айтат. Талбия төмөнкүчө айтылат: *«Лаббайк, Аллахумма лаббайк. Лаббайка лаа шариика лака лаббайк. Иннал хамда ван-ниимата лака валмулк, лаа шариик лак».* Андан соң эгер макирөө убак болбосо, эки ирекет намаз окуйт. (Негизинен Түркиядан же Түркия аркылуу барган ажылар алгач Мединага барышкандыгы үчүн ошол жерден Меккеге жолго чыгуу учурунда ихрамга киришет). Ниет кылып талбия айтуу менен ихрамдын тыйуу эрежелери башталган болот. Бул учурда эркектер тигиши бар кийим, баш кийим, байпак, бут кийим да кийе алышпайт. Аял кишилер бетин жаба алышпайт. Аялдар да, эркектер да чач-тырмагын, денесинен бир да кыл алышпайт. Делебени козгоочу сөз-аракеттерден алыс болушу кажет. Жан-жаныбарларга, өсүмдүктөргө зыян бербеши керек.

Каабага барганда *«Аллаху акбар! Лаа илааха иллаллаху валлаху акбар! Аллаху акбару ва лиллахил-хамд»* деген соң, ар бир адам өз тилегин Жалгыз Аллага гана алакан жайа дуба кылат. Бул учурда парз намаз баштала элек болсо, дароо тавафты орундоо керек. Бул умра тавафы. Мында эркек адамдар оң ийинин ачык таштап тавафтын алгачкы үч айлануусунда бой көрсөткөн тариздe жүрүшөт. Каабаны жети жолу айланган соң таваф намазы окулуп, дуба кылынат. Тавафты баштоо учурунда жана ар бир айланууда «хажарул-асвад»ка салам берилет.

Мындан кийин умра саайы орундалат. (Ифрад ажылыгын аткарган адам бул учурда кааласа ажылык саайын орундатат)

Саайдан кийин чачын алдырат. Муну менен ихрамдан чыгып, умра ибадаты аяктайт.

Андан соң ажылык үчүн кайрадан ихрамга киргенге чейин Меккеде ихрамсыз жүрүүгө болот. Мына ушул учур аралыгында ихрамдын тыйуулары жараксыз болуп эсептелет.

Убагы келгенде ажылык үчүн ихрамга кирүү керек.

Зулхижжа айынын 8-күнү (таврия күнү) багымдат намазынан тарта Минага баруу сүннөт.

Ажылыкка барган адам Арапа күнү күн чыккандан кийин Арафатка бет алат. Бул жерде бешим жана асыр намаздарын бешим намазынын убагында бириктирип окуйт.

Күн баткан соң Муздалифага жол тартат. Муздалифада шам жана куптан намаздарын куптан намазынын убагында бириктирип окуйт.

Майрам түнү (айттан мурунку түн) Муздалифада түнөп шайтанды таш бараңга алуу үчүн таш топтойт.

Багымдат намазы Муздалифада окулган соң Муздалифа вакфасын орундатат. Жерге жарык түшүп, күн чыкканга чейин Минага бет алат.

Минадан Акаба жамрасына таш ыргытат. Акаба жамрасына таш ыргытканга чейин талбия айтылгандыктан, мындан кийин талбия айтылбайт.

Андан кийин Харам аймагында курмандык чалат.

Курмандык чалган соң чач алдыруу менен ихрамдан чыгат. Ошентип жыныстык катнаштан сырткаркы ихрамдагы тыйуу салынган жагдайлар аяктайт. Аял киши чачын түбүнөн эмес, учунан гана алдырат.

Ушул эле күнү Меккеге барып, парз болгон Зыярат тавафын орундатат. Зыярат тавафынын убагы айттын алгачкы күнү багымдат намазынын убагы киргенден тарта айттын үчүнчү күнү күн батканга чейин уланат.

Буга чейин ажылык үчүн саай аткарылбаса, дароо аткарылышы керек.

Айттын 2-3-күндөрү чак түштөн кийин кезеги менен кичи, орто жана Акаба жамраларына таш ыргытылат. Бул эки күнү тең чак түшкө чейин таш ыргытылбайт.

Жамрага таш ыргытып бүткөн адам айттын төртүнчү күнү багымдат намазынын убагы киргенге чейин Минадан чыгып кетиши абзел. Ал эми багымдат намазынын убагы кирген кезде Минада болгон адам 4-күнү дагы шайтанга таш ыргытышы керек. Имам Азамдын пикиринде, бул күнү ташты чак түшкө чейин деле ыргытса болот.

Акырында сырттан келген ажылар коштошуу тавафын орундатышат.

IX. АЖЫЛЫКТЫН ТҮРЛӨРҮ

Ажылыкка барган адам ажылык айларында тек ажылык ибадатын гана орундатса да, ажылык менен бирге умра ибадатын орундатса да болот. Ажылык жана умра ибадаттарын бир ихрамга кирүү менен да, өз-өзүнчө ихрамга кирүү жолу менен да аткарууга мүмкүн. Бул өңүттөн ажылыктын үч түрү бар:

А. ИФРАД АЖЫЛЫГЫ: Ажылык айларында тек ажылык ибадаты гана орундалган ажылык ифрад ажылыгы деп аталат. Микат аймагында жашагандар ифрад ажылыгын гана орундата алышат. Өзгөчө абалдагы аял киши этек кири бүткөнгө чейин Арафатка чыгуу зарылчылыгына туш боло турган болсо, ихрамга кирүү учурунда ифрад ажылыгына ниет кылышы абзел.

Б. КЫРАН АЖЫЛЫГЫ: Ажылык жана умра ибадаттарын бир жолу ихрамга кирүү менен орундалган ажылык. Кыран ажылыгында ихрамга кирген адам алгач умра ибадатын аткарып болгон соң, ихрамдан чыкпай туруп ажылык ибадатын орундатат. Демек, Кыран ажылыгы узун убакыт бою ихрамда болууну талап кылат. Микат жерлеринде жашагандар, ажылык айларына чейин Меккеге барып ажылык күндөрүн күткөндөр Кыран ажылыгын аткара алышпайт. Болбосо, жаза иретинде өзүнчө мал сойуу зарылчылыгы туулат. Кыран ажылыгын Микат тургундарынан тышкары ажылыкка келген адамдар аткарышат.

В. ТАМАТТУ АЖЫЛЫГЫ: Ажылык айларында умра жана ажылык ибадаттары үчүн өз-өзүнчө ихрамга кирүү жолу менен орундалган ажылык **«таматту ажылыгы»** деп аталат. Мында ихрамга кирип умра ибадатын аткарган соң ихрамдан чыгуу керек. Андан кийин учуру келгенде ажылык үчүн кайрадан ихрамга кирип ажылык ибадатын орундоо зарыл. Ошентип бул учурда Кыран ажылыгы сыңары узун убакыт аралыгында ихрамда болуунун шарттары талап кылынбаган болот. Көпчүлүк ажылар Таматту ажылыгын тандашат. Себеби умра да, ажылык да өз-өзүнчө ихрамга кирүү менен оңой орундалат. Микат аймагында жашагандар, ажылык айларына чейин Меккеге барып ажылык күндөрүн күткөндөр Таматту ажылыгын аткара алышпайт. Аткара турган болушса, жаза иретинде өзүнчө мал сойууга туура келет. Таматту ажылыгын Микат аймагынан башка жерлерден келген адамдар аткарышат.

Имам Азам агымы боюнча, артыкчылыгы жагынан ажылык түрлөрүнүн тизмеси төмөнкүчө: Кыран ажылыгы, Таматту ажылыгы, Ифрад ажылыгы.

X. АЖЫЛЫККА ӨКҮЛ ДАЙЫНДОО [125]

Ажылык сапарына чыдай албаганчалык даражада картаң адамдардын, айыгып кетүү ыктымалы жокко эсе адамдардын же ажылыкка барбай көз жумгандардын ордуна ажылык ибадатын орундоого уруксат бар. Бул ажылык «бедел ажылыгы» деп аталат. Парз болгон ажылыктын өкүл дайындоо жолу менен орундалышы үчүн төмөнкү шарттар кажет:

1. Ажылык үчүн бирөөнү ордуна өкүл дайындай турган адамга ажылык ибадаты парз болушу кажет.

2. Ажылыкка өкүл дайындай турган адам ажылык ибадатын орундай албай турган абалда болушу керек.

3. Өкүл катары бара турган адам мусулман, акыл-эси жайында жана балагатка жеткен адам болушу зарыл. Бул жерде өкүл адамдын мындан мурда ажылыкка барып-барбашы анын өкүл болушуна тоскоолдук боло албайт.

4. Өкүл адамдын чыгашасы ажылыкка жиберип жаткан адам тарабынан каржыланышы кажет.

5. Өкүл адам ажылык учурунда ажылык ибадатына залалын тийгизе турган, аны жараксыз кыла турган иш-аракеттерден оолак болушу керек.

6. Ажылыктын түрүн өкүл эмес, ажылыкка жиберген адам өзү тандашы керек.

XI. УМРА ИБАДАТЫ [126]

Умра жылдын кайсы бир мезгилинде ихрамга кирип Каабаны таваф кылуу, Сафа жана Марва дөңсөлөрүнүн ортосунда ылдам басуудан соң чач алдырып, ихрамдан чыгуу менен орундалган ибадат.

Имам Азам агымы боюнча, умранын эки парзы бар: Ихрамга кирүү жана Каабаны айлануу. Мусулман баласы үчүн өмүрүндө бир жолу умра кылуу сүннөт болуп эсептелет.

Ылдам басуу, жуунуп-тарануу (чач, сакал-мурутту алуу) умранын важиптери. Береги парз-важиптер ажылык ибадатындагы таризде орундалат. Ислам done дининде умра ибадатын орундоо үчүн атайын белгилүү убакыт көрсөтүлгөн эмес. Аны жылдын ар кайсы мезгилинде аткарса болот. Ошону менен катар арапа күнүнөн баштап курман айт майрамынын төртүнчү күнү күн батканга чейин умра кылуу тахриман макирөө иш катары каралат. Себеби бул күндөр ажылык ибадаты белгиленген күндөр болуп эсептелет.

А. УМРАНЫН ОРУНДАЛЫШЫ

Сырттан келгендер микат жерлеринин чегинде, Меккеликтер болсо харам аймагынан «хилл» аймагына чыгып умра үчүн ихрамга кирип, ниет кылышат. Каабага барганга чейин талбия айтылат. Умрада талбия таваф башталганга чейин гана айтылат. Тавафтын алгачкы үч айланышында «рамал» (бой көтөргөн таризде басуу) кылынат. Тавафтан кийин эки иреке намаз окулат. Андан соң саай аткарылат. Саайдан кийин чач алдырып, ихрамдан чыгуу менен умра ибадаты орундалган болот.

XII. АЖЫЛЫК ЖАНА УМРА КУРМАНДЫКТАРЫ (хадий)

Ажылык жана умра ибадаттары учурунда союлган курмандык мал-жандыктары жалпысынан «хадий» курмандыгы деп аталат. Хадий курмандыгы төмөнкүчө түрлөргө бөлүнөт:

А. ШҮГҮР КУРМАНДЫГЫ: Бул Таматту же Кыран ажылыгын аткаргандар үчүн важип болгон курмандык. Шүгүр курмандыгы чач алдырганга чейин айттын алгачкы үч күн аралыгында харам аймагында чалынат. Шүгүр курмандыгын Харам аймагынын Мина деген жеринде чалуу абзел.

Б. НАПИЛ КУРМАНДЫГЫ: Ажылык жана умра ибадаттарында Алланын ыраазылыгы үчүн напил (өз ыктыяры менен кошумча) катары курмандыкка союлган мал.

В. ЖАЗА КУРМАНДЫГЫ: Ажылык же умранын важиптеринен бирин таштап кетүү, өз убагында орундата албай калуу же ихрамда тыйуу салынган жагдайлардан кээ бирин жасоо учурунда жаза иретинде курмандыкка чалынган мал.

Г. ИХСАР КУРМАНДЫГЫ: Ажылык же умра үчүн ихрамга киргенден кийин согуш, оор дартка тушугуу сыяктуу учурлардан улам ажылыгын, же умра ибадатын орундата албай калган адамдан талап кылынган курмандык мал. Ихсар курмандыгы Имам Азамдын пикиринде, харам аймагында чалынышы керек.

Д. НАЗИР КУРМАНДЫГЫ: Харам аймагында сойууга убада кылынган курмандык. «Хадий» курмандыктары харам аймагында чалынышы кажет. Эгер харам аймагында чалынбаса, анын ичинен важип болгон курмандыктар кайрадан харам аймагында чалынышы керек.

Шүгүр жана напил курмандыгынын этинен өз ээси да жесе болот. Ал эми жаза жана ихсар курмандыктарынын этинен ээси жана байлар пайдалана албайт. Анын эти кедей-кембагалдарга таратылат.

Ж. ХАДИЙ КУРМАНДЫГЫНЫН ОРДУНА ОРОЗО КАРМОО

Кедей болгондугу үчүн курмандык чалууга мүмкүнчүлүгү болбогон адам Хижаз аймагында айттан мурда үч күн, үйүнө кайткандан кийин жети күн орозо кармашы керек.

XIII. АЖЫЛЫК УЧУРУНДА ТЫЙУУ САЛЫНГАН ИШТЕРДИ ЖАСОО ЖАНА АЛАРДЫН КАФФАРАТЫ [127]

А. ЖЫНЫСТЫК КАТНАШКА БАЙЛАНЫШКАН ЖАГДАЙЛАР

Ажылык үчүн ихрамга кирген адам Арафатта турганга чейин жыныстык катнашта болсо, ажылыгы жараксыз болуп саналат. Бул учурда ал ажылыктын калган ибадаттарын толуктап, кийинки жылдары ажылыгын каза кылышы керек. Ошону менен бирге ал адамдан ихрам эрежесин бузгандыгы үчүн бир майда жандык (кой же эчки курмандыкка чалуу) талап кылынат.

Умра ибадатын аткарып жаткан адам тавафка чейин жыныстык катнашта болсо, умрасы жараксыз болуп эсептелет. Бул адам умра тавафын жана саайын орундаган соң ихрамдан чыгып, жаза иретинде кой же эчки курмандыкка чалып, умрасын кайра каза кылышы керек.

Ажылык ибадатын аткаруу учурунда Арафатта турган соң ихрамдан чыкканга чейин жыныстык катнашта болгон адамдын ажылыгы жараксыз болбойт. Мындай учурда жаза иретинде бир бодо мал курмандыкка чалуу зарылчылыгы туулат. Ал эми ихрамдан чыккан соң зыярат тавафын орундатканга чейин жыныстык катнашта болгон адам жаза катары бир кой же эчки курмандыкка чалышы кажет.

Ихрамга кирген соң зыярат тавафын аткарганга чейин өбүү сыяктуу делебени козгой турган иш-аракеттерди кылган адам жаза иретинде бир кой же эчки курмандыкка чалышы керек.

Б. ДЕНЕГЕ БАЙЛАНЫШКАН ЖАГДАЙЛАР

Ихрам учурунда кийүүгө тыйуу салынган кийимди бир күн же бир түн кийген, бир күн же бир түн башын же жүзүн жапкан эркек жана бир күн же бир түн жүзүн жаап жүргөн аял жаза иретинде бир майда жандык курмандыкка чалышы керек.

Эгер бир суткага жетпеген убакыт аралыгында кийилген болсо, садага берүү (бир битир садаганын өлчөмүндө) зарылчылыгы туулат.

Чач же сакалдын төрттөн бири же андан көбү алынса, бир майда жандык курмандыкка чалынат. Желке чач жана колтук толугу менен кырылса, жаза курмандыгы талап кылынат.

Ихрам учурунда адам өзүнүн да, башка бирөөнүн да чачын ала албайт. Бул учурда чач алган адам садага берет, ал эми чач алдырган адам курмандык чалышы керек.

Кол же бут тырмактарын толугу менен алган адам бир майда жандык курмандыкка чалышы керек. Эгер толугу менен эмес, кээ бирин гана алса, ар бири үчүн өзүнчө садага бериши керек.

Ихрамга кирген адам (бир мүчөсүнүн бардыгына) атыр себинсе, аны жуушу жана жаза иретинде бир курмандык чалышы керек. Эгер атыр бир органдын бардыгына себилбесе, садага талап кылынат

Чачты хына менен бойоонун, чачка гел сүрүү бир майда жандык талап кылат.

Ихрамга кирген адам кийимине бир карыштан чоң жерге атыр сепсе, жана анын жыты бир күн бою кетпесе, бир майда жандык талап кылынат. Мындан аз жерге себилсе, же мындан аз убакыт аралыгында жыты тарап кетсе, садага берүү зарылчылыгы туулат.

Ихрамга кирген адам ооруу же жарат алуу сыяктуу үзүр-себептер менен (жазасы курмандыкты талап кылган) тыйуу эрежелерин жасаса, анда ал адам кааласа курмандык чалат, кааласа алты кедей-кембагалга садага берет, кааласа үч күн орозо кармайт.

В. АҢЧЫЛЫККА ЧЫГУУГА БАЙЛАНЫШКАН ЖАЗАЛАР

Ихрамга кирген адам үчүн кургакта жашаган жаныбарларга аңчылыкка чыгууга болбойт. Эгер аңчылыкка чыгып тигил же бул жаныбарды кармаса, анын (колго түшүрүлгөн жаныбардын) нарк-баасына тете мал курмандыкка чалуу же кедейлерге ошол баада садага берүү зарылчылыгы туулат. Ар бир кедейге берилген садага битир садаганын өлчөмүнөн аз болбошу керек. Бул экөөнү тең аткара албаган адам ар бир садага үчүн бир күндөн орозо кармайт.

Харам аймагындагы жаныбарларга ууга чыгуу ихрамга кирбеген жөн адамга да уруксат берилбейт. Эгер жөн адам харам аймагынан жапайы жаныбар өлтүрсө, анын наркын (акчасын) кедейлерге таратышы керек. Мунун ордуна орозо кармоого болбойт.

Чаян, жылан, чычкан, бит, кене, кирпи, кескелдирик өңдөнгөн зыяндуу жаныбарларды өлтүрүүдөн улам жаза талап кылынбайт.

Г. ХАРАМ АЙМАГЫНДАГЫ ӨСҮМДҮКТӨРГӨ БАЙЛАНЫШКАН ЭРЕЖЕЛЕР

Харам аймагында өзүнөн-өзү өсүп чыккан өсүмдүктөрдү өсүп турган учурунда жулган адам анын наркын кедейлерге төлөп бериши керек.

Д. АЖЫЛЫК ЖАНА УМРА УЧУРУНДА КӨЗ ЖАЗДЫМДА КАЛГАН ЖАГДАЙЛАРГА БАЙЛАНЫШКАН ЖАЗАЛАРДЫН ОРУНДАЛЫШЫ

Ихрамга кирүү жеринен ихрамсыз өтүп ажылык же умра ибадатын орундай баштаган адам бир майда жандык курмандыкка чалышы керек. Ажылык же умра ибадатын баштаганга чейин артка кайтып ихрамга кирсе, жаза талап кылынбайт.

Кудум тавафын же напил таваftардан бирин жунуп абалында орундаткан адам бир майда жандык курмандыкка чалат. Ал эми дааратсыз орундаткан адам садага бериши керек. Эгер даарат алып кайра таваф кылса, жаза талап кылынбайт.

Зыярат тавафын дааратсыз орундаткан адам бир кой же эчки курмандыкка чалат. Зыярат тавафын жунуп абалында орундаткан адам бир бодо мал курмандыкка чалышы зарыл. Бирок бул тавафты кайрадан даарат алып орундатса, ал адамдын мойнунан жаза түшкөн болот.

Парз тавафта Каабаны төрт жолу айланган соң жети жолу айлана албай калган адам бир майда жандык курмандыкка чалышы керек.

Тавафты хижр делген жердин ичинен аткарган адам да бир курмандык чалышы зарыл.

Алты саны аман-соо туруп тавафты кол унаа (коляска) менен аткарган адам бир майда жандык курмандыкка чалышы керек.

Коштошуу тавафын жунуп абалында аткарган адам майда жандык курмандыкка чалышы, дааратсыз аткарган адам садага бериши керек.

Этек кири абалындагы аял жунуп абалындагы адам сыяктуу. Аял киши эгер ылайыктуу учуру болбосо кудум тавафын аткарбайт. Ал эми зыярат тавафын тазаланган соң аткарат. Коштошуу тавафына чейин этек кири келип калса, бул тавафты орундатпай туруп Меккеден кете берсе болот. Ажылык же умра учурунда этек кири келген аял киши парз тавафты гана аткарбайт. Мындан сырткаркы ажылык иштерин аткара берет.

Саай аткарылбаса, бир майда жандык талап кылынат. Оор оорудан же карылыктан улам саайды жөө басып аткара албаган адам кол унаа менен орундатса болот.

Арафатта туруу учурунда күн батканга чейин Арафаттан кайтуу бир майда жандык талап кылат.

Муздалифада турбаган адам бир майда жандык курмандыкка чалышы кажет.

Жамраларга таш ыргытпаган же бир күндө белгиленген таштын көбүн ыргытпаган адамдан бир майда жандык талап кылынат. Таштардын аз бөлүгүн ыргытпаса, ар бир таш үчүн өз-өзүнчө садага берүү зарылчылыгы туулат.

Чач алдырууну же парз тавафты айттын үч күнүнөн кийинкиге калтыруу да бир майда жандык курмандыкты талап кылат.

Кыран же Таматту ажылыгын аткарып жаткан адам Акаба жамрасына таш ыргытпай туруп же курмандык чалбай туруп чач алдырса, Имам Азамдын пикиринде, ал бир майда жандык курмандыкка чалышы кажет. Имам Абу Юсуф менен Имам Мухаммеддин көз карашында, мындай учурда курмандык чалуу зарылчылыгы жок.

Харам аймагынын тышында чач алдырган адам бир майда жандык курмандыкка чалышы керек.

Ажылыктын важиптеринен бирин кандайдыр бир үзүр-себептен улам аткара албай калган адамдан эч нерсе талап кылынбайт.

XV. АЖЫЛЫК ИБАДАТЫН ТОЛУК АТКАРА АЛБАЙ КАЛУУ [128]

Ажылык жана умра ибадатын аткаруу үчүн ихрамга кирген соң согуш, оору сыяктуу тоскоолдуктардан улам ажылык же умра ибадаты толук аткарылбай калган учур **«ихсар»** деп аталат. Буга ажылыкты орундоого жолтоо болгон ар түрдүү тоскоолдуктун баары кирет.

Мына ушул себептерден улам ажылык ибадатын орундата албай калган адам харам аймагында бир майда жандык курмандыкка чалышы керек. Эгер Кыран ажылыгына ниет кылган болсо, эки майда жандык союшу кажет. Ал адам курмандык чалынган соң ихрамдан чыкса болот. Мындай учурда толук орундалбай калган ажылыгын же умрасын кийинки жылдары кайра орундатышы кажет.

Ажылык үчүн ихрамга кирген адам Арапа күнү вакфага жетише албай калса, ажылык убагын өткөрүп жиберген болот да, умра үчүн орундалышы зарыл шарттарды аткарып, ихрамдан чыгат. Бул ажылыгын кийинки жылдары аткарышы кажет.

XVI. АЗИРЕТИ ПАЙГАМБАРЫБЫЗГА (саллаллаху алейхи васаллам) ЗЫЯРАТ [129]

Азирети Мухаммад (*саллаллаху алейхи васаллам*) Пайгамбарыбыздын кабыры Медина шаарындагы Набави мечитинде экендиги жалпыга маалым болсо керек. Мусулмандар Пайгамбарыбыздын одүйнө салышынан бери шариятка ылайык ага зыярат кылып келишет. Бул багытта Азирети Пайгамбарыбыздын өзүнүн куттуу хадистери да бар. Хадистеринин биринде Пайгамбарыбыз: *«Ким мага мен о дүйнө салган соң зыярат кылса, ал мага мен тирүү кезимде зыярат кылгандай болот»* (Байхаки, Ахмед б. Ал-Хусайн, ас-Сунанул-Кубра, Хайдарабадуд-Дакан, 1347, V, 245-246) деген. Асыресе, Набави мечити зыярат кылынууга ылайыктуу мечиттердин бири болгондугу, мында окулган намаз дагы да сооптуу, берекелүү болору куттуу хадистерде айтылат (Бухари, Фазлус-Солати фи масжиди Макка, 5; Муслим, Хаж, 511, 500-502). Мындай хадистерди көз жаздымда калтырбаган Ислам аалымдары Азирети Пайгамбарыбыздын кабырына зыярат кылууну эң пазилеттүү мустахап (жакшы) иштерден деп эсептешкен.

Мусулмандар Мединада Пайгамбарыбыз маани берген Куба мечити, Ухуд тоосу сыяктуу жерлерге да зыярат кылышат. Мединага баруу учурунда ажылар Азирети Пайгамбарыбыздын мечитине жана кабырына зыярат кылуу максатында болушат. Жолдо дуба, зикир жана салават айтып барышат. Мүмкүн болсо жуунуп тазаланып алып Пайгамбарыбыз дүйнөдө жашап жаткандай ага урмат сый менен адеп сактап зыярат кылуу абзел.

Набави мечитине киргенде жамаат менен намаз окулуп жатса, жамаатка кошулуу керек. Эгер намаз окуган жамаат жок болсо, ылайыктуу бир жерге туруп эки ирекет намаз окуу дурус. Андан соң Мухаммад *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын кабыры турган жерге барып, адеп сактоо менен Пайгамбарыбызга салам берүү керек. Андан кийин ошол адеп сактаган калыптан жазбай сыртка чыгуу дурус. Мединада турган чакта беш маал намазды Набави мечитинде окууга аракет кылуу кажет.

ОНУНЧУ БӨЛҮМ
КУРМАНДЫК

Курмандык – бул белгилүү учурда белгиленген шарттардын негизинде Жаратканга жакындоо, Ага ибадат кылуу ниети менен чалынган мал. Имам Азам агымы боюнча, белгиленген өлчөмдө мал-мүлккө ээ мусулман адам үчүн Курман айттын алгачкы үч күнүнүн биринде курмандык чалуу важип болуп саналат. Калган үч мазхап боюнча, курмандык чалуу сүннөт. Куранда: *«Эгеңе (сыйынып) намаз оку, курмандык чал»* (Кавсар сүрөсү, 2). *«Курмандык мал-жандыктарын силер үчүн Алланын белгиси катары жараттык...»* (Хаж сүрөсү, 36) деп буюрулат. Азирети Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Мүмкүнчүлүгү жете туруп, курмандык чалбаган адам биздин мечитке жакындабасын»* (Ибн Маажа, Адахи, 2). Имам Азам агымынын аалымдары мына ушул хадиске таянып, курмандыктын важип болгондугун айтышат. Дагы бир хадисте: *«О, эл-журт! Ар бир үй-бүлөгө ар жыл үчүн бир курмандык чалуу керек»* (Тирмизи, Адахи, 18) делет.

Курмандык бул жаамы жандуу-жансыздын ээси Алла Таалага тооба келтирүүнүн, Ал ыроологон ырыскы-нематтарга карата шүгүрчүлүктүн, ыраазычылыктын белгиси. Ошондой эле курмандык кедейлер үчүн өзүнчө чоң жардам болот. Курман айттан башка учурларда ар күнү миңдеген мал-жандык союлса да, андан кедейлер пайдалана албайт. Ал эми Курман айтта курмандыктын этинен эң көп кедейлер пайдаланат.

I. КУРМАНДЫК ЧАЛУУНУН ВАЖИП БОЛУШУ ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР

Имам Азам агымы боюнча, төмөнкү шарттарга жооп берген адам үчүн курмандык чалуу важип болуп эсептелет: [130]

А. Мусулман болуу

Б. Акыл-эси соо, балагатка жеткен болуу

В. Сапар учурунда болбоо

Г. Айт күндөрү негизги муктаждыктарынан тышкары курмандык чалуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болуу. Тагыраак айтканда, эң азынан 80 грамм алтын өлчөмүндө мал-мүлккө ээ болуу.

II. КУРМАНДЫКТЫН РУКУНУ (түркүгү)

Курмандыктын рукуну – мал-жандыктын мууздалышы. Мууздалбаган малдын өзүн же анын акчасын садага кылуу менен курмандык ибадаты орундалган болбойт.

Курмандык чалуу ибадат болгондугу үчүн ага ниет кылуу шарт.

III. КУРМАНДЫК ЧАЛУУНУН УБАГЫ

Курман айттын биринчи, экинчи жана үчүнчү күндөрү курмандык чалууга болот. Курмандыкты биринчи күнү чалуу абзел. Айт намазы окулган жерлерде курмандык айт намазынан мурда союлбашы керек. Бул Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын буйругу. Айт намазы окулбаган жерлерде айт күнү багымдат намазынын убагынан баштап курмандык чала берсе болот. Курмандыкты айттын үчүнчү күнү күн батканга чейин чалууга мүмкүн.

IV. КАЙСЫ МАЛ-ЖАНДЫКТАР КУРМАНДЫККА ЧАЛЫНАТ? [131]

Курмандык кой, эчки, төө жана уй түрлөрүнөн гана чалынат. Буйволдор да уй тукумуна кирет. Курмандыктын жашы боюнча төмөнкү шарттар талап кылынат: кой-эчки 1 жаш болушу керек. Эгер 8 айлык козу 1 жашка чыккан токтудай тулку бою ири жана семиз болсо, аны курмандыкка чалууга уруксат берилет. Уй түрү эки жашты толуктап үчүнчү жылга кирген болушу кажет. Ал эми төө беш жашка толгон болушу керек.

Жапайы жаныбарларды, анын ичинде жапайы уй тукумун, кийиктерди жана тоок-өрдөк сыяктуу канаттууларды курмандыкка чалууга болбойт. Курмандык – бул өзүнчө ибадат. Аны аткаруу таризин Азирети Мухаммед Пайгамбарыбыз өзү көрсөтүп кеткен. Мына ошол көрсөтмө боюнча гана союлган мал курмандык болуп саналат.

V. МАЛ-ЖАНДЫКТЫН КУРМАНДЫККА ТОСКООЛДУК ЖАРАТКАН КЕМТИКТЕРИ

Мал-жандыктын курмандыкка жооп беришине негизинен төрт жагдай тоскоолдук жаратат. Демек, бир көзү сокур, ылаңы бар, аксак же көтөрүм мал курмандыкка жарабайт. Мына ушул жагдайларга салыштырма жолу менен аныкталган кошумча кемтиктер төмөнкүлөр: көпчүлүк тишинин жок болушу, кулактарынынкесик болушу, бир же эки мүйүзүнүн тең түбүнөн жок (сындырылган) болушу, куйругунун жартысынан көбү жок болушу, эмчегинин учтары кесик болуу. Мындай кемтиктер мал-жандыктын курмандыкка чалынышы үчүн тоскоолдук жаратат.

VI. КУРМАНДЫКТЫ БИРГЕЛЕШИП ЧАЛУУ

Кой-эчкиден бир гана курмандык болот. Ал эми уй жана төө түрүнөн болсо эң көп жети курмандык болот. Демек, кой-эчкини биргелешип курмандыкка чалууга болбойт. Аны бир гана киши чалышы керек. Уй же төө түрүндөгү курмандыкты эң көп жети киши биргелешип сойууга болот.

Курмандыкка биргелешкен адамдардын баары мусулман, Жаратканга ибадат кылуу ниетинде болушу керек. Ошондой эле бардыгы важип же мандуп болгон курмандыктардын бирине ниет кылуулары кажет. Эгер араларынан бири гана эт алуу үчүн ортоктош болсо, бардыгынын курмандык ибадаттары жараксыз болуп саналат.

Ортоктош союлган курмандыктын этин таразага тартып бөлүшүү зарыл. Курмандык көз божомол менен бөлүнбөйт.

VII. КУРМАНДЫК ЧАЛУУ

Алгач курмандык малды союла турган жерине жулкуп-улкубай алпаруу кажет.

Малды мүмкүн болсо өз ээси сойгону дурус. Мүмкүн болбосо дайындаган өкүлү сойот. Малды сойо турган адам курмандыкты кыбыла тарапка карата жаткырып, «Бисмиллахи Аллаху акбар!» деп мууздайт. Курмандыктын ээси жанында туруп төмөнкү аятты окуйт: «инна солаатии ва нусукии ва махйаайа ва мамаатии лиллаахи роббил-ааламиина лаа шариика лаху» (Анаам сүрөсү, 162). Аяттын маанисин дуба иретинде да айтса болот. Аяттын мааниси төмөнкүчө: «окуган намазым, курмандыгым жана башка ибадаттарым, жашоо-өмүрүм жана өлүмүм ааламдардын эгеси Алла Таала үчүн гана. Анын эч бир шериги жок»

Шариятка ылайык мууздоо үчүн мал-жандыктын дем алуу түтүгүн, кекиртегин жана бул экөөнүн жанында орун алган эки кан тамырды (күрөө тамыр) кесүү зарыл. Имам Азамдын пикиринде, мунун эң азынан үчү кесилсе жетиштүү болуп саналат.

Малды өткүр бычак менен мууздап, жаны чыкканга чейин башы денесинен бөлүнбөшү керек. Ошондой эле жаны чыкканга чейин терисин сыйрыбай туруу зарыл.

Мал-жандыкты кыбыла тарапка каратып мууздоо сүннөт болуп эсептелет. Уй жана кой түрү сол ыптасынан жаткырылып, ал эми төө алдыңкы сол буту байланып өйдө турган калыбында мууздалат.

VIII. КУРМАНДЫК ЭТИ

Курман айтта союлган курмандык малдын этинен өз ээси да, башка адамдар да пайдалана алат.

Курмандыктын этин үчкө бөлүп, анын бир бөлүгүн үй-бүлөсүнө калтырып, экинчисин жоро-жолдошторуна, үчүнчү бөлүгүн кедей-кембагалдарга таратуу мустахап болуп саналат. Муктаж болсо, эттин бардыгын өз үй-бүлөсүнө калтырса да болот. Каалаcа, бардыгын кайыр-садага кылып жиберүү да мүмкүн.

Курмандыкты ээсинин атынан сатууга же ээсине киреше алып келчү башка бир нерседе колдонууга шариятта уруксат берилбейт. Курмандыктын этин же терисин өз ээси сатса, андан түшкөн акчаны кайыр-садага кылышы керек.

Касапчынын акысы курмандыктын этинен берилбейт. Ага өзүнчө акча төлөп берүү кажет.

Курмандыктын терисинен жайнамаз ж.б. жасоого болот. Курмандыктын этинен мусулман эместерге да берсе болот.

IX. КУРМАНДЫККА БАЙЛАНЫШКАН АЙРЫМ БИР МАСЕЛЕЛЕР

Курмандык чалууга милдеттүү адам курмандык чалбай айтты өткөзсө, анын мойнунан бул милдет түшпөйт.

Айттын биринчи күнү чак түшкө чейин айт күнү болгондугу билинсе, айт намазы окулат, курмандык чалынат. Чак түштөн кийин билинсе, ал күнү курмандык чалынат. Ал эми айт намазы эртеси күнү окулат.

Курмандыкка чалынчу мал тууса, баласы менен кошо мууздалат. Эгер баласы мууздалбаса, анын наркы садага иретинде берилет.

Курмандыкка союлчу малдын сүтү саалса, аны садага кылуу керек.

Курмандык чалуунун ордуна анын акчасын садага иретинде берүү курмандык болуп эсептелбейт.

X. АКИКА КУРМАНДЫГЫ

Жаңы төрөлгөн наристе үчүн Жаратканн Аллага шүгүр келтирүү максатында союлган мал «акика курмандыгы» деп аталат. Имам Азам агымы боюнча, акика курмандыгы мубах болуп эсептелет.

Акика курмандыгын наристенин төрөлүшүнө 7 күн болгондо чалуу мустахап. Асыресе, акика курмандыгын бала жети жашка чыкканга чейин чалса да болот.

Наристенин төрөлүшүнүн 7-күнү балага ысым берүү, чачын алып, анын өлчөмүндө алтын же күмүш садага кылуу абзел.

Акика курмандыгына да курмандыкка жараган малдардан чалынат.

Акика курмандыгынын этинен касапчы, курмандык чалган адамдын үйбүлөсү, тууган-туушкандары пайдаланса болот. Андан кедей-кембагалдарга да берүү мүмкүн.

XI. ЖАҢЫ ТӨРӨЛГӨН БАЛАГА БАЙЛАНЫШКАН ИШТЕР

Жаңы төрөлгөн наристенин оң кулагына азан, сол кулагына каамат айтуу – бул мустахап болуп эсептелет. Азирети Пайгамбарыбыз небереси Хасандын оң кулагына азан айтканы хадис китептерде жазылуу. (Абу Давуд, Адаб, 107). Ошентип жаңы төрөлгөн балага алгач азан үнү угузулуп, шайтандын ар түрдүү азгырык шыбыштарынан Аллага башкалкаланган болот.

Балага төрөлгөн күнү же кийин ат коюлат. Жакшы ысым койуу сүннөт. Ислам ишенимине карама-каршы маанидеги аттар же Исламга душмандыгы менен атагы чыккан адамдардын аттары мусулман баласына коюлбайт. Мурда коюлган ысымдын мааниси начар болсо, аны жакшы ысымга алмаштырып койуу дурус.

ОН БИРИНЧИ БӨЛҮМ

КАСАМ, НАЗИР ЖАНА КАФФАРАТ

I. КАСАМ [132]

Касам – бир ишти жасап-жасабоо максатында сөздү бекемдөө үчүн Алланын атын оозанып сөз берүү.

Касам Алла Тааланын ысым-сыпаттарын оозануу менен жүзөгө ашат. Пайгамбарлар, ыйык жерлер менен сөз берүү касам болуп саналбайт. Асыресе, Куранга касам ичүү жарактуу эсептелет. Себеби Куран Алланын сөзү. Ошондой эле адалды арам кылуу же арамды адал кылуу үчүн айтылган сөздөр да касамга кирет. Маселен, *«Валлахи, Аллага касам ичем! Бул нерсе (адал азык же нерсе) мага арам болсун!»* деп айтуу сыяктуу. Куранда касам жөнүндө Алла Таала: *«Алла байкоостон айтылган (чын дилиңерден чыкпаган) касамыңар үчүн жазалабайт. Бирок атайын биле туруп ичкен касамыңар үчүн жооп бересиңер. (Эгер ант-касамыңарды бузсаңар) анын төлөмү (каффараты) – үй-бүлөңөрдү тамактандыра турган орточо эсептеги тамак-аш менен он кедейди тойгузуу жана аларды кийиндирүү, же бир кулду азаттыкка чыгаруу. Эгер муну аткара албасаңар, үч күн орозо кармоо зарылчылыгы бар. Бузган касамыңардын жазасы – мына ушундай. Касамыңарды сактагыла (жөнү жок эле Алланын атын оозанып касам иче бербегиле!) Алла Таала силерге аяттарын ушинтип билдирет. Мүмкүн шүгүр келтирээрсиңер»* (Маида сүрөсү, 89).

А. КАСАМДЫН ТҮРЛӨРҮ

Касам үч түргө бөлүнөт:

1. Байкоостон айтылган касам / Лагв касамы: байкоостон жана бул же тигил иштин туура болгондугун ойлоп айтылган касам жараксыз болуп эсептелет. Бул «лагв» касамы деп аталат. Мисалы, төлөй элек карызын төлөгөнүн ойлоп «валлахи, карызымды бергем» деп айтуу жараксыз касамга кирет. Андыктан анүчүн өзүнчө жазанын кажети жок. Анткени бул байкоостон, жаңылыштык менен айтылган касам.

2. Жалган айтылган касам / Гамус касамы: иштин чоо-жайын биле туруп жалган касам ичүү – чоң күнөө. Төлөнө элек карызын айкын биле туруп, көз көрүнөө «валлахи, карызыман кутулгам!» деп айтуу сыяктуу. Бул жерде Алла Таала жеке кызыкчылык үчүн

жалган ишке күбө тутулат. Мындай кадамга барган адам дароо Алла Таалага тооба кылып (бул ишке экинчи жолобоо үчүн сөз берип) кечирим тилеп карызын төлөшү керек. Асыресе, жалган касам ичүү менен моралдык жактан да адам укугун тепсегени үчүн ал адамдан кечирим сурап адалдашуусу зарыл.

Айрым бир соодагерлердин соода мүлкүн сатуу үчүн мал-мүлкүндө жок өзгөчөлүктөрдү айтып сатуу да гамус касамына кирет. Бул иш арам болуп саналат.

3. Мунакид касамы: келечекте бир ишти жасап-жасабоо максатында билип туруп айтылган касам – мунакид касамы деп аталат. Мындай касам бузулганда каффарат талап кылынат.

Кандайдыр бир күнөө иш үчүн касам ичилген болсо, касамды бузуп каффаратын орундоо керек. Маселен, бир адам «карызын бербөөгө» же «атасы менен сүйлөшпөөгө» касам ичсе, карызын берип же атасы менен сүйлөшүп касамын бузушу зарыл. Андан соң касам каффаратын орундатышы керек. Бул багытта Азирети Пайгамбарыбыз: *«Кимдир бирөө кандайдыр бир нерсе үчүн касам ичкен соң, касамды бузуу дагы да жакшы жыйынтык бере турганына көзү жетсе, касамын бузсун да, каффаратын берсин!»* (Бухари, Айман, 1; Муслим, Айман, 15, 16) деген.

Касам сөздөрүндө коомчулуктун үрп-адаты эске алынат.

«Иншаллах Кудай буюрса» сыяктуу Алла Тааланын эрк-каалоосуна байланышкан сөз касамга кирбейт.

Б. КАСАМДЫН КАФФАРАТЫ [133]

Бүгүнкү күнү кул болбогондугу үчүн касамын бузган адам күчү жетсе, төмөнкү эки жагдайдан бирин орундатышы керек:

1. Он кедей адамды тойгузуу: Касамын бузган адам каффарат иретинде өз үй-бүлөсү күн кечирген тамак-аш менен он кембагал адамды бир күн багышы керек. Аларга бир күндүк тамак-ашынын акчасын берип койсо да болот.

2. Он кембагалды кийинтүү: Касамын бузган адам каффаратынан кутулушунун экинчи жолу шариятка ылайык он кембагал адамды кийинтүүсү зарыл.

Бул эки каффаратка тең күчү жетпеген адам үч күн удаама-удаа орозо кармашы керек.

II. НАЗИР

Кайсыдыр бир ибадат түрү милдеттүү болбосо да, аны Алланын ыраазылыгы үчүн аткарууга сөз берүү – назир деп аталат. «Алла ыраазылыгы үчүн баланча күн орозо кармайм», «кедей-кембагалдарга баланча өлчөмдө садага берем» деп Аллага сөз берүү сыңары.

Назир Алла Таалага сөз берүү маанисин туюнткандыктан аны орундатуу – важип болуп саналат.

А. НАЗИРДИН ШАРТТАРЫ

Кайсыдыр бир назирдин жарамдуу болушу үчүн төмөнкү шарттар талап кылынат:

Назир кылган адам акыл-эси соо, балагатка жеткен болушу керек.

Назир кылынган иш парз же важип ибадаттардын түрүнөн болушу зарыл. Напил (милдеттүү эмес, кошумча) намаз окууга, орозо кармоого, курмандык чалууга сөз берүү сыяктуу.

Назир кылынган ибадат даарат же тилават саждасы сыяктуу башка бир ибадаттын карамагына кирбеши керек. Себеби тилават саждасы Курандын белгилүү тилават аяттары окулган учурда гана важип болот. Ал эми даарат бул намаз үчүн даярдык ибадаты болуп саналат.

Назир кылынган иш назир кыла турган адам үчүн парз же важип болбошу кажет. Демек, «Бүгүн Алла ыраазылыгы үчүн бешим намазын окуйм» деп айтуу назирге кирбейт. Анткени бешим намазын окуу мусулман баласы үчүн ансыз да парз.

Назир кылынган иш күнөө иштерден болбошу керек. Назир садага иретинде болсо, бирөөнүн мүлкү болбошу кажет.

Б. НАЗИРГЕ БАЙЛАНЫШКАН МАСЕЛЕЛЕР

Шарт менен айтылган назирлер эгер шарт жүзөгө ашса, орундалышы кажет.

Назирге назир кылган адам өзү бир нерсени жасабоону шарт кошсо, ал касам болот. Маселен, «мындан кийин чылым чексем, бир ай орозо кармайм» деп айтуу сыяктуу. Бул учурда эгер чылым чексе, же бир ай орозо кармайт, же касам каффаратын орундатышы керек.

Назир кылуу учурунда жердин, убакыттын белгилениши жыйынтыкты өзгөртпөйт. Тагырак айтканда, назирди сөзсүз түрдө ошол белгиленген жерде, же белгиленген учурда аткаруу керек деген шарт жок. «Дүйшөмбү күнү орозокармайм» же «Каабада баланча ирекет намаз окуйм» деп назир кылган адам дүйшөмбү күнүнөн башка күнү орозо кармаса, же баланча ирекет намазын Каабадан башка жерде окуса, назири орундалган болуп саналат.

Назир кылынган орозону кармоо учурунда ооз ачылса, анын казасын кармоо кажет.

Назир кылынган курмандыктын этинен өз ээси, балдары, ата-энеси, жубайы пайдаланууга болбойт. Назир курмандыгын кедей-кембагалдарга таркатуу керек.

III. КАФФАРАТ

Каффарат – бул жаңылыштык менен, же кысым жолу аркылуу же атайын жасалган айрым бир ката иштердин кечирилиши үчүн белгиленген жол.

А. ОРОЗОНУН КАФФАРАТЫ

Рамазан айында эч бир себепсиз орозосун бузган адам аны каза кылуу менен бирге каффаратын да орундатышы кажет. Орозонун каффараты – камарий айдын биринчи күнүнөн баштаса, эки камарий ай же биринчи күнү башталбаса 60 күн удаама-удаа орозо кармоо.

Каффарат орозосун кармоо учурунда ортодон эс алуу болсо, кайра башынан баштоо зарылчылыгы туулат. Ошону менен бирге аял киши үчүн эгер этек киринен улам ортодо ажырым болсо, каффарат бузулбайт. Бул учурда аял киши тазаланган күндөн баштап каффарат орозосун улантат. Ал эми оору, сапар сыяктуу себептер менен каффарат орозосу учурунда ажырым болсо, кайра башынан баштоо керек.

60 күндүк каффарат орозону кармай албаган адам 60 кедей адамды бир күндө эртең менен жана кечинде эки маал тойгузушу же болбосо эки маал тамак-ашка кетчү акча каражатын (ар бир күн үчүн бир битир садагасы өлчөмүндө) бериши керек.

120 кедей адамга эртең менен, же кечинде бир маал гана тамак берүү туура болбойт. Битир садага берүү учурунда бир кедейге бир күндө эле алтымыш битир садагалык акчаны берүү да туура эмес. Мындай учурда битир садага же алтымыш кедейге өз-өзүнчө, же бир адамга алтымыш күн аралыгында берилиши керек.

Имам Абу Юсуфтун пикиринде, орозо каффараты иретинде берилген садага мусулман эмес адамдарга берилбейт. Имам Азам агымында, фатвага ушул көз караш негиз болуп эсептелет.

Б. КАСАМ КАФФАРАТЫ

Бүгүнкү күнү кул болбогондугу үчүн касамын бузган адам күчү жетсе, төмөнкү эки жагдайдан бирин орундатышы керек:

1. Он кедей адамды тойгузуу: Касамын бузган адам каффарат иретинде өз үй-бүлөсү күн кечирген тамак-аш менен он кембагал адамды он күн багышы керек. Аларга он күндүк тамак-ашынын акчасын берип койсо да болот.

2. Он кембагалды кийинтүү: Касамын бузган адам каффаратынан кутулушунун экинчи жолу Ислам динине ылайык он кембагал адамды кийинтүүсү зарыл.

Бул эки каффаратка тең күчү жетпеген адам үч күн удаама-удаа орозо кармашы керек.

В. ЖАҢЫЛЫШТЫК МЕНЕН МУСУЛМАН АДАМДЫ ӨЛТҮРҮҮНҮН КАФФАРАТЫ

Катачылык менен мусулман адамдын өлүмүнө себеп болгон адам анын кунун төлөгөн соң каффарат иретинде бир мусулман кул адамды эркиндикке чыгаруусу кажет. Буга күчү жетпесе, удаама-удаа эки ай орозо кармашы керек.

Жаңылыштык менен адамдын өлүмүнө бирден көп адам себеп болсо, алардын ар бири өз-өзүнчө жогорудагы каффаратты орундашы кажет. Эне курсагындагы ымыркайдын өлүмүнө себеп болгон адам анын «гурра» кунун төлөйт. «Гурра» кунунун өлчөмү кадимки кундун жыйырмадан бири, тагыраак айтканда, беш төө же Имам Азам агымы боюнча, 50 динар (200 гр. алтын акча). (ал-Каасаании, Бадаиус-Санааии V, 325). Ханбали жана Шафи агымдары боюнча, каффаратты орундоо важип, Имам Азам агымы боюнча, мандуп. Бул өкүм өз баласын билип туруп боюнан түшүрткөн эне үчүн да өзгөрбөйт.

Г. АЖЫЛЫК ИБАДАТЫНДА УБАГЫНАН МУРДА ЧАЧ АЛДЫРУУНУН КАФФАРАТЫ

Ажылык учурунда убагынан мурда чач алдырган адам үч күн орозо кармайт. Кененирээк маалымат алуу үчүн «Ажылык» темасына назар салсаңыз болот.

Д. ЗЫХАР КАФФАРАТЫ

Кимдир бирөө өз жубайына «сен мага эжем сыяктуусуң», же «мен сени өз апам катары эсептейм» деп айтуу аркылуу аны (жубайы) менен жыныстык катнашка кирүүнү арам кылып алышы «зыхар» деп аталат. Аялына мына ушундай сөз айткан адам жубайы менен жыныстык катнашка киргенге чейин каффаратын орундатышы кажет. Мунун каффараты орозо каффараты сыяктуу. Негизи «зыхар» Ислам дини жаңы келген жылдары арап коомчулугунда кеңири тараган. Демек, зыхар ошол учурдан калган жат көрүнүш.

ОН ЭКИНЧИ БӨЛҮМ
НИКЕ ЖАНА АЖЫРАШУУ МАСЕЛЕСИ
I ИСЛАМ ДИНИНДЕ ҮЙ-БҮЛӨ КУРУУ

Дин Ислам өзгөчө маани берген маселелердин бири – бул үй-бүлө маселеси. Адамзат урпагынын учун таза улоо үчүн үй-бүлө куруу өзүнчө зарылдык. Мына ошондуктан Ислам дининде үй-бүлө ийне-жибине чейин иликтелип, ага тиешелүү белгилүү эреже-мыйзамдар койулган. Анда аял менен эркек шарияттын негизиндеги нике аркылуу гана үй-бүлө түзө алуулары, ал эми мындан сырткаркы (никесиз) бирге болуу байланыштары чоң күнөө катары белгиленген.

Үй-бүлө тукумдун белгилүү болушу, коомдук биримдик, ынтымак-ырашкерлик, адам баласынын бири-бирине арка-жөлөк болушу өңүтүнөн да зор мааниге ээ. Чынында да, адам баласы төрөлгөндөн тарта одүйнө салганга чейин мээримдүүлүккө, сүйүүгө, сый-урматка муктаж. Мунун жападан жалгыз уясы үй-бүлө. Өзгөчө бала чакта жана карыган кезде мээримдүүлүккө болгон муктаждыгыбыз күч. Ислам дини тууган-туушкандык карым-катнашына да зор маани берет. Туугандык карым-катнашты үзүү чоң күнөөлөрдөн

болуп эсептелет. Ар бир мусулман баласынын алгач ата-энеге, бир туугандарга, анан жалпы туугандарга карата өз-өзүнчө милдеттери бар.

Келечек муунга рухий дөөлөттөрдү үйрөтүп өткөрүп берүү өңүтүнөн да үй-бүлөнүн өзгөчө орду бар. Бүгүнкү статистиканын иликтөөсү боюнча, үйбүлөсүз өскөн балдардын көпчүлүгү катардагы балдарга салыштырмалуу терс жолдорго, күнөө иштерге алдаканча ийкемдүү болгондугу аныкталган. Демек, көпчүлүк учурда жакшы адам жакшы үй-бүлөдө туура тарбия менен өсүп чыгат. Арийне, үй-бүлөнүн артыкчылыгы муну менен гана чектелип калбайт.

Жакшы коомдун өзөгүндө үй-бүлө турары бышык. Анүчүн үй-бүлөнүн түзүлүшүнө жана үй-бүлөгө байланышкан эреже-мыйзамдарга басым жасалат. Андыктан биз бул бөлүмдө үйлөнүү жана ажырашуу маселелери жөнүндө Исламдын өкүмдөрү менен таанышууга аракет кылмакчыбыз.

Бүгүнкү күнү жеке адам өңүтүнөн да, коомдук жактан да үй-бүлөнүн мааниси дагы да айкын, дагы да өзгөчө. Ислам дини үй-бүлөгө бөтөнчө көңүл бөлүп, үй-бүлө мүчөлөрү жана туугандар аралык жардамдашуу, арка-жөлөк болуу аракеттерин коомдук колдоонун, ынтымактын негизи катары караган. Үй-бүлө курууну укуктук негиздерге бекиткен. Бул багытта катачылык-мүчүлүштүктөргө, калыссыздыкка жол ача турган иштерге кескин бөгөттөрдү койгон. Ислам үйбүлөнүн ар бир мүчөсүнө өз-өзүнчө укуктары менен бирге милдеттерин кошоберген. Жубайлардын бири-бирине болгон укук-милдеттери, ата-эненин балага болгон укук-милдеттери жана ошондой эле баланын ата-энеге болгон укукмилдеттери Куранда ачык-айкын белгиленип, өзгөчө басым жасалган. Ислам дини үй-бүлөгө, никеге байланышкан диний, адеп-ахлактык жана укуктук эрежелерин белгилеген. Үй-бүлөнү адам баласынын заттык-рухий муктаждыктары жана өсүп-өнүшү үчүн өзүнчө зарылдык катары кабылдаган. Ошондой эле руханий жактан да, материалдык жактан да жеткилең коомдун эң иридеги шарты катары ыйманга сугарылган үй-бүлөнү эсептеген.

Ислам growing динде үй-бүлө төмөнкү эрежелерге негизделген:

1. Үй-бүлө куруу: үй-бүлөдөн бакыт, бейпилдик табуу үчүн, эл керегине жараган, журт кызматын өтөгөн туяк калтыруу, коомдун, дегеле адамзатынын илгерилеши, өсүшү үчүн үй-бүлө куруунун мааниси айтпаса да айкын.

Адам баласынын үй-бүлө курууга болгон муктаждыгы жөнүндө аяттардын биринде: *«Бейпил өмүр сүрүүңөр үчүн өзүңөрдөн жубай жаратып, ортоңорго сүйүү отун тутандырышы да – Анын (Алланын) бар экендигине өзүнчө жышаана»* (Рум сүрөсү, 21) – деп буюрулат.

Адамзаада жубайы менен бейпилдик табат, бакыттын даамын сызат. Эң зарыл муктаждыктарды үй-бүлө коломтосунан күтөт. Адам баласы бул дүйнөгө мээримге, сүйүүгө, нары аяр, нары жылуу мамилеге аша муктаж болуп көз ачат. Жубай болуунун, ата-эне болуунун, балалуу болуунун бактылуулугу үй-бүлөнү бөтөнчө кутка бөлөйт. Адам материалдык жана руханий жактан муктаж болгон жылуу мамиле, урмат-сый, сүйүү, таалим-тарбия сыяктуу жагдайлар ыйман ырыскысы менен береке-кутка тунган үй-бүлө очогунда камсыздалат. Дин Ислам мына ушундай ыйман нуру менен жаркыган үй-бүлө курууну ибадат катары эсептейт. Асыресе, муну Жараткан Алланын алдында мусулман баласы үчүн өзүнчө озуйпасы деп билет. Исламдининде адам баласы эне курсагына түшкөндөн тарта адамдык кадырын табат. Ал бала чагында болобу, жаш чагында болобу, карылык кезинде болобу, айтор, ар качан аяр мамиле көрүшү керек. Адам дайыма жылуу мамилени самайт.

Демек, бала багуу – тек аны курсагын тойгузуп, кийинтип гана материалдык муктаждыгын камсыздоо эмес. Аны сүйүү сезими менен багуу да адамдын рухий азыгы.

Жогоруда белгиленгендей, изилдөөлөрдүн жыйынтыгы үй-бүлө коломтосунун жылуулугусуз, ата-эне мээриминен оолак өскөн адамдар кылмыш ишке алдаканча жатык, дагы да жөндөмдүү болгондугун көргөзгөн.

Үй-бүлөнүн кутуна, береке-сүйүүсүнө тек балдар гана эмес, жубайлар да муктаж. Алар да сүйүү-бейпилдикти үй-бүлөнүн кутунан табышат.

Адам карыган кезде да үй-бүлөгө, сүйүү-мээримге муктаж болот. Оомалтөкмөл дүйнөнүн оош-кыйышында далай кыйынчылык-машакаттарды баштан кечирген адам баласы карылык куракта өз бүлөсүнүн кутуна тунгусу келет. Куранда ата-энеге жылуу мамиледе болуу, моюн сунуу зарылчылыгы баса белгиленет: *«Эгең силерге Анын Өзүнөн башка эч кимге сыйынбоону жана ата-энеңерге жакшылыккылууну буйруду. Эгер алардан бирөө же экөө тең карылык куракка жетсе, аларга «Уф-ф!» дебе, зекибе! Жылуу-жумшак сөз сүйлө! Аларга мээрим төгүп (Жаратканга алакан жая): Оо, Жараткан Алла! Мени кичинемден чоңойтуп өстүргөндөй, аларды мээримиңе бөлөй көр... – деп дуба кыл!»* (Исра сүрөсү, 23-24).

2. Мусулман үй-бүлөдө ар ким өзүнүн милдетин ибадат түшүнүгү менен орундатышы керек.

3. Үй-бүлө туура ишенимге ээ болушу керек. Бул эң ириде үй-бүлө кожоюнунун милдети. Бул багытта Куранда: *«О, адамдар! Өзүңөрдү, үй-бүлөңөрдү отуну адамдан жана таштан чогултулган тозок отунан коргогула...»* (Тахрим сүрөсү, 6) деп буюрулат.

4. Ата-эненин максаты – үй-бүлөсүн Исламдын изги ахлагы менен көрктөө болушу зарыл.

5. Жар тандоодо үй-бүлөнүн куту, бейпилдиги, балдарынын ыймандуу болуп чоңойушу, элге-журтка ак кызмат өтөй турган бала тарбиялап өстүрүү сыяктуу аруу ой-тилектер эске алынышы кажет. Азирети Пайгамбарыбыз анүчүн ыймандуу жар тандоо керектигин билдирет. Куттуу хадистеринин биринде: *«Момун-мусулман адамга Алладан коркуу жана ага моюн сунуу (ыйманга келүү) бактысынан сырткары ыймандуу жубайчалык насип ыроолонгон эмес...»* (Ибни Мажа, Никах, 5).

6. Үй-бүлө коломтосун өчүрүп албоо үчүн жубайлар бар күчүнүн жетишинче жакшы ниет, жакшы тилек менен кадам шилтөөлөрү керек. Үйлөнгөн соң жубайлар бири-биринин акы-укугун, ар-намыс ариетин аруу сактоого милдеттүү. Жубайлар айрым бир катачылыктарды туура кабылдап түшүнүктүү болуулары абзел.

7. Ислам дининде аял-эркек, ата-эне жана балдар ортосундагы акы-укуктар, милдеттер ачык-айкын белгиленген.

8. Ислам никесиз жакындашууга кескин түрдө тыйуу салгандыктан, асыресе, ага жол ача турган жагдайларга да бөгөт койгон. Аял затынын жарым жылаңач жүрүшү, аял-эркек аралаш көңүл ачуулары жана аял-эркек бири-бирине делебе козгоочу көз менен назар салуулары күнөө болуп эсептелет.

II. НИКЕГЕ ЧЕЙИНКИ МАМИЛЕ

Никеге чейин үйлөнө турган эки тарап бири-бирин көрүшү керек. Адам жок жерде болбоо шарты менен баарлашып, сүйлөшсө болот. Бул учурда али нике болбогондуктан бири-биринин аврат эсептелген жерлерин көрүүгө шариятта уруксат берилбейт. Маселен, жолугуу учурунда кыздын жоолуксуз болушу, бала тизесинен өйдө кыска шым (шорта) кийип алышы сыяктуу.

Никеге чейин жыныстык катнашка жол ача турган кадамдын баары арам болуп саналат. Мусулман адам үчүн кандай шарттарда болбосун, үйлөнгөнгө чейин жыныстык катнашка баруу – зина (чоң күнөө). Үйлөнгөнгө чейин кызжигит болуп жүрүү да Ислам динибизде арам болуп эсептелет.

Жогоруда белгиленгендей, Азирети Пайгамбарыбыз мусулман адам жар тандоодо кыздын ыймандуулугуна өзгөчө маани бериши керектигине басым жасаган (Бухари, Никах, 15). Мусулман аял да, эркек да өмүрлүк жарынын тек сулуулугуна гана эмес, анын кулк-мүнөзүнө, ыймандуулугуна да көңүл бөлүшү керек. Эки тарап тең жеке өзүнүн түгөйүн эмес, болочок балдарынын энесин же атасын тандап жаткандыктарын эсине түйүп алуулары абзел. Өзгөчө кыз бала үйлөнө турган жигиттин тапкан наны адал болуп-болбогондугун эске алышы керек. Демек, куттуу хадистен байкалгандай, мусулман кыз-эркек экөө тең ыймандуу түгөй табууга аракет кылуулары зарыл. Учуру келгенде айтылбаган сөздүн атасы өлөт демекчи, мусулман аялзатынын мусулман эмес адамга турмушка чыгуусу арам өкүмүнө кирерин жадыдан чыгарбоолору кажет.

III. СӨЙКӨ САЛУУ (кудалашуу)

Сөйкө салуу – бул кыз-жигиттин баш кошуулары жөнүндө бекитилген убада. Сөйкө салуу нике эмес. Андыктан бул учур аралыгында үйлөнө турган кызжигиттин ортосундагы көшөгө ачыла элек болот. Башкача айтканда, алар баш кошкон жубайлар сыяктуу жашай албайт. Адам жок жерде экөө жалгыз боло албайт. Бул арам иш болуп эсептелет.

Ислам дини мусулман баласынан берген убадаларына бек туруусун талап кылат. Мусулман адам алдамчылык, бирөөнү кемсинтүү, өзүн жогору сезүү сыяктуу жат сапаттардан оолак болушу кажет. Сөйкө салынган соң никеге чейинки учур аралыгында баш кошуу убадаларынан кайтышса болот. Бул учурда эки тараптын бири-бирине берген белек-бечкектери үрп-адат, каада-салт боюнча кайтарылат, же кайтарылбайт. Ал эми колдонулуп жок болгон белектер кайтарылбайт.

IV. БАШ КОШУУНУН ӨКҮМҮ

Баш кошуу жеке адам өңүтүнөн муаккад сүннөт болуп эсептелет. Ал эми коом өңүтүнөн үйлөнүү жалпы мааниде парз-ы кифая. Анткени келечек муундун уланышы Дин Исламдын абадай зарыл негиздеринин бири. Ошондуктан эгер жалпы коом үйлөнүүдөн баш тартса, бардыгы күнөөкөр болуп саналат.

Үйлөнүүгө мүмкүнчүлүгү боло туруп баш кошпогон, асыресе, зинага кадам таштоо ыктымалы жогору болгон адам үйлөнүшү кажет. Азирети Пайгамбарыбыз үйлөнүүгө мүмкүнчүлүгү барларды тезинен үйлөнүүгө чакырган.

V. НИКЕ [134]

Нике – бул аялзаты менен эркекти бири-бирине адал кылуу менен бирге укук-милдеттерин кошо белгилеген келишим.

VI. ҮЙЛӨНҮҮ ТОЙУ

Ислам дини нике келишимин элге кабарлап, аны майрамдык маанай менен белгилөөнү (нике той өткөзүүнү) каалайт. Азирети Пайгамбарыбыз мусулмандарды мындай кубанычтуу күндөрү той өткөзүүгө, шарияттын негизинде көңүл ачууга чакырган. Көңүл ачууда шариятта арам деп эсептелген жагдайлар жүзөгө ашпашы керек. Маселен, арак ичилбеши керек, аял-эркек аралаш ырдап-бийлеп, ойноп-күлүү болбошу кажет. Мындай тойлордо эркектер өз ара, аял кишилер өз ара көңүл ачуулары абзел.

VII. НИКЕ КЕЛИШИМИНИН ТОЛУК КАНДУУ ЖАРАМДУУ БОЛУШУ ҮЧҮН ЗАРЫЛ ШАРТТАР

Ислам никенин толук кандуу жарактуу болушу, асыресе, кыз-жигитти бири-бирине адал кылуу үчүн белгилүү шарттарды койгон. Себеби бул келишим жогоруда белгиленгендей, эки тараптын да, болочок балдарынын да акыукуктарынын корголушу үчүн, коомдук тынчтыктын камсыздалышы, келечек муундун уланышы жана тукумдун белгилүү болушу үчүн кайтарылгыс зарылдык. Мына ушунун баарын камсыздоо үчүн Ислам дини нике келишими менен бардык шарттарды түзүп берген. Алгач расмий нике

кыйылса, нике учурунда Ислам талап кылган шарттар эске алынса бул нике диний жактан да жетиштүү болот. Мындан соң диний маанидеги нике кыйылса да болот.

Ислам дини нике келишиминин толук кандуу жарактуу болушу үчүн төмөнкү шарттарды талап кылат: [135]

1. Баш кошкон адам же анын өкүлү акыл-эси соо, балагатка жетүүлөрү зарыл.

2. Кыз-жигиттин ортосунда үйлөнүүгө тоскоолдук болбошу керек. Бул жөнүндө төмөндө маалымат берилет.

3. Эки тараптын тең көңүлү, ыраазылыгы болушу кажет.

4. Нике учурунда күбөлөр болушу керек. Эки эркек же бир эркек эки аялзаты күбө болсо болот. Күбөлөр да акыл-эси толук, балагатка жеткен болуулары зарыл.

5. Нике келечекке кыйылса, тагырак айтканда, «бир айдан кийин никеси жарактуу болсун» деген тариздe кыйылса, туура болбойт, аны кайрадан кыйуу кажет. Ошондой эле «ушул ишим жүзөгө ашса, сени менен үйлөнөм» деген сыяктуу келишимдер да нике болуп эсептелбейт.

Асыресе, нике учурунда нике келишиминин зарылдык максатына карамакаршы шарттар коюлбашы кажет. Нике кыйылган соң айрым бир жыйынтыкталаптар жаралат. Маселен, жубайлардын бири-бирине адал болушу, эркек үчүнүй-бүлөнү материалдык жактан каржылоо, кыздын эркек менен бир жерде жашоосу сыяктуу. Бул учурда «махр – кыздын калыңын» берүү зарылчылыгы да туулат. Мисалы, нике учурунда эркек «кыздын калыңын бербөө шарты менен үйлөндүм» десе, анын бул шарты жараксыз болуп эсептелет. Мындай учурда нике жүрүү менен бирге «махри мисил» талап кылынат.

Ал эми нике келишиминин максатына терс келбеген шарттар коюлуп, эки тарап тең аларды кабылдашса, коюлган шарттарды моюндап аткаруулары кажет.

6. Нике белгилүү убакыт үчүн кыйылбашы кажет. Нике белгилүү мөөнөткө, маселен, бир апта, бир ай же үч жыл сыяктуу убакыт аралыгы менен чектелбейт. Мындай нике жараксыз болуп саналат.

7. Мажбурлоо болбошу керек. Кыз-жигит кандайдыр бир кысымга алынбашы кажет.

Мына ушул шарттардын негизинде кыйылган нике толук кандуу нике болуп эсептелет.

VIII. БАШ КОШУУ ТОСКООЛДУКТАРЫ [136]

Бул жерде сөз оролу кимдин ким менен үйлөнүүсү жараксыз болгондугу багытында уланмакчы. Үйлөнүү тоскоолдуктары жалпысынан туруктуу жана убактылуу болуп экиге бөлүнөт:

А. ТУРУКТУУ ТОСКООЛДУКТАР

Туруктуу тоскоолдуктар бири-бири менен үйлөнүү жараяны эч качан жүзөгө ашпай турган адамдар эсептелет. Бул тоскоолдуктар эң ириде кандаш туугандыкка, андан соң эмчектештик жана кайын-журт туугандыгына такалат.

1. Кандаш туугандык

Кандаш туугандыктан улам үйлөнүүгө кескин түрдө тыйуу салынган адамдар төмөнкүлөр:

Ата-эне, чоң ата, чоң эне

Уул, небере

Бир туугандар, бир туугандардын балдары

Таяке, таеже, эже (атасынын бир тууганы) менен эч качан үйлөнүүгө болбойт.

2. Кайын-журт туугандыгы

Атанын жана чоң атанын жубайлары менен үйлөнүүгө уруксат берилбейт. Бул жерде үңүлө назар салсак, өз эне эмес, өгөй эне.

Баласынын же небересинин жубайлары менен үйлөнүүнүн да шариятта орду жок.

Жубайынын энеси, чоң энеси менен үйлөнүүгө шариятта уруксат берилбейт.

Жогоруда белгиленген жагдайда арамдык үчүн тек нике келишими жүзөгө ашкан болушу кажет. Жыныстык катнаш шарт эмес. Тагыраак айтканда, кызжигиттин ортосунда нике кыйылган соң жыныстык катнаш жүзөгө ашпай туруп ажырашса, же экөөнөн бирөө көз жумса, жубайынын энеси ага түбөлүккө арам (үйлөнүүгө кескин түрдө тыйуу салынган) болуп эсептелет.

Жубайынын мурунку үй-бүлөсүнөн болгон кыздары менен үйлөнүүгө уруксат берилбейт. Бул үчүн жыныстык катнаш жүзөгөашышы кажет.

3. Эмчектеш туугандык [137]

Өз энесинен башка эненин эмчегин эмген бала үйлөнүү тоскоолдуктары өңүтүнөн ал эненин өз баласы сыяктуу болот. Тагыраак айтканда, ал эненин өз баласы менен үйлөнүүгө кимдер мүмкүн эмес (арам) болсо, эмчектеш баласына да ошолор арам болуп эсептелет. Азирети Пайгамбарыбыз: *«Кан аркылуу (үйлөнүүгө) арам болгондор, сүт эмүү аркылуу да арам болушат»* (Муслим, Радаа, 9) деген.

Эмчектеш туугандыгы эмчек эмген баланын өз бир туугандарына тиешеси жок. Башкача айтканда, эмчек эмген бала менен гана чектелүү болот. Тек анын жубайы жана балдары гана таасирге ээ.

Чоочун эненин эмчегин эмүү менен упчулуу шишеден сүт (соска) эмүүнүн ортосунда айырма жок. Ошондой эле өкүм өңүтүнөн, сүттүн аз же көп болуусунун да ортосунда айырма болбойт.

Имам Азамдын пикиринде, бала 2 жарым жашка чыкканга чейин башка эненин эмчегин эмсе, эмчектеш туугандыктын үйлөнүү тоскоолдугу пайда болот. Имам Абу Юсуф, Имам Мухаммед жана Имам Зуфардын пикири боюнча, бала 2 жашка толгонго чейин эмсе, тоскоолдук пайда болот. Мындан кийин (б.а. эки же эки жарым жаштан кийин) чоочун эненин эмчегин эмүү үйлөнүү тоскоолдугун жаратпайт.

Б. УБАКТЫЛУУ ТОСКООЛДУКТАР

1. Турмушка чыккан абалда болуу: турмушка чыккан күйөөсү бар аял башка адам менен үйлөнө албайт. Күйөөсү одүйнө салган соң же ажырашкандан кийин башка адамга турмушка чыкса болот.

2. Дин айырмачылыгы: Мусулман кыз мусулман эмес адамга турмушка чыга албайт. Ал эми мусулман эркек адам мусулман эместерден тек Христиан же Иу-даизм динин тутунган аялзаты менен гана үйлөнсө болот. Андыктан мусулман эмес адамдын мусулман кызга үйлөнүшү үчүн Ислам динине кириши кажет.

3. Бир учурда эки кыз бир тууган менен турмуш курууга болбойт. Ошондой эле бир учурда эже (атанын бир тууганы) жээн же таеже жээн менен да нике кыйдырууга уруксат берилбейт. Демек, бир аял менен турмушун улап жаткан адам аялынан ажыраганга чейин аялынын кыз бир тууганы менен, эжеси (атасынын кыз бир тууганы), таежеси, сиңдилери (эркек бир тууганынын кыздары) же жээндери (кыз бир тууганынын кыздары) менен үйлөнө албайт. Ошону менен бирге аялынын эмчектеш кыз бир туугандары, эже-таеже, сиңди-жээндери менен да үйлөнө албайт.

4. Жубайлар үч жолу ажырашкан соң кайра баш кошуулары үчүн аял башка адамга шарияттын негизинде сахих (толук кандуу, белгилүү убакытка белгиленбеген) нике менен турмушка чыгышы керек. Ырас, ниет кайра биринчи күйөөсүнө кайтып келүү үчүн болбошу зарыл. Бул баш кошууда жыныстык катнаш шарт. Экинчи күйөөсү менен жыныстык катнашсыз ажырашуу аркылуу биринчи күйөөсү менен кайра баш кошо албайт. Бул жерде эскерте кетчү жагдай, ажырашкан аял биринчи күйөөсүнө кайрадан турмушка

чыгуу үчүн башка бирөө менен келишим түзүп, убактылуу никеге турушу арам болуп эсептелет. Ал мындай нике менен биринчи күйөөсүнө кайра турмушка чыга албайт. Анткени убактылуу нике жараксыз болуп эсептелет. Демек, экинчи күйөөсү көз жумса, же аны менен ажырашкан соң аял өзү да, мурунку жубайы да баш кошкулары келсе, кайра нике кыйдырууларына уруксат берилет.

Дин Исламдын негизинде үч жолу ажырашып-үйлөнгөн эркек-аял кайрадан баш кошуулары дурус эмес. Анткени мындан соң экөө бирге жашап кете албашы толук ыктымал. Бирок аял башка адам менен үйлөнүп, эгер арадан белгилүү күн өткөн соң күйөөсү көз жумса же ажырашса, мурунку күйөөсүнө кайрадан турмушка чыкса болот. Себеби экинчи үй-бүлө курган аял жаңы тажрыйбаларга да ээ болот. Андыктан мурунку үй-бүлөсүндө көйгөй катары эсептелген айрым бир жагдайлар туура кабылданышына мүмкүнчүлүк жаралган болот.

5. Күйөөсү менен ажырашкан соң, же күйөөсү көз жумгандан кийин идда күткөн аял бул учур аралыгында башка адамга турмушка чыга албайт.

6. Төрт жубайдан ашыкча аялга үйлөнүү тоскоолдугу: Ислам дини эркек адамга шарияттын белгилүү шарттарынын негизинде эң көп төрт аялзаты менен үйлөнүүгө уруксат берет.

IX. ТОЛУК КАНДУУ НИКЕНИН ЖЫЙЫНТЫГЫ [138]

Баш кошкондор үй-бүлө коломтосунун отун өчүрбөө үчүн, ынтымактуу, ыймандуу бейпил өмүр сүрүү үчүн ал-күчтүн жетишинче аракет кылышы керек. Ырас, толук кандуу никенин жыйынтык-талаптарын төмөнкүчө тизмелөөгө болот:

1. Баш кошкондор бири-бири үчүн адал болушат. Тагырак айтканда, бирибирин кароо, кармоо, жыныстык катнаш өңүтүнөн ортолорунда эч кандай тоскоолдук болбойт.

2. Халвати сахиха.[139] Баш кошкондор адам жок жерде жыныстык катнашка кирүүлөрүнө шарият же физиологиялык жагынан кандайдыр бир тоскоолдук болбосо, бул «халвати сахиха» деп аталат. Мындай учурда аял махр-калыңын толугу менен алууга укуктуу болуп эсептелет. Мындан кийин ажырашуу жараян этсе, идда күтүү зарылчылыгы туулат.

3. Нике келишими менен кыз махр-калың алуу укугуна ээ болот.

4. Баш кошкон соң «нафака-үй-бүлөнү багуу» милдети жаралат. Ислам дини боюнча, нафака милдети эркектин мойнунда. Аялынын тамак-ашы, кийим-кечеси жана башка зарыл муктаждыктары нафакага кирет.

5. Төрөлө турган баланын тукуму белгилүү болот.

6. Жубайлардын бири көз жумса, бири ага мураскор болуп эсептелет.

7. Үйлөнгөн адам менен жубайынын туугандары ортосунда туугандык байланыш курулат.

X. МАХР [140]

Махр – бул никенин талабы катары жигит тарабынан кызга берилчү малмүлк каражаты. Ханафи (Имам Азам агымынын) аалымдарынын пикиринде, махрдын эң төмөн баасы болжол менен эки баш койдун наркында болушу керек. Ал эми анын жогорку чеги жок.

Махрдын өлчөмү никеден мурда белгиленбеген болсо же унутулуп калса, жалпысынан кыздын эжелери алган өлчөмдө «махри мисил» катары төлөнүшү керек.

Махрды дароо, б.а. никеге чейин да, никеден кийин да берүүгө болот. Махр белгиленип нике кыйылгандан кийин аял махрды күйөөсүнө багыштап жиберүүгө укуктуу.

Жыныстык катнаш жүзөгө ашса, халвати сахиха болсо же күйөөсү көз жумса, аял махрды толугу менен алат.

Махр белгиленип, жыныстык катнашка чейин ажырашса, кыз белгиленген махрдын жарымын алат. Ал эми махр белгиленбеген болуп жыныстык катнаштан мурда ажырашса, кыздын көңүлүн көтөрө турган белек-бечкек берүү абзел. Бул Куранда сунушталган.

Никеден кийин жыныстык катнашка чейин ажырашууга кыз себеп болсо, кызга махр толугу менен берилбейт.

XI. ТУКУМ [141]

Тукум – бул бала менен ата-эненин ортосундагы кан, урук байланышы.

Бала төрөлүү менен энесине болгон урук байланышы белгилүү болот. Үй-бүлө коломтосунда төрөлгөн баланын тукуму эне тарабынан да, ата тарабынан да белгилүү болот. Күйөөсү көз жумган же күйөөсү менен ажырашкан аялдын боюнда болуп-болбогону идда күтүү аркылуу билинет. Ажырашкандан же күйөөсү көз жумгандан кийин идда күтүү учурунда боюнда болуп чыкса, төрөлө турган баланын тукуму ошол күйөөсүнө такалат.

Зина (никесиз катнаш) жолу менен төрөлгөн баланын тукуму эне жагынан гана белгилүү болот.

XII. БАЛА ЭМИЗҮҮ

Алла Таала баланы эмизүү милдетин ата-энеге, ата-энеси жок болсо, баланы өз карамагына алган адамга (мисалы, бул чоң ата, чоң энеси же туугандары же башка адам да болушу мүмкүн) жүктөгөн. Куранда Алла Таала: *«Эмизүүнүн толук болушун каалаган энелер балдарын толук эки жыл эмизишет... Ата-эне өз ара кеңешип баланы эмчектен эрте чыгарууга бел байлашса, экөөнө тең эч кандай күнөө болбойт...»* (Бакара сүрөсү, 233) деп буюрат. Демек, бул аятта баланы эки жыл толук эмизүү керектиги, ошону менен бирге ата-эне өз ара кеңешип баланы эмчектен эки жылга чейин чыгарууга укуктуу экендиги айкын болууда.

XIII. БАЛА БАГУУ УКУГУ (хидаана)

Ата-эне ажырашса, балага балалык чагы бүткөнгө чейин энеси карайт. Бала өзүн-өзү багууга кудурети жеткенге чейинки учур «балалык чак» (7-10 жаш аралыгы) болуп эсептелет.

Баланы баккан адам (аял-эркек) ишенимдүү, ыймандуу болушу керек.

Бала кыз болсо, аны караган адам махрам (никеси түшпөгөн) болушу зарыл.

Бала кыз болсо, аны караган аял (эне) кызга никеси түшкөн адам менен баш кошкон болбошу кажет.

Баланын балалык чагында кийим-кече, тамак-ашын атасы каржылашы кажет. [142]

XIV. НАФАКА ЖООПКЕРЧИЛИГИ [143]

Жашоосун улантып кетүү үчүн адамга абадай зарыл муктаждык «нафака»деп аталат. Буга адамдын тамак-ашы, кийим-кечеси, үй-жайы кирет.

Аялдын нафакасы күйөөсүнө таандык болгондугу жогоруда белгиленген. Бул жерде баланын, ата-эненин жана кедей тууган-туушкандардын нафакасы жөнүндө кеп болмокчу.

Баланын нафакасы атанын мойнуна жүктөлгөн. Бул жоопкерчилик бала балагатка жеткенге чейин уланат. Бала оорулуу болсо, окуучу же кыз болсо, нафака жоопкерчилиги балагат жашынан кийин деле улана берет.

Кедей ата-эненин, чоң ата, чоң эненин нафакалары балдардын милдети. Ата-энени багууда уул менен кыз баланын ортосунда кандайдыр бир айырма жок. Бир динден болбосо да, эркек адам өмүрлүк жарынын, ата-энесинин жана балдарынын нафакасын камсыздашы кажет.

Ортолорунда үйлөнүү тоскоолдугу бар жакын туугандардын бири кедей болсо, ал адам анын нафакасынан жооптуу болуп эсептелет. Мындан жооптуу болуу үчүн эки тарап тең мусулман болушу керек.

Адам кедей болсо да, өз жубайын, ата-энесин багууга милдеттүү. Бул учурда кедей жакын туугандарын багууга милдеттүү эмес. Эгер бай болсо, буга милдеттүү болот.

XIV. ҮЙ-БҮЛӨНҮН БУЗУЛУШУ

Үй-бүлө ар түрдүүчө бузулат. Өз ара ажырашуу, сот аркылуу ажырашуу сыяктуу. Бул жерде үй-бүлөнү бузган жагдайлар жөнүндө маалымат берилмекчи.

А. АЖЫРАШУУ [144]

Ажырашуу – бул, түз же кыиб ыр мааниде нике келишимин жокко чыгарган сөздөр менен үй-бүлөнүн бузулушу.

Үй-бүлөнүн жеке адам жана коом өңүтүнөн өтө зор мааниге ээ экендиги талашсыз. Асыресе, айрым бир жагдайларда үй-бүлөдөн күтүлгөн оң жыйынтыктар чыкпай, тетирисинче эки тарап бири-бирине айкалыша албай зыян алып келе турган болсо, үй-бүлөнүн бузулушу абзел. Буга шарият жол берет. Ошондой эле өтө олуттуу себеби жок туруп үй-бүлө коломтосуна суу себүү такыр туура эмес. Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбызкуттуу хадистеринин биринде: *«Аялыңарды Алланын атын (кепил тутуп) оозанып туруп алдыңар. Алардын укуктарын коргогула!»* (Муслим, Хаж, 37) деп буюруу менен үй-бүлө Алланын аты менен курулгандыгын белгилейт. Ошондуктан үй-бүлө өзүнчө куттуу коломто катары каралат. Мына ушул себептен улам мусулман коомчулуктарында ажырашуу жараяны өтө сейрек кездешет.

Ислам укугу китептеринде ажырашуунун түрлөрү жөнүндө маалыматтар берилген. Алардын бири ажырашуунун Куран жана Сүннөттүн негизине ылайык болуп-болбошу өңүтүнөн каралган. Бул жагынан «суннии» жана «бид-ии» ажырашуу деп экиге бөлүнөт.

Экинчи түрү ажырашуудан соң кайрадан нике кыйуу зарылчылыгысыз эркектин аялына кайтып келүү мүмкүндүгүн берип-бербеши жагынан да «рижии» жана «баин» ажырашуу деп экиге бөлүнөт.

1. Куран жана Сүннөттүн негизине ылайык болуп-болбошу өңүтүнөн ажырашуунун түрлөрү

а. Суннии талак [145]

Негизинен ажырашуунун жолу Куранда белгиленген. Бул багытта Пайгамбарыбыздын да көрсөтмөлөрү бар. Куранда жана сүннөттө көрсөтүлгөн тариздe жүзөгө ашкан ажырашуу «суннии талак» деп аталат.

Куранда ажырашуу абалындагы жубайлар үчүн төмөнкүчө буюрулат:

«Эгер жубайлардын араздашуусунан корксоңор, анда күйөө тараптан жана аял тараптан бирден калыс адам жибергиле. Эгер алар жараштырууну каалашса, анда Алла алардын ортосуна ынтымак ыроолойт. Алла – Билүүчү жана Кабардар!» (Ниса сүрөсү, 35).

Бул аяттан белгилүү болгондой, ажырашуу жараян эткенге чейин эки тараптан бирден калыс адам отуруп, маселени кабыргасынан коюп бир жыйынтыкка келүүлөрү керек.

Куранда ажырашуу маселеси жөнүндө мындан башка дагы аяттар бар. Алардын айрымдары төмөнкүчө:

«Талак (ажырашуу) эки ирет болот. Андан соң же жакшылык менен кармоо (коломтону өчүрбөө), же жакшылык менен ажырашуу керек. Аялыңарга бергениңерден бир нерсени кайтарып албагыла! Эгер экөө тең Алланын чегин сактай албай калуудан коркушса (бирге жашап кетүүгө ишене алышпаса), же силер да ал экөөнүн Алланын чегин сактай албашына көзүңөр жетсе, анда аялы алган махр-калыңын күйөөсүнө кайтарып берүүсүндө күнөө жок. Мына ушул Алланын эреже-чеги. Чектен ашпагыла! Ким Алланын чегинен аша,заалым болот. Күйөөсү аялына (үч) талак берсе, аялы башка адамга

турмушка чыкмайынча ага адал эмес. Эгер экинчи күйөөсү ага талак берсе, биринчи күйөөсү менен кайра баш кошуп, Алланын өкүм-эрежелерин сактоолоруна (ынтымактуу жашап кетүүлөрүнө) көздөрү жетсе, кайра жарашып баш кошууларында эч кандай күнөө болбойт. Бул биле турган адамдар үчүн Алланын өкүмү. Аялдарыңарга талак берген соң идда күтүү мөөнөтү жеткен учурда же жакшылык менен кайра алып калгыла, же жакшылык (жылуу мамиле жасап, адеп сактоо) менен ажырашкыла. Аларга зыян берүү максатында кармап турбагыла. Кимде-ким мына ушундай ишке барса, чындыгында ал өзүнө-өзү зулумдук кылган болот. Алланын аяттарын азил кылбагыла! Ошондой эле Алланын силерге берген жакшылыктарын, силерге насаат кыла турган Китепти жана даанышмандыкты түшүргөнүн эстегиле! Алладан корккула! Акыйкатта Алла бардык нерсени билүүчү экендигин билгиле!» (Бакара сүрөсү, 229-231)

Бул аяттарда адамдын көңүлүн бурган жагдайлар бар. Анда жылуу мамиле жасап адеп сактоо менен ажырашуу, биринин акы-укугун бири тепсеп зулумдук кылбоо, маселени калыстык менен чечүү сыяктуу жагдайлар баса белгиленүүдө. Демек, үй-бүлө оту өчүрүлбөй улантылса да, ажырашууга бел байланса да, жакшылык жолу менен жыйынтыкталышы кажет. Дин Ислам боюнча, ажырашуу душмандык менен, экинчи тарапка залакасын тийгизүү максаты менен жүзөгө ашчу иш эмес. Аяттарда буюрулганы сыңары, ажырашуу жараяны эки тараптын калыс өкүлдөрү аркылуу жүрүшү керек. Олуттуу себепсиз эле ажырашуу жараяны жүзөгө ашпашы кажет.

«Аялыңарга жакындаганга (жыныстык катнаш) чейин жана калың берүүдөн мурда ажырашсаңар, анда ажырашуу айып эмес. Бай байлыгына жараша, кембагал алына жараша жакшылык менен аларды ыраазы кылышсын! Бул – жакшылык кылуучуларга милдет» (Бакара сүрөсү, 236). Бул аятта нике кыйылган соң жыныстык катнашка кирбестен жүзөгө ашкан ажырашууларда кызга белгилүү өлчөмдө мал-мүлк берүү менен анын көңүлүн алып, өкүнүчкайгыда кетишине тоскоол болуу керектиги сунушталып жатат.

Дагы бир аятта: *«Белгиленген (идда күтүү) мөөнөтү аяктаган кезде алар менен жакшылыкта жарашып жашагыла, же жакшылык менен ажырашкыла! Жана да араңардан эки адилеттүү калыс адамды күбө кылгыла. Күбөлүк милдетти Алла үчүн өтөгүлө! Мындан Аллага жана кыямат күнүнө ишенгендер үлгү алат. Ким Алладан корксо, Алла Таала ага (түрдүү кыйынчылыктардан) чыгып кетүүгө жол ачып берет»* (Талак сүрөсү, 2) деп буюрулат.

Жогорудагы аяттардан белгилүү болгондой, үй-бүлөдө олуттуу көйгөй жаралса жубайлардын кайын-журттарынан бирден адам келип, иралды жагдайды туура түшүнүүлөрү керек. Эгер алар жагдайдын чынында эле олуттуу болгонуна көздөрү жетип, эки жубайдын ажырашуусун эп көрүшсө, жакшылык менен ажырашуулары дурус. Талак сүрөөсүнүн 1-аятында: *«Пайгамбар! Аялдарыңарга талак берсеңер, алардын белгиленген мөөнөтүндө талакбергиле ... »* деп буюрулат. Абдуллах бин Аббас менен Абдуллах бин Масуд бул аят «аялды жыныстык катнашка кирбеген таза убагында», б.а. этек кири абалынан сырткаркы учурда талак берүү керектигине далалат кылат, дешет. Демек, бул учурда эркек адам аялына жыныстык катнашка кирбеген тазалык кезинде (этек кири учурунда эмес) бир талак берген соң, аял идда мөөнөтүн күтөт. Бул багытта Азирети Пайгамбарыбыз жубайына этек кири учурунда талак берген Абдуллах бин Умарга эскертүү берип, дароо жубайына кайтышын, эгер талак бере турган болсо, этек киринен кийин талак беришин буйурган. Мына ушул таризде ажырашуу «сunnии талак» болуп эсептелет.

Жогоруда белгиленгендей, суннии талакты төмөнкүчө корутундулоого болот:

1. Ажырашууга бел байлаган жубайлар үй-бүлөлөрүнөн бирден адам чакыртып, көйгөйдү чечүүгө аракет кылышат. Мунун жыйынтыгында жубайлар же ынтымактуу жашап кетүүгө, же үй-бүлөнүн ыдырашына кадам таштаган болушат.

2. Эркек адам жубайына тазалык мезгилинде талак бериши керек.

3. Талак берилген тазалык мезгилинде жыныстык катнаш жараян этпеши зарыл.

4. Бир учурда бир талак берилиши керек.

Мына ушул ыкманын негизинде кадам таштоо менен үй-бүлөдөгү көйгөйлөрдүн чынында эле олуттуу болуп-болбогону ачыкка чыгып, шашылыш ажырашууга, ар түрдүү бушаймандыктарга жол ачылбаган болот. Ар тараптуу ойлонууга да мүмкүндүк жаралат. Бир талак берилсе да, идда күтүү учурунда эркек адам жубайы менен жарашса болот. Маалым болгондой, ажырашуу жараяны Ислам динибизде шашылыш-ылдам эле, же ачуу менен оңой-олтоң жүзөгө аша койчу иш эмес. Талак берүү бул жөнөкөй катардагы күнүмдүк сөз же кыймыл эмес. Ал өзү менен кошо бир топ укуктук натыйжаларды жаратчу иш. Жогорудагы шарттарга ылайык жүзөгө ашкан ажырашууда, эркек бир жолу талак берүү укугунан ажыраган болот. Идда күтүү мөөнөтү чыкканга чейин эркек адам жубайына кайтса болот. Бул учурда никенин кажети жок . Ал эми идда мөөнөтү бүткөн соң, жубайлар кайрадан бирге жашагылары келсе, нике кыйдыруулары керек.

б. Бид-ии талак

Курандын жана сүннөттүн өкүмдөрүнө дал келбеген ажырашуу жараяны «бид-ии талак» деп аталат. Аалымдардын көпчүлүгү мындай ажырашууну жарактуу десе, кээ бир аалымдар Куран менен сүннөттүн өкүмдөрүнө ылайык келбегени үчүн жараксыз деп эсептешет. Бул пикирдин далили Азирети Пайгамбарыбыздын Абдуллах бин Умарга этек кири учурунда талак берген жубайына кайтышын буйруп, кааласа тазалык мезгилинде кайра талак берүүгө болорунбилдирүүсү. (Бухари, Талак, 1) Анткени этек кири учурунда талак берүү суннии ажырашууга карама-каршы келет. Аалымдар бид-ии талактын арам болгондугун айтып, буга Маида сүрөсүнүн 87-аяты далалат кылгандыгын белгилешет.[146]

2. Жубайлардын ортосунда кайрадан нике кыйуу зарылчылыгысыз үй-бүлө отун тутандырып кетүү-кетпөө өңүтүнөн «риж-ии» жана «баин» ажырашуу деп экиге бөлүнөт.

а. Риж-ии талак [147]

Биринчи же экинчи ажырашуудан соң эркек кааласа, идда күтүү учурунда кайрадан нике кыйдыруу зарылчылыгысыз жубайы менен бирге жашап кетсе болот. Муну сөз менен да, аракет менен да (өбүү, ойноо же жыныстык катнаш аркылуу да) билдирүүгө мүмкүн.[148] Кайрадан нике кыйуу зарылчылыгысыз эркек адамга жубайына кайтуу мүмкүнчүлүгүн берген талак «Риж-ии талак» деп аталат.

Мындай талак үчүн биринчи (жаңы үйлөнгөндөгү) никеден кийин жубайлар ортосунда жыныстык катнаш жараян этиши зарыл. Себеби жыныстык катнашка чейин жараян эткен ажырашуудан соң жубайлар кайрадан нике кыйдыруу жолу аркылуу гана бирге жашап кете алышат.

б. Баин талак

Баин талак өз ара эки түргө бөлүнөт:

1. Байнунати сугра: Мындай баин талактан соң, эркек жаңы нике менен жубайына кайта алат. Байнунати сугра төмөнкү жагдайларда жараян этет:

Биринчи же экинчи талактын жыйынтыгында жубайынын идда күтүү учурунда күйөөсү ага кайтпаса, баин талак болот. Эркек адам бул учурда жаңы нике аркылуу гана жубайына кайтуу мүмкүндүгү бар.

Баш кошкондон кийин жыныстык катнашка чейин жараян эткен ажырашуулар баин талак болуп эсептелет. Бул учурда идда күтүү зарылчылыгы болбойт.

Аял киши күйөөсүнөн алган белгилүү махр каражатын кайтарып берүү шарты менен жүзөгө ашкан ажырашуулар да баин талакка кирет.

2. Байнунати кубра: Аял кишинин сүннөткө ылайык үч жолу талак алышы «байнунати кубра» (толук кандуу ажырашуу) деп аталат. Үч талак менен ажырашкан жубайлардын бирге жашап кетүүлөрү оор абалга жеткени белгилүү.

Ошондуктан бул учурда жубайлар кайра дароо баш кошо алышпайт. Бул жол кайра кайталанчу терс жагдайлардын жүзөгө ашпашына дагы да ылайыктуу.

Ошону менен бирге үч талак менен ажырашкан аял киши башка адамга сахих нике аркылуу турмушка чыгып жашаса, күндөрдүн биринде кокус күйөөсү көз жумса же аны менен ажырашса, ал аял киши эгер кааласа, биринчи күйөөсүнө кайра турмушка чыгуу мүмкүндүгү болот.[149] Анүчүн төмөнкүчө шарттар бар:

Экинчи үй-бүлө коломтосунда жыныстык катнаш жүзөгө ашышы керек.

Аял киши экинчи жубайы менен атайын келишимдин негизинде белгилүү убакыт үчүн баш кошпошу кажет. Мындай жашыруун кыпындай ниети да болбошу керек. Белгилүү убакыт үчүн келишимдүү нике жараксыз болуп, чоң күнөөгө кирет. Азирети Умардын пикиринде, мындай келишимдүү нике кыйдырып жыныстык катнашка кирген адам зина кылган болот. Азирети Умар анүчүн жаза талап кылган [150]

Ошондой эле Куран үч талак менен ажырашкандарга кайрадан баш кошуулары үчүн үй-бүлө укук-талаптарын аткарып-аткара албоо ишенимдерин шарт кошот. (Бакара сүрөсү, 230)

Б. МАКУЛДАШЫЛГАН АЖЫРАШУУ (Мухаалаа) [151]

Аял киши ажырашкысы келген күйөөсүнө алган махр-калыңын кайтарып берүү же өз ара алыш-бериштерден баш тартуу шарты менен ажырашуу талабын койо алат. Күйөөсү буга макул болсо, ажырашкан болушат. Бул баин талакка кирет. Эгер бул жубайлар кайрадан баш кошкулары келсе, жаңы нике кыйдыруулары кажет. Бүгүнкү күнү эки тарап макулдашып сотко кайрылып, сот тарабынан ажырашуу жараянына чечим чыгарылган ажырашуу да баин талак болуп эсептелет.

В. КАЗЫГА КАЙРЫЛУУ

Илгери ажырашуу үчүн сотко кайрылуу шарты болгон эмес. Асыресе, айрым бир учурларда сот, же казынын талабы, же өзү баамдаган зарылчылыктар менен жубайлардын ажырашуусун ылайык көрөт.

Төмөнкү жагдайларда аял киши сотко кайрылып, диний жактан ажырашуу талабын койо алат:

а. Күйөөсүндө айрым бир физиологиялык кемчиликтердин болушу [152].

Күиб өөсүндө жыныстык катнашка тоскоолдук жараткан кемчиликтердин болушу себептүү аял киши ажырашууга талап коиб о алат. Имам Азам агымынан Имам Мухаммеддин пикиринде, эгер күйөөсү акыл-эсинен ажыраса, ала оорусу (бүгүнкү күндө СПИД оорусу) сыяктуу өлүмгө себеп боло турган коркунучтуу ооруларга чалдыкса, аял ажырашуу талабын койууга укуктуу.

б. Аялдын нафакасын камсыз кыла албоо: Имам Азам агымынан тышкаркы үч агым боюнча, эркек адам аялынын нафакасын бербесе, же кедейликтен улам камсыз кыла албаса, аял сотко кайрылып ажырашуу талабын койууга укуктуу. Ал эми Имам агымы боюнча, кедейликтин дартынан улам эркек адам нафаканы камсыз кыла албаса, аял киши ажырашуу талабын койо албайт.

в. Терс мамиледе болуу же мамиленин ашкере солгундашы: Эркек адам аялын из кала тургандай урушу, жубайлардын бири-бирин жек көрүшү, үй-бүлө укуктарынын көз жаздымда калышы, эки тараптын бири дайыма зыян тартышы сыяктуу учурларда сотко кайрылып, ажырашуу талабы коюлса болот.

г. Күйөөсүнүн жоголушу же үйүн таштап кетиши: Олуттуу эч бир себепсиз эркек адам үй-бүлөсүн таштап кетсе, аял киши үчүн өтө оор болот. Мындай учурда Имам Азам жана Шафи агымдары боюнча, сот жубайлардын ажырашына дароо чечим чыгара албайт. Ал эми Малики жана Ханбали агымдары боюнча, олуттуу эч бир себепсиз үй-бүлөсүн таштап кеткен адамга сот үйүнө кайтышын буйуруп, ага белгилүү бир убакыт берет. Эгер белгиленген убакыт аралыгында үйүнө кайтпаса, сот жубайлардын ажырашуу чечимин чыгарат. Бул чечим баин талакка кирет.

Кээде күйөөсүнүн кайсы жерде жүргөнү, же жоголгону белгисиз учурлар болот. Имам Азам жана Шафи агымдары боюнча, үй-бүлө кожоюну жоголсо, же орду белгисиз болсо, аял киши күйөөсүнүн туугандарынын орточо жашын (мисалы, 70 жаш) эске алып күтүшү керек. Малики агымы боюнча, бул учурда аял киши сотко кайрылган күндөн тарта төрт жыл күтөт. Бүгүнкү күнү айрым Ислам аалымдары, мындай учурда аял киши сотко кайрылып ажырашуу талабын койгондон бир жыл өткөн соң, сот ажырашуу чечимин чыгарса болот дешет.

Күйөөсүнүн адамды жер карата турган күнөө жасап түрмөгө түшүшү: Имам Азам агымынын аалымдары, бул багытта аят-хадис болбогондуктан, бул жагдай ажырашууга себеп болбошу керек дешет. Малики агымынын аалымдары мындай учурда аял кишинин моралдык укугун эске алып, ажырашуу талабы менен сотко кайрылууга укуктуу деп эсептешет.

ж. Күйөөсү аялын өлтүрүүгө аракет кылышы, үйлөнгөнгө чейин аялына миң түркүн куру убадалар менен алдап баш кошушу сыяктуу учурларда аял сотко ажырашуу талабы менен кайрыла алат.

Г. КАРГЫШ АЙТЫШУУ ЖОЛУ МЕНЕН АЖЫРАШУУ [153]

Аялына зина (башка бирөө менен жыныстык катнашта болуу) күнөөсүн таңуулап, муну төрт күбө адам менен далилдей албаган адам казы-сотко кайрылат. Сот учурунда аялы аталган күнөөнү мойнуна албаса, анда экөө тең касам ичүү жолу менен ажырашышат. Мындай ажырашуу да баин талакка кирет. Бул жердеги касам төмөнкүчө айтылат: Эркек өзүнүн туура экендиги боюнча Алланын атын төрт жолу оозанып касам ичип, эгер калп айтып жаткан болсо, Алланын каргышы өзүнө тийишин тилейт. Аял киши да күйөөсүнүн калп айтып жатканына карата төрт жолу Алланын атын оозанып касам ичип, эгер өзү жалганчы болсо, Алланын каргышы өзүнө тийишин каалайт. Бул жерде эскертке кетчү жагдай, жубайлардан бири буга чейин бирөөгө жалган жалаа жабуу менен айыпталган болсо, анын касамы кабылданбайт.

Д. ТӨРТ АЙ БОЮ ЖУБАЙЫ МЕНЕН ЖЫНЫСТЫК КАТНАШКА КИРБӨӨ КАСАМЫ [154]

Эгер кимдир бирөө эң азынан төрт ай бою жубайы менен жыныстык катнашка кирбөөгө касам ичсе, төрт айга чейин касамын бузуп, аялына кайтышы абзел. Бул учурда касам каффаратын орундатышы керек. Эгер төрт ай аралыгында касамынан жазбаса, аялынан бир баин талак менен ажыраган болот.

XV. ИДДА [155]

Идда – бул күйөөсү одүйнө салган же жыныстык катнаш жараян эткенден кийин ажырашкан аялдын күтүүсү зарыл болгон убакыт аралыгы.

Күйөөсү менен ажырашкан аял боюнда болбосо, үч этек кири убагы арылыгында идда күтөт.

Күйөөсү көз жумган аял учурда боюнда болбосо, төрт ай он күн идда күтүшү керек.

Күйөөсү көз жумган же ажырашкан аял боюнда бар болсо, көз жарганга (төрөгөнгө) чейин идда күтүшү керек. Эгер көз жарганга чейин боюнан түшсө, ымыркайдын мүчөлөрү белгилүү абалга келип калган болсо, идда аягына чыккан болот. Ал эми мүчөлөрү белгилүү абалга келе элек болсо, идда күтүү аяктабайт, кадимки ажырашуу иддасын күтөт. Себеби бул учурда аялдын боюнда болуп-болбоо ыктымалы күчүндө болот. Ал эми ыктымал (шек-күмөн) менен идда аягына чыкпайт.

Улгайгандыгы себептүү этек кири токтогон аял үч ай идда күтөт (Талак сүрөсү, 4-аят).

Кадыресе этек кирин көрүү курагында болсо да, этек кири келбеген аялдын иддасы боюнча ар түрдүү пикирлер бар.

Идда күтүүнүн иридеги максаттарынын бири – аялдын боюнда болуп-болбоо ыктымалын аныктоо болуп саналат. Ошондой эле эки тараптын тең (жубайлардын) психологиясы аялдын башка адамга турмушка чыгуусуна даяр болушу, коомдук көз караштын баралына келиши сыяктуу сырлары да бар. Асыресе, аялына талак берген адам үч талак берүү укугунан ажырай элек болсо, идда күтүү учурунда жубайына кайтуу мүмкүндүгүн пайдалана алат. Күйөөсү көз жумса, идда күтүү менен ага да, үй-бүлөсүнө да сый-урмат көргөзүү сыяктуу жагдайлар да эске алынган болот. Идда мына ушундай жагдайлар үчүн зарыл.

А. ИДДАГА БАЙЛАНЫШКАН ӨКҮМДӨР [156]

1. Талак жана фасх иддасын күткөн аялдын нафакасын күйөөсү каржылайт. Риж-ии же баин талак болсо да жана аял киши боюнда болсо да, болбосо да айырмасы жок.

2. Күйөөсү көз жумган аял киши идда күтүү учурунда нафака албайт. Анткени ал аял күйөөсүнүн мал-мүлкүнөн мурас алат.

3. Аял киши иддасын күйөөсүнүн үйүндө күтөт.

4. Риж-ии талактан улам идда күткөн аял күйөөсү менен жолукса болот. Ал эми баин талактан улам идда күткөн аял күйөөсү менен жолукпайт, башка бөлмөдө болушу керек.

5. Үчүнчү талактан кийинки идда учурунда жубайлардан бири (мисалы, күйөөсү) көз жумса, экинчиси (аялы) ага мураскор боло албайт.

XVI. СУРОО-ЖООПТОР

А. Бир жолу үч талак берип ажырашса болобу? Бул Куран менен сүннөткө туура келеби?

Сунний талак жөнүндө жогоруда маалымат берилди. Ага дал келбеген талак бид-ий талак деп аталат. Дароо бир учурда үч талак берип ажырашуу бид-ий талак болуп саналат. Мындай талак Куран менен сүннөткө туура келбесе да, көпчүлүк аалымдардын пикиринде жарактуу деп эсептелет. Айрым сахабалар, ошондой эле Ибн Таймийя, Ибн Кайюм аль-Жавзийя сыяктуу улуу аалымдар менен учурубуздагы ислам аалымдарынын бир тобу бир учурда дароо үч талак берүүнү бир талак катары эсептөөнү туура көрүшөт. Бир учурда үч талак берүү чыныгы үч талактын күчүндө болорун айткан аалымдар ИбнАббастын *(разияллооху анху)* мына бул сөзүнө таянышат: «Мухаммед Пайгамбардын *(саллаллааху алейхи ва саллам)* доорунда, ошондой эле Азирети Абу Бакр менен Азирети Умар (разияллооху анхума) халифа болуп турган мезгилдердин башында бир учурда берилген үч талак бир талак деп эсептелчү. Калктын бул маселеге кайдыгер мамиле жасагандыгын

көргөн Азирети Умар *(разияллооху анху)* бир учурда берилген үч талакты чыныгы үч талактын ордуна өтө тургандыгын белгилеген». (Муслим, Ыйман – 25-26)

Бүгүнкү күнү элдин абалына жараша бир учурда берилген талактын саны канча болсо да, аны бир талак катары эсептөө Куран менен сүннөттүн негиздерине дагы да ылайыктуу.

Б. Мас адамдын талагы жарактуубу?

Мас – бул мас кылуучу заттардын таасиринен улам эмне деп айтканын жана эмне иш кылганын билбеген адам. Исламдын алгачкы жылдары баш кошуу жана ажырашуу сыяктуу укуктук маселелер адамдын сөзүнө жараша жыйынтык чыгарылган. Бүгүнкү күнү мас абалындагы адамдын же мас эмес адамдын тамаша иретинде оозунан чыккан сөздүн өтүмдүү болуп-болбошу аалымдар ортосунда талаш маселе.

Жаамы Ислам аалымдарынын пикиринде, шарият боюнча мубах, адал жолдор менен (м: наркоз, дары-дармектин таасиринен улам) акылынан танган адамдын талагы жараксыз болуп саналат.

Ал эми арам (мисалы, арак-шарап ж.б.у.с.) жолдор менен мас болгон адамдын талагы тууралуу аалымдар өз ара эки топко бөлүнүшкөн. Алардын бир бөлүгү арам жолдор менен мас болгон адамдын талагын чындап эле талак ордуна өтөт дешет. Экинчи жоон топ аалымдардын пикиринде, анын ичинде айрым сахабалар, Имам Азам агымынан Имам Тахави (өл. 321/933) жана Имам Кархи (өл. 340/951) сыяктуу аалымдар бар .[157] Анткени Бакара сүрөсүнүн 227аятында да көрсөтүлгөндөй, талак кандайдыр бир чечим, б. а. чыныгы ниет менен жүзөгө ашышы керек. Ал эми мас адамда ниет болбойт, ал эмне дегенин, эмне кылып жатканын билбейт. Анын айткан сөздөрү эч кандай укуктук (юридикалык) күчкө ээ эмес.

Мас адамдын берген талагын чыныгы талак ордуна өтөт деп эсептешкен аалымдардын максаты – ал (мас болгон) адамды арам болуп эсептелген аракты (алкоголдуу ичимдиктерди) ичкендиги үчүн аны жазалоо болуп эсептелет. Ал эми Исламдын арак ичкен адамдын жазасы 80 балак (таяк уруу) болуп, аны мындан башкача ыкма менен жазалоо туура эмес. Андыктан бүгүнкү күнү мас абалындагы адамдын талагын жараксыз деп эсептеген аалымдардын пикири дагы да ылайыктуу.

В. Ачууга алдырган адамдын талагы жарактуубу?

Бул багытта Мухаммед *(саллаллааху алейхи ва саллам)* Пайгамбарыбыз: *«Ачуугаууккан (алдырган) маалда талак болбойт»* (Бухари, Талак, 11) деген. Андыктан адам акыл-оюн башкара албай калган даражада ачууга ууккан кезде айткан талагы жараксыз болуп саналат.

Г. Жыныстык катнашка чейин ажырашуу жараяны жүзөгө ашса, анын жыйынтыгы кандай болот?

Нике кыйылган соң жыныстык катнашка чейин жүзөгө ашкан ажырашуу баин талакка кирип, тек бир талак гана жараян эткен болот. Бул учурда аял никеси кыйылып жатканда белгиленген махрдын жарымын алганга укуктуу (Бакара сүрөсү, 237). Эгерде махр белгиленбеген болсо, анда ага ыраазы кылуу максатында белек-бечкек берүү абзел (Бакара сүрөсү, 236). Мындай ажырашуудан кийин эгер жубайлар кайра баш кошкулары келсе, анда никени кайра кыйдырып, махркалыңды да белгилөөлөрү керек.

Д. Жубайлардан бири Ислам дининен кайтса эмне болот?

Мусулман жубайлардан бири Ислам дининен чыкса, анда жубайлар ажырашкан болушат. Айрым аалымдар бул учурда аялдын иддасы бүткөнгө чейин ортодогу нике жарактуу болуп эсептелет (нике жараксыз абалга келбейт) дешет. Демек, мындай учурда

аялдын иддасы бүткөнгө чейин динден чыккан адам кайрадан Ислам динин кабыл алса, анда жубайлар бирге жашап кетишсе болот.

Ж. Мусулман аялзаты мусулман эмес адамга турмушка чыга алабы?

Мусулман аялзаты тек мусулман адам менен гана турмуш кура алат. Мусулман эмес эркекке турмушка чыга албайт.

З. Ажырашуу сөзсүз түрдө каттоого алынышы, б.а. казы-сот аркылуу жараян этиши керекпи?

Ажырашуу жараяны укуктук маселе болгондугу үчүн каттоодон өтүшү, башкача айтканда, расмий түрдө жүзөгө ашышы абзел. Аялдын нафакасы, балдардын тамак-аш, кийим кече муктаждыгы, аларга таалим-тарбия берүү милдети, аялынын иддасы, аялы төрөй турган болсо, болочок наристенин абалы, жубайлардан бири көз жумса, ага түгөйү мураскор болуп-болбоо укугу сыяктуу маселелер аялдын расмий түрдө ажырашып-ажырашпаганына байланыштуу. Ошондуктан ажырашуу расмий түрдө жүзөгө ашышы дурус.

И. Махр белгиленбестен кыйылган нике жарактуубу?

Махр – бул никенин талабы катары жигиттин кызга берүүсү зарыл малмүлк каражаты. Кыздын махр-калыңы ата-энесине эмес, өзүнө берилет. Кыздын калыңын кымбат баалуу (ювелирдик) жасалгалардан, акча, кийим ж.б. нерселерден берүүгө болот. Негизи махрдын өлчөмү никеге чейин белгилениши керек. Себеби ал нике талаптарынын бири. Ошентсе да, махр белгиленбестен кыйылган нике жарактуу болуп эсептелет. Мындай учурда махр белгиленип төлөнүшү кажет. Махр белгиленген соң аял киши өз ыраазылыгы менен белгиленген өлчөмдү төмөндөтүүгө да, толугу менен күйөөсүнө багыштап жиберүүгө да укуктуу. Бул багытта аяттардын биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Баш кошкон аялыңарга махр-калыңын чын дилден бергиле. Эгер алар калыңдын кайсы бир бөлүгүн өз ыраазылыгы менен силерге багыштаса, анда аны алсаңар болот...»* (Ниса сүрөсү, 4).

Махрдын өлчөмү убакытка, шартка жараша өзгөрүшү мүмкүн. Махрдын эң жогорку чеги белгиленген эмес. Имам Азам агымынын аалымдары сахабалардан өрнөк алып, махрдын эң төмөнкү чеги эки койдун баасы болушу керек, дешет. Бирок бул багытта Куран жана сүннөттө ачык-айкын буйрук жок.

К. Жыныстык катнашта адал жана арам болгон жагдайлар кайсылар?

Бүгүнкү күнү коомчулукта адептен сырткары айрым бир бузуку жараяндар пайда болгон. Аларды бул жерде тизмелөөнүн кажети жок. Адам баласы таза, өзгөчө жандык. Ар бир ишке кылдат мамиле жасоо канчалык зарыл болсо, жыныстык катнашта да өтө аяр аракет кылуу керек.

Жубайлар бири-биринин тулку боюна кароолору мубах (күнөө эмес). Жубайлар жыныстык катнашка жыныс мүчөлөрү аркылуу гана кирүүгө болот. Ал эми жубайынын арка тарабынан жыныстык катнашка кирүү кескин түрдө арам болуп эсептелет. Бул чоң күнөөгө кирет.

Аял киши этек кири учурунда жубайы менен жыныстык катнашта боло албайт. Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Сенден аялдардын этек кири жөнүндө сурашат. Айткын: «Ал – адамды тынчсыздантчу нерсе» Ошондуктан этек кири келген аялдарыңар менен тазаланганга чейин жыныстык катнашка кирбегиле!»* (Бакара сүрөсү, 222) Этек кири учурунда тек жыныстык катнашта болууга гана уруксат берилбейт.

Л. Зина деген эмне?

Дин Исламда никеден сырткаркы жыныстык катнаш «зина» деп аталып, арам өкүмүндөгү оор күнөө болуп эсептелет. Зина коомчулукта сойкулуктун жайылышына,

коомдун бузулушуна, үй-бүлө коломтосунун өчүшүнө, күнөөсүз балдардын ата-энесиз чоңойушуна, туура эмес жолдорго түшүүгө ийкемдүү болушуна, тукумдун бузулушуна, тууган-туушкандык байланыштардын үзүлүшүнө, жугуштуу оорулардын көбөйүшүнө, аялзатынын буйум сыяктуу сатылып-кордолушуна, тепсендиде калышына, адамдык аруулугун жоготуп ар-намыссыз өмүр кечирүүлөрүнө, «адамдык сапат» дегенди укканда жомок катары кабылдап күлкүсү чыгып калышына ж.б.у.с. толуп жаткан терс көрүнүштөргө жол ачат. Жараткан Алла адам баласынын түбөлүк бактысы үчүн жөнөткөн Куран китебинде: *«Абайлагыла! Зинага жакын жолобогула! Анткени ал өтө ыплас жаман жол»* (Исра сүрөсү, 32) деп буюрат.

Ислам дининде зинага себеп болгон нерселерге да тыйуу салынган. Маселен, өзгөчө аялкишилердин жарым жылаңач жүрүүлөрү, эркек менен аял затынын адам жок жерде жалгыз болуулары, делебени козгой турган иш-аракет кылуу, же сөз сүйлөө сыяктуу. Нур сүрөсүндө мындай буюрулат: *«(Мухаммед!) Момундарга айткын: «(Ар кайсыл аялдарды карай берүүдөн) көздөрүн сакташсын, уяттуу жерлерин (жыныстык катнаштан) сактасын! Бул (күнөөдөн таза жүрүүлөрү үчүн) өздөрүнө эле жакшы. Арийне, Алла Таала ар бир ишиңерден Кабардар!» Момун аялдарга да айткын: «(Ар кайсыл эркекти карай берүүдөн) көздөрүн сакташсын жана алар да уяттуу жерлерин (жыныстык катнаштан) сактасын! Сулуулуктарын көрсөтпөсүн, (шариятта уруксат берилген) көрүнүп турган жерлеринен башкасын. Жоолуктарын көкүрөгүнө чейин жаба салынышсын!...»* (Нур сүрөсү, 30-31)

М. Мута никесин кыйдырууга болобу? [158]

Мута никеси – бул белгилүү мал-мүлк (акча) каражаты үчүн белгилүү убакыт аралыгында эки тараптын (аял менен эркектин) жыныстык катнашта болуулары максатында түзүлгөн нике келишими. Мута никеси Ислам дини келгенге чейин арап коомчулугунда өтө кеңири жайылган жат жосун болгон. Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллаху алейхи васаллам)* коштошуу кутпасында мута никесине кескин түрдө тыйуу салып, учурда кимдин мута никесиндеги убактылуу аялы болсо, аны менен дароо ажырашууларын буйурган (Муслим, Никах, 21, 28). *«Ал момун-мусулмандар ар-намысын (уяттуу жерлерин) бекем сакташат. Алар өз жубайлары жана күңдөрү менен гана жыныстык катнашта болушат»* (Муминун сүрөсү, 5-6) деген аяттар да тек өзүнүн адал жубайы менен гана, же илгери кеңири боло келген күңү менен гана жыныстык катнашта болууга уруксат берип, мындан тышкаркы катнаштарга тыйуу салат. Бардык «Ахли сүннөт вал жамаат» (б.а. Имам Азам, Шафи, Ханбали, Малики) агымдары боюнча, мута никеси арам болуп эсептелет.

Н. Жубайлардын үй-бүлөдөгү жүрүм-туруму

Азирети Пайгамбарыбыз ар дайым эркектерге жубайларына жылуу мамиледе болууларын буйруп, өзү бул багытта жаамы мусулмандарга эң изги өрнөк болуп берген.

Ислам аалымдары жубайына жылуу мамиле жасаган адам адамгерчиликтүү, ал эми орой мамиле жасаган адам адамдык сапаты төмөн болгондугун, ошондой эле, адам деген үйдө бала менен бала болуп, сыртта эркек сыяктуу болушу керектигин айтышат.

Пайгамбарыбыз Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* аялзатынын өтө назик, жумшак жаралганын баса белгилеп, оңой-олтоң иштер үчүн эле көңүлү түшүп, жүрөгү ооруп каларын айтуу менен эркектерге төмөнкү эскертүүсүн берген: *«Аялзатына жылуу мамиледе болгула! Бул осуятыма бекем тургула! Себеби аялзаты кабырга сыяктуу жаралган. Кабырганы түздөөгө аракет кылсаң, сындырып аласың»* (Бухари, Никах, 80; Муслим, Радаа, 60; Тирмизи, Радаа, 11; Ибни Маажа, Никах, 3). Пайгамбарыбыз бул жерде бизге аялзатынын жаралышы жөнүндө биологиялык маалымат бергиси келген эмес. Жөн

гана салыштыргысы келген. Демек, кабырга сыяктуу эле аялзатынын көңүлү да сынууга, ооруага ийкемдүү. Мусулман адам бул хадиске кылдат кулак төшөп, аялзатына аяр мамиле жасап, жүрөгүн оорутпоого жанүрөшү кажет. Пайгамабарыбыз бул сөзү менен аялзатына кандай мамиле жасоо керектигибизди айткысы келген. Уруу, сабоо менен аны каалагандай башкарууга мүмкүн эместигин айткан. Оройлуктун ордуна боорукерлик, жылуужумшактык жолу менен мамиле жасообузду сунуштаган. Аялзатына ушул жол менен гана жакындоо, ага таасир этүү мүмкүн болорун билдирген. Үй-бүлө коломтосунун бейпилдиги, балдардын бактысы үчүн эң ылайыгы ушул жол.

Бирок бул хадис аял кишинин туура-туура эмес ар бир жасаган ишин жылуу кабылдоо керек дегенди туюнтпайт. Аялдын бул дүйнөсү жана акырети үчүн зыяндуу жагдайларда ага туурасын түшүндүрүп, жөлөк болуу зарыл. Ансыз да Алла Таала тууражакыйкатты табуу жолунда үй-бүлө мүчөлөрүнүн бири-бирине арка-жөлөк болуулары керектигин айтып: *«өзүңөрдү жана үй-бүлөңөрдү тозок отунан сактагыла»* (Тахрим сүрөсү, 6) деп буюрат.

Дагы бир хадисте Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Өзүңөрдүн эле араңардан бир адам өз жубайын малайын сабап жаткандай сабайт. Балким, ал ошол эле күнү кечинде аны менен бир жаздыкка баш койоор»* (Ибни Маажа, Никах, 51).

Пайгамбарыбыз өзү өмүрү бою бир дагы жубайына кол тийгизип, бир дагы кызматчысын сабап, бир дагы адамды уруп көргөн эмес. Ал эч кимге акаарат келтирип, көңүлүн түшүрүп төмөн көргөн эмес. Бардык адамдарга жылуу мамиледе болгон (Ибни Маажа, Никах, 51).

Бири-бирин жактырып баш кошуп, турмуштун оош-кыйышында аркажөлөк болуп өмүр кечирген жубайлар бири-бирин туура түшүнүүлөрү керек. Эркек адамдын өз жубайын сабашы – бул өз бактысын өз колу менен балталап жок кылуу дегендикке жатат. Адам баласы турмуштун сан түркүн машакаттарына, кыйынчылыктарына үй-бүлөдөгү бейпилдик, бакыт менен чыдай да, көкүрөк кере да алат.

Куттуу хадистердин биринде Азирети Пайгамбарбыз төмөнкүчө буюрат:

«Жубайыңарга кек сактабагыла! Анын бир сапатын жактырбасаңар, башка бир сапатын жактырарсыңар» (Муслим, Радаа, 61).

Адамдар ар кандай жаралган. Ар бир адамдын жакшы сапаттары болгону сыңары терс сапаттары да болот. Эч ким кемчиликсиз эмес. Андыктан жубайлар да бири-биринен төрт тарабы төп келген өзгөчөлүктөрдү күтпөшү дурус. Ар бир адам бир жагынан башка адамдан жогору. Ырас, адамдар ортосунда чыныгы жогорулук болбойт. Ар бир адам баласынын сөзсүз түрдө бир топ кемчиликтери бар. Бул өңүттөн, эл оозундагы «кемчиликсиз киши болбойт» деген сөз төгүн жерден айтылбаса керек.

Аял да, эркек да адам баласы болгон соң, арийне, анын да кемчилиги болбой койбойт. Адамзат төрт тарабы төп келишкен таризде жаралган эмес. Чыныгы жогорулук жалгыз Алла Таалага гана таандык. Жалгыз Алла Таала гана Улук! Демек, жубайын айрым бир кемчиликтери себептүү жек көргөн адамдын бул кадамы туура эмес. Өз каталарын көрбөгөн адамды өзүнчө карама сокур десек жаңылышпайбыз. Мына ошондуктан адам баласы жубайынын кээ бир кыймыл-аракетин жактырбагандыгы үчүн ага терс мамиле жасабашы керек. Анын жакшы жактарын эске алууга аракет кылышы зарыл. Кемчиликтерин жылуу жумшак сөз менен түшүндүрүүгө жанүрөө керек.

Бул багытта маселеге аялзаты өңүтүнөн да кароо абзел. Бул эрежелер, калетсиз, аялга да тиешелүү. Аял киши да күйөөсүн жөнү жок жерден төмөн көрүүгө аракеттенбеши керек. Өзүнө жаккан сапаттарды күйөөсүнөн табалбашы күйөөсүн жактырбай чанып кетүү укугуна жол бербейт. Анткени Алла Таала адам баласын жаратуу учурунда ар бирине ар

түрдүчө өзгөчөлүктөрдү ыроологон. Анын ар бир ишинде өзүнчө хикмат-даанышмандык катылуу экендигинде күмөн жок. Бул өңүттөн биздин милдет Анын адилдигине, калыстыгына калетсиз ишенүү, бир дагы пендесине эч качан зулумдук кылбашын эсибизге түйүп алуу. Азирети Пайгамбарыбыз аялдардын бул багыттагы кемчиликтерин айтып: *«Силер көп карганып, күйөөңөрдүн жакшылыктарын билбей көз жаздымда калтырып жатасыңар»* (Бухари, Хайыз, 6) деп эскертүү берген. Андыктан аял киши да жакшылыкты билбеген кесир болбошу кажет.

Коштошуу ажылыгында Алланын акыркы Элчиси кутман сахабаларына кайрылып мындай дегени бар:

«Сахабаларым! Аялдарга жылуу мамиле жасагыла! Осуятымды угуп ага бекем тургула. Анткени алар силердин карамагыңарга, коргооңорго берилген.

Алардын терсаяктыгын кескин түрдө билмейинче, аларды жазалабагыла! Эгер чындап эле адептен сырт терсаяктык (туура эмес иш) кылган болсо, иралды аларды төшөгүнө жалгыз таштагыла! Андан соң (ашкере этин оорутпай) ургула. Эгер силерге моюн сунса, аларды жазалоону токтоткула.

Силердин аялдарга болгон, аялзатынын да силерге болгон укук-акылары бар. Силердин жубайыңарга болгон акыңар алардын үй-бүлө кутун, ыркын эч бир адамга тепсетпей коргоосу. Аялыңардын силерге болгон акылары үйбүлөңөрдү адал жолдон азык, кийим-кече менен камсыз кылууңар» (Тирмизи, Радаа, 11; Ибни Маажа, Никах, 3).

Дагы бир куттуу хадисте Пайгамбарыбыз мындай деген: *«Ыйман жагынанмомундардын эң мыктысы – адеп-ахлагы эң изги болгону. Кайырлууңар жубайына жылуу мамиледе болгонуңар»* (Тирмизи, Радаа, 11; Абу Давуд, Сүннөт, 15; Ибни Маажа, Никах, 50)

О. Ата-эненин балага таалим-тарбия берүү жоопкерчилиги

Бала – бул Алла Тааланын ата-энеге ыроологон өзгөчө белеги. Ал өзгөчө жакшылык, белек болуу менен бирге өзүнчө зор маанилүү жоопкерчилик. Куранда Алла Таала төмөнкүчө буюрат: *«О, адамдар! Өзүңөрдү, үй-бүлөңөрдү отуну адамдан жана таштан чогултулган тозок отунан коргогула...»* (Тахрим сүрөсү, 6). Бул аятты Азирети Пайгамбарыбыз «үй-бүлө мүчөлөрүн, анын ичинде балдарыңарды Алланын тыйуу салган буйруктарынан оолак кармап, аткарууга буйурган жарлыктарын орундоого чакыргыла. Аларды мына ушинтип тозок отунан коргогон болосуңар» деп чечмелеген. Алланын акыркы Элчиси бир хадисинде: *«Баарыңар чабансыңар. Андыктан (чабан адам өз карамагындагы мал-жандыктан кандай жоопкер болсо, силер да өз) карамагыңардагылардан жоопкерсиңер. Эркек адам үй-бүлөсүнүн чабаны болгон соң, ал андан (үйбүлөсүнөн) жооптуу. Аялкиши үйдүн чабаны. Демек, ал үйдөн жооптуу»* (Бухари, Васаайа, 9). Баланын тамак-аш, кийим кечеси, ыймандуу болуп чоңойушу, билим алышы, динин үйрөнүшү эненин да, атанын да милдети. Бул жерде материалдык жоопкерчилик (акча каражаты) атага тиешелүү.

Баланын үй-бүлөдө изги тарбия көрүп чоңойушу үчүн эң ириде ата-эненин өзүндө ошол ийги тарбия берчү адамдык бийик сапаттар, адеп-ахлак, ыйман болушу кажет. Өзү изги тарбия көрбөгөн, адамдык сапаты төмөн адамдар балдарына кантип өздөрүндө жок тарбияны бере алат?! Бул өңүттөн ыйман жолунда таалим-тарбия берүү мекемелери, окуу жайлары зор мааниге ээ. Балдарына жетиштүү таалим-тарбия бере албаган үй-бүлөлөр мына ушундай мекемелер менен бирге иштеши абзел.

Бүгүнкү күнү көпчүлүк адамдар балдарын туура эмес багытта чоңойтууда. Алар тек утурумдук бул дүйнөнүн кирешеси үчүн гана балдарын адал-арам дегенди ылгабай жашоого үгүттөп, түбөлүк акырет жашоону жомок катары көрүп, аны көз жаздымда

калтырууда. Муну орду толгус касырет десек түк жаңылбайбыз. Өзгөчө бүгүнкү чалкеш заманда бузукулуктун түрү күн өткөн сайын көбөйүп, уурулук, шылуунчулук, адам өлтүрүү сыяктуу кылмыштар күч алып, адамдын көз жоосун алган убактылуу сан түркүн лаззаттар үчүн Алланын ак жолу, түбөлүк бакыт эске алынбай, кара жан карч урулган чакта, балага ыйман жолун көргөзүү, адал-арамга кылдат мамиле жасоого үйрөтүү, Алланын алдындагы адамдык милдеттерин үйрөтүү ата-эненин мойнундагы өтө зарыл озуйпа. Куттуу хадисте билдирилгендей, баланын жакшы тарбия алышы анын ата-энесине болгон укугу. Ата-эне баласына кичинесинен баштап Алла Тааланы таанууга жана сүйүүгө үйрөтүп, бул дүйнө жана акырет жашоосу, адал-арам, чоң жана кичи күнөөлөр жөнүндө маалымат бериши керек. Баласына ыйман жолун көргөзө алган ата-эне анүчүн бул дүйнөдө да, акыретте да өзүнчө сооп алат, көз жумган соң да амал дептери жабылбайт. Баласына ак динди үйрөтпөгөн же ыйман жолун үйрөнө турган жайларга жибербеген ата-эне анүчүн өзүнчө жооп берет. Ар ким ыйман негиздерин, өз милдеттерин, ибадаттарын, ата-эненин укуктарын, кошуналык байланыштарын, эл менен болгон мамилесин, адал жана арам нерселерди билиши кажет (парз). Мунун баарын үйрөтүү ата-эненин мойнунда. Ата-эне баласын жакшылыкка гана багыттап, тек адал азыкка көндүрүп, асыресе, терсаяк жолдорго жол бербеши зарыл.

Андыктан балдарыбызга кичинесинен тарта даарат алууну, намазга жыгылууну, Алла Таалага ыраазылык билдирип шүгүр келтирүүнү үйрөтүүбүз зарыл. Асыресе, балдардын ортосунда бөлүүчүлүк болбошу керек. Баарына бирдей мамиле жасап, бирдей сүйүү бапестөөбүз зарыл. Эч качан бирине жылуу, экинчисине солгун мамиле жасабоо кажет. Өгөй балага да өздөй мамиле жасап, ага мээрим төгүү керек.

Куттуу хадистерде Пайгамбарыбыз мындай деген: *«Ким эки кыз балалуу болуп, аларды чоңойтуп жакшы (ыйман нуру менен) тарбияласа, кыямат күнү ал мени менен жанаша турат»* (Муслим, Бирр, 149).

«Адам көз жумганда анын амал дептери жабылат. Бирок мынабу үч абалда дептер жабылбайт: садака жария (мечит, мектеп, оорукана, жол салуу сыяктуу элдин керегине жарар кайрымдуулуктар), пайдалуу илим жана ага ак дуба кыла турган кайырлуу бала» (Муслим, Васият, 14).

ОН ҮЧҮНЧҮ БӨЛҮМ
КҮНҮМДҮК ТУРМУШТА АДАЛ ЖАНА АРАМ ИШТЕР

Ислам дини адам баласы үчүн зыяндуу нерселерге тыйуу салып, ал эми пайдалуу нерселерге жол берген. Эмненин зыяндуу же пайдалуу болгондугу өңүтүнөн Ислам өзүнүн эреже-мыйзамдарын койууда дүйнө жана акырет тең салмактуулугун эске алган. Дин Ислам адам баласынан өзүнүн жаралгандагы максатына ылайык өмүр кечирүүсүн каалайт. Адамзаада өзгөчө жан. Ал материалдык жактан да, руханий жактан да илгерилөөгө жөндөмдүү. Руханий жактан арууланып, Жалгыз Жараткан Аллага гана ибадат кылуунун жыйынтыгында Алланын сүйүктүү пендесине айланат. Жер бетинде жакшылыктын гана жышааны болууга жетишет. Ал ошондой эле Аллага сөз берип, өзүнө жоопкерчилик алган жан. Анын акыл-эси, эрк-каалоосу бар. Ал өз колу менен жасаган жакшы же жаман иштеринин акыбетин сөзсүз көрөт. Адал жолдо жүрсө, жеке өзү үчүн да, коом үчүн да пайдалуу болуп, коомдо жакшылык өкүм сүрүп бейпилдик орнойт. Адал жолдо жүргөн адам акыретте да түбөлүк бакытка жетээри бышык. Ал эми ал арам жолдо жүрсө, өзү үчүн да, коом үчүн да зыян алып келип, коомчулукта терс көрүнүштөрдүн, башаламандыктардын, ар түрдүү ыпластыктардын күч алышына салымын кошуп, бир берилген өмүрдө өз бактысына өзү балта чаап, түбөлүгү туңгуюкка кептелет.

Мусулман баласы эмненин арам же адал экендигин Ыйык Курандан жана Алланын акыркы Элчисинин сүннөтүнөн үйрөнүп билет. Инсаният мына ушундай ак жолдун шамчырагысыз адал-арам багытында ар түрдүү жыйынтыктарга келип, жакшы менен жамандын ортосунда көптөгөн одоно кемчиликтерди кетирген.

Ислам дини ишеним, ибадат темаларында да туура-туура эмес иштерди маалымдаган. Жалгыз Аллага ишенүү – Ислам дининин эң иридеги негизи. Буга дал келбеген, Аллага кудайлык өнүтүнөн башка бирөөнү теңөөгө алып барган ой-түшүнүктөр акыйкат менен айкалышпагандыгы үчүн зыяндуу жана адамды түбөлүк бактысынан ажыратууга жетиштүү. Ислам Жалгыз Алла Таалага ибадат кылуунун таризинен да кабар берет. Ибадат кылууга, сыйынууга жалгыз Алла Таала гана ылайыктуу. Буга шайкеш келбеген иш-аракеттер туура эмес жана арам өкүмүндөгү иш болуп эсептелет.

Дин Ислам адам укуктарын коргоого өз эрежелерин койуп, ага төп келбеген жагдайларды туура эмес деп эсептейт. Адамдын жанына, ден-соолугуна залакасын тийгизген ар түрдүү нерсенин баары зыяндуу. Адам уулунун эң маанилүү өзгөчөлүгүнүн бири – бул анын акыл-эси. Акыл-эстен алган, баш айланткан зыяндуу нерселер күнөө. Маселен, адамды мас кылган ар түрдүү спирттик ичимдиктердин азы да, көбү да арам болуп саналат. Адамзат урпагынын таза уланышы да өзгөчө мааниге ээ. Бул өнүттөн урпактын аруу бойдон уланышына кедергисин тийгизген нерселер зыяндуу жана арам.

Адамдын ар-намысы, адамдык кадыры өзүнчө орунга ээ. Исламда ар-намыска, адамдык кадырга доо кетирүүгө тыйуу салынат. Анын ичинде зина иши арам деп эсептелет.

Адам баласынын бул дүйнөгө келген соң мал-мүлккө ээ болуу укугу бар. Ошону менен бирге мал-мүлк табуу жолунда атайын белгиленген эрежелер да бар. Демек, мына ушул эрежелердин негизинде мал-мүлккө ээ болуу адал жолдун талабы. Уурулук, шылуунчулук, талап-тоноочулук, кумар сыяктуу жолдор менен мүлк (акча) табууга Ислам жол бербейт. Ошондуктан аруу Ислам динибиз бул багытта да өз эреже-мыйзамдарын койгон.

Улуу Жараткан Алла Таала адам баласына болгон аша мээримдүүлүгүнөн, аша ырайымдуулугунан улам ак жолдун күзгүсү катары пайгамбарларын жөнөтүп адал жол көргөзгөн.

Бул бөлүмдө күнүмдүк турмушта адам баласы үчүн абадай зарыл «арамадал» иштер жөнүндө маалымат бермекчибиз.

I. ТАМАК-АШ

Өмүр кечирүү, жан багуу адамзат үчүн негизги милдет. Атайын тамактануудан баш тарткан жана ушул себептен ооруп же болбосо көз жумган адам күнөөкөр болуп эсептелет. Адам баласы бул дүйнөдө жакшылыктын гана аркасына түшүп, жамандыктан оолак болушу кажет. Азык табуу адам үчүн өтө маанилүү милдет. Ырас, азыктын адал же арам болушу адамдын ахлагына, рухий дүйнөсүнө түздөн-түз таасир этет. Ошондуктан адам адал-арамга өтө кылдат мамиле жасашы зарыл.

Дин Исламдагы адал-арам түшүнүгүнүн иридеги максаты – адам баласынын ден-соолугун да, рухий дүйнөсүн да аруу, таза кармоо. Ушул себептен улам шариятта дене жана рухий дүйнөгө терс таасирин тийгизген азыктар арам деп каралган.

Ыйык Куран менен Азирети Мухаммад *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыздын куттуу хадистеринде адал-арам азыктар жөнүндө жана алардын өкүмдөрү тууралуу маалыматтар берилген. Ыйык Куранда тарп, кан, доңуздун (чочко) эти жана Жараткан Алланын аты менен мууздалбаган жаныбарлардын эттери арам болгондугу тууралуу айдан ачык аяттар бар (Анаам сүрөсү, 145; Бакара сүрөсү, 173; Маида сүрөсү,

3). Куранда ошону менен бирге ыплас нерселердин арам, таза нерселердин адал болгондугу жөнүндө да маалыматтар берилет (Бакара сүрөсү, 172; Маида сүрөсү, 4; Аараф сүрөсү, 157).

А. КУРГАКТА ЖАНА СУУДА ЖАШООЧУ АРАМ ДЕП ЭСЕПТЕЛГЕН ЖАНЫБАРЛАР

Ыйык Курандын жана сүннөттүн негизинде Ханафи (Имам Азам) Ислам аалымдары төмөндөгү жаныбарларды арам деп тизмелешкен:[159]

1. Доңуз: Куранда турган турпаты менен ыплас делген жана арам деп эсептелген нерселердин эң башында доңуз (чочко) эти турат. Доңуз турган турпаты менен арам болгондуктан анын эти да, териси да колдонулбашы кажет. Доңуздун терисин кандайдыр бир тазалоо жолу менен да тазалоого болбойт.

2. Жалгыз Алладан башка бирөөнүн аты менен мууздалган мал-жандыктар: Адал деп эсептелген жаныбар этинин адал болушу үчүн аны мууздоо учурунда Алланын атын оозануу зарыл. Малды Алланын атын атайын оозанбай туруп мууздоо же Алладан башка бирөөнүн аты менен мууздоо мал этинин арам болушуна түздөн-түз таасир этет. Малды Алладан башка бирөөнүн аты менен мууздоо – ширк болуп эсептелет. Себеби Алла Таала буга кескин түрдө тыйуу салган. Жаратуучу, адамга ырыскы ыроолоочу Жалгыз Алла Таала болгондуктан Анын атын айтуу кажет.

3. Тарп: Ислам дининде белгиленген тариз менен мууздалбаган, өзүнөнөзү өлүп калган же башка жаныбарлар тарабынан өлтүрүлгөн жаныбарлар тарп болуп эсептелет. Сууга чөгүп кеткен, муунтулуп өлтүрүлгөн, мууздалбай өлтүрүлгөн, жардан кулап өлгөн, жырткыч айбандар тиш салып өлтүргөн жаныбарлар арам болуп эсептелет (Маида сүрөсү, 3). Ошондой эле адал мал болсо да, тирүүлөй малдын бир жеринен кесилип алынган эт тарп өкүмүнө кирип, арам болуп саналат.

4. Кан: Эти желген малды мууздоо учурунда чыккан кан ыплас, арам. Ошону менен бирге шариятка ылайык таризде союлган малдын тамырларында же этинин арасында калган кан таза болуп эсептелет.

5. Үстүнкү жана алдыңкы төрт узун тиши менен тиш салган жана коргонгон айбанаттардын эти желбейт. Буга мышык, ит, карышкыр, арстан, жолборс, барс, маймыл, чөө, түлкү, тыйын чычкан ж.б.у.с. жаныбарлар кирет.

6. Ири тумшуктуу бүркүт, ителги, куш, үкү, жору, айры куйрук, ылаачын, турумтай сыяктуу жырткыч канаттуулар жана тарп жеген карга, кузгун сыяктуу канаттуулардын эттери да арам болуп эсептелет.

7. Чычкан, жылан, чаян, кирпи, чымын-чиркей, жөргөмүш, ташбака, кескелдирик, үлүл сыяктуу жаныбарлар желбейт.

8. Эшектин жана качырдын да эти желбейт.

Б. СУУДА ЖАШАГАН ЖАНЫБАРЛАР ТУУРАСЫНДА ШАРИЯТТЫН ӨКҮМҮ

1. Сууда балык түрүнөн болгон жаныбарлардын баары адал болуп эсептелет. Ашкере ысыктан же ашкере сууктан же болбосо суунун тартылып соолуп кетишинен улам өлгөн балыктар да адал. Ошону менен бирге Имам Азам агымы боюнча, өзүнөн-өзү өлүп калган жана эмне себептен өлгөндүгү белгисиз балыктарды жегенге болбойт.

2. Балык түрүнөн сырткаркы суу жаныбарлары Имам Азам агымы боюнча желбейт. Суу ташбакасы, мидия, суу жыланы, крап сыяктуулар. Ал эми калган үч агым боюнча, сууда жашагандын баары адал.

3. Сууда да, кургакта да жашаган жаныбарлар Имам Азам жана Шафи аалымдарынын пикиринде желбейт. Курбака, ташбака, крокодил, жылан сыяктуулар.

В. ЭТИ АДАЛ ЖАНЫБАРЛАР [160]

Биз бул жерде адал болгон жаныбарлардын бир бөлүгүн гана тизмелейбиз. Адал жаныбарлар муну менен гана чектелүү эмес.

1. Уй, топоз, кой, эчки, төө, тоок, коен, өрдөк, каз, үндүк сыяктуу үй жаныбарлары.
2. Кийик, тоо эчки, жейрен, аркар, кулжа, зебра жана жапайы уй түрүндөгү жаныбарлар.
3. Көгүчкөн, бөдөнө, кекилик сыяктуу канаттуулар.
4. Жылкынын эти адал. Имам Азамдын пикиринде, макирөө. Ал эми Имам Азамдын шакирттери Имам Абу Юсуф менен Имам Мухаммеддин пикиринде, аттын эти макирөө эмес.

Г. ЭТИ АДАЛ ЖАНЫБАРЛАРДЫН ЖЕЛБЕГЕН МҮЧӨЛӨРҮ [161]

Эти желген жаныбарлардын төмөнкү мүчөлөрү желбейт: каны, табарсыгы,жыныстык мүчөсү, эркектик жумурткасы, жатыны, өтү жана бездери.

Эти адал болуу менен бирге ыпластык жеген жаныбарлардын белгилүү убакыт күтүлбөстөн союлуп желиши макирөө. Ыпластык жеген тоок үч күн, кой төрт күн жана уй жана төөлөр он күн күтүлөт. Бул учурда мындай жаныбарларга таза тамактар жедирилип андан кийин гана сойулат. Жаныбардын этине сиңип калган жаман жыттын кетишин күтүү абзел.

Жаныбарлардын жумурткалары жана сүттөрү эттин өкүмүнө баш ийет. Тагыраак айтканда, эти адал жаныбардын жумурткасы да, сүтү да адал болот. Эти адал эмес жаныбардын жумурткасы Имам Азам агымы боюнча адал эмес.

Эти адал жаныбар союлгандан кийин ичинен алынган жумуртка сынмайынча адал деп эсептелет, жегенге болот. Балык жумурткаларынын (икра) желишине уруксат бар.

Эти адал болсо да, мууздалбай өлгөн жаныбарлардын жумурткасы катуулашкан болсо, жесе болот.

Д. МАЛ МУУЗДООНУН ТАРИЗИ [162]

Үй жаныбарларын жана тирүүлөй кармалган жаныбарларды адалдоо үчүн шариятта көрсөтүлгөн мууздоо таризине кылдат мамиле жасоо кажет. Мууздоо иши жаныбар тирүү турганда жүзөгө ашышы керек. Башкача айтканда, өлүк жаныбарды мууздоо менен аны адалдоого болбойт. Балык түрүндөгү жаныбарларды мууздоонун кажети жок. (Абу Давуд, Тахарат, 41)

Мууздоонун алдында *«Бисмиллахи Аллаху акбар!»* деп Алланын атын айтуу керек.

Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Алланын аты айтылбай мууздалган малдын этинен жебегиле!»* (Анаам сүрөсү, 121). Имам Азам агымы боюнча, малды мууздоо учурунда «Бисмилла» атайын айтылбаса, анда союлган малдын эти желбейт. Бирок унутуп калып союлуп калса, анда анын этинен жегенге болот. Союлуп жатканда Алланын ысымдарынан бир ысмын айтса да болот.

Малды мууздоодо малдын кокосундагы эки чоң кан тамыры (күрөө тамыры), кекиртеги (тамагы) жана дем алуу түтүкчөсү кесилиши керек. Союлган малдын адал болушу үчүн булардан эң аз үчөөсү кесилиши кажет. Эгер бул тамырлардын эң азынан үчү кесилбей калса, анда ал мал тарп өкүмүнө кирип калат.

Бычак абдан курч болушу керек, малды кыйнабай мууздоо зарыл.

-Малды сойгон адам мусулман же болбосо «ахли китап» (китеп ээлери) болушу кажет.[163]

Бирок китеп ээлери тарабынан союлган мал шариятта көрсөтүлгөн мал мууздоо таризине ылайык болушу кажет. Бутпарастар, атеисттер жана башка диндердин өкүлдөрү сойгон мал желбейт. Китеп ээлери биздин пайгамбарыбызга ишенбесе да, Азирети Муса

жана Азирети Иса алып келген диндерге ишенишет. Алар иудейлер менен христиандар. Куранда мындайча буюрулат: *«Бүгүн силерге тазажана пайдалуу нерселер адал кылынды. Китеп ээлеринин тамактары силерге адал, силердин тамактарыңар да алар үчүн адал»* (Маида сүрөсү, 5). Бирок бүгүнкү күндө мал-жандыкты адал мууздоо таризине кошкөңүл мамиле жасаган христиандар тарабынан союлган малдын этин жеш туура эмес. Көпчүлүк аалымдардын пикиринде, христиан жана иудейлер тарабынан союлган малдын адал болушу үчүн шариятта көрсөтүлгөн мал мууздоо таризине ылайык болушу керек.

-Электр тогу, тапанча же газ менен өлтүрүү, барскан менен мал-жандыкты башка уруп өлтүрүү арам болуп эсептелет. Мындай жолдор менен өлтүрүлгөн малдын эти желбейт.

-Союлган малдын курсагынан чыккан баласы жандуу болсо, аны сойуп жесе болот. Өлүк чыкса, желбейт.

Мал-жандыкты мууздаар алдында сол ыптасы менен жаткызуу, кыбыла тарапка каратуу зарыл. Бычакты алдын ала курчутуп койуу керек. Мал мууздалган соң жаны толук чыкканга чейин терисин сыйрыбай туруу зарыл.

-Үй жаныбары карматпай качып, аны кармоого мүмкүн болбосо, кийикти аткандай атып алууга уруксат бар.

-Жогоруда эти адал деп эсептелген жапайы тоо жаныбарларын курал менен же атайын аңчылык үчүн тапталган ит менен кармоо учурунда кармалган жаныбардын эти адал болот. Жапайы жаныбар кармалган маалда жаны болсо, шариятта көрсөтүлгөн тариз менен мууздалышы керек. Бул учурда мууздалбаса, ал адал болбой калат. Эгерде кармалган маалда өлүк болсо, анда ал адал болуп эсептелет.

Ж. УУГА ЧЫГУУНУН ЖОЛ-ЖОБОЛОРУ [164]

Ууга чыккан адам мусулман же «ахли китап» болушу керек. Демек, бутпарастардын, атеисттердин, кайырдиндердин колго түшүргөн жандыгы желбейт. Ууга жараган бала, ууга чыгууга ниеттенген мас же акыл-эсинен ажыраган адамдын колго түшүргөн жандыгын жегенге болот.

Жапайы жаныбарга аңчылык кылуу учурунда аңчылык ниетинде болуу зарыл. Демек, тойлордо оюн куруу, жарышуу максатында өлтүрүлгөн же аңчылык үчүн тапталган жаныбар (ээси тарабынан жиберилбестен) өз алдынча кармаган жаныбардын эти желбейт.

Ууга чыккан адам курч бычагын ала чыгуусу керек.

Ууга чыккан адам ок чыгарар алдында, же атайын аңчылыкка тапталган жаныбарын (бүркүт, тайганын) кое берээрде «бисмиллахир-рахманир-рахиим» деп айтышы керек. Унутуп калса, эч нерсе болбойт. Ал эми атайын билип туруп Алланын атын оозангысы келбесе, кармалган жаныбар желбейт.

Ууга чыккан адам ок чыгарган соң же бүркүт-тайганын кое бергенден кийин дароо аркасынан түшүүсү зарыл. Эгер жаныбар колго түшкөн кезде тирүү болсо, аны дароо мууздашы керек. Эгер бул учурда мууздоо мүмкүнчүлүгү болуп турса да, аны мууздабаса, анда анын эти желбейт.

Аңчылыкка даярдалган курал кескин курч же тешүүчү (м: мылтык, тапанча, жаа) болушу керек. Жаныбарды уруп өлтүргөн курал менен аңчылыкка чыгууга болбойт. Себеби мындай курал менен өлтүрүлгөн жаныбардын эти желбейт.

Жараланган соң сууга түшүп тумчугуп өлгөн же жардан кулап өлгөн жаныбарлардын эти желбейт.

Аңчылыкка тапталган жаныбар (мисалы, ит) менен кармалган жаныбардан эгер ит бир үзүм эт жеп алса, анда ал жаныбар адал болбой калат.

Колго түшүрүлгөн жаныбар адал жаныбарлардан болушу керек. Эти желбеген жапайы жаныбардын кармалышы же мууздалышы аны адалдыкка чыгарбайт.

II. АРАМ ИЧИМДИКТЕР [165]

A. АДАМДЫ МАС КЫЛУУЧУ ИЧИМДИКТЕР

Ислам дини адамды мас кылган, акыл-эстен алган, нерв системасын бузган нерселерге тыйуу салган. Спирттик ичимдиктер адамдын акыл-эсине, ден-соолугуна одоно зыян келтиргендигин, жеке адам, үй-бүлө жана коом үчүн өтө чоң машакаттарга жол ачкандыгын медиктер, социологдор, психологдор жана жалпы эл бир ооздон кабылдашат. Жараткан Алла тарабынан жиберилген диндердин нукуралыгында (бүгүнкү күнү нукуралыгын сактап калган тек Ислам дини гана) адамды мас кылган ичимдиктерге тыйуу салынган. Ичкилик адам баласын ооздуктап алчу оор дарттардын бири. Адамдын чөнтөгүн да, рух дүйнөсүн да жакырлантып, кемирип олтуруп орду толгус өкүткө тушуктурчу оор дарттар булар спирттик ичимдиктер жана баңги заттар.

Ислам дини жаңы келген жылдары эң кеңири кулач жайган спирттик ичимдик шарап болгон. Шарап Куранда (Маида сүрөсү, 90-91) жана сүннөттө шарапка кескин түрдө тыйуу салынып арам болгон. Азирети Пайгамбарыбыз бул багытта мындай буюрган: *«Адамды мас кылган ар нерсе шарап. Ал эми шарап бул арам!»* (Бухари, Адаб, 80; Муслим, Ашриба, 73) *«Көбү адамды мас кылган нерсенин азы да арам!»* (Абу Давуд, Ашриба, 5).

Кандай заттан өндүрүлсө өндүрүлсүн, адамды мас кылган ичимдиктин баары арам болуп эсептелет.

Азирети Пайгамбарыбыздын куттуу хадистеринин биринде, спирттик ичимдик өндүргөн, ичкен, аны көтөрүп келген, саткан, сатып алган, андан пайда тапкан, аны менен бирөөнү сыйлаган, андан түшкөн акчадан пайдаланган адамдын ар бири каргышка калары билдирилген (Абу Давуд, Ашриба, 2; Тирмизи, Буйуу, 58).

Ошондой эле Азирети Пайгамбарыбыз ичимдик ичилген дасторконго мусулман баласынын олтурбашын буйурган (Абу Давуд, Ат-има, 18; Тирмизи, Адаб, 43).

Дагы бир хадисте, шарап бул дары эмей эле, өзүнчө дарт болгондугу айтылат (Абу Давуд, Тыбб, 11). Мына ошондуктан шыпаа максатында болсо да, арак ичүүгө уруксат берилбейт.

Б. БАҢГИ ЗАТТАР

Гашиш (нашаа), героин, кокаин, морфий, апийим жана ушулардын таасирине ээ башка баңги заттар да арам болуп саналат. Булар адамды мас кылган ичимдиктерден да чоң зыян алып келип, ар түрдүү катаал ооруларга жол ачат. Баңги зат колдонуу, өндүрүү, сатуу, сатып алуу, андан түшкөн кирешенин баары арам болуп чоң күнөөгө кирет.

III. КИЙИНҮҮ [166]

Адамбаласынынбашкажан-жаныбарларданайырмаланган өзгөчөлүктөрүнүн бири – бул анын кийими кийүүсү. Кийим кийүү адамдын табигый муктаждыгы. Адамзаада жылаңач жашай албайт. Кийим кийүүнүн материалдык жана моралдык көптөгөн себептери бар.

Ислам адам баласынын кийиминин чек-ченемин да белгилеп берген. Негизи бул чек-ченем адамдын табияты, психологиясы жана коомдук жан болуунун талабы. Адам баласы бул багытта да атайын белгиленген эреже-ченеми болбосо, туура эмес жолдорго кадам таштап терс көрүнүштөргө жол ачып, адамдар ортосундагы байланыш-алакалардын тең салмактуулугун бузушу толук ыктымал. Адам баласы бул багытта да акка кара көө жапкан азгырык каалоо-арзууларынын аркасынан сая куубашы керек. Себеби мындай азгырык арзуу өзгөчө аялды адамдык аруу сапаттан, нарк-насилден тек жыныстык каражат сыяктуу буюм деңгээлине чейин түшүрүшү бышык. Асыресе, ар түрдүү уюм-мекемелерде

бүгүнкү күнү аял тилекке каршы, тек жыныстык көрнөк катары колдонулуп келет. Арийне, кийинүүнүн денени сырткы таасирлерден коргоо, адеп сактоо, жакшы көрүнүү сыяктуу көптөгөн жактары бар. Биз бул жерде кийинүүнүн диний өкүмдөрү жөнүндө маалымат берүүгө аракет кылмакчыбыз.

Ислам дининин кийим кийүү жөнүндөгү буйругу жеке адам өңүтүнөн да, коомдук өңүттөн да бир топ максаттарга таянат. Кийим кийүү адамдын рухдүйнөсүнүнаруулугу, табияты, адамдык касиети, физиологиялык муктаждыгы, адеп-ахлагынын корголушу, аял-эркек ортосундагы коомдук байланыштарын бир тартипке салуу, адамдын «адам» атка татыктуу өмүр кечириши сыяктуу максаттарга багытталган.

Ислам укугу китептериндеги кийинүүнүн диний өкүмдөрү өңүтүнөн басым жасалган эң маанилүү маселе – бул адам баласы үчүн жаап жүрүүсү зарыл жерлеринин белгилениши. Чоочун адамдын жанында мусулман баласы сөзсүз түрдө жаап жүрүүсү зарыл уяттуу жерлери «аврат» деп аталат.

Ислам дини кийим-кеченин чен-өлчөмүн белгилөө менен бирге мусулман баласынан көздү теске салууга чакырат. Башкача айтканда, мусулман аялзатына да, эркек адамга да чоочун бирөөнүн авратына көз салбоого буйурат (Нур сүрөсү, 30-31).[167]

Аврат жердин жабык болушу намаз ибадаты үчүн өзүнчө шарт.

Ошондой эле үйлөнүүгө толук мүмкүн эмес жакын туугандар менен алардан сырткаркы чоочун адамдардын алдында кийим кийүүнүн чен-өлчөмү ар башка. Негизинен чоочун адамдар менен сыртта кездешкендиктен Куран аял кишилерге үйдөн чыгуу учурунда жоолук салынып чыгууларын буйурат (Ахзаб сүрөсү, 59). Демек, аял кишилер үчүн жакын туугандарынын алдында башка, чоочун адамдардын алдында башкача кийим кийүү таризи бар.

Чоочун адамдарга карата ачык жүрүшү арам болгон жерлер төмөнкүлөр [168]:

Имам Азам агымы боюнча, эркек адамдын аврагы – киндиктен баштап тизеге чейинки аралык. Тизе авратка кирет.

Чоочун адамдарга карата аял үчүн аврат жерлер: колу, жүзү жана бутунун томуктан төмөн жагынан тышкары дене-бою эсептелет. Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* мындай деген: «Балагатка жеткен кыздын колунан жана жүзүнөн сырткаркы жерлери чоочун адамга карата ачык болушу адал эмес» (Абу Давду, Либас, 31) *«Алла Таала балагатка жеткен аялзатынын намазын жоолуксуз кабыл албайт»* (Тирмизи, Солаат, 160; Ибни Маажа, Тахара, 132). Демек, аял кишилердин жоолуксуз окуган намазы жараксыз болуп эсептелет.

Аялзатынын чоочун аялзатына карата авраты – киндик менен тизеге чейинки аралыгы.

Имам Азам агымы боюнча, аялзатынын үйлөнүүгө мүмкүн эмес эркек жакын туугандарына карата мойну, башы, колдору тизеден төмөн жагы аврат болуп эсептелбейт.

Дене мүчөлөрү көрүнгүдөй даражада жука же тар кийим менен аврат жерлер жабык болбойт.

Башка диндердин атрибуттары бар кийимдерди кийүү күнөө.

Ислам дининин маанилүү эрежелеринен, асыресе, Пайгамбарыбыз өзгөчө басым жасаган жагдайлардан бири төмөнкүчө: *Жашоо таризи, кийим-кече сыяктуу жагдайларда мусулмандар мусулман эместерге окшобошу керек*. Мусулман баласы ыймандуу, адамгерчиликтүү адам. Ыймансыздарга окшоп өмүр кечирүүгө аракет кылбайт. Мусулман ар бир ишин билип жасайт.

Исламда эркектердин аялдарга, аялдардын эркектерге окшошууга аракет кылууларына тыйуу салынган. Эркек адам аялдын кийимин, аял эркектин кийимин кийбеши керек.

Азирети Пайгамбарыбыздын хадистеринде өзгөчө көңүл бурулган дагы бир жагдай – кийим мактанууга, бой көтөрүүгө, бирөөнү төмөн көрүүгө жол ачпашы керек. Пайгамбарыбыз бой көтөрүп менменсинүү үчүн кийим кийүүгө тыйуу салган (Бухари, Либас, 1).

Сакал койууга кескин түрдө буйурган аят же хадис жок. Бирок Азирети Пайгамбарыбыз сакалды бир тутам кое берүүнү жана мурутту кыска алып жүрүүнү үммөтүнө сунуштаган. Куттуу хадистердин биринде: *«Бутпарастарга (окшобой) каршы тургула! Сакалыңарды узартып, мурутуңарды кыскарткыла!»* (Муслим, Тахарат, 16) деген. Дагы башка хадистерде Азирети Пайгамбарыбыз сакал кое берүү бул адамдын табиятынан жана пайгамбарлардын адаттарынан бири деп эсептеген. Мына ушул жагдайды эске алган айрым аалымдар сакал кое берүүнү сүннөт катары кабылдашкан.

IV. ЖАСАНУУ

Чачы түшкөн адам чачтын чыгышына дарылыгы бар каражаттарды колдонууга болот.

Ак түшкөн чачты бойоого уруксат берилет. Бирок бирөөнү (маселен, үйлөнө турган кызды) алдоо үчүн эркек адам ак түшкөн чачын карага бойошу туура эмес.

Аял кишиге тек күйөөсү үчүн гана жасанышына (анын ичинде макияж колдонушуна) уруксат берилет.

Денеге сүрөт (татуировка) тарттыруу арам болуп эсептелет.

Дарылануу максатында эстетикалык операцияга жол берилет. Бирок мындан башка максатта, маселен, башкача көрүнүү, башкача жүз менен жүрүү, денеден карылыктан түшкөн бырыштарды жоготуу сыяктуу себептер менен эстетикалык операция кылдырууга болбойт. Себеби Алланын акыркы Элчиси бул багытта табигый тулку боюн өзгөрткөндөргө наалат айткан (Бухари, Либас, 83, 84). Ырас, мусулман баласы бул жашоосунун табигый ыргагына ар дайым ыраазы болгон, түбөлүк бакыттын өзү акыретте болоруна ишенген жана ага даярдык көргөн адам.

V. АЛТЫН-КҮМҮШ ЖАСАЛГАЛАРЫН КОЛДОНУУ [169]

Азирети Пайгамбарыбыз: «Алтын менен жибек үммөтүмүн эркектери үчүнарам, ал эми аялдарга адал кылынган» (Абу Давуд, Хатам, 3; Тирмизи, Либас, 1) деген.

Мусулман эркек адам жибек кийим кийүүгө, алтын-күмүш жасалгаларын зыйнат-коздук үчүн тагынууга болбойт. Бирок күмүш шакек тагынууга уруксат берилет. Ал эми аялзаты буларды зыйнат үчүн кийип-тагынууга болот.

Алтын-күмүштөн жасалган ашкана буюмдарын колдонууга жол берилбейт.[170] Демек, алтын-күмүштөн жасалган казандан, кеседен даам сызуу, алтынкүмүш кашык-вилка менен тамактануу арам болуп саналат.

Алтын-күмүштөн жасалган коздук буюм жана айрым бир үй буюмдарын алуу Имам Азам агымында уруксат, ал эми калган үч агым боюнча, арам болуп саналат.

VI. МУЗЫКА, КӨҢҮЛ АЧУУ ЖАНА СПОРТ

Азирети Пайгамбарыбыз той-маарекелерде, майрамдарда шарияттын негизинде ыр ырдап көңүл ачууга уруксат берген.

Арам жолго чакырган, адептен тышкаркы сөздөр камтыган, Исламдын дөөлөттөрүн төмөн түшүргөн, уят-сыйыттан сырткаркы ырлар чоң күнөө (арам) болуп эсептелет. Арам ишке себеп болгон нерсе да арам.

Ислам дини адамды жакшылыкка, биримдикке, тынчтыкка үндөгөн, элжер, ата-мекен, ыйман жөнүндөгү ырларды ырдап көңүл ачууга уруксат берет.

Тарыхта мусулмандар музыканы өзүнчө шыпаа каражаты катары дагы колдонушкан. Демек, мына ушул сыяктуу жакшылыкка (анын ичинде ыймандуулукка, ак жолго түшүүгө) себеп болгон ырлар да жакшы.

Ислам growth dininde шариятка ылайык келген чакта көңүл ачууга жол берилет.

Бири-бирине чоочун (б.а. үйлөнүүгө жол берилген) эркек-аялдар бир жерде отуруп ойноп-күлүп, ырдап-бийлеп көңүл ачууларына тыйуу салынат. Ошондой эле мелдешүү таризиндеги ойундар да шариятка ылайык келбейт. Мусулман адам адаттагыдай эле, көңүл ачууда да арам нерселерден оолак болот.

Ислам дининде жалпысынан спортко уруксат берилет. Азирети Пайгамбарыбыз негизинен жүгүрүү, күрөш, жебе тартуу сыяктуу спорт тармактарына үндөгөн.

Ал эми кайсыдыр бир адамга же жаныбарга кордук көрсөткөн, зыян берген жана копол спортторго шартиятта уруксат берилбейт. Маселен, буга жаныбарларды уруштуруу (короз тебиштирүү), жаныбар менен адамды, адам менен адамды мушташтыруу (бокс) сыяктуу спорт оюндары кирет.

VII. ЖЫНЫСТЫК КАТНАШ

Ислам дини адамдын маанилүү табигый муктаждыгы деп билген жыныстык катнаш маселесинде да «адал-арам» деген чен-өлчөмүн койгон.

Ислам жыныстык катнаш маселесинде да тең салмактуулукту талаптайт. Ал коомго пайдалуу, элдин керегине жараган адам өстүрүү үчүн, бейпил коом үчүн белгилүү өкүмдөрүн алып келген. Ал жыныстык катнашсыз жашоодон такыр оолак болууга тыйуу салат. Үйлөнүүгө үндөйт. Ошону менен бирге жыныстык катнашка никесиз кирүүгө да кескин бөгөт койот. Себеби жыныстык катнаш маселесиндеги тең салмаксыздык, аша чабуучулук адамдын адамдык сапатына доо кетирип, адамдар ортосунда сый-урмат мамиле солгундап, сүйүү, мээримдүүлүк сыяктуу изги сезимдерди мукуратат, жек көрүү, кек сактоо сыяктуу терс сапаттарды өркүндөтүп-өрчүтөт. Маселен, буга бүгүнкү күнү СПИД дартын мисал келтирсек болот.

Мына ушул себептерден улам Ислам дини боюнча, адал жыныстык катнаш тек нике жолу аркылуу гана жубайлардын ортосунда жараян этиши керек. Мындан тышкаркы жыныстык катнаштын баары арам болуп саналат.

Куранда үй-бүлө курууга чакырык жасалып, кедейликтин дартынан улам андан (үй-бүлө куруудан) качпоо керектиги баса белгиленет.

Жыныстык катнашка адамдын табиятына карама-каршы келген жолдордон кирүү күнөө. Маселен, гомосексуализм (эркек менен эркектин, аял менен аялдын делебе козгоочу катнашы) дагы чоң күнөө.

Адамды жыныстык адашууга багыттаган, зинага себеп боло турган жолдор да арам.

Мусулман баласы намысын, адамдык сөөлөтүн, адамгерчилигин ар дайым коргошу кажет. Арамга көз салбашы керек. Делебесине, шакабатына, терс арзуу-каалоолоруна жеңилбеши керек. Бир хадисте ардактуу Пайгамбарыбыз: *«Эң жаман кулпенде – бул терс арзуу-каалоолоруна кул болуп ак жолдон адашкан пенде эсептелет»* (Тирмизи, Кыямат, 17) деген.

ОН ТӨРТҮНЧҮ БӨЛҮМ

АРАМ КИРЕШЕ

Ислам дини адал кирише табууга өзгөчө маани берет. Ислам дининин адам баласына жиберилгендеги эң иридеги максаттарынын бири дал ушул «адаларам»

маселесин жетик түшүндүрүү болгон. Кандайдыр бир нерсенин арам киреше болушунун төмөндөгүдөй эки себеби бар:

1. Бирөөнүн акы-укугун тепсөө. Соода-сатыкта кардарды алдоо, малмүлктүн кемчилигин жашырып, аны мактап-жактап сатуу, жетимдердин, жарды-жалчылардын мүлкүнө кол салуу, уурулук кылуу сыяктуу.

2. Жеке адамга же коомго зыян алып келчү жолдор менен киреше табуу. Шариятта тыйуу салынган нерселерди (маселен, арак) сатуу жолу менен киреше табуу сыяктуу.

Дин Ислам бирөөнүн укугун тепсөөгө кескин түрдө тыйуу салып, мусулман баласын туура ишеним менен туура ибадат кылууга, адал киреше табууга чакырган. Ардактуу Пайгамбарыбыз *«ибадаттын ондон тогузу адал киреше табууда»* деп айтуу менен адал кирешенин канчалык зор мааниге ээ экендигин баса белгилеген.

Ислам дини боюнча, шарият менен жашоонун, коомдук тартиптин, адилеттүүлүктүн жана адамгерчиликтин негизи дал ушул адал киреше менен башталат. Арам киреше менен күн көргөн адамдын ибадаттары кабыл болбойт.

Шариятта белгиленген арам киреше жолдорунан ар бир мусулман баласы алыс болушу кажет. Аларды төмөнкүчө тизмелөөгө болот:

1. Уурулук 2. Талап-тоноочулук 3. Мыйзамсыз мал-мүлккө ээ болуу 4. Жетимдин мал-мүлкүн алуу 5. Мамлекеттик казынага кол салуу 6. Бирөөнүн акы-укугун тепсөө 7. Таразадан жана метрден алдоо

8. Арам нерселерди сатуу

9. Соодага коюлган мүлктүн кемчилигин жашыруу, калп айтуу, жалган касам ичүү

10. Ихтикар 11. Сүткорлук 12. Кумар ойундары 13. Пара алуу 14. Шариятта «арам» деп эсептелген тигил же бул нерсени өндүрүп киреше табуу 15. Иштөө мүмкүнчүлүгү боло туруп кайыр суроо

I. УУРУЛУК

Адам баласынын негизги кол тийбестик акы-укуктары бар. Булардан бири – мал-мүлккө ээ болуу укугу. Адам баласы өз аракети менене эмгек кылып мүлк топтойт. Бирөөнүн мал-мүлкүнөн уруксатсыз алууга эч кимдин укугу жок. Ошондуктан уурулук чоң күнөө. Уурулук – бул бирөөнүн мал-мүлкүн ээсинин ыраазылыгысыз же уруксатысыз алуу. Бул деген адамдын негизги акы-укуктарынын бирине, мал-мүлкүнө карата жасалган кол салуу. Азирети Пайгамбарыбыз бул багытта: *«Мусулмандын жаны, мал-мүлкү жана намысы (адамдык кадыры) мусулманга арам»* деген. Башкача айтканда, эч ким бирөөнүн жанына, ар-намысына зыян келтирүүгө, бирөөнүн мал-мүлкүн уруксатсыз алууга укуктуу эмес.

Уурулук коомдо башаламандыктын жаралышына эң иридеги себептердин бири десек эч жаңылышпайбыз. Эгер уурулукка карата коомдук чаралар көрүлбөсө, элдин мал-мүлкү да, адамдардын өмүрү да ар дайым коркунучта болот. Мунун мисалдарын бүгүнкү күнү күнүмдүк турмушубузда көп эле кездештирип жүрөбүз. Уурулуктун айынан канчалаган адамдар мал-мүлкүнөн ажырап, канчалаган адамдар бөөдө көз жумуп жатышат?!

Уурулук кылуу чоң күнөө, арам. Куранда: *«Уурулук кылган эркек же аял кишинин колун кескиле! Бул – Алланын жазасы. Алла – Мартабалуу, Даанышман! Ким зулумдук кылган соң тооба кылып жакшылык иштерди жасаса, Алла аны кечирет. Чындыгында Алла – Кечиримдүү, Боорукер!»* (Маида сүрөсү, 38-39) деп буюрулат.

Уурдалган мал-мүлктү биле туруп сатып алууга болбойт. Себеби мунун өзү да арам болуп эсептелет.

Ислам дини адамды уурулук кылууга түртпөй турган шарттардын түзүлүшүн даярдоого буйуруп, бул багытта негизги талаптарды койгон. Мусулман адам бирөөнүн мүлкүн уруксатсыз алуунун арам жана адам укугуболгондугун билет. Бирөөнүн акысына сугу өтүп шыпшынбайт. Ал адал-арам дегенди түшүнөт. Мына ушул түшүнүгүнөн улам ал ар дайым бул багытта өтө аяр, кылдат мамиле жасайт.

Мусулман баласы эмгекчил болушу керек. Ал өзүнүн да, өз карамагындагы адамдардын да материалдык муктаждыктарын камсыз кылуунун өзүнчө ибадат болгондугун жакшы билет. Ал жалкоолуктан жаа бою качат. Иштөөгө мүмкүнчүлүгү жок адамдын муктаждыгы эң жакын туугандардын мойнундагы милдет. Аны жалгыз таштап койуу адамгерчиликке да, Алланын ак динине да жатпайт. Асыресе, Ислам дини бай адамдардан мал-мүлкүнүн 2,5 пайызын зекет иретинде алып, аны кедейлер-кембагалдарга, жарды-жалчыларга, карызы барларга, жолдо калгандарга жардам катары берет. Исламда жардамдашуу муну менен гана чектелүү эмес. Алла Таала мусулмандарды зекеттен тышкары кембагалдарга, муктаж адамдарга өзүнчө жардам берүүгө, кайыр-садага берүүгө, карыз акча берүүгө чакырат. Ошону менен бирге мамлекет же коом муктаж адамдарды жолго таштабашы керек. Ардактуу Пайгамбарыбыз: *«Кошунасы ач отурган чакта, ток жаткан адам момун эмес»* (Хаким, II, 15) деген. Мына ушундай түшүнүктөр менен жашаган мусулман коомчулугунда арийне, эч ким уурулукка барууга аргасыз болбойт. Ошентсе да муктаждыктары баары жайында боло туруп уруулукка барган адамга оор жаза колдонулат. Бул жаза адам укуктарынын корголушу үчүн абадай зарыл.

II. ТАЛАП-ТОНООЧУЛУК

Бирөөнүн мүлкүн зордук менен алуу, талап-тоноо да чоң күнөөлөрдүн катарынан орун алат. Имам Зуфардын пикиринде, кыймылсыз мүлктө да талап-тоноочулук болот. Мунун мисалдарын, асыресе, бүгүнкү күнү атка минерлерге, акчага таянып күчсүз адамдардын кыймылсыз же кыймылдуу мүлктөрүн көз көрүнөө тартып алган учурларды көп эле кездештирүүгө болот. Арийне, бул көз көрүнөө талап-тоноочулукка кирип, кескин түрдө арам болуп эсептелет. Пайгамбарыбыз хадистеринин биринде: *«Ким бир карыш жерди басып алса, Алла Таала ага ошол жерди жети катмары менен кошо (от кылып) мойнуна кийгизет»* (Муслим, Мусакат, 30) дейт. Демек, жалпы элге, коомго же мамлекетке таандык мал-мүлктөн, жерден мыйзамсыз бөлүп алуу уурулукка, талап-тоноочулукка жатат.

Пайгамбарыбыз дагы бир хадисинде: *«Мал-мүлкүн (коргоо) үчүн көз жумган адам шейит»* (Муслим, Иман, 225, 226) деп айтуу менен мал-мүлктү коргоонун өзүнчө зор мааниге ээ болгондугун белгилеген.

Исламда бирөөнүн мал-мүлкүн тонообо кескин түрдө тыйуу салынгандыгы Куран, сүннөт жана ижма (жалпы Ислам аалымдарынын ортоктош пикири) далилдери менен тастыкталган. Талап-тоноочулук жолу менен келген мал-мүлктүн өзү да, же ошол мал-мүлктөн түшкөн киреше да арам болуп саналат. Куранда: *«О, ыйман келтиргендер! Бири-бириңдин мал-мүлкүңдү арам жолдор менен жебегиле! Өз ыраазылыгыңар менен болгон соода болсо, жегиле!»* (Ниса сүрөсү, 29)*«Ортоңордогу мал-мүлк, байлыкты өз ара арам жолдор менен жебегиле жана күнөө экенин билип туруп адамдардын байлыгынын бир бөлүгүн жеш үчүн (пара берип маселе чечиш үчүн) акимдерге алып барбагыла»* (Бакара сүрөсү, 188)

Талап-тоноочулуктун акыретте да, бул дүйнөдө да өз-өзүнчө жазасы бар. Азирети Пайгамбарыбыз: *«Ким бир карыш жерди басып алса, Алла Таала кыямат күнү ага ошол жерди жети катмары менен кошо (от кылып) мойнуна кийгизген таризде тирилтет»* (Бухари, Бадул-халк, 2) дейт.

Ислам дини боюнча, талап-тонолгон мал-мүлк эч качан талап-тоногон адамга таандык болуп эсептелбейт. Арадан канча жыл өтсө өтсүн, ал мал-мүлк өз ээсине таандык. Уурдалган же тоноп алынган мал-мүлк ошол бойдон болсо, аны өз ээсине кайтарып берүү кажет. Ал эми өзгөрүүгө дуушар болсо же жоголсо, аны мал-мүлк же акча каражаты менен төлөп берүү зарыл.

Бүгүнкү күнү мамлекетке таандык жерлерди, токойлорду, фонд мал-мүлктөрүн, күчсүз кедей-кембагалдардын мал-мүлкүн мыйзамсыз жолдор менен алууга каршы чараларды көрүү кажет. Мунун эң эле оңтойлуу жолу – бул элге ыймандуулук, Аллага ишенүү, акырет, кыямат, өлүм, адал-арам сыяктуу түшүнүктөрдү жетик түшүндүрүү.

Асыресе, уурдалган же талап-тонолгон мал-мүлктү ээсине кайтарып берүү менен гана акыреттик жазадан кутулууга болбойт. Анүчүн мындай кадамга барган адам мал-мүлктү өз ээсине кайтарып берген соң чын жүрөктөн Жараткандан кечирим тилеп, экинчи уурулукка, талап-тоноочулукка барбоого сөз берип, сөзүндө бекем турушу кажет.

III. МЫЙЗАМСЫЗ МАЛ-МҮЛККӨ ЭЭ БОЛУУ

Укуктук эч бир себепке таянбай туруп бирөөнүн мал-мүлкүн ээлеп алуу мыйзамсыз болуп, шариятка дал келбейт. Маселен, бир адам кимдир бирөөгө карызы болбосо да, жаңылыштык менен ага «карызын» төлөсө, акчаны алган адам мыйзамсыз мал-мүлккө ээ болгон болот. Жумушчунун эмгек акысын бербөө, бирөөнүн үйүн, жерин уруксатсыз пайдалануу сыяктуу жагдайлар да шариятка (мыйзамга) шайкеш келбейт. Мына ушул сыяктуу жолдор менен бирөөнүн малмүлкүнө ээ болгон адам мал-мүлктү өз ээсине кайтарып бериши кажет.

IV. ЖЕТИМДИН МАЛ-МҮЛКҮН ПАЙДАЛАНУУ

Атасынан же ата-энесинен ажыраган балагатка жете элек бала «жетим» болуп эсептелет.

Куранда жетимдин мал-мүлкүн мыйзамсыз пайдалангандар жөнүндө:

«Жетимдин мал-мүлкүн адилетсиздик менен жегендер курсагын тозок отуна толтурушкан болот» (Ниса сүрөсү, 10) «Жетимдердин мал-мүлкүн (бойго жеткен соң) өздөрүнө кайтарып бергиле! Жакшыны жаманга алмаштырбагыла(б.а.жетимдин мүлкүн өзүңөрдүн мал-мүлкүңөргө аралаштырып, бөөдө адал мүлкүңөрдү арам кылып албагыла!) Алардын мал-мүлкүн өзүңөрдүн мүлкүңөргө кошуп жебегиле! Анткени бул чоң күнөө!» (Ниса сүрөсү, 2)

Ыйык Куранда жетимдер тууралуу 23 жерде, ал эми куттуу хадистерде болжол менен отуз жерде сөз козголот. Ислам дини бул багытта эки негизге өзгөчө басым жасайт:

1. Жетим баланын мал-мүлкүн балагатка жеткенге чейин эң ийги таризде сактап коргоо кажет.

2. Жетим баланы кемсинтип жетимсиретпөө кажет.

Жетимдин жоопкерчилиги үчүн кимдир бирөөнү өкүл дайындоо зарыл. Бул өңүттөн Ислам укукчулары төмөнкү шарттарга жооп берген адам өкүл боло алат:

а. Ишенимдүү болуу,

б. Адамгерчиликтүү болуу,

в. Адилеттүү болуу

г. Ысырапкор болбоо

Жетимдин мал-мүлкүн тигил же бул таризде өзүнө мыйзамсыз өткөрүп алган адам арам ишке кадам таштаган болот. Арийне, жетимдин акысын Алла Таала акыретте алып берери бышык.

Азирети Пайгамбарыбыз куттуу хадистеринде жетимдин мал-мүлкүн адилетсиз жол менен пайдалануу адамды чоң жоготууга учуратчу жети чоң күнөөнүн катарына киререрин

айткан. Мына ошол хадистерде төмөнкчө буюрулат:*Жок кылуучу мынабу жети нерседен оолак болгула: Аллага шерик кошуу, сыйкырчылык, адам өлтүрүү, сүткорлук (процент акча алып-берүү), жетимдин мал-мүлкүн жеш, душманга кол салуу учурунда согуштан качуу, ар-намыстуу таза момун аялдарга зина күнөөсүн таңуулап, жалган жалаа жабуу»* (Бухари, Васайа, 23, Тыбб, 48; Муслим, Иман, 145, Васайа, 10; Насаи, Васайа, 12)

Ислам дини жетимдин мал-мүлкүн жеш мындай турсун, анын жоопкерчилигин алуу, мал-мүлкүн коргоо зарылчылыгын талаптайт. Алла Таала аяттардын биринде төмөнкүчө буюрат: *«Жетимге каарданба! Кайырчыга орой мамиле жасаба!»* (Духа сүрөсү, 9-10)

Жетимдин мал-мүлкүн жеш канчалык оор күнөө болсо, аны коргоо да ошончолук сооптуу иш. Ошондуктан ар ким өзүнүн айлана-чөйрөсүндөгү жетимдерди өз карамагына алып, мал-мүлкүнө баш-көз болуп коргошу шариятка да, адамдык нарк-насилге да куп жарашат.

Пайгамбарыбыз жетимдерди коргоп, аларга баш-көз болгондор үчүн: *«Жетимдин жоопкерчилигин өз мойнуна алып, милдетин аткарган адам бейиште мени менен мынабундай жакын болот»* деп сөөмөйү менен ортон манжасын көргөзгөн.

Күндөрдүн биринде бир адам Пайгамбарыбызга келип: «Өзүм кедеймин, эч нерсем жок. Ошентсе да колумда жетимим бар!» дейт. Анда Пайгамбарыбыз ага: *«Жетимдин мал-мүлкүнөн пайдалан! Бирок бул учурда ысырапчылыктан, шашмалыктан оолак бол! Анын мал-мүлкүн өзүңө өткөрүп алба!»* деп жооп кайтарган экен (Абу Давуд, Васайа, 8; Насаи, Васайа, 11)

V. МАМЛЕКЕТТИК МАЛ-МҮЛККӨ КОЛ САЛУУ

Бүгүнкү күнү эң кеңири кулач жайган арам киреше жолдорунун бири дал ушул мамлекеттик мал-мүлккө мыйзамсыз ээ болуу. Жалпыга маалым болгондой, мамлекеттик кандайдыр бир кызматка отурган адамга ал жердеги малмүлк каражаттары аманат катары берилет. Кызматка отуруу менен ал жердеги элдин мал-мүлкүнө, казынасына кол салуу чоң күнөө болуп эсептелет. Мындай кызматтарда иштегендер баарыдан мурда мамлекеттик мал-мүлктү коргоо, аны мыйзамдуу жол менен сарптоо багытында өтө кылдат болуулары кажет.

Аяттардын биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Ким кыянаттык кылып (олжодон) жашыруун алган болсо, ал кыямат күнү Алланын алдына ошол кыянаттыгы менен келет. Андан соң ар ким өзүнүн ишине жараша же сый, же жаза алат. Эч ким зулумдук көрбөйт (ал күнү ийненин көзүндөй да адилетсиздик болбойт)»* (Аали Имран сүрөсү, 161)

Ислам дини мамлекеттик мал-мүлккө, казынага туура эмес жол аркылуу кол салууга кескин түрдө тыйуу салат. Мамлекеттик мал-мүлк – бул элдин малмүлкү, элдин акысы. Демек, мамлекеттик мал-мүлктө кары-картаңдардын, эмчек эмген наристелердин, жетимдердин, кароосуз калган жарды-жалчылардын, айтор, жалпы элдин акысы, үлүшү бар.Ошондуктан мамлекеттик мал-мүлктү каалагандай каржоо да, ысырапчылык менен колдонуу да чоң күнөөлөрдүн катарына кирерин эсибизге түйүп койуубуз абзел.

VI. ФОНД МАЛ-МҮЛКҮНӨ КОЛ САЛУУ

Фондко берилген мал-мүлктүн сарпталышы аны берген адам тарабынан белгиленет. Бул учурда кимдир бирөө өз чөнтөгүнөн белгилүү өлчөмдө акча каражатын атайын окуучулар, же кедей-кембагалдар, оорулуулар, же жетимдер ж.б. үчүн кайсыдыр бир фондко тапшырган болсо, ал фонд анын аманатын толук аткарышы кажет. Андыктан фонд мүлкүнө мыйзамсыз ээ болуу аманатка кыянаттык болуп, чоң күнөөгө кирет.

Фондко таандык мүлк жетимдин мал-мүлкү сыяктуу. Фонддун башындагылар аны аманатка жараша колдонуулары кажет. Фонд мал-мүлкүнө зыян алып келе турган таризде аракет кылууга уруксат берилбейт.

VII. БИРӨӨНҮН АКЫСЫНА КАЙДЫГЕР МАМИЛЕ ЖАСОО

Бул жерде мурас маселесин мисал катары бермекчибиз. Ислам дининде кимдер мураскор болууга укуктуу болгондугу ачык-айкын көрсөтүлгөн. Мураскорду мурастан оолак тутуу, зордук менен мал-мүлкүн тартып алуу арам болуп, чоң күнөөгө кирет. Мурасты Куранда жана сүннөттө көрсөтүлгөн таризде бөлүштүрбөө бирөөнүн акы-укугун тепсегенге жатат.

Асыресе, зекет берүүгө милдеттүү адам зекетин бербесе, кедей-кембагалдардын акысын жеген болуп эсептелет.

VIII. ТАРАЗАДАН ЖАНА МЕТРДЕН АЛДОО

Күнүмдүк турмушта, эл менен болгон мамиледе, соода-сатыкта түз-туура жүрүүгө өзгөчө маани берүү кажет. Бул өтө зор мааниге ээ. Асыресе, тарыхта жер менен жексен болгон коомдордун айрымдары дал ушул соода-сатыктагы алдамчылык, шылуунчулук себептүү Алланын каарына калгандыктары билдирилет. Таразадан жана метрден алдоо арам болуп чоң күнөөлөрдүн катарына кирет. Бул багытта Куранда көптөгөн эскертүү аяттар бар. Аяттардын биринде *«Өлчөгөндө толугу менен өлчөп бергиле, туура тараза колдонгула!..»* (Исра сүрөсү, 35) деп буюрулат. Куранда таразадана жана метрден алдоо себептүү кургуйга житкен Мадян эли тууралуу сөз козголот. Анда Шуайб пайгамбар бул багытта Мадян элине эскертүү берсе да, алар пайгамбардын сөзүнө кулак төшөбөй коюшат. Бул окуя Куранда төмөнкүчө баяндалат: *«Ал (Шуайб): О, эл-журт! Аллага гана сыйынгыла! Силердин андан башка эч бир Кудайыңар жок. Өлчөмдү жана салмакты туура өлчөп-тарткыла....» деди (Худ сүрөсү, 84). «Аларды жер титирөө талкалады. Алар өз журттарында жер астында бүк түшкөн абалда таңды тосушту. Шуайбды жалганга чыгаргандар ал жерде эч качан болбогондой абалга келишти. Алар зыянга учурашты»* (Аараф сүрөсү, 91-92).

Бул багытта мындан башка дагы бир канча аятта төмөнкүчө буюрулат:

«(Соода-сатыкка койгон мүлкүңөрдү) Туура тараза менен тарткыла! Адамдардын мүлкүн (акысын) кемитпегиле, жер бетинде бузукулук кылбагыла!» (Шуара сүрөсү, 182-183)

«Таразадан алдагандарга азап! Алар адамдардан өлчөп алышса, толук алышат да, бирөөгө таразалап беришсе, кемитип беришет. Алар (кыяматта) тирилээринин анык экенин билишпейби?!» (Мутаффифин сүрөсү, 1-4).

IX. ИХТИКАР [171]

Ихтикар – бул элдин кандайдыр бир муктаж азыгын базардан алып, аны баасы көтөрүлсүн үчүн белгилүү мөөнөт аралыгында сактоо. Маселен, буга буудайды мисал келтирсек болот. Ихтикарда эл кысталыш учурга дуушар болгондуктананы өз баасынан алдаканча жогору баада сатып алууга аргасыз болот. Ардактуу Пайгамбарыбыз мына ушундай жол менен киреше табууга тыйуу салуу иретинде мындай деген: *«Алыс жерден мал-мүлк алып келген адам (адал) ырыскы табат; ал эми ихтикарчы наалат-каргыш алат»* (Ибни Маажа, Тижарат, 12)

Асыресе, кимдир бирөө өзү өндүргөн мал-мүлктү базарга дароо алып чыкпашы ихтикарга кирбейт. Бирок ошону менен бирге коомчулук ошол мүлккө зарыгып турган учурда бааны ашкере жогорулатып жагдайдан пайдаланып калуу аракетин көрүү дурус эмес.

Соодагерлер жокчулук учурлардан тышкары коомчулукта кайсыдыр бир малмүлккө (мисалы, буудайга) кысталыш жаратып, ага болгон бааны жогорулатуу максатын көздөбөө шарты менен ошол мал-мүлктү каалаган өлчөмдө топтоп аны белгилүү мөөнөт аралыгында сактоого болот. Шариятта буга тыйуу салынган эмес.

Имам Азамдын шакирти Имам Абу Юсуфтун пикиринде, кайсыдыр бир мал-мүлктү сактоо жалпы элге зыян алып келсе, ал ихтикарга кирет. Кийимкече, турак-жай, отун ресурстары, унаа сыяктуу каражаттар адамдын негизги муктаждыктары болуп эсептелет. Ал-Касани бул багытта мындай дейт: «Ихтикар кылуу – арам. Анткени ал зулумдукка жол ачат. Бир чөлкөмдө алыныпсатылган нерселерде коомчулуктун акысы бар. Эл кайсыдыр бир мал-мүлккө зарыгып турган чакта, аны баасын көтөрүү үчүн сатыкка чыгарбай кармап туруу элдин акы-укугуна тоскоол болуу дегендикке жатат. Ал эми элдин акыукугуна кайдыгер мамиле жасоо – бул адилетсиздик, арам»

Азирети Пайгамбарыбыз: *«Күнөөкөр адам гана ихтикарга барат»* (Муслим, Мусакат, 26) деген.

X. СООДАГА КОЮЛГАН МАЛ-МҮЛКТҮН КЕМЧИЛИГИН ЖАШЫРУУ

Соода-сатыкта мал-мүлктүн кемчилигин жаап-жашыруу, кандайдыр бир мүлк каражатын кардардын кабары жоктугунан пайдаланып өз баасынан жогору баага сатуу, сапатсыз мүлктү сапаттуу көрсөтүү сыяктуу жолдор менен элди алдоо адал кирешенин арамга айланышына түздөн-түз себеп болору бышык.

Ардактуу Пайгамбарыбыз *«Бизди алдаган бизден эмес»* дейт. Мусулман баласынын эң иридеги өзгөчөлүктөрү – бул анын туура, түз жүрүшү, ишенимдүү, адилеттүү болушу, калп айтпашы. Ал беш тыйындык жеке кызыкчылыгы үчүн элди алдап, утурумдук дүйнөнүн азгырык лаззатын түбөлүк бактысына алмаштырбайт.

Дин Исламда эң маанилүү эрежелердин бири – бул «акы-укук» түшүнүгү. Исламдын өзү мына ушул түшүнүккө негизделет.

Андыктан бирөөнү алдап мал-мүлкүн сатуу – бул анын ыраазылыгысыз мүлк каражатын алуу, уурдоо дегендикке жатат. Себеби кардар сатып алып жаткан мал-мүлктүн кемчилигин билсе, аны алмак эмес. Ошондуктан мал-мүлктү кемчилигин жашырып сатууда кардардын ыраазылыгы болбойт.

Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Кимде дин боордошунун ар-намысына, мал-мүлкүнө байланышкан акысы болсо, алтын-күмүштүн түк пайдасы болбой турган кыямат күнү келгенге чейин аны менен адалдашсын (акысын берсин). Болбосо, өзүнүн жакшылык иштери (сообу) болсо, соопторунан ошол (акысы берилбеген) өлчөмдө алынат (да өз ээсине кайтарылат). Эгер жакшылыктары болбосо, тиги зулумдукка учураган (акысы тепселген) адамдын күнөөлөрүнөн алынып, ага жүктөлөт»* (Бухари, Мазалим, 10).

Ислам дининде соода-сатыкта алдамчылыкка, шылуунчулукка, мал-мүлктү ашкере (анда болбогон сапаттар менен) мактоого, кемчиликтерин жаап-жашырууга тыйуу салынган. Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«О, ыйман келтиргендер! Бири-бириңдин мал-мүлкүңдү арам жолдор менен жебегиле! Өз ыраазылыгыңар менен болгон соода болсо, жегиле!»* (Ниса сүрөсү, 29).

XI. АРАМ НЕРСЕЛЕРДИ САТУУ

Ислам дининде кээ бир нерселерди сатуу арам кылынган. Маселен, спирттик ичимдиктер, баңги заттар, доңуз (чочко) эти, тарп, атайы сыйынууга даярдалган идолдор сыяктуу. Шариятта жол берилбеген жумуштарда (мисалы, бүгүнкү күндүн кумарканалары казинолордо, оюн автоматтарында) иштөөнүн өзү да күнөө болуп эсептелет. Мындай жерлерден алынган айлык маяна да арам кирешеге кирет.

XII. ЖАЛГАН КАСАМ ИЧҮҮ МЕНЕН СООДА ЖҮРГҮЗҮҮ

Кандайдыр бир соода мүлкүн сатуу үчүн жалган касам ичүү да арам киреше жолдоруна кирет.

Соода-сатыкта деги эле утурумдук болор-болбос кандайдыр бир киреше үчүн «Валлахи» [172] деп Алланын ысмын оозанып касам ичүүнүн өзү жакшы эмес. Ал эми соодага коюлган мал-мүлк жооп бербеген сапаттарга карата жалган касам ичүү чоң күнөө болуп эсептелет. Себеби бул учурда да кардар алданган болот. Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыз: «Соода-сатыкта дайынсыз көп касам иче берүүдөн этият болгула! Себеби касам сооданы ылдам жүргүзсө да, берекени качырат» (Муслим, Мусакат, 27) дейт.

XIII. АРАМ КЫЛЫНГАН ИШТЕР МЕНЕН КИРЕШЕ ТАБУУ

Ислам дини арам кылынган иштерди кесип катары өздөштүрүүгө, асыресе мындай жолдор менен киреше табууга кескин түрдө тыйуу салган. Сойкулук, сыйкырчылык, көзү ачыктык сыяктуу жолдор менен акча табуу арам. Ошондойэле себепсиз адам өлтүрүү сыяктуу күнөө иштерде күнөөкөрдүн айыбын жабуу үчүн андан алынган акча да арам болуп саналат. Күнөө боло турган таризде эл алдына чыгып ырдап-бийлеп акча табууга да шариятта жол берилбейт. Күнөө боло турган тариз дегенден максат, биринчиден ырдын маани-маңызы адеп-ахлакка, шариятка каршы болушу, экинчиден ырчынын кийими (маселен, келинкыздардын жарым жылаңач кийим менен ырдап чыгышы) шариятка дал келбеши (б.а. шариятта аврат-уят деп эсептелген жерлердин ачык болушу) керек.

XIV. СҮТКОРЛУК (пайызга акча алып-берүү) [173]

Ислам дини адамдын өз эмгегин адал деп эсептейт. Ал эми мындан тышкаркы киреше табуу жолдоруна тыйуу салат. Мына ушундай жолдордун бири – сүткорлук. Сүткорлуктун да түрдүү жолдору бар. Бүгүнкү күнү эң кеңири колдонулганы акча түрүндөгүсү эсептелет. Бул өңүттөн сүткорлук – бул, келишимде белгиленген учурда белгилүү өлчөмдө кошумча акча менен кайтарып алуу шарты менен карызга акча берүү. Мына ушул таризде макулдашылган келишимдин баары сүткорлукка кирет.

Акчанын ордуна мал-мүлк берүүдө пайыз болбойт. Пайыз окшош түрдөн болгон мал-мүлк каражатынан болот. Карызга алынган акчага кошумча акча берүү сыяктуу. Окшош мал-мүлк каражаттарын айырбаштоодо базар баалары эске алынышы кажет. Мисалы, жогорку сапаттагы буудай менен эски сапаты төмөн буудайды алмаштырып жатканда баалары эсептелиши керек.

Пайыз ошондой эле тараза жана метр менен өлчөнүп сатылган мал-мүлк каражаттарынан да болот. Мындай мүлктөрдү айырбаштоодо тең тартылыпөлчөнөт да, анын сапаты, баасы эске алынып акча иретинде берилет. Мал-жандыктар буларга кирбейт. Андыктан мал-жандыктардан пайыз болбойт.

Сүткорлук туурасында Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Сүткорлук кылгандар (кыяматта) мүрзөлөрүнөн жин тийген киши сыяктуу турушат. Буга алардын: Чындыгында соода сүткорлукка окшош» дегени себеп. Алла сооданы адал, сүткорлукту арам кылган...»* (Бакара сүрөсү, 275), *«Силер адамдардын мал-мүлкү аркылуу көбөйсүн деп берген пайыз (акчаңар) Алланын алдында көбөйбөйт. Алланын ыраазылыгы үчүн берген зекетиңер эселенип көбөйөт»* (Рум сүрөсү, 39)

Сүткорлуктун арам болгондугуна карата көптөгөн хадистер да айтылган. Алардын биринде мындай делет: *«Абайлагыла! Караңгылык доорундагы сүткорлуктун бардык түрүнө тыйуу салынды. Өз акчаңар өзүңөрдүкү (андан ашыкчасы силерге адал эмес). Мына ушуну (эске алып) аракет кылсаңар, бирөөнүн укугун тепсебеген да, өз укугуңарды коргогон да болосуңар»* (Бухари, Буйуу, 79).

Сүткорлук коомдо байлыктын, мал-мүлктүн белгилүү гана кишилердин колунда болушун шарттайт. Байлык, акча коомдун бардык катмарына жайылышы керек. Коомдогу байлыктан пайдалануу мүмкүнчүлүгү ар кимге ачык болушу керек. Ислам коомдо белгилүү гана адамдарда акчанын, байлыктын топтолушуна каршы. Исламдын сүткорлук жана башка өкүмдөрүндө да ушул жагдай эске алынган.

Бүгүнкү күнү банк системасы кеңири кулач жайгандыктан процентүү кредит алуу же берүү көпчүлүк адамдарга жөнөкөй көрүнүш катары сезилет. Негизи бул андай эмес. Мунун элге өтө чоң зыяндары бар. Банктар элдин акчасын аз процент менен топтоп, аны кайра жогору өлчөмдө процентке коюп элге кредитке беришет. Кредит менен алектенгендер белгиленген суммага процент койушкандыктан мындан эл гана зыян тартат.

XV. КУМАР ОЙНОО

Ислам дининдеги чоң күнөөлөрдүн бири – кумар ойноо. Исламда адал киреше табуу жолдору белгилүү. Мусулман адам өз маңдай тери менен иштеп, эмгек кылып акча табат. Ислам шанска таянган (лотерея сыяктуу) ойундарды арам кылган. Ошондуктан ислам аалымдары мындай ойундардын баары кумарга кирерин баса белгилешкен. Бүгүнкү күнү кеңири кулач жайган лотерея, оюн автоматтары, «картошка» ойундарынын баары кумарга кирет. Мындан сырткары ат жарыш, биллиард сыяктуу спорт түрлөрүнө карата шанс ойундары (маселен, эки адамдын ортосундагы мелдешүү же ставка койушуу) да кумарга кирип, арам болуп эсептелет. Кумар ойноо, ойнотуу жана мындай жерлерден акча табуу чоң күнөө. Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«О, момундар! Арак, кумар, (сыйынуу үчүн) орнотулган таштар жана жаанын огу менен төлгө тартуу – шайтандын ыплас иштери. Мындан сактангыл! Мүмкүн кутулаарсыңар. Шайтан арак, кумар менен ортоңорго кек салып от жагып, Алланы эскерүүдөн жана намаздан тосууну каалайт...»* (Маида сүрөсү, 90-91).[174] Кумар дин Исламда өзгөчө баса белгиленген адал киреше табуу, адам укугу, акыйкат, адилеттүүлүк сыяктуу жагдайларга түк дал келбейт. Кумар – бул эч кандай эмгек кылбастан башка адамдардын акыларын жөн жерден алуу. Бүгүнкү күнү кумардын түрү абдан көбөйүп көптөгөн адамдарды өз таасирине алып коомдук көйгөйлөрдү жаратып жаткан чакта мындай жолдордон оолак болуу ар бир адам үчүн өтө маанилүү. Кумардын зыяны айтпаса да айдан ачык. Ошондой болсо да бир-эки ооз сөз айтсак ашыкча болбос. Кумар адамды кебез менен мууздаган, өтө тез ырбап, тез жуккан жугуштуу оору сыяктуу. Ал ар дайым адамдар ортосуна от жагып, келишкис душманга айлантып, андан ары коомдук бейпилдикке, тынчтыкка доо кетирип, коомдук ынтымактын ыдырашына чейин алпарат. Кумар адамдын жеке өзүн да, үй-бүлөсүн да туңгуюкка бууп, өзүн-өзү өлтүрүүгө, үй-бүлө келечегине ар кандай коркунучтардын жаралышына шарт түзөт. Ошондуктан бул өтө орчундуу маселе.

Бүгүнкү күндүн эң иридеги көйгөйлөрүнүн бири – бул «акча тапсам болду, калганы мени кызыктырбайт» деген чолок ойдун кеңири кулач жайышы. Мусулман баласы эч качан мындай ойго кирбеши кажет. Ал тек гана адал жолго багыт алышы керек. Ал өз акысынан тышкаркы арам кирешенин эртең эле акыретте тозок отуна айланып алдынан тосуп чыгарына кынтыксыз ишенет. Акы-укук, акыйкаттуулук, адилеттүүлүк жана калыстык Ислам дининин эң маанилүү негизги эрежелеринен болуп саналат.

XVI. ПАРА АЛУУ

Пара – бул, акыйкаттын алсырашы же адилетсиздиктин үстөмдүгү үчүн алынган акча каражаты. Ардактуу Пайгамбарыбыз пара алганга да, пара бергенге да наалат айткан (Абу Давуд, Акзия, 4).

Пара негизинен кандайдыр бир нерсеге ээ болуу үчүн, же милдеттүү кандайдыр бир ишти аткарбоо үчүн же кандайдыр бир төлөмдү өз өлчөмүнөн аз төлөө үчүн берилет. Мунун баары тең чоң күнөөгө кирип, адилетсиздик болуп саналат.

Алла Таала бул багытта адам баласына төмөнкүчө эскертүү берет: «Ортоңордогу мал-мүлк, байлыкты өз ара арам жолдор менен жебегиле жана күнөө экенин билип туруп адамдардын байлыгынын бир бөлүгүн жеш үчүн (пара берип маселе чечиш үчүн) акимдерге алып барбагыла» (Бакара сүрөсү, 188)

Ислам аалымдары, эгер кимдир бирөө өзүнүн акысын тек гана пара берип алууга аргасыз болуп пара берсе, ал күнөөкөр болбойт, ал эми пара алган адам күнөөкөр болот, дешет.

Өзгөчө мамлекеттик мекемелерге, анын ичинен сотторго «пара»нын аралашуусу өтө чоң күнөө. Алланын акыркы Элчиси: *«Өкүм берүүдө пара алганга да, бергенге да Алла Тааланын наалат-каргышы болсун!»* (Тирмизи, Ахкам, 9) деп элге кескин түрдө эскертүү берген.

Кайсыдыр бир кызматкер адамдын пара менен адилетсиздикке барышы өтө кооптуу иш. Мамлекеттик кызматта отурган адамга жагынуу үчүн, же кандайдыр бир жеке кызыкчылык үчүн белек берүү да «пара берүүгө» жатат.

Зекет чогултмакка дайындалган адам ишинен кайтып келип Пайгамбарыбызга:

«Бул сиздики, ал эми бул мага берилген белек» дегенде ал ачууланып: «Эгер туура айтып жатсаң, баргын да ата-энеңдин үйүндө олтур, мындай белектерди сага ким алып келер экен, көрөлү» (Муслим, Имара, 26-30) деп айтуу менен мындай кызматтардагы адамдарга белек пара ниети менен берилерин билдирген.

XVII. ИШТӨӨ МҮМКҮНЧҮЛҮГҮ БОЛО ТУРУП КАЙЫРЧЫЛЫК КЫЛУУ

Куранда жана сүннөттө мусулман адамды адал эмгек кылууга, иштөөгө үндөгөн аят-хадистер арбын. Жума сүрөсүнүн 10-аятында Алла Таала мындай буюрат: *«(Жума) Намаз аяктаган соң жер бетине тарагыла! Алланын ырайымын (адал ырыскысын) табуу үчүн иштегиле! Анан да Алланы көп эстегиле, ийгиликке (түбөлүк бакытка) жетесиңер».* Мына ушул жана башка аят-хадистерди эске алган аалымдар адал эмгек менен киреше табууну өзүнчө ибадат деп эсептешет. Ошону менен бирге мусулман адам жеке өзүнүн да, өз карамагындагы адамдардын да муктаждыктарын адал жол менен камсыздашы парз өкүмүндөгү иш болуп эсептелет [175]. Ал эми иштөө мүмкүнчүлүгү боло туруп элден кайыр суроого шарият жол бербейт. Кайырчылык алты саны аман-соо иштөө мүмкүндүгү бар адам үчүн ар-намыска доо кетирген, адамдык кадырды түшүргөн, адамды жалкоолукка түрткөн жат иш.

Ошондой эле Пайгамбарыбыз төмөнкү үч топко кирген адамдардын кайыр сурашын адал деп эсептеген: 1. бир адамга же коомчулукка өкүл болуп карызга белчеден батып карызын төлөй албаган адам, 2. кандайдыр бир кырсык себептүү мал-мүлкүнөн түп орду менен ажыраган адам, 3. кембагал жакыр адам. Булардан сырткары бир күндүк тамак-ашы бар, алты саны аман-соо адамдын кайырчылык кылышы адал эмес [176]. (Муслим, Зекет, 109; Абу Давуд, Зекет, 36).

Пайгамбарыбыз *(саллаллаху алейхи васаллам)* кайырчылыкты кесипке айлантуу терс жосунга жатаарын баса белгилеп: *«(Эмгек кылуу мүмкүнчүлүгү болсо да) Кайырчылыктан такыр кайтпаган адамдар бар. Кыямат күнү мына ошондой адагерчилиги төмөн адам Алланын алдына жүзү этинен ажыраган абалда барат»* (Муслим, Зекет, 103) *«Кимде-ким мал-мүлк чогултуу үчүн кайырчылык менен алектенсе, ал элден от-жалын сураган болот»* (Муслим, Зекет, 105) «Кимдир бирөөнүн бир кучак отун топтоп, аны (базарга) алып келип сатышы кайырчылык кылышынан алдаканча артык...» (Муслим, Зекет, 107).

Кайырчылык кылуу арийне, терс көрүнүш. Кайырчылыкты кесипке айландырып алганга акча берүү жакшы эмес. Кайыр-садаганы чыныгы муктаж адамга берүү керек.

Ислам дини мусулмандарга зекет берүүнү парз кылып, кайыр-садага берүүнү сооптуу иш катары сунуш кылат. Кедей тууган-туушкандарга каралашууну милдет катары көрөт.

Ырас, Ислам дининин буйруктары толук орундалганда, кайырчылык болмок эмес.

ОН БЕШИНЧИ БӨЛҮМ

МУСУЛМАН АДАМДЫН НЕГИЗГИ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Жогоруда белгиленген негизги ибадаттардан сырткары мусулман баласынын мойнунда дагы бир катар милдеттер бар. Алар мусулман адамдын жана мусулман коомчулугунун негизги өзгөчөлүктөрү болушу кажет. Буга чейин сөз болгон ыйман негиздери, парз ибадаттар, ырас, Исламдын негизги талаптары. Арийне, мусулманчылык тек бул ибадаттар менен гана чектелбейт. Демек, арам, күнөө иштерден оолак болуу мусулманчылыктын өзгөчөлүгү. Ата-энеге жылуу мамиледе болуу, ар дайым калыс, адил, боорукер болуу, элдин кызматын өтөө, бирөөгө жардам берүү, адилетсиздикке, зулумдукка каршы туруу, жоомарт, айкөл, иштерман болуу, жалкоолуктан алыс болуу, адеп кармануу, туугантуушкандык мамилелерди жандандыруу, сабырлуу, кечиримдүү болуу сыяктуу толуп жаткан изги сапаттар мусулман баласынын ажырагыс өзгөчөлүктөрүнүн катарына кирет. Мусулман мына ушундай өзгөчөлүктөрү менен мусулман боло алат. Мунун баары тең Улуу Жараткан Кудай Тааланын буйругу.

I. АЗИРЕТИ МУХАММЕД *(саллаллаху алейхи васаллам)* ПАЙГАМБАРДЫ СҮЙҮҮ ЖАНА АНДАН ҮЛГҮ АЛУУ

Мусулмандын жашоо мугалими арийне, Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыз болуп саналат. Мусулман баласы аны малжанынан да артык көрөт. Анткени мусулмандын жашоосу анын таалими менен өзгөчө мааниге ээ болуп көркүнө чыгат. Адам болуунун эң изги өзгөчөлүктөрү анын адамдык касиетинде катылуу. Ал эң жогорку адеп-ахлакка ээ адам. Өз сөзү менен айтканда, аны жалгыз Алла Таала тарбиялаган. Мына ошондуктан Ыйык Куранда: *«Чындыгында, силер үчүн; Аллага жана акырет күнүнө (жарык маанай менен) барууга үмүт байлагандар жана Алланы көптөн-көп зикир кылып эстеген момундар үчүн Алланын Элчисинде эң мыкты үлгү-өрнөк бар»* (Ахзаб сүрөсү, 21) деп буюрулган. Андыктан Пайгамбарыбызды таанып-билүү менен улуу Ислам динибизди жакындан тааныган болобуз.

Алла Таала адам баласын жөн-себепсиз, максатсыз жаратkан эмес. Элчилери аркылуу ага жакшы-жаманды, адал-арамды үйрөткөн. Калетсиз, акыркы пайгамбар Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* бул багытта өрнөк болчу эң иридеги инсан. Ал Алланын кулпендеси, ал үй-бүлө кожоюну, өзүнчө ата, өмүрлүк жар, өлкө башчысы, кара кылды как жарган калыс казы (сот), кошуун баштаган колбашчы, бирөөгө дос, бирөөгө тууган, элдин керегине жараган элдик инсан, кедей-кембагалдардын башпаанеги. Ал мына ушундай ар тараптуу теңдешсиз үлгүлүү инсан!

Жараткан Алла мындай буюрат: *«Ал Пайгамбар аларды жакшылыкка чакырып, жамандыктан кайтарат. Таза нерселерди адал, ыплас нерселерди арам кылат. Алардын оор жүктөрүн түшүрүп, оор милдеттерин жеңилдетет. Бул пайгамбарга ишенген, ага урмат көргөзгөн, жардам берген, аны менен жиберилген нурга (Ыйык Куранга) моюн сунгандар (тозоктон) кутулушат (түбөлүк бакытка жетишет)»* (Аараф сүрөсү, 157).

Адам төрөлгөн күндөн тарта ар түркүн өңүттөн бир үлгүгө муктаж боло келет. Анткени адам ишенимин, кыймыл-ишти бирөөдөн үйрөнүп көрүп жасайт. Бир адамды

өрнөк тутуп, анын кишилигине, адеп-ахлагына ашыгуу – бул киши баласынын табигый өзгөчөлүгү. Ошондуктан Алла Таала адам баласына тек китептерин гана эмес, ошол китептердин жандуу өрнөктөрүн, б.а. пайгамбарларын жөнөткөн. Айрыкча адеп-ахлактык, руханий өңүттөн адам баласы өзүнө үлгү болуп бере алгыдай өрнөккө муктаж. Адам өзүнө үлгү катары көргөн адамдарга ашыгып, күчүнүн жетишинче аны тууроого, анын тараптары болууга аракет кылат. Бүгүнкү күнү тилекке каршы, айрыкча жаштар терс көңүл ачуу жолундагы бир катар адамдарды өздөрүнө идеал катары тутуп, алардын жолуна түшүү үчүн жандалбас уруп, өздөрүн түбөлүк бактысынан ажыратууга аракет кылып келет. Кандай гана орду толгус касирет! Алар бир жолу гана ыроолонгон өмүр-жашоосун, келечегин текке кетирип, туура эмес өрнөктөргө ашыгууда. Адеп-ахлак дегенде күлкү-табасы келген наадандар, караңгы түркөйлөр, өздөрүн дагы теске салалбаган, каракүч азгырык шайтанга алданып напсинин түбү көрүнгүс туңгуюгуна бой таштаган адамдар, ыймансыздар, катынпарастар, акчанын кулуна айлангандар, заалымдар, мусулмандарга душман болгондор мусулман баласы өрнөк ала турган адамдар эмес. Мусулман баласы буларга ишенимин арта албайт, булардын сөзү менен боло албайт, алардын жолунан жүрө албайт жана жүрбөшү да кажет.

Жакшылыктын, изгиликтин, акыйкаттын, туура жолдун көрнөгү – Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыз болуп саналат. Пайгамбардан үлгү алуу деген мына ушундай болот. Анын сунуштарын жандилден сүйүп кабылдоо, жакшы дегенин жакшы, жаман дегенин жаман деп билүү. Жакшы – бул анын жакшы дегени, жаман – анын жаман дегени. Ал эки дүйнө тең салмактуулугун үйрөтүп, элди түбөлүк бакыттын гүлзар багына чакырган.

Ага моюн сунбаган, аны өрнөк тутпаган бүгүнкү күндүн айрым адамдары элди жамандыкка, шайтандын акка кара көө жапкан азгырыктарына, акты кара, караны ак кылып көрсөткөн карама сокурлукка үндөп, акыретти жомок катары кароого, дүйнөгө тирек болчудай, эч көз жумбастай болуп адамды материяга кул кылууга чакырууда. Бул жол адамды «жеке кызыкчылык» деген дарттын кулунаайлантып, калыссыздыкты, адилетсиздикти талаптайт. Мусулман адам эч качан бул жолдун жолоочусу болбошу кажет. Азирети Мухаммед Пайгамбарыбыз үммөтүнө жамандыкка жакшылык менен жооп берүүнү үйрөткөн. Мусулман зулумдук көрсө дагы, зулумдук жолго барбайт. Анткени мусулмандын мугалими заалым эмес, ырайымдуулуктун Пайгамбары. Ал ар качан мээримдүүлүккө, ырайымдуулукка, жакшылыкка гана умтулган жана өз үммөтүн ошого чакырган. Мусулман баласы аны ар дайым сый менен эскерет, ага дубай салам жолдоп Алла Тааладан анын амандыгын, эсендигин, бейпилдигин тилеп, аны чалкыган учу-кыйырсыз Өз Мээрине бөлөшүн суранат. Ал эң тандамал жана теңдешсиз инсан!

Тарыхта бүт өмүрү өтөсүнө чыгарыла, ийне-жибине чейин иликтенген тек пайгамбар жана тек инсан биздин Пайгамбарыбыз Азирети Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* болуп эсептелет.

Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллаху алейхи васаллам)* пайгамбарлыкка чейин эле элдин жүрөгүнүн түпкүрүнөн орун алып түнөк тапкан. Эл аны кезегинде ар дайым түз жүргөндүгүнөн, ишенимдүүлүгүнөн улам *«МухаммадулАмин – Ишенимдүү Мухаммед»* деп атай турган.

Ал эң мыкты сапаттарга ээ эле. Ал адамгерчиликтин, адамдык бийик сапаттын, адилеттүүлүктүн туу чокусунда эле. Ал эч качан бирөөнү кандайдыр бир кемчилиги же катасы үчүн жекирип кагып-силккен эмес. Терс кадам таштаган адамдын атын атабай *«мындай же тигиндей иш кылган адамдарга эмне болуп калган...»* деген таризде эскертүү берген.

Жүзүнөн нур, сөзүнөн кут төгүлүп турар эле. Сүйлөгөн сөзү адамды өзүнө тартып такыр тажатчу эмес. Ал эч качан ушак-айың, жөнсүз, дайынсыз сөздөрдү сүйлөчү эмес. Маңдайындагы адамдын акыл-түшүнүгүнө жараша жөнөкөй же көркөм тил менен сөз сүйлөр эле.Сыпаа, ийкемдүү, сылык эле. Ал эч качан каткырып күлчү эмес. Жүзү дайыма жылмайыңкы абалда болгон. Аны күтүүсүздөн көргөн киши өзүнчө сүрдөнүп кетээр эле. Ал кызматындагыларга да өзгөчө көңүл бурган. Өзү жеп-ичкенден алар да жеп-ичер эле. Айкөл, март, меймандос, боорукер, мээрман эле. Учурунда эрен баатыр да болгон. Убадага бек, сөзгө бекем болгон. Адамгерчилиги, адеп-ахлагы, көрөгөчтүгү, зиректиги жагынан бүтүндөй адамзаададан жогору жан эле.

Пайгамбарыбызга моюн сунуу – Алла Тааланын ыраазылыгына, сүйүүсүнө жетүүнүн кайткыс жолу. Башкача айтканда, мусулман адам ибадатында болобу, күнүмдүк турмушунда болобу, айтор, ар бир ишинде Азирети Пайгамбарыбыздын ак сүннөтүнөн үлгү алмайын ак жолдо жүрө албайт. Ага моюн сунуу багытында Улуу Жараткан Алла Таала төмөнкүчө буюрат: *«Элчи силерге эмнени берсе, аны алгыла! Эмнеге тыйуу салса, андан оолак болгула, Алладан корккула! Анткени Алланын азабы оор!»* (Хашр сүрөсү, 7)

«О, ыйман келтиргендер! Аллага баш ийгиле, Пайгамбарга моюн сунгула! Бөөдө иш-амалыңар текке кетип калбасын» (Мухаммад сүрөсү, 33).

«Ким Аллага жана анын Элчисине моюн сунса, мына ошолор Алла өз мээримдүүлүгүн көргөзгөн пайгамбарлар, туура-түз жүргөндөр, шейиттер жана такыбаалар менен бирге болушат. Алар кандай гана ийги достор!» (Ниса сүрөсү, 69).

«Эгер атаңар, балдарыңар, бир туугандарыңар, жубайыңар, досторуңар, тапкан мал-мүлкүңөр, токтоп калуусунан корккон соодаңар жана жакшы көргөн үйлөрүңөр силер үчүн Аллада, анын элчисинен жана анын жолунда жихаддан артыгыраак көрүнсө, анда Алланын амири келгенге чейин күткүлө!деп айт. Алла бузуку коомду туура жолго баштабайт!» (Тооба сүрөсү, 24). Бул аяттагы Алланын амир-буйругунан максат адамдын башына келе турган машакат-кыйынчылыктар айтылууда.

Азирети Пайгамбарыбыз бир хадисинде: *«Мен (кайсыдыр бир мусулман) адам үчүн өзүнөн, балдарынан, ата-энесинен, жаамы адамзаададан артык болмоюн, ал толук ыйман келтирген болуп эсептелбейт»* (Бухари, Иман, 8; Муслим, Иман, 69) деген.

II. ИСЛАМ ДИНИН ЖЕТИК ТҮШҮНҮҮ ЖАНА АМАЛ КЫЛУУ

Мусулман – Ислам ишенимин кабылдаган, анын мыйзам-эрежелери менен жашаган адам. Ошондуктан ал өз динин, эмнеге ишениши керектигин, бул ишенимдин талаптарын үйрөнүшү зарыл.[177] Ислам динибизде ачык-айкын, кескин буйруктар «парз» деп аталат. Парздарды аткарбоо арам өкүмүндөгү ишке кирет. Ислам дини ар бир мусулман баласынан талап кылган милдеттүү өкүмдөр (б.а. кескин тыйуу-буйруктардын негизинде кадам таштоо) парз-ы айн болуп саналат. Ар момун-мусулман үчүн баарыдан мурда «ахли сүннөт» ишениминен жалпы маалымат алышы парз. Андан соң өзүнүн милдеттерин, адал-арам түшүнүктөрүн үйрөнөт. Маселен, жаңы мусулман болгон адам даарат алууну, намаз окууну, намаздын парздарын үйрөнүүгө киришиши керек. Рамазан айы келгенде орозонун парздарын үйрөнүшү парз болот. Ошондой эле байыганда зекеттин шарттары, жол-жоболору, ажыга бара турган кезде ажылык жөнүндө кеңири маалымат алуу парз болот. Бардык нерсе убагы келгенде аны үйрөнүү парз-ы айн болуп саналат. Маселен, үйлөнүүгө камына баштаган адам нике жөнүндө маалымат алып, аял-эркектин укуктары, милдеттери, үй-бүлөгө, балдарга тиешелүү өкүмдөр менен таанышуусу, асыресе, соода-сатык менен алектенүүгө киришкен адам соода-сатыктын жол-жоболорун, шарттарын, өзгөчө сүткорлукту (процент) жакшы үйрөнүшү кажет (парз). Ислам ишеними, Ислам укугу жана адеп-ахлак, адал-арам, чоң күнөөлөр тууралуу маалымат алып, аны балдарына үйрөтүү да

парз-ы айн болуп эсептелет. Үйрөнбөгөндөр жана бала-бакырасына үйрөтпөгөндөр чоң күнөө жасаган болушат.

Мусулман баласы Жараткан Алла жана анын Элчиси маани берген нерсеге маани берип, терс көргөн нерсени терс көрөт. Алла Таала сүйгөндү сүйүп,сүйбөгөнүн сүйбөйт. Чыныгы ыймандын өзөгү мына ушунда жатат. Болбосо, «ишендим, мусулман болдум» деп гана тим болуп буга чейинки ар түрдүү жат жосундарын уланткан адам чыныгы ыйманга келе элегин өзү айгинелейт. Мусулман болгон адам Ислам growинде эмне жакшы, эмне жаман экендигин изденип үйрөнүшү керек. Анүчүн дин Ислам менен жакындан таанышууга жанүрөй аракет кылышы кажет. Мусулман күн сайын өсүп-өнүп, айлана-чөйрөдөн кабардар болуп, кайдыгерликтен алыс турушу керек. Ал балдарын ыймандуулукка, адептүүлүккө, адилеттүүлүккө, чынчылдыкка тарбиялап өстүрүшү зарыл. Азирети Пайгамбарыбыз Лукман табыптын уулуна төмөнкүчө акыл-насаат айтканын билдирген: *«Уулум, аалымдардын жыйындарына катыш! Акылман адамдардын сөздөрүнө кулак төшө! Анткени Алла Таала жер бетин майдалап жааган жамгыр менен жандандырып (көркүнө чыгаргандай), өлүк жүрөктү хикмат (даанышмандык) нуру менен тирилтип (шөкөттөйт)»*

Алла Таала согуш учуру болсо да Ислам аалымдарынан бир тайпа согушка барбай, Исламдын эржүрөк эрендери согуштан кайтканда аларга да жана жалпы эле мусулмандарга Ислам жөнүндө маалыматтарды, Алланын өкүмдөрүн эскертип түшүндүрүп турууларын каалайт. Бул багытта аяттардын биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Акыйкатта, момундардын баары жоого аттануулары шарт эмес. Ар бир тайпадан (уруудан) кээ бирлери дин илимин үйрөнүп, жоого чыккандар кайтып келген кезде аларга Алланын өкүмдөрүн үйрөтүп эскертип турушу үчүн динди терең түшүнгөн (аалым) тайпа артта калсын...»* (Тооба сүрөсү, 122).

Пайгамбарыбыз *«Силердин эң кайырлууңар – Куранды үйрөнгөн жана аны (бирөөгө) үйрөткөн адам»* (Бухари, Фадаилул-Куран, 21; Тирмизи, Фадаилул-Куран, 15) деген.

Бул багытта көптөгөн куттуу хадистер бар. Алардын айрымдары төмөнкүлөр:

«Ким Куран окуп, жаттап, андагы адалды адал, арамды арам катары кабылдаса, Алла Таала ошол үчүн аны бейишке киргизет. Ал адам өз үй-бүлөсүнөн тозокко түшө турган он адамга шапаат кылат» (Тирмизи, Фазаилул-Куран, 13).

«Үйлөрүңөрдү көрүстөнгө айлантпагыла! Ырас, азгырык шайтан Бакара сүрөсү окулган үйдөн качат» (Муслим, Мусафирин, 212).

«Жүрөгүндө Курандан кыпынчалык да эч нерсеси жок адам ураган үй сыяктуу» (Тирмизи, Фазаилул-Куран, 18)

«Бул дүйнө жана андагы нерселер нарксыз. Тек Алланы зикир кылуу жана Ага жакындаткан нерселер, илим үйрөткөн аалым жана үйрөнгүсү келген шакирт мындан тышкары» (Тирмизи, Зухд, 14).

Мусулман адам Ислам боюнча тек аны билүү, үйрөнүү жолу менен гана жашайт. Аны менен жакындан таанышуу үчүн диний маалыматтар жалпы камтылган китептерди окуу керек. Ар бир адамдын зарыл маалыматтарды алуу керектигин Пайгамбарыбыз төмөнкүчө корутундулайт: *«Илим алуу ар бир мусулман баласына (аял-эркекке) парз»* (Ибни Маажа, Мукаддима, 17).

Билген менен билбегендин ортосундагы айырма асман менен жердей. Динибиз элге пайдалуу бардык илим-билгиликке өзгөчө маани берет. Алла Таала билгендер менен билбегендердин абалы бир эмес экендигин сүйүктүү Пайгамбарыбызга төмөнкү аяты

аркылуу билдирген: *«Айткын: Билгендер менен билбегендер тең боло алабы? Чындыгында акыл-эстүүлөр гана (Курандан) насаат алат»* (Зумар сүрөсү, 9).

«Кулпенделер арасынан аалымдар гана Алладан акыйкат коркушат» (Фаатыр сүрөсү, 28)

Төмөнкү хадистер илим алуунун маанилүүлүгүнө багытталмакчы:

«Илим алуу үчүн сапарга чыккан адам сапардан кайтып келгенге чейин Алланын жолунда болот» (Тирмизи, Илим, 2; Ибни Маажа, Мукаддима, 17).

«Ким илим алса, илим алуу аракети буга чейинки күнөөлөрүнө каффарат болот (күнөөлөрү кечирилет)» (Тирмизи, Илим, 2)

Ары терең, ары пайдалуу билгилик деген маанини туюнткан «хикмат-даанышмандык»тын кимдир бирөөгө берилиши Алланын өзүнчө ыроосу болгондугу жөнүндө мынабу аятта айтылат: *«Алла Таала хикматты каалаган пендесине ыроолойт. Кимге хикмат ыроолонсо, демек, ага көптөгөн жакшылыктар берилиптир. Тек акыл-эстүүлөр гана ойлонуп сабак-үлгү алышат»*

Үйрөнүүнүн, билимдүү болуунун маанилүүлүгү жөнүндөгү куттуу хадистердин биринде Алланын Элчиси мындай буюрат: *«Ким илим алуу үчүн жолго чыкса, Алла Таала ага бейиш жолун жеңилдетет. Периштелер илим алып жаткандарга канаттарын керишет. Бир аалымдын сокурлуктун кейпин кийип кылган ишинин (ибадатынын) маани-маңызын анча, жетик түшүнө бербей көп ибадат кылган адамдан жогорулугу – толгон айдын жылдыздарга болгон жогорулугу сыяктуу. Аалымдар пайгамбарлардын мураскорлору. Пайгамбарлар мурас катары алтын да, күмүш да калтырган эмес. Алар калтырган мурас – бул илим. Ким бул мураска ээ болсо, абдан чоң насип алган болот»* (Абу Давуд, Илим, I; Тирмизи, Илим, 19; Ибни Маажа, Мукаддима, 17).

Алла Таала бизге мынабу *«Оо, Жараткан! Илимимди арттыра көр...»* (Таха, 114) деген аяты менен Өзүнө дуба кылуубузду сунуштап, *«Абайла, наадандардан болбо!»* (Анаам сүрөсү, 35) деген аяты менен билимсиздиктен, караңгылыктан оолак болуубузду каалайт.

Азирети Пайгамбарыбыз мусулмандардын таалим-тарбия, илим алуусуна өмүрүнүн ар өңүрүндө өзгөчө көңүл бурган. Мединага көчүп бараар замат эң биринчи Набави мечитин курдуруп, анын бир бөлүгүн мусулмандардын таалим-тарбия, илим алышы үчүн бөлгөн. Бул жер «суффа» деп аталган. Суффада илим алган кутман сахабалар менен Пайгамбарыбыз өзү алек болуп, алардын күнүмдүк көр оокатын өзү моюндаган. Ислам тарыхында өзүнчө тартипке (системага) салынган окуу жайлардын туңгучу саналган суффада окуу-жазуу жанабашка илимдерди үйрөтүү үчүн кээ бир билги сахабалар сабак беришкен. Ислам маданияты мына ушул билги, аалым сахабалардын, алардан илим алган шакирттердин талыкпас аракети, адал эмгеги менен түптөлгөн.

Исламдын алгачкы күндөрүнөн тарта барак ачып окууну, калем кармап жазууну билгендерге өзгөчө маани берилген. Алар Азирети Пайгамбарыбызга түшүрүлгөн аяттарды жазууга милдеттенме алып, *«вахий (Алланын кабарын) жазуучу»* деген сыймык наамга ээ болушкан.

Ислам дини боюнча, кандайдыр бир кесипке же ишке ээ адам өз тармагына таандык өкүмдөрдү, адалды, арамды үйрөнүүгө тийиш.

Динибизде бардык адамдардын сөзсүз түрдө билиши зарыл билгиликтер «парз-ы айн» маалыматтар делет. Ошону менен бирге жалпы коомго тиешелүү билгиликтер да бар. Алар парзы кифая билгиликтери. Башкача айтканда, мусулман коомчулугунда сөзсүз түрдө бул илимдерди өздөштүргөн адамдар болушу кажет. Бул илимдер өздөштүрүлбөсө, коомдун ар бир жараны андан жоопкер болот.

Ар кимден эле диний илим алына бербейт. Динибизге байланышкан маселелер боюнча билги-аалымдардан маалымат алууга кажет. Куранга жана сүннөткө дал келбеген жаңылык киргизгендердин (бидатчылардын), сахабаларга, аалымдарга терс көз караштагы адамдардын китептеринен же сөздөрүнөн Ислам динин үйрөнүүгө болбойт. Ахли сүннөт вал жамаат агымындагы аалымдардын китептеринен пайдалануу керек. Ислам динин ушул китептер менен жакындан таанууга мүмкүн. Динибизди туура үйрөнүү үчүн «ахли сүннөт вал жамаат» аалымдарынын бир оздон кабылдап тастыктаган китептерин окуу зарыл. Колго тийген эле диний китеп боюнча же аалым көрүнгөн, дин адамы делген ар кимдин эле сөзү же китеби боюнча ибадат кыла берүү туура эмес. Ахли сүннөт эмес дин адамдарынын китептерине жана сөздөрүнө этибар берилбеши керек.

Курандын буйругу, мааниси, кайсы өкүмгө далалат кылгандыгын эң ириде Азирети Пайгамбарыбыздын түшүндүрмөлөрүнөн, андан соң кутман сахабалардын сөздөрүнөн үйрөнүү кажет. Куран аяттары жөнүндө маалымат алуу үчүн анын түшүндүрмөсүнө багытталган тафсир китептерине назар салуу керек. Пайгамбарыбыздын, сахабалардын жана аалымдардын түшүндүрмө-чечмелөөлөрүнө кайрылбастан эч ким өз оюу боюнча аяттарга өзүнчө маани берип, өкүм чыгара албайт. Мындай кадамга баргандарга этибар берилбейт. Анткени Куранды түшүндүрүп берүү озуйпасы Азирети Пайгамбарыбызга жүктөлгөн. Анын түшүндүрмөлөрүнө күбө болгон адамдар сахабалар. Ошондуктан сахабалар Курандын кайсыдыр бир аятынын мааниси боюнча келген бир пикирге каршы ал аяттан маани чыгарууга болбойт. Себеби алардын бир оздон кабылдаган чечими – «ижма» болуп саналат. Мындай аяттардын туюндурмасы ачык-айкын.

Азирети Пайгамбарыбыздын сүннөтүн жетик үйрөнүү үчүн «сахих-туура» делген хадис китептерин, бул жаатта ишенимдүү аалымдардын китептерин колдонууга болот. Ар кимдин эле хадистер жөнүндөгү сөздөрүнө этибарбербөө абзел. Ырас, тарыхта Пайгамбарыбыздын атынан жалган хадистер айтылган учурлар болгон. Бирок улуу Ислам аалымдары өтө кылдат, өтө аяр эмгек-аракеттин натыйжасында андай жалган хадистерди бөлүп чыгышкан. Бул өзөксүз хадистер бүгүнкү күнү колубузда. Андыктан куттуу хадистер тууралуу чар жайыт түшүндүрүү керек деп ойго келгенди айта бербөө, асыресе, бул багытта өтө кылдат аракет кылып, хадистерге карата адеп сактоо кажет.

Куранда жана сүннөттө ачык өкүм берилбеген маселелердин өкүмүн ижтихад кылууга (өкүм чыгарууга) укуктуу чоң аалымдардан үйрөнөбүз. Алардан үйрөнүүбүздүн себеби – Куран менен сүннөткө ушул жол аркылуу моюн сунуу. Тагыраак айтканда, Куран менен сүннөткө моюн сунуу үчүн мындай чоң аалымдардын сөзүнө кулак төшөп, чыгарган фатва-өкүмдөрү менен амал кылуу. Анткени мусулман бул Алланын өкүмдөрү менен амал кылган адам. Ал Алланын өкүмдөрүн же Курандан, же сүннөттөн өзүнүн чама-чаркына жараша, же бул багытта чоң аалым адамдардан үйрөнөт. Агымдар да дал ушул себептерден улам пайда болгон. Агымдар (төрт агым) боюнча жашоонун жападан жалгыз себеби Алланын буйруктарына жана өкүмдөрүнө моюн сунуу гана.

Курандан жана сүннөттөн өкүм чыгаруудагы же өкүмү бүдөмүк маселелердин өкүмдөрүн үйрөнүүдөгү башчыларыбыз кутман сахабалар болуп саналат. Имам Азам Абу Ханифа баш болгон төрт чоң агымдын имамы жана башка Ислам аалымдары бул багытта сахабалардын жолунан жүрүп өмүр кечиришкен. Ижтихад усулунун эмне экендиги, сахабалардын кандай аракет кылгандыгы Фикх (Ислам укугу) усулу илиминин негизги темаларынан. Фикх усулу негизги Ислам илимдеринин бири. Бүгүнкү күнү да бул илимди окуу жана окутуу өзгөчө мааниге ээ. Бул ишти ишбилги адамдар аркалап аткарышы керек.

III. ЧЫНЧЫЛДЫК

Чынчылдык негизинен туура жолдо жүрүү, калп айтпоо, уурулук кылбоо, адилеттүүлүктөн тайбоо, убадага бек туруу сыяктуу сөздөр менен маанилеш.

Чынчылдык – бул адамдын ичи менен тышы, тышы менен ичи, өзү менен сөзү, сөзү менен өзүнүн айкалышып турушу. Чынчыл адам бирөөнү алдабайт, сөзүнө бекем турат, аманатка кыянаттык кылбайт. Таразасында, соода-сатыгында бирөөнүн акысын жебейт, шылуунчулукка барбайт. Ар бир ишин майын чыгара жасайт, көрсөтмөлүүлүктөн такыр оолак болот. Жумушчу болсо, өз ишин толук орундаганга аракет кылат. Жумушчу иштетсе, жумушчуларынын акысын толугу менен берет.

Куранда мындай буюрулат: *«Сага буйрулгандай туура жолдо бол!»* (Худ сүрөсү, 112). Негизи, чынчыл болуу, түз жүрүү адамдын ар бир кыймыл-аракетине, ички дүйнөсү менен сырткы дүйнөсүнүн айкылышына байланыштуу. Адамды жакшы же жаман кылган нерсе – бул сапат, кулк-мүнөз. Пайгамбарыбыз береги аяттан улам *«Худ сүрөсү мени карытты (чачыма ак түшүрдү)»* (Тирмизи, Тафсир, 56/6) деген. Себеби мусулман адам бул эрежеге дайыма ар бир ишинде, ар биркадамында баш ийиши керек. Чынында эле бул жагдай кажыбас кайрат, талыкпас аракетти талап кылат. Ырас, мусулман түз жүрүүдөн оолак боло албайт.

Азирети Пайгамбарыбыз куттуу хадистеринин биринде: *«Дин – бул чынчылдык, ак ниеттүүлүк...»* (Бухари, Иман, 42; Муслим, Иман, 95) дейт. Демек, ар кимге жана ар нерсеге карата чынчыл болуу. Кара ниеттүүлүк, ичи менен сырты, сөзү менен өзү башка болуу мусулмандык сапатка жатпайт. Куранда төмөнкүчө буйурулат: *«...Убадага бек тургула! Себеби берилген убададан улам сурак болот»* (Исра сүрөсү, 33) *«Буттардын (идолдордун) ыпластыгынан жана жалган сөздөн оолак болгула!»* (Хаж сүрөсү, 30).

Адам эң ириде Алла Таалага карата түз болушу кажет. Бул деген сөз, ишениминде, ибадаттарында ыкласы түз, ниети ак болуу дегенди түшүндүрөт. Демек, чынчылдык баарыдан мурда адамдын ишенимине байланыштуу. Аллага ишенбесе да, ишенген адам сыяктуу көрүнгөн, ишениминде ниет ак болбогон адам «мунафык-эки жүздүү» адам. Адамдык асыл сапат өңүтүнөн адамдардын эң төмөнкү даражасында мына ушулар турат. Мындай эки жүздүү адамдын ишеними да, ибадаты да жараксыз болуп эсептелет. Андыктан чынчылдык, ак ниеттүүлүк – ишенимибиздин да, ибадаттарыбыздын да негизги талабы.

Адам баласы айлана-чөйрөсүнө, элге карата чынчыл болушу керек. Алла Таала адамга ар бир ишинде түз болушун буйурат. Азирети Пайгамбарыбыз: *«Бизди алдаган адам бизден эмес»* (Тирмизи, Буйуу, 72) деген. Демек, соода-сатыкта жалганчылык, таразада алдамчылык чынчылдыкка түк дал келбейт.

Чынчылдыктын дагы бир мааниси адамдын ишенимдүүлүгү. Маалым болгондой, Азирети Пайгамбарыбыздын лакап-аты *«ал-Амин»* болгон. Башкача айтканда, ишенимдүү адам. Ал дос-душман дебей жалпы элдин ишенимине ээ болгон.

Адам жеке өзүнө карата да чынчыл болушу зарыл. Жасаган жат иштерин жаап-жашырып, өзүн-өзү алдабашы керек. Өзүнө-өзү сурак кое билиши кажет. Бул иштери акыретте аны кай жакка алпараарын таразалап көрүшү дурус.

Чынчылдык бул оңой-олтоң иш эмес. Ырасында эле көпчүлүк адамдар негизинен өздөрүн туура, түз болгонун ойлошот. Жасаган ишин туура деп эсептешет. Ал эми чындыгында туура болуунун материалдык да, моралдык да өңүтү бар. Адам баласы ириде өзү түз жана чынчыл болушу керек. Жеке кызыкчылыгына жараша кыймыл-аракетин өзгөртпөшү зарыл. Жалган сүйлөө, жалган күбөгө өтүү, адамдарды алдоо чоң күнөөлөргө кирет.

Ислам маданиятында чынчылдыкка маанилеш бир топ сөздөр бар. Буга туура-түз болуу жана ак жолдо жүрүү кирет. Азирети Пайгамбарыбыз акыл-насаат беришин сураган адамга төмөнкү насаатын айткан: *«Аллага ишендим деп айткын да, түз жүр!»* (Муслим, Иман, 62). Асыресе, *«Эгебиз Алла Таала»* деген соң түз жүргөн адамдарга Куранда төмөнкүчө куш кабар берилет: *«Чындыгында: «Эгебиз Алла Таала» деп түз жүргөндөргө периштелер түшүп: «Коркпогула! Кайгырбагыла! Силерге убада кылынган бейиш бар, ошого кубангыла!» дешет»* (Фуссила сүрөсү, 30).

«Биздин Эгебиз Алла гана – деп айтып, түз жүргөндөргө коркунуч да, кайгы да болбойт. Алар жасаган жакшы иштеринин сыйлыгы үчүн бейишке киришет. Ал жерде түбөлүккө болушат» (Ахкаф сүрөсү, 13-14).

Мусулман баласы туура сүйлөшү керек. Ыйык Куран мусулмандарга ар бир сөзүнө кылдат мамиле жасап, айта турган сөзүн өз ыгы менен жана ал сөзү кай жерге барып такаларын ойлонуп сүйлөшүн буйуруу менен аларды жакшылыкка жол ача турган жакшы сөз сүйлөөгө үндөйт. Арийне, Алла Таала түз жүргөн чынчылдарга, туура сүйлөгөн ыраскөйлөргө жардам берет. Жараткан Алла алардын ар бир ишине береке-кут ыроолоп, жаман иштерден оолак болууларына, жат жосундарын оңдоп түз жолго салууларына жардам берүүнү өзүнчө ыроо катары багыштаарын убада кылган. Мына ушундай жакшылык ишти жасаган мусулман адамдын каталарын, кемчиликтерин кечириши не деген ыраакым! Мына ушул учу-кыйырсыз ыраакым, чексиз кечирим адам баласын тозок отунан куткара алат. Бул багытта аяттардын биринде: *«О, момундар! Алладан корккула, туура сөз сүйлөгүлө! (Ошондо) Алла Таала ишиңерди оңдоп, күнөөңөрдү кечирет. Ким Аллага, анын Элчисине моюн сунса, албетте, ошол зор ийгиликке жетишет»* (Ахзаб сүрөсү, 71) деп буюрулат.

Пайгамбарыбыз хадистеринин биринде мындай дейт: *«Силерге туура-түз болууңарды буйурам. Анткени туура болуу жакшылыкка, жакшылык бейишке алпарат. Адам туура-түз жүрүүнүн акыбетинде Алланын алдында сыддыктардын (чынчыл-ыраскөйлөрдүн) катарына кирет. Жалган сүйлөөңөргө тыйуу салам. Себеби жалганчылык жамандыкка, жамандык тозокко алпарат. Адам жалган сүйлөп олтуруп, акырында Алланын алдында жалганчы деп жазылат»* (Бухари, Адаб, 69).

Күнүмдүк турмушта, эл менен болгон мамиледе, соода-сатыкта түз-туура жүрүүгө өзгөчө маани берүү кажет. Бул өтө зор мааниге ээ. Анткени бул жагдай адамдын адал же арам азык-киреше табышына түздөн-түз тиешеси бар. Асыресе, тарыхта жер менен жексен болгон коомдордун айрымдары дал ушул соода-сатыктагы алдамчылык, шылуунчулук себептүү Алланын каарына калгандыктары билдирилет. Бул багытта Куранда көптөгөн эскертүү аяттар бар. Алардын айрымдары төмөнкүлөр:

«(Соода-сатыкка койгон мүлкүңөрдү) Туура тараза менен тарткыла! Адамдардын мүлкүн (акысын) кемитпегиле, жер бетинде бузукулук кылбагыла!» (Шуара сүрөсү, 182-183).

*«Өлчөгөндө толугу менен өлчөп бергиле, туура тараза колдонгула!..»(*Исра сүрөсү, 35)

«Таразадан алдагандарга азап! Алар адамдардан өлчөп алышса, толук алышат да, бирөөгө таразалап беришсе, кемитип беришет. Алар (кыяматта) тирилээринин анык экенин билишпейби?!» (Мутаффифин сүрөсү, 1-4).

«О, ыйман келтиргендер! Бири-бириңдин мал-мүлкүңдү арам жолдор менен жебегиле! Өз ыраазылыгыңар менен болгон соода болсо, алгыла!» (Ниса сүрөсү, 29).

IV. АДИЛЕТТҮҮ БОЛУУ

Ислам – бул адилеттүүлүктүн дини. Анын эң маанилүү талаптарынын бири – адилеттүүлүк. Куранда адилеттүүлүккө өзгөчө басым жасалат. Пайгамбарыбыз да мусулмандарды ар качан адилетүүлүктөн, калыстыктан карыш жылбоого чакырган. Асыресе, Алла Тааланын «ал-Адил» б.а. «Адилеттүү» деген ысым-сыпаты да бар.

«Адилеттүүлүк» түшүнүгүн «ар бир адамга өз укугун берүү, ар бир иште түз болуу, күнөөлүүгө жазасын берүү, мыйзам алдында адамдарды бирдей кароо» сыяктуу түшүнүктөр менен чечмелөөгө болот. Куранда жана сүннөттө тезтез кайталанган «адилеттүүлүк» сөзү «тартип, теңдик, акыйкат өкүм чыгаруу, туура жолдо жүрүү, калыс мамиле жасоо» сыяктуу маанилерде колдонулган. Адилеттүүлүк – бул акыйкаттан алыстабоо.

Аяттарда адилеттүүлүк жөнүндө төмөнкүчө буйурулат:

«Алла Таала адилеттүүлүк менен мамиле жасоону, жакшылык кылууну жана тууган-туушкандарга каралашууну буйурат...» (Нахл сүрөсү, 90)

«Алла силерге аманаттарды өз ээлерине кайтарып берүүңөрдү, эл башкарып калсаңар, адилеттүүлүк менен башкарууңарды буйурат...» (Ниса сүрөсү, 58).

«О, момундар! Алла үчүн күбөлүккө бекем тургула (бирөөгө күбө болгонуңарда жалган айтпагыла). Айрым адамдарга болгон жек көрүүңөр силерди адилетсиздикке түртпөсүн. Адилеттүү болгула!...» (Маида сүрөсү, 8).

«Жараткан Эгем мага адилеттүү болууга буйрук берди – деп айткын...» (Аараф сүрөсү, 29)

«О, ыймандуулар! Өзүңөр, же ата-энеңер, же жакын тууганыңар үчүн зыян болсо да, Алла үчүн адилеттүүлүктү тургузуучу калыс күбө болгула! Эгер (силер күбө болуп жаткан адам) бай болсун, кедей болсун, Алла аларга (силерден да) жакын. Сезимге алдырып адилеттүүлүктөн тайбагыла! Эгер адилеттүүлүктөн тайсалдап (туура күбөгө өтпөсөңөр), же андан баш тартсаңар, арийне, Алла силердин ар бир ишиңерден толук Кабардар!» (Ниса сүрөсү, 135).

Бурайда (Алла ага ыраазы болсун!) Алланын Элчисинин *(саллаллаху алейхи васаллам)* мындай дегенин айтат:

«Казылар (сот-бийлер) үч түрдүү. Алардын бири бейишке кирип, экөө тозокко түшөт. Бейишке кире турган казы акыйкатты билип, ошол боюнча өкүм чыгарат. Экинчиси акыйкатты билип, адилетсиз (туура эмес) өкүм чыгарат. Ал эми үчүнчүсү жагдайды толук түшүнбөй туруп нааданча өкүм чыгарат. Мына ушул экөө тозоку» (Абу Давуд, Акдия, 2, 3573).

Дагы бир хадисте төмөнкүчө буюрулат: *«Өкүм чыгарууда үй-бүлөсүнө, өз карамагындагыларга карата адилеттүүлүктөн тайбагандар кыямат күнү нурдан бүткөн минбарларда (жумшак мамыктарда) отурушат»* (Муслим, Имара, 17).

Адилеттүүлүк өмүрдүн өтөсүнө чейин өз күчүндө болушу керек. Адилеттүүлүктүн карама-каршы мааниси «зулумдук». Адилеттүүлүктөн, калыстыктан карыш жылган адам зулумдукка кадам таштаган болот. Адам баласы эң ириде өз үй-бүлөсүндө адилеттүү болууга жанүрөшү кажет. Балдардын бирин төмөн, бирин жогору көрбөй бардыгына бирдей мамиле жасашы зарыл.

Сот акыйкатты туу тутуп, туура чечим чыгарышы кажет. Бүгүнкү күнү тилекке каршы, соттор пара берүүнүн, кадыр салуунун, тараптарлыктын, коррупциянын эң сонун көрнөгүнө айланып калгандай. Ырас, Азирети Пайгамбарыбыз бул багытта сот чечими менен бирөөнүн укугун тепсеп, бирөөнөн мал-мүлк (пара) алуу – бул тозоктон от алуу дегенди түшүндүрөөрүн эбак эле айтып кеткен.

Бүгүнкү күнү көпчүлүк учурда кайдыгер мамиле жасалган жагдайлардын бири – бул жумуш же кызмат оруну. Тууган, дос, тааныш-билиш сыяктуу жагдайлардан улам тигил же бул кызматка иштин көзүн билбеген адамдар келип отурууда. Бул жагдай коомдун экономикалык жактан да, руханий жактан да начарлашына, коомдук башаламандыкка алып бараары кашкайган чындык.

Адилеттүүлүктүн дагы бир көрнөгү жумушчу-ишкерге өз акысын толук берүү. Бул капитализм өкүм сүрдүргөн дүйнөдө инсаниятка өтө зарыл жагдайлардын бири. Ошондуктан социалдык адилеттүүлүккө басым жасаган идеологиялар чыккан. Адамдар жеке кызыкчылыкка абдан жатык болгондуктан көпчүлүк учурда адилеттүүлүктөн алыс арыш созууда. Андыктан элдин башындагылар коомдук адилеттүүлүккө өтө кылдат мамиле жасоолору кажет. Алибетте, бул Алланын буйругу.

V. АДАЛ КИРЕШЕ ТАБУУ

Ислам дини өзгөчө басым жасаган негизги маселелердин бири – бул адал киреше жана адал азык маселеси. «Адал» сөзү аткарууга же тамактанууга уруксат берилген жагдай же азык дегенди түшүндүрөт. Ошондой эле ал «маңдай тер менен табылган киреше, өз акы» деген маанилерди да камтыйт.

Адал ырыскы табуу, үй-бүлөнү адал жол менен багуу мусулман баласы үчүн парз, Алланын буйругу. Алла Таала адамдын муктаждыгын жетиштүү өлчөмдө жаратып, алар адам баласы үчүн өзүнчө ыроо болгондугун билдирип, ырыскыны жалгыз Өзүнөн суроо керектигин буйруган:

«Силерди жер бетине жайгаштырдык жана ал жерде жашоо үчүн зарыл муктаждыктарыңарды кошо бердик. Силер ошого карабастан аз шүгүр келтиресиңер» (Аараф сүрөсү, 10)

«Силерге асман-жерден ырыскыны ким берет?деп сурагын. Айткын: «Алла!» деп...» (Саба сүрөсү, 24)

«Алла Таала силерге Өз ырайымы менен түндү эс алууңар, ал эми күндүздү Анын жакшылыгын (ырыскысын) издешиңер үчүн жараткан. Балким, (Аллага) шүгүр келтирерсиңер» (Касас сүрөсү, 73)

«Эгеңер Өзүнүн учу-кыйырсыз жакшылык-ыроосунан насибиңерди табууңар үчүн деңиздерде кемелерди жүргүзөт. Акыйкатта Ал силерге өтө Мээримдүү» (Исра сүрөсү, 66)

«Айткын: Алла Таала кулпенделери үчүн жараткан кооз нерселерин жана таза ырыскыларын ким арам кыла алат экен?...» (Аараф сүрөсү, 32)

«Алла Таала ыроологон адал жана таза ырыскы менен азыктангыла! Алла Тааладан корккула!» (Маида сүрөсү, 88)

«О, адамдар! Жер бетинде таза нерселер менен азыктангыла! Шайтанга баш ийбегиле! Ал силердин ачык-айкын душманыңар» (Бакара сүрөсү, 168)

Азирети Пайгамбарыбыз «адал ырыскы ибадаттын ондон тогузу» деп буйурган. Дагы бир хадисте: *«Эч ким өз маңдай тери, адал эмгеги менен тапкан ырыскыдан дагы адалыраак ырыскы жеген эмес»* (Бухари, Буйуу, 15) делет.

Алланын акыркы Элчиси күндөрдүн биринде Саад бин Муаз (Алла ага ыраазы болсун) менен жолугуп, кол алышып учурашып жатып, колунун чор басканын байкап, себебин сурайт. Кутман сахаба: «Бала-бакырамды багайын деп бакчамда иштеп жатам» деп жооп бергенде, Пайгамбарыбыз сахабасынын колунан өөп, этжүрөгү болкуп: *«Мына ушул Жараткан Алла сүйгөн кол!»* деген экен.

Демек, адал киреше жана адал азык мусулмандын күнүмдүк турмушунда өтө зор мааниге ээ. Андыктан арам азык менен тамактанып ибадат кылуу чыныгы ибадат сыяктуу

болбойт. Асыресе, арам жол менен азыктанган адамдар ибадаттан алыс болуп, аларга ибадат кылуу өтө оор келет. Арам адамдын жандүйнөсүн, жүрөгүн карартып, ибадаттан толук азык алдырбайт. Арам азык менен тамактанган адам негизинен күнөө иштерге ийкемдүү келип, терс жолдорго тез түшөт.

Мусулман адам адал эмгек менен өзүнүн да, өз карамагындагы адамдардын да муктаждыктарын камсыз кылууга милдеттүү. Уурулук, талап-тоноочулук, шылуунчулук, пара алуу, арам иштер менен алектенип акча табуу, адал-арамды эске албай «акча тапсам болду» деген түшүнүктө болуу мусулманга түк жарашпайт. Өзгөчө жалпыга таандык мамлекеттик казынаны тиешелүү жерлерге өтө кылдат каржоо керек. Мусулман баласы күмөндүү нерселерден да оолак болуп, адал азыкка артыкча көңүл бурушу кажет. Азирети Пайгамбарыбыз: *«Дыкат бургула, денеде бир (муштумдай) эт бар! Эгер ал жакшы болсо, дене да жакшы болот. Эгер жаман болсо, дене да жаман болот. Ал эт – жүрөк!»* деген. Бул жерде адамдын жүрөгү жакшы болсо, иш-амалдар да жакшы болоруна ишарат жасалат. Жүрөктүн жакшы болушу үчүн баарыдан мурда адал азык менен тамактануу, арамдан алыс болуу кажет.

Адамдар буга эң көп соода-сатыкта салкын мамиле жасап, мал-мүлкүн өткөзүү үчүн маңдайындагы адамдын билбегенинен пайдаланууга, калп айтып алдоого аракет кылышат. Бул шариятта арам өкүмүндөгү иш болуп саналат.

Адал-арам маселеси асыресе, коомдук маселе. Арам кулач жайган коомдордун түбөлүгү өтө коркунучтуу. Пайгамбарыбыз бүгүнкү күндөгү бул апаатка далай кылым мурун эле мындайча ишарат жасаган: «Ушундай бир күн келет, адам мал-мүлктү адалдан таап жатабы, арамдан таап жатабы, аны кызыктырбай калат. Мындайлардын эч бир дубасы кабыл болбойт!» (Бухари, Буйуу, 7).

Ошону менен бирге куттуу хадистерде соода-сатыгын түз жүргүзгөндөр шейиттер, пайгамбарлар менен бирге болоору билдирилген. Бул багытта ардактуу Пайгамбарыбыз: *«Мамилеси түз, чынчыл жана ишенимдүү соодагер пайгамбарлар, ыраскөй-сыддыктар жана шейиттер менен бирге болот»* (Ибни Мажа, Тижарат, 1) деген.

Дагы бир хадисте мындай буюрулат: *«О, адамдар! Алладан корккула! Ырыскыны туура (адал) жолдон тапкыла. Анткени кечиксе да, ырыскысы толук берилмейин эч бир адам көз жумбайт. Андыктан Алладан корккула! Ырыскы табууда туура аракет кылып, адалын алгыла да, арамын таштагыла!»* (Ибни Маажа, Тижарат, 2)

Исламда эң маанилүү эрежелердин бири – бул «акы-укук» маселеси. Ислам акы-укукка негизделген дин.

«Адамдын укугу, акысы» деген түшүнүк Исламда өтө зор мааниге ээ. Адам укугунун материалдык да, руханий да жактары бар. Эч бир себепсиз бирөөнүн акысына кол салуу, бирөөнүн малын уурдоо сыяктуу жагдайлар каражат өңүтүнөн адам укугу. Адам акы-укугу муну менен гана чектелүү эмес. Кошунанын, меймандын, ата-эненин, жубайлардын, балдардын акылары сыяктуу бир топ укуктук маселелер бар.

Пайгамбарыбыз мындай дейт:

«Кимде дин боордошунун ар-намысына, мал-мүлкүнө байланышкан акысы болсо, алтын-күмүштүн түк пайдасы болбой турган кыямат күнү келгенге чейин аны менен адалдашсын (акысын берсин). Болбосо, өзүнүн жакшылык иштери (сообу) болсо, соопторунан ошол (акысы берилбеген) өлчөмдө алынат (да өз ээсине кайтарылат). Эгер жакшылыктары болбосо, тиги зулумдукка учураган (акысы тепселген) адамдын күнөөлөрүнөн алынып, ага жүктөлөт» (Бухари, Мазалим, 10).

Адамдар көбүнесе соода-сатыкта бирөөнү алдап, калп айтып мал-мүлкүн арам кылып алышат. Куран дал ушул багытка өзгөчө басым жасап, төмөнкүчө буйурат:

«(Соода-сатыкка койгон мүлкүңөрдү) Туура тараза менен тарткыла! Адамдардын мүлкүн (акысын) кемитпегиле, жер бетинде бузукулук кылбагыла!» (Шуара сүрөсү, 182-183)

*«Өлчөгөндө толугу менен өлчөп бергиле, туура тараза колдонгула!..»(*Исра сүрөсү, 35)

«Таразадан алдагандарга азап! Алар адамдардан өлчөп алышса, толук алышат да, бирөөгө таразалап беришсе, кемитип беришет. Алар (кыяматта) тирилээринин анык экенин билишпейби?!» (Мутаффифин сүрөсү, 1-4).

«О, ыйман келтиргендер! Бири-бириңдин мал-мүлкүңдү арам жолдор менен жебегиле! Өз ыраазылыгыңар менен болгон соода болсо, алгыла!» (Ниса сүрөсү, 29).

VI. АТА-ЭНЕГЕ ЖЫЛУУ МАМИЛЕДЕ БОЛУУ

Дин Исламда өзгөчө басым жасалган жагдайлардын бири ата-эненин укугуна өтө кылдат да, жылуу да мамиле жасоо. Динибизде Алла Таалага моюн сунуудан кийин эле ата-энени сыйлап алуу буйругу келет. Куран карылык куракка жеткен адамдардын үй-бүлө төрүндө олтурушун каалайт. Аларды таштап кетүү чоң күнөө болуп эсептелет. Бул алардын акысы, асыресе, балдардын милдети. Куранда ата-энеге жылуу мамиледе болууга үндөгөн бир топ аяттар бар.

«Жараткан Алла силерге Өзүнөн башка эч кимге сыйынбооңорду жана ата-энеңерге жакшылык кылууңарды буйурду. Эгер алардын бирөө же экөө тең карылык куракка жетсе, аларга «Уф-ф!» дебе, зекибе! Жылуу-жумшак сөз сүйлө! Аларга мээрим төгүп (Жаратканга алакан жая): Оо, Жараткан Алла! Мени кичинемден чоңойтуп өстүргөндөй, аларды да мээримиңе бөлөй көр... – деп дуба кыл!» (Исра сүрөсү, 23-24).

«Айт: Келгиле, мен силерге Жаратхандын арам кылган нерселерин окуйун: «Ага шерик кошпогула, ата-энеңерди урматтагыла, кедейликтин дартынан өз каныңардан бүткөн балдарыңарды өлтүрбөгүлө! Биз аларга да, силерге да ырыскы беребиз. Ачык да, жашыруун да бузуку иштерге жакындабагыла! Алла тыйуу салган (жөн-себепсиз) адамды өлтүрбөгүлө! Силер ойлонууңар үчүн Ал силерге мына ушуларды насаат кылат» (Анаам сүрөсү, 151)

«Биз адамга ата-энесине жакшы мамиледе болуу керектигин буйурдук...» (Лукман сүрөсү, 14)

«Аллага ибадат кылгыла! Ага эч нерсени шерик кошпогула! Ата-энеге, тууган-туушкандарыңарга, жетимдерге, кембагалдарга, жакын-алыс кошунаңарга, жаныңардагы досуңарга, жолдо калган карып адамга, өз карамагыңардагы (малайларга) жылуу мамиледе болгула! Алла Таала бой көтөргөн, өзүн жогору сезген адамды жакшы көрбөйт!» (Ниса сүрөсү, 36)

Бул багытта Азирети Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Жаратхандын ыраазылыгы атанын ыраазылыгында, Жаратхандын каары атанын ачуусунда (катылуу)»* (Тирмизи, Бирр, 3). *«Ата бейиштин ортоңку каалгасы. Кааласаң аны көз жаздымда калтыр, кааласаң коргоп ал!»* (Тирмизи, Бирр, 3).

Кааб бин Ужра аттуу сахаба мынабу окуяны баяндайт: «Алланын Элчиси *(саллаллаху алейхи васаллам)* бизден минбарга жакын отурушубузду өтүндү. Биз минбарды тегеректеп отурдук. Биринчи баскычка аяк койуп *«Оомийин!»* деди. Бир баскычка өйдө көтөрүлдү. Дагы *«Оомийин!»* деди. Үчүнчү баскычка аяк койду. Дагы *«Оомийин!»* деди.

Андан соң минбардан түштү. Биз:-О, Алланын Элчиси! Бүгүн биз сизден мурда укпаган жаңы бир нерсе уктук! дедик. Азирети Пайгамбарыбыз бизге жооп иретинде мынабу окуяны айтып берди:

-Минбарда турганда Жабраил келди. Биринчи баскычка кадам койгонумда мага: «Куттуу Рамазан айына жетсе да, кечиримге ээ болалбаган жан (Жараткандын чексиз) ыракымынан оолак болсун!» деди.

Мен «Оомийин!» дедим.

Экинчи баскычка чыкканымда:»Сенин атың аталса да, сага салават жана дубай салам жолдобогон адам (Жараткандын чексиз) ыракымынан оолак болсун!» деди.

Мен дагы «Оомийин!» дедим.

Үчүнчү баскычка көтөрүлгөнүмдө:»Атасынын же энесинин же болбосо экөөнүн тең карылыгына күбө боло туруп, бейишке кире албаган адам (Жараткандын чексиз) ыракымынан оолак болсун!» деди.

Буга дагы «Оомийин!» дедим» (Тирмизи, Даават, 100)

Куттуу хадистердин биринде чоң күнөөлөрдүн катарына мынабу күнөөлөр да кирээри баса белгиленген: *«Алла Таалага шерик кошуу, ата-энеге орой мамиледе болуу жана жалган күбөгө өтүү»* (Бухари, Адаб, 1).

Алланын ыраазылыгы Анын буйругуна баш ийүүдө жатат. Жакшылык көргүбүз келсе, Алланын ыраазылыгына ылайык кадам шилтеп, ата-энелерибизге жылуу-жумшак мамиледе болуп, алардын кызматын кылуубуз кажет.

VII ТУУГАН-ТУУШКАНДАР МЕНЕН БОЛГОН БАЙЛАНЫШТЫ ҮЗБӨӨ

Куранда тууган-туушкандар менен болгон байланыш тууралуу да көптөгөн аяттар бар. Алар менен жылуу мамиледе болуу дин Исламдын адаттагы эрежеси. Бул «сила-и рахим» деп аталат.

Бул багытта Куран аяттарынын айрымдары төмөнкүчө:

«Алар Алла бириктирүүнү буйруганды бириктиришет (туугандар менен болгон тыгыз мамилени бекемдешет). Эгесинен коркушуп, сурактын жамантерс өңүттө болорунан кооптонушат» (Раад сүрөсү, 21)

«Аллага берген сөздөн кайткандар, Алла бириктирүүнү каалаган (туугандык) мамилени үзгөндөр жана жер бетинде бузукулук чыгаргандар – зыянга учуроочулар» (Бакара сүрөсү, 27)

«Алла менен келишим бекемделген соң аны бузгандарга, Алла бириктирүүгө буйруганды үзгөндөргө, жер жүзүндө бузукулук кылгандарга наалат болсун! Алар үчүн жаман жай даярдалган» (Раад сүрөсү, 25).

Кудсий[178] хадистердин биринде Алла Таала төмөнкүчө буйурат: *«Ким туугандары менен болгон мамилесин үзбөсө, мен да аны менен болгон байланышымды үзбөйм. Ал эми ким туугандык мамилесин үзсө, мен да аны менен болгон байланышымды үзөм»* (Бухари, Адаб, 13).

Азирети Пайгамбарыбыз да туугандар менен болгон мамилеге ар дайым өзгөчө көңүл бөлгөн. Куттуу хадистеринин биринде ал мындай дейт: *«Сени менен байланышын үзгөн тууганыңа зыярат кылып барып, туугандык мамилени жандандырышың – бул пазилеттин (артыкчылыктын, жогорулуктун) сереси»*

VIII. КОШУНАЛЫК УКУК-МИЛДЕТТЕРГЕ АЯР МАМИЛЕДЕ БОЛУУ

Коомчулуктун бири-бирине жакын отурук алып жашаган адамдары «кошуна» деп аталат. Бир имаратта, бир көчөдө же бир чөлкөмдө жашаган кошуналар ортосундагы байланыш өтө зор мааниге ээ. Ислам дини кошуналык укук-милдеттерге өзгөчө маани берет. Куттуу хадистердин биринде мындай делет: *«Азирети Пайгамбар үч жолу «Аллага ант! Ал толук ыйман келтирген болбойт деди. Ким, о, Алланын Элчиси? – деген суроого ал: Кошунасы анын жамандыгынан кооптонгон адам – деп жооп берди»* (Бухари, Адаб,

29). Пайгамбарыбыз дагы бир хадисинде: *«Аллага жана акырет күнүнө ишенген адам кошунасына жакшылык кылсын!»* (Муслим, Иман, 77) деп буюрган.

Жеке адам коомго, коом жеке адамга тиешелүү. Эң ириде үй-бүлө, айланачөйрө, коом адам баласын кандайдыр бир калыпка салган зор маанилүү факторлор. Адам баласы төрөлгөндөн баштап көз жумганга чейин жардамга муктаж зат. Калетсиз, жардам жоопкерчилиги ага эң жакын адамынан башталат. Атаэне, бала, биртуугандар жана тууган-туушкандар. Бирок жашоодо тууугандардын ар дайым эле бир жерде болууларына шарт түзүлө бербейт. Балким, ал туугандарынан да кошуналары менен бир имаратта, же бир көчөдө, же бир аймакта узак жылдар бою бирге жашашы мүмкүн. Андыктан кошуналык байланыштар өзүнчө мааниге ээ болушу керек.

Мусулман баласы айлана-чөйрөсүнө карата кайдыгер мамиле жасабашы керек. Ар качан жакшылык үчүн жанүрөп, жамандыкка күчүнүн жетишинчетоскоол болууга аракет кылуусу зарыл. Ал кандайдыр бир терс көрүнүшкө «мага эмне?» деп кол шилтеп басып кетпеши керек. Кедей-кембагалдарга, жарды-жалчыларга жардам берип, кошунасынан ар дайым кабардар болуп, ал-акыбалын сурап турушу кажет. Азирети Пайгамбарыбыз хадистеринин биринде: *«Кошунасы ач отурган чакта, ток жаткан адам бизден эмес»* (Хаким, II, 15) дейт. Андыктан мусулман баласынын милдети даарат алып намаз окуу менен гана чектелбейт. Ал ар дайым элдин керегине жарап, жакшылыкка гана умтулууга тийиш. Кошунанын жаны, мал-мүлкү, намысы, сырлары ж.б. кошунасына аманат. Мусулман аманатка асти кыянаттык кылбашы кажет. Ал кошунасы мусулман болсо да, болбосо да, аны менен жылуу мамиледе болушу керек.

IX ИЗГИ АДЕП-АХЛАК

Ахлак – бул адамдын адамдык сапаттары, кулк-мүнөзү. Ал бийик-төмөн, же жакшы-жаман болуп экиге бөлүнөт.

Ислам дини толугу менен изги-жакшы адеп-ахлакка негизделет. Ал эң ириде бүтүндөй жандуу-жансызга карата, анын ичинде эл менен жылуу мамиледе болуу, чынчылдыкты, адилеттүүлүктү туу тутуу зарылчылыгын, бирөөнүн укугун тепсебөө, адамдын ички дүйнөсү менен сырткы дүйнөсүнүн айкалышып туруу, ар бир ишти түз бүтүрүү зарылчылыгын талаптайт.

Азирети Пайгамбарыбыз: *«Мен изги адеп-ахлакты кемелине келтирип толуктоо үчүн жиберилдим»* (Муватта, Хуснул-хулк, 8) деген. Пайгамбарыбыз элге ар дайым үлгүлүү өрнөк болгон. Ал кары-жаш, аял-эркек, кул-кедей, жарды-жалчы дебей жалпыга жылуу-жумшак мамиледе болуп, элдин жүрөгүнөн түнөк тапкан. Алтургай душмандары дагы аны «калпычы, жалганчы» деп айыптоого ооз көптүрө да, анын ишенимдүүлүгүнөн да күмөн санай алышкан эмес. Чынчылдык жана ишенимдүүлүк анын иридеги адамдык бийик сапаттарынан болгон. Асыресе, Алла Таала ардактуу Пайгамбарыбызды алкоого алып: *«Сен изги адеп-ахлактын сересиндесиң»* (Калам сүрөсү, 4) деген. Изги адеп-ахлак Ислам дининин буйруктарын жандил менен сүйүп аткарып, тыйууларынан оолак болуу менен жүзөгө ашат. Изги адеп-ахлактын негизги мыйзам-эрежелери Ыйык Куран китебинде берилген.

Изги ахлак – бул сараңдыктан да, ысырапкорлуктан да алыс туруу. Мусулман ар-намыстуу болушу зарыл. Ыйбаалуулук анын иридеги сапаттарынан. Ал арам иштерден такыр оолак болууга тийиш. Анткени алар адамдык бийик сапатка терс залакасын тийгизээри бышык. Жамандык кылуу менен изги адепахлакка ээ болуу мүмкүн эмес. Азирети Али: «Изги адеп-ахлак үч нерседе (катылуу): Арам иштерден алыс туруу, ар нерсени адалынан табууга аракет кылуу жана мүмкүн болушунча үй-бүлөгө жакшы шарттарды түзүп берүү» дейт.

Изгиликтин, жакшылыктын кайнар булагы – тек Алла Таала гана. Ким Ага канчалык жакын болсо, ал адам ошончолук изги адеп-ахлакка ээ болот. Жалгыз Аллага ишенген, Аны жандилден сүйгөн адам жаамы жандуу-жансызды жакшы көрөт, баарысына кучак жая айкөл мамиледе болот. Аллага жакын адам Ага болгон ыйбаалуулугунан, адебинен улам ар бир таштаган кадамына кылдат мамиле жасап, терсаяктыкка барбайт.

Изги адеп-ахлак жөнүндө куттуу хадистерде байма-бай эскерилет. Алардын айрымдары төмөнкүчө:

«Адам изги адеп-ахлак менен күндүзү орозо кармап, түнкүсүн туруп намаз окугандардын даражасына ээ болот» (Абу Давуд, Адаб, 7).

«Момун-мусулмандардын ыйманы жагынан кемелине келгени – эң изги адеп-ахлактуусу» (Ибни Хиббан, Сахих, IX, 483).

«Силердин мага эң сүйүктүүңөр жана кыямат күнү мага эң жакыныңар – адеп-ахлагы эң бийик болгонуңар болот» (Ибни Хиббан, Сахих, II, 231).

Алла Элчисинен адамдарды бейишке чыгарчу нерселер жөнүндө суралганда:

«Алла Таалага карата такыбаа жана изги адептүү болуу» деп жооп берген. Ал эми адамдарды тозокко түшүрчү нерселер тууралуу суралганда:

«Ооз (тил) жана жыныс мүчө! (б.а. оозуна алы жетпөө жана жыныстык арзууга алдануу)*»* деп жооп кайтарган (Тирмизи, Бирр, 62).

Ыймандуу адам эң ириде бирөөнү эмес, өзүн суракка тартып, теске салышы кажет. Азирети Умар (Алла ага ыраазы болсун): *«(Кыяматта) Жоопко тартылганга чейин өзүңөрдөн сурак алгыла! Эң чоң жыйын (Алла Тааланын алдына чыгып, Ага жооп бере турган күн) үчүн (жакшылык иштерди көп жасоо менен) сулуулангыла! Арийне, бу дүйнөдө өзүн-өзү суракка алган адам үчүн кыямат күнү сурак жеңил болот»* (Тирмизи, Кыямат, 25/2459) дейт.

Азирети Умардын уулу Абдуллах (Алла ага ыраазы болсун) мындай дейт:

«Алла Элчисинин *(саллаллаху алейхи васаллам)* жанында отургам. Ансар мусулмандардан бир адам келип Пайгамбарыбызга салам берип, мынабу суроону узатты:

- О, Алланын Элчиси! Момундардан эң жогору адам ким?

Пайгамбарыбыз:

- Адеп-ахлагы эң бийик момун-мусулман адам – деп жооп берди. Анда береги адам:

Ал эми момундардын эң акылдуусу ким?деп дагы бир суроо берди.

Алланын Элчиси:

- Өлүмдү эң көп эстеген жана өлүмдөн кийинки жашоосу үчүн эң мыкты деңгээлде даярдыгын көргөн адамдар эң акылдуу адамдар болуп саналат – деп жооп кайтарды» (Ибни Мажа, Зухд, 31).

Ислам аалымдарыбыз да изги ахлак жөнүндө көптөгөн асыл ойлорун айтып, өздөрү да ошол нукта өмүр кечирүүгө аракет кылышкан. Эмесе, мына ошол асыл-ойлордон термелерди сиздер менен тең бөлүшмөкчүбүз:

Жоомарттык – бул адамдын сулуулугу. Кечиримдүүлүк – өзгөчө жакшылык. Топуктуу адам азга да шүгүр келтирет, ал эми кесир көптү да жактырбайт. Жоомарт адам сөзүнө бекем туруп, катачылык кетиргендерди кечире билет. Ал өзүнө жасалган кысым-зомбулукка чыдайт, бирок эч ким андан кордук көрбөйт. Бирөөнүн сени менен кандай мамиледе болуусун кааласаң, сен аны менен дал ошондой мамиледе бол! Кечирим сураган адамга кечиримдүү бол! Жасаган жакшылык ишиңди колко кылба! Элге жакшылык кылган адам Жараткандан жакшылык табат.

Сага сөз ташыган адам сенден да сөз ташыйт. Мусулман адам дос-душман, жакшы-жаман, адил-заалым дебей, бардыгына жарык маанай, жумшак менен мамиле жасап,

жамандыкка, бузукулукка, душмандыкка жол ачпашы керек. Адамдарга тартуулана турган эң пайдалуу жакшылык жана эң кымбат белек – бул жылуу мамиле, жумшак тил жана жарык маанай. Айтор, жалпыга жылуу мамиледе болуп, элдин керегине жарап ак кызматын өтөө мусулман баласынын өзгөчө сапаты.

Улууларга урмат, кичүүлөргө ызат кылуу, алсыздарга ыракым этүү Ислам дининин талабы. Алла Таала ата-энеге урмат-сый көргөзбөө мындай турсун, аларга «уф-ф!» деп да айтууга уруксат бербейт. Мусулман боорукер, ырайымдуу болушу керек. Куттуу хадисте буйрулгандай, ыраакым этпегенге ыраакым болбойт.

Салам берүү бул сүннөт. Ал эми салам алуу парз. Азирети Пайгамбарыбыз саламды көп айтып жайуубузду, таанысак да, таанбасак да ар бир мусулманга салам берүүбүздү зарыл деп билет. Мусулман адам эл менен иши болбой өзүнчө жашабайт. Ал элге кызмат кылат. Коомдогу терс көрүнүштөргө каршы күчүнүн жетишинче жанүрөй аракет жасайт.

Х. ЫЙБААЛУУ БОЛУУ

Мусулман баласынын эң негизги өзгөчөлүктөрүнүн бири ыйбаалуулук. Ыйбалуулук бул ыймандуулуктун талабы. Ыйбалуулуктун жалпы мааниси терсаяктыктан оолак болуп, ар-намыска бек туруу дегенди түшүндүрөт.

Азирети Пайгамбарыбыз: *«Ыйбаалуулук – бул ыймандан! Демек, ыймансыз ыйбаа, ыйбаасыз ыйман болбойт»* (Бухари, Иман, 3) дейт. Ыйбаалуулуктун, ынсаптуулуктун жоктугу ыймандуулуктун жоктугу менен түшүндүрүлөт.

Бул багытта ардактуу Пайгамбарыбыз куттуу хадистеринде мындай деген:

«Ыйбалуулук жакшылыкты гана апкелет» (Бухари, Адаб, 77).

«Орой сөз айыптан башка эч нерсе апкелбейт! Ал эми ыйбалуулук турган жерин көрккө бөлөйт!» (Муслим, Бирр, 78).

«Оо, Жараткан Алла! Сенден туура жол көрсөтүшүңдү, такыбаа, ар-намыстуу болууга жардам беришиңди жана жандүйнөмдү көркүнө чыгарышыңды суранам...» (Муслим, Зикир, 72)

Алла Таала Куранда ыйбаалуу кулпенделерин алкоого алып:

«Кайыр-садагалар өздөрүн Алла жолуна арнаган кедейлер үчүн. Алар жер бетинде сапарга (соода-сатык кылууга) чыгууга чамалары жетпейт. Алар ыйбаалуу (каниеттүү, ынсаптуу) болгондуктан билбеген адам аларды бай деп ойлойт. Сен аларды жүзүнөн таанийсың. Алар адамдардан кайыр сурашпайт» (Бакара сүрөсү, 273) деп буюрат.

Ибни Масуд мындай дейт:

«Күндөрдүн биринде Алланын Элчиси (саллаллаху алейхи васаллам): «Алла Таалага карата толук ыйбаалуу болгула!» деп буюрду. Биз: «О, Алланын Элчиси! Кудайга шүгүр, биз Аллага карата ыйбаалуубуз» дедик. Анда ал сөзүн чечмелеп: «Айтайын дегеним, силер түшүнгөн ыйбаалуулук эмес. Аллага карата толук ыйбаалуу болуу – бул башты жана баштын ичиндегини, курсакты жана курсактын ичиндегини коргоо, өлүмдү жана топуракта чирүүнү эстөө. Ким акыретти кааласа, дүйнө жашоосунун коздугунан баш тартышы керек, акыретти бул жашоодон артык көрүшү зарыл. Ким мына ушуну орундатса, Аллага карата толук ыйбаа кылган болот» деди» (Тирмизи, Кыямат, 24).

Алланын Элчиси Ашаж ал-Асариге мындай деген:

«Ырас, сенде Алла сүйгөн эки сапат бар. Алар жылуу-жумшактык жана ыйбаалуулук» (Ибни Маажа, Зухд, 18).

Уятсыздык адамдын эң төмөн сапаттарынын бири. Абдуллах бин Умардын айтуусунда, Пайгамбарыбыз мындай деген: *«Калетсиз, Улуу Жараткан Алла Таала бир кулпендесине каары түшөөрдө андан ыйбаалуулукту алат (андан ыйбаа эбак кеткен болот)...»* (Ибни Маажа, Фитан, 27)

Пайгамбарыбыз бир сахабасынын ээн жерде кийим кийүү жөнүндө сураган суроосуна: *«Алла Тааладан уялуу адамдардан уялуудан алдаканча жогору»* (Абу Давуд, Хаммам, 2) деген таризде жооп кайтарган.

Дагы бир хадисте төмөнкүчө буюрулат *«Жылаңач жүрбөгүлө! Силердин жаныңарда силерден эч айрылбаган (периштелер) бар. Алар тек даарат ушатуу жана адам жубайына жакындоо учурунда гана айрылат. Алардан уялгыла жана аларга жакшы мамиледе болгула!»* (Тирмизи, Адаб, 42).

Ислам бардык адеп-ахлактан тышкаркы терс иштерди, ыйбаасыздыкты арам деп эсептейт.

Эркек менен аялдын шариятка ылайык келбеген байланыш-мамилеси назар менен башталат. Ошондуктан Алла Таала мусулман эркек-аялдарга бирибирин делебени козгоочу назар менен карабоолору, сүйлөшө турган учурда жер карап сүйлөшүүлөрү керектигин буйурган:

- (Мухаммед!) Момундарга айткын: «(Ар кайсыл аялдарды карай берүүдөн) көздөрүн сакташсын, уяттуу жерлерин (жыныстык катнаштан) сактасын! Бул (күнөөдөн таза жүрүүлөрү үчүн) өздөрүнө эле жакшы. Арийне, Алла Таала ар бир ишиңерден Кабардар! Момун аялдарга айткын, көздөрүн төмөн түшүрүшсүн! Абийирлерин сакташсын! Көрүнүп турган манжалары жана кызыл ашыгынан башка жерлерин көрсөтпөсүн! Жоолуктарын көкүрөктөрүнө чейин жаба салынсын! Сулуулугун көрсөтүшпөсүн! Бирок өз күйөөсүнө, атасына, кайын атасына, өз уулдарына, өгөй балдарына, бир тууган ага-инилерине, алардын уулдарына, эже-сиңдилеринин уулдарына, мусулман аялдарга, кол алдындагы күңдөргө, аялга муктаждыгы (кумардануусу) болбогон кызматкерлерге, аялдардын уяттуу жерлерин билбеген наристелерге көрсөтсө болот. Ошондой эле көмүскө кооздуктарын башкаларга көрсөтүү үчүн буттарын жерге катуу урушпасын! О, момундар! Баарыңар Аллага гана тооба кылгыла! Балким, (азаптан) кутулаарсыңар» (Нур сүрөсү, 30-31)

«О, пайгамбар! Жубайларыңа, кыздарыңа жана момун-мусулмандардын аялдарына аяткын: үстүлөрүнө сырткы (кенен) кийим жамынышсын! Бул алардын таанылуусу жана кордолбоолору үчүн ылайыктуу. Алла – Кечиримдүү, Мээримдүү!» (Ахзаб сүрөсү, 59)

АзиретиОсмон(Аллаагаыраазыболсун)ыйбалуулугу,адамгерчиликтүүлүгү менен үлгү болууга арзыган сахаба эле. Алланын Элчиси *(саллаллаху алейхи васаллам)* андан периштелер да ыйбаа кылаарын айткан.

XI. ЭМГЕКЧИЛ БОЛУУ

Дин Исламда жалкоолук терс сапаттардын эң төмөнкүлөрүнөн болуп саналат. Адам баласы өз табиятына ылайык, шык-жөндөмүнө жараша иштеп, убактысын, ден-соолугун текке кетирбеши кажет.[179] Пайгамбарыбыз бул багытта:

«Оо, Жараткан Алла! Алсыздыктан, жалкоолуктан, коркоктуктан жана карылыктан жалгыз Өзүңө баш калкалайм...» (Бухари, Даават, 38) деп дуба кылган.

Бул хадисте адам баласы туш болгон төмөнкү терс жагдайлар эскерилет: алсыздык, жалкоолук, коркоктук жана карылык. Мына ушул терс жагдайларды жайгаруунун жолу «эмгек кылуу, иштөө».

Алланын Элчиси бир хадисинде:

«Көпчүлүк адамдар алданган (кадырына жете албаган) эки жакшылык бар. Алар: ден-соолук жана бош убакыт» (Бухари, Рикак, 1; Тирмизи, Зухд, 1) дейт.

Куранда түн эс алуу, күндүз эмгек кылуу, иштөө үчүн жаралгандыгы билдирилет. Асыресе, аяттардын биринде *«Адам үчүн тек маңдай теринин (эмгегинин) гана акыбети*

бар» (Нажм сүрөсү, 39) делип, иштеп аракет кылбай туруп эч ким адал кирешеге, демек, түбөлүк бакытка жете албасы буюрулат.

Азирети Пайгамбарыбыз бир хадисинде: *«Эч ким өз маңдай тери, адал эмгеги менен тапкан ырыскыдан дагы адалыраак ырыскы жеген эмес»* (Бухари, Буйуу, 15) деген.

Ислам дининде «иштөө» өзүнчө ибадат болуп эсептелет. Арийне, парздарын жана башка милдеттерин аткарган мусулман адамдын адал эмгек кылуусу өзүнчө сооп. Бул жерде «иштөө сооп болсо, анда парз ибадаттарды таштап койсо деле болот турбайбы» деген чолок ойго алдырбоо керек. Асыресе, Исламдагы «тобокел» түшүнүгүн туура эмес түшүнүп, «алма быш оозума түш» деген таризде отуруп албоо зарыл. Тобокел – бул кайсыдыр бир ишти жүзөгө ашыруу үчүн бардык керектүү иштерди орундатып болгон соң бу иштин акыбетинин үзүрлүү болушун Алла Тааладан тилөө.

Бул дүйнө үчүн да, акырет үчүн да иштөө керек. Тең салмактуулукту сактоо кажет. Жалкоолуктун айынан бирөөнүн көзүн карап муктаж болуп калуу өзүнчө күнөө. Ошондой эле акыретти унутуп адал-арамды ылгабай тек дүйнө үчүн, байлык-бийлик үчүн гана иштөө да такыр туура эмес. Демек, бул дүйнөдө Жараткандын мыйзамына ылайык, адал-арамды эске алып үй-бүлөнү багуу бул Жараткандын буйругу. Андыктан адам баласы адал-арамды ылгап, утурумдук дүйнөдөн түбөлүк акыретине күчүнүн жетишинче азык даярдап алышы кажет. Көпчүлүк адамдар бүгүнкү күнү тилекке каршы, буга кошкөңүл мамиле жасап келет.

Мусулман баласы ар бир ишке кадам таштоо алдында акыретти, түбөлүк жашоосун, кыяматтагы сурак жөнүндө сөзсүз түрдө ойлошу керек. Ал тек бул дүйнө, байлык-бийлик, жеке кызыкчылык менен гана чектелбейт. Чындыгында да, дүйнө бул акырет үчүн өзүнчө даярдык, асыресе, сынак жайы. Акыреттеги абалыбыз бул дүйнөдө жасаган иш-амалдарыбызга, жүргөн-турганыбызга жараша болот. Бул дүйнөдөгү кыймыл-аракетибиз, ой-түшүнүгүбүз, ишенимибиз эске алынып, ал жерде же сыйлыкка, же жазага ээ болобуз. Бул багытта төмөнкү аятта мындай буюрулат:

«О, ыймандуулар! Алладан корккула! Адам баласы эртеңкисине эмне даярдаганын карасынчы?! Алладан корккула! Анткени Алла силердин эмне кылганыңардан Кабардар!» (Хашр сүрөсү, 18).

Иштөөнүн, байлык топтоонун негизги максаты – тек дүйнөлүк ырахат болбошу керек. Топтолгон байлык, мал-мүлк өз орду менен, өз максатына ылайык колдонулушу кажет. Мусулман адам Алла Таалага ар качан шүгүр келтирип, мүмкүнчүлүгү болсо зекетин, садагасын берип, үй-бүлөсүнүн, кедей-кембагал тууган-туушкандарынын муктаждыктарын камсыз кылышы керек. Ал мына ушундай жол менен гана дүйнөдөгү мал-мүлкүнүн пайдасын акыретте көрүп,түбөлүк бакытка багыт алган болот. Болбосо, өмүр бою эмгек кылып чогулткан мал-мүлкү тек дүйнөдө гана калып, акыретте эч бир пайдасы болбой, тескерисинче, оор жүк, зыян болору толук ыктымал. Андыктан мусулман баласы ар дайым Алланы, кыямат күнүн, түбөлүк акыретин эстеп, ар бир кадамын ошого жараша таштаы абзел.

XII. ҮММӨТ ҮЧҮН КҮЙҮП-ЖАНУУ

Мусулман баласынын маанилүү өзгөчөлүктөрүнүн бири – бул Ислам үммөтүнүн бир мүчөсү болгондугун унутпашы. Мусулмандар ортосунда дин боордоштугу, туугандыгы, тыгыз карым-катнаш болушу керек. Бул өңүттөн, мусулмандар кайсы рассадан же кайсы элден болсо да, бири-бирине жылуу, тыгыз мамиледе болуп, ар качан бири-биринин жакшылыгын каалоолору зарыл. Бул өтө зор мааниге ээ. Азирети Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Момун-мусулмандар бири-бирин жакшы көрүү жагынан болобу, бири-бирине боорукер мамиле жасоо өңүтүнөн болобу, айтор, ар өңүттөн, бир*

дене сыяктуу. Дененин бир жерине тикен батса, бүт дене сыздайт» (Бухари, Бирр, 37) Бардык мусулмандар биртууган. Аяттардын биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Чындыгында, момун-мусулмандар – бир тууган. Ошондуктан бир туугандарыңардын ортосун оңдогула (жараштыргыла)! Алланын ырайымына ээ болуу үчүн Андан корккула!»* (Хужурат сүрөсү, 10). Андыктан мусулман коомчулугу оомал-төкмөл дүйнөнүн оош-кыйышында, ар түрдүү машакат-кыйынчылык учурларда бири-бирине арка-жөлөк болуулары керек. Оор кырдаалга тушуккан мусулмандарга мусулман коомчулугу эки колду чөнтөккө салып карап турбай, күчүнүн жетишинче жардам берип, күчү жетпесе Жаратканга алакан жая алар үчүн дуба кылып турыулары кажет.

Мусулман адам мусулман болууну эң чоң бакыт деп билет. Ал Азирети Пайгамбарыбыздын үммөтү болууну Жараткандын баа жеткис ыроосу катары эсептейт . Себеби ал эң тандамал пайгамбар. Ага үммөт болуу түбөлүк бакыттын жолу. Бардык пайгамбарлар анын келерин айтып, ага ыйман келтиришкен.

Мусулман үммөтүнүн эң көрүнүктүү өзгөчөлүгү ар дайым жакшылыкка, бирөөгө жөлөк-таяк болууга умтулуп, жамандыктан, терсаяктыктан оолак болуу. Мусулман коомчулугунда жардамдашуу, бири-бирине арка-жөлөк болуу бул негизги эреже. Бул үммөттө эч ким кароосуз калбашы керек. Мусулмандар беш маал намазга мечиттерге келип, бир жерге топтолушат. Ал жерден бири-бири менен таанышат, алака курат, тыгыз карым-катнаш жанданат. Ар качан бири-биринин ал-абалынан кабардар болуп, машакатына да, кубанчына да ортоктош болот. Ал эми зекет ибадаты менен коомдук бейпилдик, тынчтык, ынтымак жанданат. Орозо ибадаты да ошондой. Орозо айы – жакшылыктын, ырайымдуулуктун, кечиримдүүлүктүн, береке-куттун айы. Демек, Ислам буйруган ибадаттар адамды жакшылыкка гана ыктап, кемелине келтирип, «адам» атка татыктуу өмүр сүрүп, өрнөк үммөт болушуна жол ачат.

Ислам үммөтүнүн эң маанилүү өзгөчөлүктөрүнүн дагы бири элди дайыма жакшылыкка чакырып, жамандыктан кайтаруу. Алла Таала мусулман үммөтүн дал ушул өзгөчөлүгүнөн улам алкоого алып: *«Силер инсанияттын ичинен тандамал эң мыкты үммөтсүңөр. Силер жакшылыкка чакырып, жамандыктан кайтарып, жалгыз Аллага ишенесиңер...»* (Аали Имран сүрөсү, 110) деп буюрат.

Ислам үммөтүнүн күчү биримдикте жана ынтымакта. Куранда «Баарыңар жалгыз Алланын жибин (динин гана) бекем кармангыла! Бөлүнүп-жарылбагыла!» (Аали Имран сүрөсү) *«Чындыгында, момундар – бир тууган. Ошондуктан бир туугандарыңардын ортосун оңдогула (жараштыргыла)! Алланын ырайымына ээ болуу үчүн Андан корккула!»* (Хужурат сүрөсү, 10) деп буюрулат.

Мусулман мусулманды Жараткан Алла үчүн гана жакшы көрөт. Бул эң арыу жакшы көрүү сезими. Ыйман жүрөккө орношкондо Алла үчүн жакшы көрүү сезими да орношот. Бул өңүттөн, мусулмандар бир дене сыяктуу. Бири-бирине арка-жөлөк болуп, кайгы-муңун тең бөлүшүп колунан келген жардамын берет. Бир хадисте Азирети Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Мусулман мусулмандын бир тууганы. Ал анын укугун коргойт. Аны душмандын колуна жалгыз таштап кетпейт. Ким мусулман боордошунун бир муктаждыгын камсыз кылса, Алла да анын муктаждыгын камсыздайт. Ким мусулман боордошун машакаттан куткарса, Алла да аны машакаттан куткарат. Ким мусулман боордошунун кемчилигин жапса, Алла да анын кемчилигин жабат»* (Бухари, Мазалим, 3).

Айрым бир катачылыктардан улам мусулман адамды «каапыр» деп айтууга болбойт. Ахли сүннөт ишеними боюнча, кандайдыр бир күнөө жасоо менен мусулман адам динден чыкпайт. Ал күнөөкөр болуп эсептелет. Көз жумганга чейин тооба (кечирим) каалгасы ачык. Андыктан бүгүнкү күнү Ислам душмандары мусулман үммөтүн алсыратуу, бөлүп-

жаруу үчүн жасаган ар түркүн бузуку-ойундарына алданбай, караөзгөй хаосторуна карата ар бир мусулман баласы ойгоо болушу кажет. Каапырлыкты талап кылган ачык бир сөз айтмайын эч бир мусулманды «каапырлыкка» чыгарууга болбойт. Бул чоң күнөөлөрдүн катарына кирет. Ахли сүннөт (Имам Азам, Шафи, Ханбали жана Малики) агымдарынын ортосундагы айырмачылыктарды ибадат-амалдар өңүтүнөн өзүнчө кеңири жол, асыресе, Жараткандын ырайымы катары кабылдоо абзел.

Анфал сүрөсүнүн 46-аятында Алла Таала: *«Аллага жана Анын элчисине баш ийгиле! Абайлагыла, бири-бириңер менен талашып-тартышып, жааттташпагыла! Эгер жааттташсаңар, ал-күчтөн таясыңар. О, момундар, сабыр кылгыла! Алла сабырдуулар менен бирге!»* деп жалпы үммөткө буйрук берет.

Дагы бир аятта: *«О, момундар! Этият болгула! Айкын-ачык далилдер, Алланын аят-жарлыктары келсе да, өз ара бөлүнүп-жарылып, ит арка тартып ынтымагы кеткен элдер (адамдар) сыяктуу болбогула!»* (Аали Имран сүрөсү, 105) деп буюрулат. Мына ошондуктан айрыкча бүгүнкү күнү мусулмандар кимдирбирөөлөрдүн азгырыгына, ойунуна алданып бири-бирин каапырлыкка чыгарып,мушрик-бутпарас көрбөшү керек. «Мен мусулманмын» деген адамга мусулман катары мамиле жасоо зарыл. Агымдар ортосундагы айрым бир айырмачылыктар мусулмандардын ортосуна от жагып, ит арка тартып ыдарашына, бөлүнүпжарылышына себеп болбошу кажет. Себеби жогоруда белгиленгендей, агымдар мусулман коомчулугу үчүн өзүнчө бейпилдиктин, тынчтыктын, биримдиктин, ынтымак-ырашкерликтин жолу.

XIII. ДИН ИСЛАМДЫН КӨӨНӨРБӨС ДӨӨЛӨТТӨРҮНӨ КАРАТА АДЕП САКТОО

Алла Таалага таандык нерселер «ыйык» болуп саналат. Аларга карата адеп сактоо – бул, ыймандуулуктун талабы. Мусулман баласы аларга эч качан адеп сактабай кое албайт.

Буга эң ириде Алла Тааланын ысым-сыпаттары, Алла түшүргөн ыйык Китептер (булардан бүгүнкү күнгө чейин тек Куран гана бурмаланбай жетип олтурат), пайгамбарлар кирет. Харам мечити (Кааба) жана башка мечиттер да ар бири өзүнчө ыйык жерлер болуп саналат. Мына ушунун бардыгына карата урмат кылуу, адеп карманууу мусулмандын милдети.

Алланын атын айтууда өзгөчө урмат-сый сактап, «Алла Таала» «Алла жалла жалаалуху» «Улуу Жараткан Алла» деген сыяктуу сөздөрдү колдонуу керек.

Азирети Пайгамбарыбыздын аты аталганда ага дубай салам жана салават (анын бейпилдигин, амандыгын тилөө) жолдоо керек. Бул Алланын буйругу. *«Азирети Мухаммед саллаллаху алейхи васаллам» «алейхиссолаату вассалаам» «Аллахумма солли алаа Мухаммад ва алаа аали Мухаммад»* деп айтуу сыяктуу. Башка пайгамбарлардын ысымдары аталганда *«алейхиссалам»* деп аларды да сый урмат менен эскерүү керек.

Кутман сахабаларды да урмат-сый менен эскерүү зарыл. Себеби дин Исламды Пайгамбарыбыздан алып бизге чейин аруулугун жоготпой жеткиришине дал ошол кутман сахабалар себеп болушкан. Алардын ак кызмат, опол тоодой адал эмгеги бүтүндөй мусулман үммөтү үчүн өчпөс да, өлбөс. Алар баскан жолдон чыкпай өмүр улаган чакта Пайгамбарыбыздын жолунан чыкпай жүргөн болобуз. Алардын аты аталганда *«Радиятлаху анх»* (Алла ага ыраазы болсун!) деп айтуу абзел. Ал эми сахабалардан кийинки дин Ислам үчүн күйүп-жанып, кара жанын карч урган аалымдардын аты аталган чакта «рахматуллахи алейхи» (Алла Таала аны өз ыраакымына бөлөсүн!) деп айтуу дурус.

Кутман сахабаларды, Ислам аалымдарын жакшылык менен эскерүү, аларга карата адеп карманууу, алар жөнүндө адепке терс келген өйдө-ылдый сөздөрдү сүйлөөдөн оолак болуу мусулман баласына куп жарашкан изгилик.

Куран окуур алдында *«Ауузу-бисмилла»* айтылат. Куран китепти дааратсыз колго алууга болбойт. Жунуп абалындагы адам жадысынан да Куран окубайт.Мусулман баласы Куранга карата да өтө кылдат адеп сакташы кажет. Куран окулуп жаткан учурда кунт койуп угуп отуруу керек. Бул Алланын буйругу. Куранга карата адеп сактабоо – бул Жараткан Аллага карата адеп карманбоо дегенди туюнтат. Себеби Куран – бул Алла Тааланын сөзү.

Мусулман адам кандайдыр бир жакшылык-адал ишке *«Бисмиллахир-Рахмаанир-Рахиим»* деп Алланын атын оозануу менен киришиши керек. Куттуу хадистердин биринде *«Бисмилла менен башталбаган иштин акыбети жакшы болбойт»* деп буюрулат.

Андыктан мусулман баласы Исламдын «ыйык» аталган көөнөрбөс дөөлөттөрүнө карата адеп карманып, аларга өзгөчө маани берип, ар бир сөзүнө кылдат мамиле жасашы кажет. Динди, динге байланышкан жагдайларды шылдың-келекеге албашы зарыл. Алланын мыйзам-эрежесин келекеге алуу каапырлыкты талаптайт[180], Кудай өзү сактасын!

XIV. ЖАКШЫ АДАМДАР МЕНЕН БИРГЕ ЖҮРҮҮ

Адам баласы ар дайым достору, айлана-чөйрөсүндөгүлөр сыяктуу болот. Дин Ислам мусулман баласын жакшы адамдар менен бирге жүрүүнү, жаман адамдардан алыс болууну, эки жүздүүлөр менен дос болбоо керектигин буюрат. Сыныктан башканын баары жугуштуу демекчи, адам баласы жакшы адамдар менен болсо, ага жакшылык гана жугат. Мерез жүрөк ийге келип, жакшылыкка ийигет. Бул учурда жакшылык кылууга көптөгөн мүмкүнчүлүктөр жаралат. Ошондуктан Куран да, сүннөт да жакшы адамдар менен бирге болууга үндөйт. Аяттарда төмөнкүчө буюрулат:

«Момун эркектер менен момун аял кишилер бири-бирине арка-жөлөк, дос. Алар элди жакшылыкка чакырып, жамандыкка барбоого үндөйт. Намаз окуп, зекет беришет. Мына ушуларга Алла Таала ыраакым этет. Чындыгында Алла Таала Улуу, Даанышман!» (Тооба сүрөсү, 71).

«О, ыймандуулар! Мага да, өзүңөргө да душман адамдар менен достошпогула!...» (Мумтахана сүрөсү, 1).

«Момундардын ордуна каапырлар менен достошкондор ошого (алар менен достошконуна) сыймыктанып жатышабы?! Ырасында (сыймык) жогорулук Аллага гана таандык!» (Ниса сүрөсү, 139)

«Зулумдук кылгандарга ыктабагыла! Антсеңер тозок оту силерге да жетет...» (Худ сүрөсү, 113)

Мусулман баласы изги адеп-ахлакка гана багыт алышы зарыл. Мунун көрнөгү адамдар менен болгон жылуу мамилесинде катылуу. Куттуу хадистердин биринде Пайгамбарыбыз мындай дейт: *«Мусулман баласы адамдар мененжылуу мамиледе болот...»*. Ошондуктан мусулман адам текебер эмес, кичи пейил, жылуу-жумшак болуп, ар дайым чындыкты айтып, туура эмес сүйлөсө, же туура эмес иш кылса катачылыгын мойнуна алышы керек. Адамга ийненин көзүндөй да жамандык каалабашы керек. Ар качан элдин кызматына даяр туруп, өзүмчүлдүктөн, сараңдыктан оолак болушу зарыл.

Куранда эл менен жылуу мамиледе болууга үндөгөн көптөгөн аяттар бар. Анын айрымдары төмөнкүлөр:

«Силерге салам берилген чакта, силер (анын саламына) андан да жакшы алик алгыла, же эч болбоду дегенде өзүндөй салам кайтаргыла! Чындыгында, Алла ар бир иши Эсептөөчү» (Ниса сүрөсү, 86).

«Мээримдүү Жаратkандын кулдары жер бетинде сыпаа гана жүрүшөт. Наадандар аларга асылып ар түрдүү сөз айтса, «салам-тынчтык» деп (жылуу-жумшак) гана жооп беришет» (Фуркан сүрөсү, 63).

«(Лукман уулуна) Адамдарга кекирейбе, жер үстүндө бой көтөрүп баспа!...» (Лукман сүрөсү, 18) деп акыл-насаатын айткан

Алланын Элчиси *(саллаллаху алейхи васаллам)* мындай дейт:

«Момун-мусулман адамдарды жамандаган, каргап-шилеген, жаман сөз сүии лөгөн жана терс аракет кылган адам эмес!» (Тирмизи, Бирр, 48).

Мусулман адам Азирети Пайгамбарыбыз баш болгон бардык пайгамбарларды, акырет журтуна көчкөн момун-мусулман боордошторун жакшылык менен эскерип, алар үчүн Жаратканга алакан жая дуба кылышы керек. Хашр сүрөсүнүн 10-аятында Алла Таала мындай буюрат: «Алардан кийин келгендер мындай дешет: *«Оо, Жараткан! Бизди жана бизден мурун ыйманга келген туугандарыбызды кечире көр... Жүрөгүбүзгө ыймандууларга карата кек сала көрбө. Оо, Жараткан Алла! Сен албетте, Мээримдүү, Боорукерсиң»* . Мусулман баласы Алланын сүйүктүү пенделеринин өмүр таржымалын окуп, үйрөнүп алардан үлгү алышы абзел. Ырас, ал жашоосун эң ириде Куран менен көрктөшү керек. Аны дайыма окуп, аны менен жашоого умтулушу зарыл. Алла Таала мындай буюрат: *«Алла Таала аяттары бири-бирине окшош (сыяктуу угулуп, куюлушуп) турчу Сөздүн эң көркөмүн Китеп түрүндө түшүрдү. Андан Эгесинен корккон адамдардын денелери титирейт. Анан алардын терилери, жүрөктөрү Алланы эстөө аркылуу жибийт. Бул (Куран) – Алланын туура жолу. Аны менен (Алла өзү) кимди кааласа, Туура жолго багыттайт. Алла бирөөнү адаштырган болсо, анда ага башка эч ким Туура жол көрсөтүүчү боло албайт»* (Зумар сүрөсү, 23)

XV. УБАДАГА БЕКЕМ ТУРУУ

Убадага бекем туруу мусулман баласынын иридеги изги сапаттарынын бири. Мусулман адам дайыма берген сөзүнө, убадасына бек турушу кажет. Куранда мусулмандардан эң ириде Аллага берген сөзүнө бек туруу зарылчылыгы талап кылынат. Ошону менен бирге адамдарга берген сөзгө бекем туруу керектиги да баса белгиленет:

«О, момундар! Берген убадаларыңарга бекем тургула!» (Маида сүрөсү, 1).

«Берген сөзүңөрдү аткаргыла! Анткени убада жоопкерчиликти талаптаии т» (Исра сүрөсү, 34).

«Ким антты бузса, ал өзүнө гана зыян алып келет. Ким Аллага берген антын аткарса, Ал ага жакын арада зор сыйлыктарды тартуу кылат» (Фатх сүрөсү, 10).

«Мага берген убадаңарды орундаткыла! Мен да силерге берген убадамды аткарайын...» (Бакара сүрөсү, 40)

Азирети Пайгамбарыбыз *(саллаллаху алейхи васаллам)* кыяматта Алла Тааланын: *«Мен кыямат күнү мынабу үч (тайпага кирген) адамга душманмын»* дээрин айтып, анын биринчиси *«Алланын атын оозанып ант ичип, берген сөзүнөн тайган адам»* болоорун эскертет. (Бухари, Буйуу, 106)

«Кыйамат күнү убадасын аткарбаган оопасыз адамдын аркасында (анын оопасыздыгын айгинелеген) бир асаба-туу болот. Бул туу анын оопасыздыгынын өлчөмүндө жогору көтөрүлөт...» (Муслим, Жихад, 15-16; Тирмизи, Фитан, 26).

Ардактуу Пайгамбарыбыз көп учурда:

«Оо, Жараткан Алла! Ал-күчүмүн жетишинче сага берген сөзүмө бекем турууга, убадаңа ээ болууга аракет кылуудамын» деп кечирим тилеп дуба кылаар эле (Бухари, Даават, 16).

Ибни Аббас (Алла ага ыраазы болсун): *«Алланын Элчиси –саллаллаху алейхи васалламбир нерсени айтса, аны сөзсүз түрдө аткара турган»* дейт. (Бухари, Шахадат, 28).

XVI. ДАЙЫМА ТООБА КЫЛУУ

Тооба – бул өз күнөөсүн, катачылыгын кабылдап, жалгыз Жараткан Аллага баш калкалап, экинчи ал ишке барбоого сөз берип, кечирим тилөө. Ислам дини кемчиликсиз, катасыз адам болбоосун, кемчилик адамдын өзүнчө бир өзгөчөлүгү болгондугун баса белгилейт. Андыктан мусулман коомчулугунда да, айрым бир катачылыктар, туура эмес иштер болушу толук мүмкүн. Ырас, мусулмандын иши мүмкүнчүлүктүн жетишинче катачылыктардан, жамандыктардан алыс болуу, терс көрүнүштөргө бөгөт койууга аракет кылуу. Мусулман кетирген кемчилик-каталарынан, күнөөлөрүнөн арылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Мунун тек жолу эгер бирөөнүн акы-укугун тепсеп алган болсо, ал адамга акысын кайтарып бериши же ыраазылыгын алышы керек. Ал эми шариятка дал келбеген кандайдыр бир терс иш кылса, Жараткан Алладан кечирим тилеп, экинчи ал ишке барбоого сөз бериши керек. Бул багытта Алла Таала мусулмандарды тооба кылууга чакырып: *«О, момундар! Баарыңар Аллага тооба кылгыла (кечирим сурагыла)! Ошондо корккон нерсеңерден кабатыр болбой, үмүт кылган нерсеңерге ээ болосуңар»* (Нур сүрөсү, 31).

Адам болгон соң ар качан, ар жерде катачылык кетирүү толук ыктымал. Андыктан катачылык кетирген киши дароо тооба кылып Алладан кечирим тилеши керек. Жаратkандын кечирим каалгасы ар дайым ачык. Кечиримден үмүт үзүлбөйт. Алланын кечириминен үмүт үзүү Кудай сактасын каапырлыкка алып барат. Мусулман Жалгыз Аллага гана таянат, ишенет. Аллага ишенген, шерик кошпогон адамдын күнөөлөрү тооба кылса, кечирилет. Бул Алланын момун-мусулмандарга берген убадасы. Азирети Пайгамбарыбыз: *«Тооба кылган адам күнөө жасабаган адам сыяктуу болот»* дейт (Ибни Маажа, Зухд, 30).

Кудсий хадистердин биринде Алла Таала мындай буюрат: *«Эй, кулдарым! Силер ар качан ката кетиресиңер. Мен бардык күнөөлөрдү кечирем. Андыктан Менден кечирим сурагыла, силерди кечирейин...»* (Муслим, Бирр, 55; Тирмизи, Кыямат, 48/2495)

Алланын кулу болуунун бир белгиси жүзөгө ашкан күнөө ишке бушайман болуп, жалгыз Жаратkандан кечирим тилөө. Бул аракет Алланын Кечиримдүүлүгүн кабылдап, Ага баш калкалоо дегенди түшүндүрөт. Куранда ката кетирип, катачылыгынан улам Аллага тооба кылып (кечирим тилеп), тообасы кабыл болгон пайгамбарлар жөнүндө маалыматтар берилет. Алардын бири алгачкы инсан Азирети Адам ата болгон. Ал адамзат тарыхында биринчи жолу ката кетирип, дароо тооба кылып, тобасы кабыл болгон. Ал эми шайтан бой көтөрүп кетирген күнөөсүн моюндабай, Жаратканга тооба кылбагандыгы үчүн Алла Тааланын ыраакымынан ажырап, каргышына калган.

Ырасында эле, кемчиликсиз адам баласы болбойт. Андыктан түбөлүк акыреттик бактысын ойлогон адам ар качан Жалгыз Жаратканга тооба кылууга умтулушу керек. Тооба кылууда кары-жаштын айырмасы жок, ар ким Жаратkандын кең мээримине баш калкалап тооба кылууга укуктуу. Мусулман баласы кандай күнөө кетирсе да, ага чын дилден бушайман болуп экинчи кайталабоого сөз берип Алладан кечирим тилегени дурус.

Куранда тооба кылууга байланышкан төмөнкүчө аяттар бар:

«(Мухаммед!) Айткын: Өздөрүнө-өзү зыян келтирип жаткан пенделерим! Алланын жакшылыгынан үмүт үзбөгүлө! Алла бардык күнөөлөрдү кечирет. Анткени алКечиримдүү, Боорукер. Жаза-азап келгенге чейин Эгеңерге кайткыла! Ага моюн сунгула! Кийин жардам ала албайсыңар. Силерге капилеттен күтүүсүз азап келгенге чейин Эгеңерден түшүрүлгөн эң жакшы нерсени (Куранды) бекем кармангыла! ......Ошондой эле өз азабын өз көзү менен көргөн соң: «Аттигиниң-ай! Мага дүйнө жашоосуна кайра кайтууга мүмкүнчүлүк болгондо, ошондо мен жалаң жакшы иштерди гана жасаган адамдардан болоор элем» деген адамдын кейпин кийип кала элегиңерде (Куран менен өмүр кечирип калгыла)...» (Зумар сүрөсү, 53-60)

«Тооба кылып, ыйман келтирип жакшы иштерди жасаган адам тозоктон кутулуучулардан болот» (Касас сүрөсү, 67).

«Күнөөнү билбестен жасап, кайра тезинен тооба кылып өкүнгөндөргө Алланын кечирими болот. Акыйкатта Алла – Билүүчү, Даанышман» (Ниса сүрөсү, 17)

«О, ыймандуулар! Аллага чындап (жүрөктүн түпкүрүнөн сызылып чыгып, сай сөөктү сыздаткан бушаймандыкка буулугуп) тооба кылгыла!» (Тахрим сүрөсү, 8).

Ислам аалымдарынын бири Хасан Басри аттуу аалымга күндөрдүн биринде бир адам кургакчылыктан, бири кедейликтен, бири балалуу болалбай жүргөндүгүнөн, дагы бири талаасынын начарлыгынан арызданып келишкен эле. Хасан Басри алардын ар бирине Жараткан Аллага тооба кылып, кечирим тилөөлөрүн сунуштайт. Анда алар ар биринин арызы ар башка болгонун айтып, Хасан Басриге толук түшүнө албай суроолуу карашат. Хасан Басри дайымкы калыбынан жазбай төмөнкү аятты окуйт: *«Эгеңерден кечирим сурагыла! Анткени ал – Кечиримдүү. (Кечирим тилесеңер) Ал силерге асмандан нөшөрлөгөн жамгыр жиберет. Ал силерге мал-дүйнө, бала-чака менен кубат берет. Жана да силер үчүн бакча, дарыяларды жаратат»* (Нух сүрөсү, 10-12).

Ардактуу Пайгамбарыбыз мындай дейт:

«Алла Таала мага ушул аят (Анфал сүрөсү, 33) менен үммөтүм үчүн эки кепилдик берди:

1. Мен алардын арасында турган чакта Алла азап жибербейт.

2. Алар кечирим сураган учурда (баш көтөрүп кечирим сурабай калганга чейин) Алла аларга азап бербейт

Мен алардын арасынан айрылганымда (көз жумган соң, мага берилген экинчи) кечирим тилөө кепилдигин кыяматка чейин алар менен калтырам» (Тирмизи, Тафсир, 8/3082).

Пайгамбарыбыз дагы бир куттуу хадисинде: «Ар бир адам ката кетирет. Ката кетиргендердин эң кайырлуусу – тооба кылган адам болуп эсептелет» (Тирмизи, Кыямат, 49) дейт.

XVII. АЛЛАНЫ ЭСТӨӨ, ЗИКИР КЫЛУУ

Куранда эң көп кайталанып баса белгиленген буйруктардын бири Алланы көп эстөө, көп зикир кылуу. Ырасында мусулмандын ишеними кургак-супсак ишеним эмес. Анын ишеними ар качан жандуу, ар дайым өз күчүндө болушу керек. Ал ар жерде, ар бир ишинде Жаратканды ойлоп, эстеши керек. Адам баласы Алланы эстеп жүргөн чакта гана бир жактуу жакшылык менен чектелбейт, эки дүйнөлүк бакыттын балтатым мөлтүр булагынан даам сызат. Алланы эстеп зикир кылуу адамдын жандүйнөсүн тазалайт, адамдык бийик сапаттарга ээ кылат, элдин керегине жараган, эл үчүн күйүп-жанган эр азамат болууну талаптайт. Ал эми Алланы унутуу – бул азгырык каракүч атыккан шайтан үчүн эң сонун мүмкүнчүлүк. Ал ушул мүмкүнчүлүктөн пайдаланып адамды ак жолдон адаштырууга бар күчүн жумшап жандалбас урат. Мына ошондуктан Алла Таала буга кайра-кайра кайрылып өзгөчө басым жасайт:

«Жаратkандын атын эсте, ага бүт жандилиң менен бет ал!» (Муззаммил сүрөсү, 8)

«О, ыймандуулар! Алланы көп эстегиле, аны эртели-кеч аруулап даңазалагыла!» (Ахзап, 41-42)

«Ыймандуулардын жүрөгү Алланы эстегенде бейпилдик табат. Көңүл бургула, жүрөк Алланы эскергенде гана бейпилдик табат» (Раад сүрөсү, 28)

«Түнкүсүн Жаратканга сажда кыл, аны көпкө чейин аруулап даңазала!» (Инсан сүрөсү, 26)

«О, ыйман келтиргендер! Мал-мүлкүңөр, бала-бакыраңар Алланы эскерүүдөн силерди алаксытып койбосун. Ким (буларга) алаксып (ибадатын аткарбай калса), ал зыянга учурайт» (Мунафикун сүрөсү, 9)

Абу Хурайранын (Алла ага ыраазы болсун) айтуусу боюнча, Алланын Элчиси мындай деген:

«Бул дүйнө жана андагы нерселер нарксыз. Тек Алланы зикир кылуу жана Ага жакындаткан нерселер, илим үйрөткөн аалым жана үйрөнгүсү келген шакирт мындан тышкары» (Тирмизи, Зухд, 14).

Алланы зикир кылуу бул Алла сөзүн тек сөз иретинде кайталоо эмес, аны жандил менен айтуу, ал жүрөккө бейпилдик, ырахат тартуулаган абал. Жогоруда белгиленгендей зикир кылуу жүрөктү сан түркүн ыпластыктардан арылтып, Исламдын тунук булагына жууп, эң мыкты сапаттар менен шөкөттөйт.

Ардактуу Пайгамбарыбыз куттуу хадистеринде мындай дейт:

«Алланы сүйүүнүн белгиси – бул, Алланы зикир кылууну жакшы көрүү» (Суйути, ал-Жамиус-Сагир, II, 52)

«Бир адам бир жыйында отуруп, ал жерде Алла Тааланын ысмын эстебесе, Аллага карата кемчилик кетирип күнөө иш кылган болот. Төшөккө жатаарда Алла Тааланы зикир кылбоо да кемчилик болуп эсептелет» (Абу Дарда, Адаб, 25).

Пайгамбарыбыз күндөрдүн биринде сахабаларына кайрылып:

Силерге эң кайырлуу, Алланын алдында эң баалуу, даражаңарды көтөрө турган, силер үчүн алтын-күмүш таратууңардан дагы кирешелүү .... амал жөнүндө кабар берейинби? дейт. Сахабалар:

Ооба, о, Алланын Элчиси – дешет. Анда Пайгамбарыбыз:

Алла Тааланы көп зикир кылуу! – деп жооп каиб тарган экен. (Тирмизи, Даават, 6)

Ибни Аббас : *«О, ыймандуулар! Алланы көп эстеп зикир кылгыла!»* (Ахзаб сүрөсү, 41) деген аяттын түшүндүрмөсүн берип: «Алла Таала пенделерине парз кылган ар бир парзга белгилүү чек коюлган. Бул багытта себептүү адамдардын себептерин кабыл алат. Бирок зикир мындан тышкары. Акылынан ажырагандардан тышкары зикирди таштаган адамдын үзүр-себебин кабыл кылбайт. Адамдарга ар качан зикир абалында болуу зарылчылыгы буйрулган» (Табари, XXII, 22; Куртуби, XIV, 197) дейт.

Алланын Элчиси мындай дейт:

«Алланын алдында тасбих, такбир жана тахлилди (Алланы улук тутуп даңазалоо) тилинен түшүрбөй Ислам боюнча өмүр кечирген момундан өткөн кайырлуу адам жок».

«Тилге жеңил, таразага коюлганда оор, аша Мээримдүү Алланы сүйүндүргөн эки сүйлөм бар: Субхааналлахи ва бихамдихи, Субхааналлахил-азиим» (Бухари, Даават 65, Айман, 19, Тавхид, 58; Муслим, Зикир, 31; Тирмизи, Даават, 60; Ибни Маажа, Адаб, 56)

XVIII. ЖООМАРТТЫК

Жоомарттык – бул элге өзгөчө каржылык жактан жакшылык кылуу. Жоомарттык сараңдык сөзүнүн антоними (карама-каршы мааниси). Бакара сүрөсүнүн 267-268-аяттарында: *«О, ыйман келтиргендер! Өзүңөр жасап тапкан жакшылыктардан жана Биз силерге жерден чыгарып берген нерселерден сарптагыла. Өзүңөр жаман көргөн нерселерди (Алла жолунда садага, зекет үчүн) тандап бербегиле! Алла – Бай, мактоого татыктуу! Шайтан кедейликти убада кылып, бузукулукка буйруйт. Алла силерге Өзүнүн кечиримин жана ырайымын убада кылат. Чындыгында Алла – баарын камтуучу, Билүүчү!»* деп буюрулат.

Сараңдык Куранда жат сапат катары айтылып, сараң адамдар шайтандын досу экендиги баса белгиленет. Аали Имран сүрөсүнүн 180-аятында мындай делет: *«Алланын*

берешендигинен ыроолонгон жакшылыктарга сараңдык кылгандар муну өздөрү үчүн жакшы деп ойлобосун! Жок, бул аларга абдан жаман. Кыямат күнү алар эмнеге сараңдык кылышкан болсо, ошол нерсеси алардын мойнуна (от болуп) оролот...»

Байлык – бул Алланын ыроосу. Мусулман баласы баарыдан мурда кирешесинин адалдыгына күчүнүн жетишинче этият болушу керек. Ал жоомарт болушу керек. Элге каржылык жактан да жардамын аябашы абзел.

Сараңдык жүрөктөгү эң жаман туюмдардын бири. Ал адамды дүйнөнүн утурумдук нерселери менен гана чектеп, элге жакшылык кылууга бөгөт болот. Бул мусулманга жарашпаган сапат. Мусулман адам элге ар качан жакшылык кылууга, мал-мүлкүн Алла жолунда сарптоого умтулушу керек. Мал-мүлктү ага Алла Таала ыроологондой эле, ал да андан элге берүү менен акыретине кам көрүшү кажет. Ошону менен бирге жоомарттык да тең салмактуу болушу керек. Жоомарттык десе эле байлыктын баарын элге таратып жиберүү деп түшүнбөөдүрус. Үй-бүлөнү, бала-чаканы кайыр-садага ала тургандай даражага кириптер кылып байлыктын бардыгын сарптабоо абзел.

Асыресе, Куранда элдин камын ойлогон, алардын кызматына даяр тургандар төмөнкүчө алкоого алынат: *«Өздөрү муктаж болуп турса да, өздөрүнө караганда өзгөлөрдү (элди ойлоп) жогору койушат»* (Хашр сүрөсү, 9).

Күндөрдүн биринде Алланын Элчиси сахабаларына кайрылып:

Кимиңерге мураскорунун мүлкү өз мал-мүлкүнөн дагы артыгыраак? – деп суроо салат. Алар:

О, Алланын Элчиси! Бардыгыбыз өз мал-мүлкүбүздү бүт нерседен артык көрөбүз – дешет.

Анда Алланын Элчиси:

Адамдын өз мал-мүлкү – (бу дүйнөдө) жакышылык кылуу менен (акыретке) мурунтан жиберген мүлкү, ал эми мураскорунун мүлкү болсо, (өз мүлкүн) сарптабай калтырган (дүйнөгө таштаган) мүлкү болуп эсептелет – деп сөзүн чечмелеп берген экен (Бухари, Рикак, 12). Бул хадисте чыныгы мал-мүлк жакшылык жолдорго сарпталган мүлк болгондугу айтылууда.

Дагы бир хадисте Алланын Элчиси мындай дейт:

Бир дирхам – жүз миң дирхамдан артык.

Сахабалар:

Бул кандайча, о, Алланын Элчиси? – деп сурашат. Анда Пайгамбарыбыз:

Бир адамдын эки дирхамы бар эле. Булардан эң жакшысын садага кылды. Дагы бир адам болсо, мал-мүлкүнөн жүз миң дирхам алып садага кылды – деп жооп кайтарат (Насаи, Зекет, 49). Азирети Пайгамбарыбыз бул жерде мусулмандарды мал-мүлкү аз болсо да, ал-күчүнө жараша садага берүүгө үндөө менен мунун өтө чоң сыйлыкка, соопко себеп болоорун айткан.

XIX. МЕЧИТ КУРУУ

Мечит – бул жалгыз Жараткан Аллага кулчулук кылууга даярдалган имарат. Азирети Пайгамбарыбыз ар дайым мечитке барып туруучу үндөгөн. Куттуу хадистердин биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Мечитке барууну бир адамдын адатка айландырып алганын көрсөңөр, анын ыймандуу болгондугуна күбөгө өткүлө. Себеби Алла Таала мындай деген: «Алланын мечиттерин тек Аллага ыйман келтиргендер.... курат (жамаатка ар качан келип турат)»* (Тооба сүрөсү, 18) (Ибни Маажа, Масажид, 19).

Маймуна (Алла ага ыраазы болсун) мындай дейт: «О, Алланын Элчиси! Бизге ыйык жай (б.а. Акса мечити) жөнүндө фатва бериңиз – дедим. Ал мага мындай жооп берди: *«Ал жерге баргыла, ичинде намаз окугула!....»* (Абу Давуд, Салаат, 14/457).

Алланын Элчиси мындай дейт: *«Ким Алланын ыраазылыгы үчүн бир мечит салса, Алла Таала ал адамга бейиштен бир кансарай даярдайт»* (Муслим, Масажид, 24).

Амр бин Абасанын (Алла ага ыраазы болсун) айтуусу боюнча, Алланын Элчиси: *«Ким Алла(нын аты) зикир болуп турушун көздөп бир мечит салса, Алла Таала ага бейишке бир үй куруп коет»* (Насаи, Масажид, 1).

Азирети Анастын (Алла ага ыраазы болсун) айтуусу боюнча, Алланын Элчиси (саллаллаху алейхи васаллам): *«Үммөтүмдүн сыйлыгы мага көрсөтүлдү.*

Алтургай мечиттен чыккан бир таштандынын сообун дагы көрдүм.

Үммөтүмдүн күнөөсү да көрсөтүлдү. Курандан сүрөө же аят жаттап, аны унуткан адамдын күнөөсүнөн чоң күнөө көргөнүм жок» (Абу Давуд, Салаат, 16/461; Тирмизи, Фазаилул-Куран, 19, (2917)

Умар бин ал-Хаттаб (Алла ага ыраазы болсун) мындай дейт: Алланын Элчиси минтип айтты: *«Амалы бузулган коом мечиттерин кооздоого киришет!»* (Ибни Маажа, Масажид, 2). Бул хадис мечиттердин жөнөкөй салынышы керектигине ишарат жасайт. Анткени мечиттерде ибадат кылынат. Ал эми андагы кооздук ибадаттагы «хушуу» (Жаратканга жандил менен ибадат кылуу) сезимин бузат, адамдын ойун бөлөт. Ошондуктан мечиттерди ашкере кооздоого аракет кылбоо дурус. Анын ибадаткана болгондугун унутпоо абзел.

XX. КЕЧИРИМДҮҮ БОЛУУ

Кечиримдүү болуу Куранда эң жогорку сапаттардын катарынан орун алат. Аяттарда:

«Ким сабыр кылса жана кечирсе, чынында бул өтө чоң иш» (Шууро сүрөсү, 43)

«Эгер силер жакшылыкты ачык, же жашыруун кылсаңар, же жамандыкты кечирсеңер, акыии катта Алла –Кечирүүчү, Кудуреттүү!» (Ниса сүрөсү, 149).

«О, момундар! Силердин аялдарыңар менен балдарыңардын арасынан өзүңөргө душман катары мамиле жасагандар чыгышы мүмкүн. Алардан этият болгула! Бирок, жумшактык кылып, байкамаксан болуп, аларды кечирсеңер, акыйкатта, Алла – Кечиримдүү, Боорукер!» (Тагаабун сүрөсү, 14)

«Мээримдүү Жараткандын кулдары жер бетинде сыпаа гана жүрүшөт. Наадандар аларга асылып ар түрдүү сөз айтса, «салам-тынчтык» деп (жылуу-жумшак) гана жооп беришет» (Фуркан сүрөсү, 63).

«Токчулукта да, жокчулукта да Алла жолунда сарптагандар, ачуусун сабыр менен баскандар, адамдарга кечиримдүү болгон адамдар – чыныгы (такыбаалар)! Алла жакшылык кылуучуларды сүйөт» (Аали Имран сүрөсү, 134)

Бирөөнүн айыбын жабуу багытында Азирети Пайгамбарыбыз: *«Ким бул дүйнөдө мусулман боордошунун айыбын жапса, Алла Таала да анын айыбын акыретте жаап жашырат»* (Муслим, Бирр, 58, 72) деген.

Ардактуу Пайгамбарыбыз дагы бир хадисинде: *«Дин боордошун кайсыдыр бир катачылыгынан улам айыптаган адам ошол катачылыкка өзү тушукпастан көз жумбайт»* (Тирмизи, Кыямат, 53) деп айтуу менен мусулмандардын кандайдыр бир кемчилигинен улам бири-биринин айыбын ачууларын, бири-бирин элдин алдында шылдыңга алууларын өтө жат иш катары кабылдайт.

XXI. НАПСИНИ ТЕСКЕ САЛУУ

Изги адеп-ахлактын өркүндөшүндө өзгөчө кадамдардын бири – бул терс сапаттарды теске салуу, өзүн-өзү тарбиялоо. Напси араанын бууп теске салбаган адам жакшылыкка салыштырмалуу жамандыкка алдаканча ийкемдүү келет. Ар бир мусулман адам өзүнүн катачылыктарын, кемчиликтерин, терс сапаттарын билип, аларды теске салышы кажет.

Мусулман адамдын адамдык касиетинде өтө зор мааниге ээ болгон напси тарбиясы эң ириде наадандыктан, караңгылыктан, туура эмес ишенимдерден жана терс сапаттардан арылуу менен башталат. Жүрөктү ар түрдүү ыпластыктардан тазалаган соң, ыйман, ыклас, илим, ирфан, даанышмандык, изги сезимтуюм, адамдык бийик сапаттар менен көрктөп, баралына жеткирүү керек.

Ардактуу Мухаммед *(саллаллаху алейхи васаллам)* Пайгамбарыбыз бул багытта көп хадис сөздөрүн айткан. Алардын айрымдары төмөнкүлөр:

«Чыныгы мужахид (жихадка чыккан баатыр) – бул напсине каршы күрөшкөн адам!» (Тирмизи, Фадаилул-Жихад, 2/1621)

«Акылдуу адам – бул напсисин тизгиндеп, өлүм өтөсүнө даярдык көргөн адам. Ал эми наадан – напсисин бош койо берип Алладан (жакшылык) күткөн адам» (Тирмизи, Кыямат, 25/2459; Ибни Маажа, Зухд, 31)

Адам баласы бул дүйнөгө кулчулук сыноосу үчүн келгендиктен көз жумганга чейин азгырык арзуулар жылоолойт.

Алланын ак жолун жайууда ардактуу Пайгамбарыбыздын бир ыкмасы – бул дилмаек эле. Ырас, Жараткан Алла Азирети Пайгамбарыбызга:

«Сен (аларга) насаат айтып эскертип тургун. Анткени эскертүү момунмусулмандарга пайдалуу» (Зарият сүрөсү, 55)

«...Ансыз да, сен тек эскертүүчүсүң» (Гаашийа сүрөсү, 21) деп буюрган.

Жүрөк аруулугунун маанилүүлүгүн түшүнүү үчүн Паиб гамбарыбыздын төмөнкү хадисине назар салсак болот:

«Адамдын денесинде бир эт бар. Эгер ал жакшы болсо, дене да жакшы болот. Эгер жаман болсо, дене да жаман болот. Ал эт – жүрөк!» (Бухари, Иман, 39).

Адам табиятындагы жамандыкка ыктаган ийкемдүүлүктөрдү ооздуктоо үчүн напсини теске салып, жүрөктү аруулоо кажет. Анүчүн ар бир адам өз шыккүчүнө жараша Жараткан Алланы таанып билүүгө, адал-арамды ылгап Анын ак жолунан жүрүп, Ага жалынып жалбарып кечирим тилеп, аны аруулоого, даңазалоого аракет кылышы керек. Чыныгы кулчулук деген ушул.

Алла Таала Шамс сүрөсүндө мындай буюрат:

«Напсини ыпластыктардан аруулаган адам сөзсүз түрдө ийгиликке жетет. Ал эми аны ыпластыктар менен «шөкөттөгөн» адам зыян тартат» (Шамс сүрөсү, 9-10).

Напсинин арзууларын азайтып, аны ар түрдүү рухий ыпластыктардан, терс сапаттардан оолак кармоо менен руханий өркүндөөгө, рухдүйнөнүн көрктөнүшүнө, адамдык сапаттын бийиктешине аракет кылган болобуз. Аалымдар напсини тарбиялоонун алгачкы жолдору катары төмөнкү жагдайларды тизмелейт: аз тамактануу, аз уктоо, аз сүйлөө. Асыресе, булар Азирети Пайгамбарыбыздын сүннөтүнөн алынган.

Напсини тарбиялоо менен жүрөктү напсилик арзуулардан, терс ийкемдүүлүктөрдөн тазалоо керек. Болбосо, жүрөк руханий өркүндөөгө багыт алалбайт.

Алла Тааланын алдына тек бейпил жүрөк менен, б.а. сан түркүн рухий ыпластыктардан арылып, аруу жандүйнө менен баргандар гана Алланын мухит сымал учу-кыйырсыз ыраакым-мээримине бөлөнөөрү бышык. Бул багытта Алла Таала: *«Ал күнү мал-мүлк да, бала-бакыра да пайда бере албайт. Тек Жараткан Аллага аруу жүрөк (калб-и салим) менен келгендер гана (тозок отунан кутулат)»* (Шуара сүрөсү, 88-89) деп буюрат.

XXII. ТЕРС КУЛК-МҮНӨЗДӨН ООЛАК БОЛУУ

Жакшы сапаттар оң, жаман сапаттар терс ахлак болуп эсептелет. Ислам дини адам баласынан ириде жаман сапттардан, терс кулк-мүнөздөн, арам иштерден оолак болууну

талап кылат. Б.а. жамандыктан оолак болуу жакшылык кылуудан биринчи талап кылынат. Жогоруда белгилеген напси тарбиясынын негизги бөлүгүн терс ахлактан алыс болуу түзөт.

Мусулман «адам» атка татыктуу Аллага жакын кул болууга умтулуп, анүчүн эң ириде жүрөгүн кара көөлөрдөн тазалашы кажет.

Жогоруда белгиленгендей, жүрөктү кара көөлөрдөн тазалоо үчүн арам иштерден алыс болуу зарыл. Мунун башында арам тамактан оолак болуу турат. Андан соң күнөө иштерден алыс болуу шарт. Адам баласы күнөө иштерге баруу менен толук момун-мусулман боло албайт. Күнөө иштерге барып «менин жүрөгүм таза» деп айтуу менен адам өзүн-өзү алдаган болот.

Мусулман адам мусулманга жарашпаган терс кулк-мүнөздөрдү, сапаттарды ташташы керек. Ал өзгөлөргө кек сактабашы, арам ойлобошу да керек. Анткени ал кек сактоонун, бирөөгө арам ойлоонун кылган жакшылыктарын бөөдө жокко чыгарарын анык билет. Азирети Пайгамбарыбыз *«кызгануу – бул от-жалын отунду жалмаганы сыңары жакшы амал-иштерди жалмайт»* деген.

Мусулман баласы өзүнүн жана карамагындагы адамдардын материалдык муктаждыктарын адал жолдон камсыз кылышы керек. Мал-мүлктү адал жолдорго сарптоо, Алла жолунда каржоо, эл-жерине, өз мамлекетине пайдалуу иштерге колдонуу, кембагалдарга жардам берүү сыяктуу аруу максаттар менен табууга аракет жасашы зарыл. Болбосо жүрөгүнө акча үчүн гана күйүп-жануу ышкысы орун алып, сараңдыкка жол ачышы толук ыктымал. Сараңдык болсо терс сапаттардын бири. Мусулман адам киреше табууда да, аны сарптоодо да кылдат аракет жасашы керек. Сараңдыкка да, ысырапчылыкка да жол бербөөгө тийиш.

Мусулман текеберликтен оолак болууга жанүрөшү кажет. Өзүн бирөөдөн жогору сезип бой көтөрбөшү зарыл. Себеби ал чыныгы жогорулук Алланын алдында болгондугун билет. Муну тек Алла Таала гана билет. Бой көтөрүү бул өзүнчө рухий илдет. Ал адамды акырындык менен кемирип олтуруп акырында чоң жоготууга тушуктурат.

Мусулман адам ушак-айың айтып, бирөөнүн артынан сөз сүйлөбөшү зарыл. Бирөөнүн катачылыгын эл алдында эмес, өзүнө жылуу мамиле, жатык тил менен түшүндүрүп, ага жардам берүүгө аракет кылышы кажет.

Мусулман адам берген сөзүндө бек турууга тийиш. Бирөөнүн жакшылыгын унутпай, адамгерчиликтүү, кайрымдуу болушу керек. Адамдарга да, Аллага да ыраазылык билдирүүнү билиши керек. Азирети Пайгамбарыбыз «адамдарга ыраазылык билдирбеген адам Аллага да ыраазылык билдирбейт, шүгүр келтирбейт» деген. Ошондуктан дайыма жакшылыкка жакшылык менен жооп берүүнү үйрөнүү зарыл.

Мусулман көрсөтмөлүүлүктөн, мактануудан алыс болушу кажет. Себеби ал жасаган иштерин тек Алланын ыраазылыгы гана үчүн жасап, эл көрсүн, эл уксун деген ниет менен жакшылык кылбашы керек.

Мусулман бирөө жөнүндө жаман ойлобошу зарыл. Бул арап тилинде «суу-и зан жаман ой» деп айтылат. Жаман ой дагы өзүнчө дарт.

Азирети Пайгамбарыбыздан адамдарды тозокко түшүрчү нерселер тууралуу суралганда:

«Ооз (тил) жана жыныс мүчө! (б.а. оозуна алы жетпөө жана жыныстык арзууга алдануу)» деп жооп кайтарган (Тирмизи, Бирр, 62).

Пайгамбарыбыз бир хадисинде:

«Элге терс мамиледе болгон адам бейишке кире албайт» (Тирмизи, Бирр, 29/1946) деген.

Абу Хурайранын айтуусу боюнча, Пайгамбарыбыз:

«Көз жумган соң бушайман болбогон адам болбойт» дегенде сахабалар: «анын бушаймандыгы эмнеде, о, Алланын Элчиси?» деп сурашат. Анда Алланын Элчиси: *«Жакшы адам дагы да көп жакшылык кылалбаганына, ал эми жаман адам болсо, ошол жамандыгынан кайта албаганына бушайман болот»* деп жооп кайтарган (Тирмизи, Зухд, 59).

Куран мусулман баласына жарашпаган терс сапаттарды эскерип, алардан алыс турууга үндөгөн. Алардын айрымдары төмөнкүлөр: сараңдык, бирөөгө жалган жалаа жабуу, жасаган жакшылыгын колко кылуу, бирөөнү ушактоо, эл ортосуна от жагып бузукулук чыгаруу.

XXIII. ДҮЙНӨ МАЛ-МҮЛКҮНӨ АШКЕРЕ СҮЙҮҮ БАПЕСТЕБӨӨ

Утурумдук мал-мүлктү түбөлүк бакытка алпара турган каражат катары кабылдоо өтө чоң кайдыгерлик. Бул дүйнө да, андагы мал-мүлк, байлык да бир күнү жок болорун, адам баласы акыретте тек амал-иштери менен гана каларын эстен чыгарбоо абзел. Утурумдук байлыкка, мансапка, атак-даңкка ашыгуу, аларды бүт нерседен жогору койуу адам баласын жаман жолго кадам таштоого түртүп, адал-арамды ылгабай өмүр сүрүшүнө себеп болот. Напсинин, азгырык шайтандын, акчанын, бийликтин кулуна айлантат. Чыныгы момун-мусулман болушуна бөгөт болот. Зулумдукка жол ачат, акыйкаттан, адилеттүүлүктөн тайдырат. Мына ушул себептерден улам куттуу хадистерде да дүйнө мал-мүлкүнө ашкере сүйүү бапестөө ар түрдүү жамандыкка себеп болору билдирилген. Мусулман түбөлүк жашоо катары акырет жашоосу экендигине ишенет. Ошондуктан ал байлыкты жүрөктөн оолак кармап, мал-мүлктүн, атак-даңктын кулуна айланбашы кажет. Мунун бардыгын теске салып, мал-мүлктү адал жолдон таап, адал жолго колдонуп, жалпы элге кызмат кылышы зарыл.

Аяттарда төмөнкчө буюрулат:

«Жалганчы дөөлөт ээлерин Мага койуп, аларга бираз мөөнөт бер. Анткени биздин астыбызда алар үчүн кишендер, тозок оту, (кекиртегине) тыгылуучу (өтө ысык) тамактар жана жан чыдагыс азап бар!» (Муззаммил сүрөсү, 11-13)

«Силер бул дүйнөнүн жашоосун артык көрөсүңөр. Бирок акырет жашоосу эң жакшы жана түбөлүктүү» (Алаа сүрөсү, 16-17)

«Ким бизди эстөөдөн баш тартса жана дүйнө жашоосунан башка жашоону каалабаса, сен да алардан баш тарт. Алардын илимден алчу үлүшү ушунчалык гана! Чындыгында, Эгең жолунан адашканды жана туура жолдогуну да Билүүчү» (Нажм сүрөсү, 29-30).

«Тили жана кыймыл-аракети менен кайбат кылуучуга азап болсун! Ал малдүйнө топтоп, аны санады. Топтогон мал-дүйнөсү аны түбөлүктүү кылат депойлойт. Жок! Ал сөзсүз «быркыратуучуга» (тозокко) ыргытылат. Быркыратуучу эмне экенин билесиңби? Ал Алланын жагылган оту!» (Хумаза сүрөсү, 1-6).

Укба бин Амирдин айтуусунда, Алланын Элчиси:

«Мен акыретке силерден мурда барам жана силер үчүн даярдык көрөм, силердин Алла жолундагы кызматтарыңарга күбөгө өтөм. Силер менен жолуга турган жайыбыз Кавсар абызы (көлмөсү) болот. Мен азыр ал жерди көрүп турам! Мен силердин Аллага шерик кошууңардан санаркабайм (б.а.Аллага шерик кошпошуңарга ишенем)! Бирок мен дүйнөнүн миң кубулма лаззаттарына (мал-мүлк, байлык, бийлик ж.б.) азгырылып, бири-бириңер менен чатакташып кетишиңерден корком!» (Бухари, Магази, 17; Муслим, Фадаил, 31; Абу Давуд, Жанаиз, 68-70; Насаи, Жанаиз, 61) деген.

Мына ушул хадистин дагы башка төмөнкүчө варианттары бар:

«Мен силердин дүйнө азгырыгына алданып бири-бириңер менен мушташып, бири-бириңерди өлтүрүшүңөрдөн, силерден мурдагылар сыяктуу жок болуп кетишиңерден корком» (Муслим, Фадаил, 31)

«... Мен ырасында силердин байлык топтоо үчүн бири-бириңер менен урушуп жаңжал чыгарышыңардан корком» (Бухари, Жанаиз, 71)

Андыктан өзгөчө бүгүнкү күнү мусулмандар мал-дүйнө маселесине өтө кылдат мамиле жасашы кажет. Мусулман адам адал жолдон топтогон малмүлкүн Алланын ак жолунда (үй-бүлөсүн багууда, элге кызмат кылууда) колдонуу менен бул дүйнөдө да, акыретте да пайда алып келген мал-дүйнөгө айлантышы зарыл.

ОН АЛТЫНЧЫ БӨЛҮМ
ЧОҢ КҮНӨӨЛӨР
I ЧОҢ КҮНӨӨ

Чоң күнөө кескин далилдер (Куран, сүннөт жана ижма) менен чоң күнөө болгондугу, арам кылынгандыгы жана аны жасаган адамга жаза берүү зарылчылыгы билдирилген күнөөлөр эсептелет. Мындан сырткаркы жат иштер кичине күнөөлөргө кирет. Ошону менен бирге Исламга ылайык келбеген жат иштерди чоң жана кичине күнөөлөр деп бөлүүнүн өзү дурус болбогонун айткан аалымдар да бар. Чоң күнөөлөрдүн өзгөчөлүгү «жаза талап кылуу, тозок азабына карата эскертүү алуу, каргыш алуу, жасаган адамдын «фасык-бузуку» атанышы». Парз жана важип иштерди аткарбоо да чоң күнөөгө кирет.

Чоң күнөөлөрдүн арам кылынгандыгы багытында аалымдардын ортосунда эч кандай талаш жок. Буга көптөгөн аят-хадистер далил. Маселен, *«Эгерде силер тыйуу салынган чоң күнөөлөрдөн өзүңөрдү тыйып-сактасаңар, кичине күнөөлөрүңөрдү кечиребиз жана силерди бейишке киргизебиз»* (Ниса сүрөсү, 31) *«Алар оор күнөөлөрдөн, бузукулуктардан чегингендер жана ачуусу келгенде кечиргендер»* (Шууро сүрөсү, 37) *«Оор күнөөлөрдөн жана ыпластыктардан сактангандардын бир аз кичине күнөөлөрү болсо, аларга Эгеңдин кечирими шексиз кең!»* (Нажм сүрөсү, 32) деген аяттар кичинечоң күнөөлөргө ишарат жасаган аяттар. Асыресе, чоң күнөөлөр өз ара тизмелениши далилдердеги айтым-сөздөргө жана күнөөнүн жеке адам өңүтүнөн болсун, коомдук өңүттөн болсун, айтор, анын зыянына, залакасына жараша иликтенет.

Хадистерден да «чоң күнөө» сөзүн кездештирүүгө мүмкүн. Алсак, Абдуррахман бин Абу Бакир атасынын мынабу окуяны айтып бергенин билдирет: Алла Элчисинин жанында болчубуз. Ал үч жолу мындай деди: *«Силерге чоң күнөөлөрдүн эң оорлорун айтып берейинби? Аллага шерик кошуу, ата-энеге баш ийбөө жана жалган күбө болуу...»* (Бухари, Адаб, 6; Иман, 16).

Дагы бир хадисте чоң күнөөлөр *«мубиикаат – ойрондотуучу, жок кылуучу»* сөзү менен колдонулат: *« Алланын Элчиси: Жок кылуучу жети нерседен оолак болгула!* деди. Алар кайсылар, о, Алланын Элчиси? – деген суроого ал төмөнкүчө жооп кайтарды*: Аллага шерик кошуу, сыйкырчылык, Алла Таала арам кылганына карабастан жөнсүз адам өлтүрүү, жетимдин мал-мүлкүн жеш, сүткорлук (процент акча алып-берүү), душманга кол салуу учурунда согуштан качуу, ар-намыстуу таза момун аялдарга зина күнөөсүн таңуулап, жалган жалаа жабуу»*

Дагы башка хадисте чоң күнөөлөр төмөнкүчө тизмеленет: «Аллага шерик кошуу, жөн жерден адам өлтүрүү, таза аялга зина күнөөсүн таңуулоо, зина кылуу, душманга кол салуу учурунда качуу, сыйкырчылык, жетимдин мал-мүлкүн жеш, мусулман ата-энеге баш ийбөө, сүткорлук (пайыз алып-берүү), уурулук кылуу жана арак ичүү» (Бухари, Васайа, 23; Муслим, Иман, 141-146; Абу Давуд, Васайа, 10)

Чоң күнөөлөр булар менен гана чектелүү эмес. Төмөнкү терс иштер да Исламда чоң күнөөлөр катары кабылданат:

1. Аллага шерик кошуу. Бул күнөө мусулман адамды динден чыгарат.
2. Адам өлтүрүү.
3. Намазды таштоо
4. Зекет бербөө
5. Себепсиз орозо кармабоо
6. Мүмкүнчүлүгү боло туруп ажылыкка барбоо.
7. Сыйкырчылык менен алектенүү
8. Пайыз (сүткорлук, процент акча) алуу же берүү
9. Метрден жана таразадан алдоо
10. Элдин мал-мүлкүнө туура эмес жолдон кол салуу
11. Уурулук кылуу
12. Пайгамбарыбызга жалган сөз же аракет таңуулоо. Маселен, жалган «хадис» ойлоп табуу. Ошондой эле хадистерди четке кагуу, Пайгамбарыбыздын сөздөрүн төмөн көрүү да чоң күнөөлөргө кирет.
13. Согуштан качуу
14. Зина кылуу
15. Ата-энеге баш ийбөө, аларга акаарат келтирүү
16. Кийим кийүүдө аврат жерлерди ачык алып жүрүү.
17. Пара алуу же берүү
18. Жөн жерден жетимдин мал-мүлкүн жеөө
19. Мураскорго өз акысын бербөө
20. Мамлекеттик казынага туура эмес жолдон кол салуу
21. Өзүн-өзү өлтүрүү
22. Бузукулукка чакыруу же жамандыкка жол ачуу
23. Мунафыктык кылуу. Мусулман адам сыяктуу көрүнүү, эки жүздүүлүк.
24. Жасаган жакшылыгын колко кылуу.
25. Наалат айтуу
26. Мусулман коомчулугуна кыянаттык кылуу
27. Көзү ачыктык, бүбүчүлүк кылуу же ушул иштерди тастыктоо.
28. Тууган-туушкандар менен болгон байланышты үзүү
29. Атайын билип туруп диний өкүмдөрдү бурмалоо
30. Чагымчылык
31. Эркек адамдын алтын тагынышы жана жибек кийим кийиши.
32. Мусулмандарга каршы колго курал кармоо
33. Алладан башка бирөө үчүн курмандык чалуу
34. Кутман сахабаларга, өзгөчө алдыңкы сахабаларга акаарат келтирүү
35. Жума намазына барбай өзүнчө намаз окуу. Мусулмандарды бөлүп-жаруу, мусулмандардын ортосуна от жагуу
36. Сотто акыйкатты биле туруп адилетсиз өкүм чыгаруу
37. Бузукулукка жол ачкан (маселен, сойку кана, кумар ойун залдары ж.б.) мекемелерди иштетүү, алардын жарнак-көрнөктөрүн жайуу.
38. Аялдын эркекке, эркектин аял кишиге окшоого аракет кылышы.
39. Гомосексуализм
40. Башкаруучулардын элге зулумдук кылышы, элдин акысын жеп, укугун тепсеши.
41. Спирттик ичимдик ичүү

42. Жалган күбө болуу, жалган касам ичүү
43. Калп айтуу
44. Кумар ойноо же ойнотуу
45. Эл арасында бузукулук чыгаруу
46. Таза аялдарга жалган жалаа жабуу
47. Талап-тоноочулук
48. Кан ичүү, тарп, доңуз этин жеөө
49. Зааранын кийимге чачырап-чачырабашына анчейин көңүл бөлбөө
50. Эки адамдын ортосундагы сүйлөшүүлөргө жашыруун түрдө кулак төшөө
51. Алла Таала тыйуу салган нерселер менен соода кылуу.
52. Чектен ашуу, бирөөнүн укугун тепсөө.
53. Мусулмандарга зордук-зомбулук көрсөтүү
54. Алланын азабынан коркпоо
55. Алланын ыраакымынан, кечириминен үмүт үзүү
56. Бой көтөрүү, менменсинүү, мактануу
57. Мусулмандарды жашыруун түрдө көзөмөлдөө, алардын айрым бир катачылыктарын ачыкка чыгаруу.
58. Көрсөтмөлүүлүк. Өзгөчө ибадатты эл көрсүн үчүн кылуу.
59. Парздарды орундатпоо – бул чоң күнөө. Бүгүнкү күнү тилекке каршы, буга маани берилбей келет. Мусулмандар өздөрү да, балдары да эмненин арамадал болгондугун билиши жана аны үйрөтүшү – бул парз өкүмүндөгү иш. Себеби мусулман баласы эмненин парз болгонун билип аны орундоого жана эмненин арам болгондугун билип алардан алыс болууга милдеттүү.

Куранда жана сүннөттө ачык-айкын түрдө көрсөтүлгөн күнөөлөрдү күнөө катары кабыл албоо адамды мусулманчылыктан чыгарат, Кудай сактасын! Бул жагдайга өзгөчө көңүл буруу кажет. Адам баласы күнөө жасашы мүмкүн. Андан арылуунун жолу Жараткандан кечирим тилөө. Кимдир бирөө бирөөнүн акысын тепсеген болсо, ал адам менен адалдашуусу (акысын төлөшү же ал адамдын ыраазылыгын алышы) керек. Психологиялык жактан эс алуу үчүн арам, күнөө иштерди жеңил-желпи кабылдоо же «күнөө эмес» деп айтуу ыймандын кетишине себеп болот. Ошондой эле аалымдар кичине күнөөлөрдү этибарга албоонун өзү чоң күнөөгө кирээрин айтышкан.

Күнөөнүн кечирилишинин биринчи жолу – бул чын ыкластан тооба кылуу (бушайман болуп Жарткандан кечирим тилеп, экинчи ал ишке барбоого сөз берүү). Алла Таала тооба кылгандарды кечире тургандыгын бир топ аяттарда билдирген. Бул жөнүндө жогоруда маалымат берилди. Асыресе, аят-хадистерди эске алган аалымдар беш маал намаз, орозо, ажылык, умра, даарат сыяктуу ибадаттар кичине күнөөлөрдү тазаларын айтышкан. Көпчүлүк аалымдар *«Эгерде силер тыйуу салынган чоң күнөөлөрдөн өзүңөрдү тыйып-сактасаңар, кичине күнөөлөрүңөрдү кечиребиз жана силерди бейишке киргизебиз»* (Ниса сүрөсү, 31) деген аятты далил тутуп, чоң күнөөлөрдөн сактанып алыс болууга аракет болгон чакта, кичине күнөөлөр кечирилээрин билдиришет. Хадистерде *«Толук кандуу кабылданган ажылык ошол жылкы катачылыктарды жууп тазалайт»* (Муслим, Хаж, 437; Муватта, Хаж, 65), *«Шейиттен чыккан алгачкы тамчы кан анын бардык күнөөлөрү үчүн каффарат болот»* (Ибн Маажа, Жихад, 16), *«Алла Таала жума намазын окуган адамдын эки жума ортосундагы күнөөлөрүн жаап коет»* (Абу Давуд, Салаат, 127, 229; Муслим, Тахара, 14), *«Ким (орозонун) сообуна ишенип, акыбетин Жараткан Алладан күтүп Рамазан айында орозо кармаса, анын өткөн күнөөлөрү кечирилет»* (Бухари, Иман, 28) – деп буюрулат. Береги хадистерде айтылган күнөөлөркичине күнөөлөр болуп

эсептелет. Болбосо, эч бир ибадат адам өлтүрүү, зина кылуу, арак ичүү сыяктуу чоң күнөөлөрдүн кечирилишине себеп боло албайт.

Чоң күнөөлөр шариятта көрсөтүлгөн жаза жүзөгө ашырылган соң кечирим тилөө менен кечирилет. Асыресе, кичине күнөөлөр улам жүзөгө аша берсе, ал чоң күнөөгө айланат. Ошондуктан чоң же кичине күнөө болсун, аны «Алла Таалага баш көтөрүү» деп билип, ар дайым андан оолак болуу кажет.

Чоң күнөөлөрдүн башында орун алган «Аллага шерик кошуу» адамды каапырлыкка алпарары бышык. Бул жаатта эч бир талаш жок. Ал эми мындан сырткаркы чоң күнөөлөрдү жасоо мусулман адамды Исламдан чыгарып-чыгарбашы багытында Ислам аалымдары ар түрдүү ой-пикирлерин айтышкан.

Бул багытта Ахли сүннөт аалымдарынын пикири төмөнкүчө: Чоң күнөө мусулман адамды ыймандан чыгарып, каапырлыкка алып барбайт. Чоң күнөө жасаган мусулман адам «аасии – күнөөкөр» болуп саналат. Ал эми мындай күнөөнү адал деп билүү, шылдың-келекеге алуу кескин түрдө каапырлыкты талап кылат.

Ислам аалымдарынын пикиринде, ыйман – бул жүрөк менен ишенип тастыктоо. Момун-мусулман адамдын ыймандан чыгышы үчүн жүрөгүндөгү тастык өзгөрүшү кажет. Жүзөгө ашкан кайсыдыр бир чоң күнөө тастыкты өзгөртө турган мааниде болбосо, аны жасаган адам ыймандан чыкпайт. Жүрөктөгү тастыктын өзгөрүшү тигил же бул күнөөнү «күнөө эмес» деп билүү же анын өкүмүн шылдыңга алуу аркылуу жүзөгө ашат. Шарияттын өкүмдөрүн келекеге алып, жеңил желпи кабылдамайын, арамды адал, адалды арам катары эсептемейин жүрөктөгү тастык өзгөрбөйт. Ал өзгөрбөгөн соң каапырлык талап кылынбайт.

«Алла Таала өзүнө шерик кошкондорду кечирбейт. Мындан башка күнөө иш кылгандарды эгер кааласа кечирет» (Ниса сүрөсү, 116) деген аятта шерик кошуу эч кечирилбеши, ал эми мындан сырткаркы күнөөлөр эгер Алла Таала кааласа кечирилери билдирилет. Эгер чоң күнөөлөр каапырлыкка алпарса, анда аятта «маа дууна заалик – мындан тышкаркылар...» деген айтым колдонулмак эмес. Асыресе, чоң күнөө жасаган мусулман адамдар каапыр эмес, күнөөкөр болгондугун билдирген көптөгөн аяттар бар. Алардын айрымдары төмөнкүчө:

«О, момундар! Арак, кумар, (сыйынуу үчүн) орнотулган таштар жана жаанын огу менен төлгө тартуу – шайтандын ыплас иштери. Мындан сактангыла! Мүмкүн кутулаарсыңар» (Маида сүрөсү, 90)

«Эгер момундардан эки тайпа бири-бири менен согушушса....» (Хужурат сүрөсү, 9)

«О, ыйман келтиргендер! Чын жүрөктөн, чыныгы тооба менен тооба кылып Жаратканга багыт алгыла!» (Тахрим сүрөсү, 8). Бул аяттарда байкалгандай, Алла Таала чоң күнөө жасагандарга «О, ыйман келтиргендер» деп кайрылууда.

Ошондой эле Азирети Пайгамбарыбыз зина кылган же арак ичкен адамдарды мусулман катары көргөн, аларды динден чыкканын айткан эмес.

II. АЙРЫМ ЧОҢ КҮНӨӨЛӨР ЖӨНҮНДӨ КЫСКАЧА ТҮШҮНҮК

А. АДАМ ӨЛТҮРҮҮ

Ислам дини жашоо укугун адам баласынын эң маанилүү укугу катары кабылдайт. Андыктан эч ким жөнсүз бирөөнү өлтүрүүгө укугу жок. Себепсиз адам өлтүрүү арам болуп, эң чоң күнөөлөргө кирет. Куранда бир адамды куткаруу бүтүндөй инсаниятты куткарган сыяктуу, ал эми бир адамды өлтүрүү бардык адамдарды өлтүрүү сыяктуу болору айтылган (Маида сүрөсү, 32). Бул багытта мындан башка аяттарда төмөнкүчө буюрулат: *«Эгер ким мусулман адамды атайлап өлтүрсө, анын жазасы – тозокто түбөлүк болот. Ал Алла Тааланын каарына калып, каргышына тушугат. Алла ага чоң азап даярдап коет»*

(Ниса сүрөсү, 93) *«Алла Таала арам кылган (тыйуу салган эч күнөөсү жок) жанды укуксуз (жөнсүз) өлтүрбөгүлө»* (Исра сүрөсү, 33).

Куттуу хадистерде чоң күнөөлөрдүн башында «адам өлтүрүү» турары белгиленген. Азирети Пайгамбарыбыз коштошуу кутпасында мындай деген: *«... жаныңар, мал-мүлкүңөр жана ар-намысыңар ыйык. Буларга кандай зордукзомбулук болбосун – баары арам»* (Бухари, Илим, 37, Хаж, 132).

Өзүн-өзү өлтүрүү да чоң күнөө.

Эненин боюндагы баланын өлүмүнө себеп боло турган иш-аракет да арам. Мисалы, эненин боюндагы баласын алдырышы. Бир топ аятта *«балдарыңарды кедейликтин дартынан өлтүрбөгүлө!»* (Анаам сүрөсү, 151; Исра сүрөсү, 31) деп буюрулат.

Согуш учуру болсо да согушка катышалбаган карыяларга, аялдарга жана балдарга кол салууга болбойт.

Өлүм жазасына ылайыктуу болсо да, аны мамлекеттик соттон башка эч ким өлтүрө албайт. Ошондуктан кун кубалоо чоң күнөө.

Атайын адам өлтүрүүнүн жазасы эгер көз жумган адамдын туугандары кааласа «кысас» (канга кан) өкүмү жүзөгө ашырылат. Катачылык менен адам өлтүрүүнүн жазасы – кун жана каффарат. Асыресе, бул адамдын Алла алдындагы абалы анын тообасына жана Алланын кечиримине байланыштуу болот.

Б. АРАК ИЧҮҮ

Адам баласы азгырылган терс жосундардын башында спирттик ичимдиктер жана баңги заттар турат. Адамдагы эң кымбат нерсе – бул анын акыл-эси. Ошондуктан акыл-эс менен тыгыз байланышы бар башка баалуулуктарга, маселен, адамдын ар-намысына, жанына, мал-мүлкүнө доо кетирүү ыктымалы жогору болгондугу үчүн арак ичүү чоң күнөө болуп эсептелет.

Куранда мындай буюрулат: *«О, момундар! Арак, кумар, (сыйынуу үчүн) орнотулган таштар жана жаанын огу менен төлгө тартуу – шайтандын ыплас иштери. Мындан сактангыл! Мүмкүн кутулаарсыңар»* (Маида сүрөсү, 90).

В. СҮТКОРЛУК (пайызга акча берүү)

Чоң күнөөлөрдүн бири – бул сүткорлук. Пайызга акча берүү да, алуу да шариятта арам болуп эсептелет. Бул жөнүндө «Арам киреше» бөлүмүндө кеңири маалымат берилген.

Сүткорлук туурасында Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«Сүткорлук кылгандар (кыяматта) мүрзөлөрүнөн жин тийген киши сыяктуу турушат. Буга алардын: Чындыгында соода сүткорлукка окшош» дегени себеп. Алла сооданы адал, сүткорлукту арам кылган...»* (Бакара сүрөсү, 275), *«Силер адамдардын мал-мүлкү аркылуу көбөйсүн деп берген пайыз (акчаңар) Алланын алдында көбөйбөйт. Алланын ыраазылыгы үчүн берген зекетиңер эселенип көбөйөт»* (Рум сүрөсү, 39)

Сүткорлуктун арам болгондугуна карата көптөгөн хадистер да айтылган. Алардын биринде мындай делет: *«Абайлагыла! Караңгылык доорундагы сүткорлуктун бардык түрүнө тыйуу салынды. Өз акчаңар өзүңөрдүкү (андан ашыкчасы силерге адал эмес). Мына ушуну (эске алып) аракет кылсаңар, бирөөнүн укугун тепсебеген да, өз укугуңарды коргогон да болосуңар»* (Бухари, Буйуу, 79).

Г. КУМАР ОЙНОО

Ислам дининдеги чоң күнөөлөрдүн бири – кумар ойноо. Кумар ойноо, ойнотуу жана мындай жерлерден акча табуу чоң күнөө. Куранда төмөнкүчө буюрулат: *«О, момундар! Арак, кумар, (сыйынуу үчүн) орнотулган таштар жана жаанын огу менен төлгө тартуу – шайтандын ыплас иштери. Мындан сактангыл! Мүмкүн кутулаарсыңар. Шайтан арак,*

кумар менен ортоңорго кек салып от жагып, Алланы эскерүүдөн жана намаздан тосууну каалайт...» (Маида сүрөсү, 90-91).

Д. ПАРА АЛУУ

Пара – бул, акыйкаттын алсырашы же адилетсиздиктин үстөмдүгү үчүн алынган акча каражаты. Ардактуу Пайгамбарыбыз пара алганга да, пара бергенге да наалат айткан (Абу Давуд, Акзия, 4).

Пайгамбарыбыздын бул хадисинен байкалгандай, пара берүү да, алуу да чоң күнөөлөргө кирип, арам болуп эсептелет. Бул жөнүндө «арам киреше» темасынан кененирээк маалымат алсаңыз болот.

Ж. ЗИНА

Дин Исламда никеден сырткаркы жыныстык катнаш «зина» деп аталып, арам өкүмүндөгү оор күнөө болуп эсептелет.

Куранда адамзат эркек жана аялдан жуп болуп жаратылгандыгы (Фаатырсүрөсү, 11; Хужурат сүрөсү, 13), адам баласынын жубайы менен бейпилдикке жетиши Алла Тааланын өзүнчө белгиси болгондугу, бул дүйнөдө жасалган жакшылыктын жана терс иштердин акыбети акыретте аял-эркек ажырымысыз кайтарыла тургандыгы (Ахзаб сүрөсү, 35) билдирилген.

Ислам дини адамдын табигый муктаждыктарына, анын ичинен жыныстык муктаждыгына карата кайдыгер мамиле жасабайт. Ал шарияттын негизинде баш кошуп коломто отун тутандырып кетүүнү буйурат. Бул өңүттөн Пайгамбарыбыз жыныстык катнаштан такыр оолак болууга тыйуу салган (Бухари, Никах, 8). Баш кошуу жеке адам өңүтүнөн сүннөт болсо да, жалпы коомчулук өңүтүнөн парз-ы кифая болуп саналат. Себеби муундун уланышы талашсыз талап.

Ырасында адам баласы өз жубайы менен бейпилдикке жетет. Бул адамдын табиятына да, адамдык арууулукка да шайма-шай келет. Ал жыныстык муктаждыгын адал жол менен, б.а. шарият мыйзамына ылайык нике жолу менен орундашы керек.

Адамдык бийик сапаттары бар киши баласы делебе-арзуусунун артынан сая кууп, напсинин туткунуна айланбашы кажет. Куран менен сүннөт ошол себептен адам баласын үй-бүлө курууга чакырат. Адам жыныстык катнашты же башка напсилик арзууларды жашоонун эң маанилүү жападан-жалгыз түркүгү катары кабылдабашы кажет. Напсилик арзууларга туткун болуу жеке адамга да, жалпы коомчулукка да зыянын тийгизет. Мусулман баласы табигый муктаждыктарын адал жол менен камсыздап, Жаратканга жакын кулпенде болууга, Алланын алдына жарык жүз менен барууга күчүнүн жетишинче жанүрөй аракет кылышы кажет. Аял болобу, эркек болобу, айтор, ар бир адам өзүнүн намысына бекем туруп, адамдык арууулугун сакташы керек.

Исламда зинанын өзүнө да, зинага жол ача турган жагдайларга да тыйуу салынган. Ошондуктан мусулман адам эң ириде намысын сактап, адамдардын напсилик арзууларын ойготпой турган таризде кийинип, аял болсун, эркек болсун, көздү арамдан оолак тутуп коргошу зарыл.

Нур сүрөсүндө мындай буюрулат: *«(Мухаммед!) Момундарга айткын: «(Ар кайсыл аялдарды карай берүүдөн) көздөрүн сакташсын, уяттуу жерлерин (жыныстык катнаштан) сактасын! Бул (күнөөдөн таза жүрүүлөрү үчүн) өздөрүнө эле жакшы. Арийне, Алла Таала ар бир ишиңерден Кабардар!» Момун аялдарга да айткын: «(Ар кайсыл эркекти карай берүүдөн) көздөрүн сакташсын жана алар да уяттуу жерлерин (жыныстык катнаштан) сактасын! Сулуулуктарын көрсөтпөсүн, (шариятта уруксат берилген) көрүнүп турган жерлеринен башкасын. Жоолуктарын көкүрөгүнө чейин жаба*

салынышсын!...» (Нур сүрөсү, 30-31) Мына ошентип Ислам дини зинанын алдын алуу үчүн ар түрдүү чараларды көргөн.

Зина коомчулукта сойкулуктун жайылышына, коомдун бузулушуна, үйбүлө коломтосунун өчүшүнө, күнөөсүз балдардын ата-энесиз чоңойушуна, туура эмес жолдорго түшүүгө ийкемдүү болушуна, тукумдун бузулушуна, туугантуушкандык байланыштардын үзүлүшүнө, жугуштуу оорулардын көбөйүшүнө,аялзатынын буйум сыяктуу сатылып-кордолушуна, адамдык аруулугун жоготуп ар-намыссыз өмүр кечирүүлөрүнө, «адамдык сапат» дегенди укканда жомок катары кабылдап күлкүсү чыгып калышына ж.б.у.с. толуп жаткан терс көрүнүштөргө жол ачат. Бул багытта Жараткан Алла адам баласынын түбөлүк бактысы үчүн жөнөткөн Ыйык Куран китебинде: *«Абайлагыла! Зинага жакын жолобогула! Анткени ал өтө ыплас жаман жол»* (Исра сүрөсү, 32) деп буюрган.

З. УУРУЛУК

Уурулук – бул бирөөнүн мал-мүлкүн ээсинин ыраазылыгысыз же уруксатысыз алуу. Бул деген адамдын негизги акы-укуктарынын бирине, мал-мүлкүнө карата жасалган кол салуу.

Уурулук кылуу чоң күнөө, арам. Куранда: *«Уурулук кылган эркек же аял кишинин колун кескиле! Бул – Алланын жазасы. Алла – Мартабалуу, Даанышман! Ким зулумдук кылган соң тооба кылып жакшылык иштерди жасаса, Алла аны кечирет. Чындыгында Алла – Кечиримдүү, Боорукер!»* (Маида сүрөсү, 38-39) деп буюрулат. Кененирээк маалымат алуу үчүн «арам киреше» темасына назар салсаңыз болот.

И. БИРӨӨНҮН АКЫ-УКУГУН ТЕПСӨӨ

Ислам дини өзгөч басым жасаган жагдайлардын бири бул «адамдын акыукугу». Адамдын акы-укугу материалдык жана моралдык жактан каралат.

Адам өлтүрүү адамдын эң чоң укугун тепсөө дегенди түшүндүрөт. Ошондой эле бирөөнүн аркасынан сүйлөө, намысын, кадырын түшүрүп жалган жалаа жабуу, акаарат келтирүү, төмөн көрүү, ушактоонун баары адамдын моралдык жактан укугун тепсегенге жатат. Бирөөнүн кымбат болобу, арзан болобу, айтор, мал-мүлкүн алдап алуу, уурдап алуу ж.б. жолдор менен алуу адамдын материалдык акы-укугу болуп эсептелет. Азирети Пайгамбарыбыз: *«Эч кимиңер боордошуңардын кайсыдыр бир мал-мүлкүн чындап же тамаша иретинде албагыла. Ким досунан (бирөөдөн) бир таяк алган болсо да, аны кайтарып берсин!»* (Абу Давуд, Адаб, 93; Тирмизи, Фитан, 3) дейт. Асыресе, бирөөнүн мал-мүлкүнө (кандай таризде болсо болсун) зыян берүү да адам укугуна кирет. Мусулман баласы акыретте адам акы-укугунан кутулмайынча бейишке кире албайт. Жасаган ишине өз мойну менен жооп берет. Хадисте айтылгандай, материалдыморалдык жактан бирөөнүн акысын тепсеген адам кыяматта укугу тепселеген адамга сооптору менен жооп берет, сооптору жок болсо же жетпесе, тиги адамдын күнөөлөрүнөн өз өлчөмүндө алуу менен андан кутулат. Ошентип бирөөнүн укугун тепсеген адам дүйнөдө утурумдук кызыкчылыктын айынан акыретте түбөлүк жакшылыгынан ажыраган болот.

Адамдын акы-укугун тепсөөнүн бардык түрүнө бул жерде кайрылууга орун жетпейт. Ошондуктан бул багытта мусулман баласы өтө кылдат кадам таштабашы керек. Ислам маданиятынын эң бир маанилүү өңүтүн «адамдын акы-укугу» түшүнүгү түзөт. Мусулман адам жасаган ар бир ишин майын чыгара жасашы керек. Колунан келбей турган ишти аркалабашы керек. Мисалы, саат оңдоочу адам өз ишин толук жасап бүтүрүшү керек, эгер бул иш колунан келбесе да, эптеп бүтүрүмүш этип элди алдабашы кажет. Эгер кимдир бирөө мамлекеттик кайсыдыр бир мекемеде иштесе, ишине өзгөчө маани берип, элдин мүлкүнөн же иштеген жерине таандык мүлктөрдү же буюм-тайымдарды эч качан

уурдабашы керек, жерге түшүрүп сындырып албай дыкат колдонушу керек, асыресе, иштөө убактысына өзгөчө кылдат мамиле жасашы кажет.

Мусулман баласы электр тогу, газ ж.б.у.с. нерселерди уурулук жол менен колдонбошу кажет. Анткени бул багытта кетирилген кемчилик тек бир кишинин гана эмес, бүтүндөй коомчулуктун акы-укугу тепселген болот. Электр тогун уурдап колдонгон адам ошол коомдо жашаган ар бир адамдын акысынан жеген болуп эсептелет. Жумушчу жалдаган адам анын акысын толугу менен бериши кажет. Өзгөчө каатчылык учурларда шаарларга көчүп, күнүмдүк нанын таап жегенге аракет кылып жүргөн адамдарды эркин базар ойуну менен өтө төмөн акчага жалдап «өз ыраазылыгы менен иштеп жатат» деген сөздүн аркасына жашынып иштетүү туура эмес. Себеби ачка, күнүмдүк нанын араң таап жүргөн адамдын соодалашууга дем-күчү жетпейт. Эптеп акча табууга, канча сомго болсо да иштөөгө аргасыз адамдын бул абалынан пайдаланып болор-болбос акчага иштетүү анын акы-укугун тепсегенге жатат.

К. ТАРАЗАДАН ЖАНА МЕТРДЕН АЛДОО

Күнүмдүк турмушта, эл менен болгон мамиледе, соода-сатыкта түз-туура жүрүүгө өзгөчө маани берүү кажет. Бул өтө зор мааниге ээ. Асыресе, тарыхта жер менен жексен болгон коомдордун айрымдары дал ушул соода-сатыктагы алдамчылык, шылуунчулук себептүү Алланын каарына калгандыктары билдирилет. Таразадан жана метрден алдоо арам болуп чоң күнөөлөрдүн катарына кирет. Бул багытта Куранда көптөгөн эскертүү аяттар бар. Аяттардын биринде

«Өлчөгөндө толугу менен өлчөп бергиле, туура тараза колдонгула!..» (Исра сүрөсү, 35) деп буюрулат. Куранда таразадана жана метрден алдоо себептүү кургуйга житкен Мадян эли тууралуу сөз козголот. Анда Шуайб пайгамбар бул багытта Мадян элине эскертүү берсе да, алар пайгамбардын сөзүнө кулак төшөбөй коюшат. Бул окуя Куранда төмөнкүчө баяндалат: *«Ал (Шуайб): О, элжурт! Аллага гана сыйынгыла! Силердин андан башка эч бир Кудайыңар жок. Өлчөмдү жана салмакты туура өлчөп-тарткыла....» деди (Худ сүрөсү, 84). «Аларды жер титирөө талкалады. Алар өз журттарында жер астында бүк түшкөн абалда таңды тосушту. Шуайбды жалганга чыгаргандар ал жерде эч качан болбогондой абалга келишти. Алар зыянга учурашты»* (Аараф сүрөсү, 91-92).

Бул багытта мындан башка дагы бир канча аятта төмөнкүчө буюрулат:

«(Соода-сатыкка койгон мүлкүңөрдү) Туура тараза менен тарткыла! Адамдардын мүлкүн (акысын) кемитпегиле, жер бетинде бузукулук кылбагыла!» (Шуара сүрөсү, 182-183)

«Таразадан алдагандарга азап! Алар адамдардан өлчөп алышса, толук алышат да, бирөөгө таразалап беришсе, кемитип беришет. Алар (кыяматта) тирилээринин анык экенин билишпейби?!» (Мутаффифин сүрөсү, 1-4).

Л. СЫЙКЫРЧЫЛЫК

Сыйкырчылык түбү байыркы коомдорго таянган чоң күнөөлөрдөн жана өтө кооптуу иштерден болуп эсептелет. Азирети Пайгамбарыбыз сыйкырчылык кылуу жети чоң күнөөнүн бири болгондугун айткан (Бухари, Васайа, 23). Куранда сыйкырдын эки түрү жөнүндө маалымат берилет. Анын биринчиси адамдардын көзүн (сыйкыр жолу менен) бойоп, жөн учурда жүзөгө ашпай турган нерселерди жүзөгө ашырып жаткандай көрсөтүү, элес калтыруу. Буга Азирети Муса пайгамбар менен күч сынашкан сыйкырчыларды мисал келтирсек болот. Бул багытта аяттардын биринде төмөнкүчө буюрулат: *«Алар ыргыткан кезде адамдардын көздөрүн сыйкырлап, чоң сыйкыр менен келишип адамдарды коркунучка кабылтышты»* (Аараф сүрөсү, 116). Окуяда сыйкырчылар колдорундагы нерселерди жерге ыргытканда эл аларды жандуу жылаан шекилдүү көрүшкөн. Ырасында бул тек көз

бойомочулук болучу. Ал эми Азирети Муса асасын ыргытканда аса кадимки чоң жылаанга айланып сыйкырчылардын сыйкырын жок кылган. Бул Алла Тааланын мужиза-керемети эле. Сыйкырчылар көргөн көздөрүнө ишенбей, акырында Азирети Мусанын пайгамбарлыгын, ал үндөгөн Жалгыз Аллага ишенип ыйманга келишкен.

Ал эми экинчи түрү төмөнкүчө: ар кандай жазуу жана тажрыйба жолдору аркылуу адамдарды жана жиндерди таасир астына алуу, андан соң аларды каалагандай башкаруу. Сыйкырдын бул түрү байыркы коомдордон бери уланып келе жатат. Куранда ушул сыйкырдын өзүнчө эки түрү жөнүндө сөз козголот. Биринчисинде Азирети Сулайман пайгамбардын доорунда адамдарга сыйкырды шайтандар үйрөткөндүгү айтылат: *«Сулаймандын падышалыгы учурунда алар шайтандар окуганды ээрчишти. Сулайман каапыр эмес эле, бирок шайтандар каапыр болчу. Алар адамдарды сыйкырга жана Бабилдеги эки периште Харут жана Марутка түшүрүлгөндү үйрөтүшкөн. Бирок (алар): «Биз сыноодобуз, каапыр болуп калбагыла» деп айтмайынча, ал экөө эч кимге (сыйкырды) үйрөтүшкөн эмес. Алар болсо тигилерден эркекти аялынан кантип ажыратууну үйрөнүшкөн. бирок алар Алланын уруксатысыз эч кимди ажырата алышкан эмес. Алар өздөрүнө пайда келтирбей, тек гана зыян келтире турган нерсени үйрөнүшкөн. Алар мындай ишти кылгандарга акыретте эч кандай үлүш жоктугун жакшы билишкен. Эгер алар билишсе, сатып алгандары өз жандары үчүн кандай жаман!»* (Бакара сүрөсү, 102)

Бул сыйкырдын экинчиси жөнүндө Фалак сүрөсүндө төмөнкүчө буюрулат:

«Ааламдын Жаратуучусуна баш калкалайм, ... түйүндөргө үйлөп сыйкырлагандардын жамандыгынан...» (Фалак сүрөсү, 1, 4).

Куранда да, сүннөттө да сыйкырчылыктын бардык түрүнө тыйуу салынып, чоң күнөө катары эсептелген.

Бүгүнкү күнү сыйкырчылык өзгөчө батыш дүйнөсүндө кайрадан жанданып, көркөм тасмалар, ар түрдүү «шоу» программалары аркылуу кулач жайгандыгы жалпыга маалым. Бул жагдай адамдардын руханий муктаждыктарына жооп бере албаган батыш маданиятынын береги боштукту (вакумду) толтурууга болгон калпыс аракети десек жаңылышпайбыз.

Мына ушундай чалкеш заманда биз мусулман катары өз динибиз акыйкат Ислам дини менен жакындан таанышып, аны өз кан-жаныбыздан бүткөн чүрпөлөрүбүзгө үйрөтүп, өзүбүздү да, балдарыбызды да береги терс көрүнүштөрдөн оолак кармашыбыз кажет. Оолак кармоонун эң биринчи жолу – аларга туура менен жаңылыш, адал менен арамды үйрөтүү. Маңдайыбызда жылдыздай жанган балдарыбызга ыйман азыгын бере албасак, акка кара көө жапкан азгырыктын аңына өз колубуз менен салып берген болобуз.

М. КӨЗҮ АЧЫКТЫК, КАЙЫПТАН КАБАР БЕРҮҮ

Кайып – бул адам баласы үчүн такыр белгисиз нерселер. Кайып тек Аллага гана таандык. Пайгамбарлар Алла билдирген нерселерди гана элге жеткизишет. Келечекте боло турган нерселер да кайыпка кирет. Келечекте эмне болорун адамдар биле алышпайт. Ким келечекте «мына ушундай болот» деп кескин маалымат берсе, ал жалганчы. Ошондуктан жылдыздар же гороскоп аркылуу болсун, же жергиликтүү көзү ачыктардын төлгөсү аркылуу болсун, айтор, келечек жөнүндө кабар берерин айткан адам жалганчы болуп эсептелет. Көзү ачыктык, төлгөчүлүк, бүбү-бакшылык ж.б.у.с. жолдор менен берилген кабарлар жалган болуп, буларга ишенүү чоң күнөө. Булардын айтуусу боюнча, аракет кылууга Ислам дининде тыйуу салынган. Бул өзүнчө наадандык, капилеттик. Маида сүрөсүнүн 90-аятында төлгөчүлүк шайтандын ыплас иштеринен болгондугу тууралуу төмөнкүчө буюрулат: *«О, момундар! Арак, кумар, (сыйынуу үчүн) орнотулган таштар жана жаанын огу менен төлгө тартуу – шайтандын ыплас иштери. Мындан сактангыл!*

Мүмкүн кутулаарсыңар» (Маида сүрөсү, 90). Ардактуу Пайгамбарыбыз бир хадисинде, төлгөчү-көзү ачыктарга ишенген адам Куранды четке каккан адам сыяктуу болорун айткан (Тирмизи, Тахарат, 22).

Бүгүнкү күнү дагы бир көпчүлүк адамдардын башын айландырган көзүачыктыктын түрү – бул рух (жан, арбак) чакыруучулук. Ислам дини боюнча, адам көз жумган соң рух (жан) денеден бөлүнөт да, кыяматты күтө баштайт. Мына ушул аралыкта ал (рух) эгер бейиштик болсо, бейиш сыяктуу көрүстөндө, тозоку болсо, тозок сыяктуу көрүстөндө болот. Ал бу дүйнө менен материалдыкжактан кандайдыр бир байланыш кура албайт. Андыктан адамдардын рухтарын чакыра алаарын айткан көзү ачыктар кескин түрдө жалганчы. Алар шайтандар, жиндер менен иштешип, элди алдашат.

Н. ЖАЛГАН АЙТУУ

Жалганчылыктын бардык түрү күнөө. Жалган күбөгө өтүү бул жалганчылыктын эң ыпласы, эң зыяндуусу. Кандайдыр бир киреше үчүн же бирөөнүн көңүлү үчүн жалган күбө болуу чоң күнөө болуп эсептелет. Жалган күбөгө өткөн адам бул аракети аркылуу акыйкатты жаап, күнөөсүз адамдардын зыян тартышына себеп болуу менен өзүнүн түбөлүк акыретине доо кетирген болот. Жалган күбө болгон адам үч чоң күнөө жасаган болот: 1-калп айткан болот, 2күнөөлүүгө жардам берип зулумдукка, адилетсиздикке кадам таштаган болот, 3-күнөөсүз адамдын жалган жалаа менен жөн жерден кордук көрүшүнө, жазаланышына себеп болот. Жалганчылыктын, жалган күбө болуунун залакасы тек муну менен гана чектелүү эмес, башка адамдарга да, жалпы коомго да тиет. Коомдо адилетсиздиктин жайылышына алып келет. Асыресе, акыйкатка күбө болуудан оолак болуу, акыйкатты айтпоо да терс көрүнүш. Мындай терс көрүнүш ыймандын, адамгерчиликтин алсыздыгынан улам жүзөгө ашат. Жалганчы адам эки жүздүү болуп саналат.

Куранда жалганчылык жана жалган күбө болуу жөнүндө төмөнкүчө аяттар бар: *«О, ыймандуулар! Өзүңөр, же ата-энеңер, же жакын тууганыңар үчүн зыян болсо да, Алла үчүн адилеттүүлүктү тургузуучу калыс күбө болгула! Эгер (силер күбө болуп жаткан адам) бай болсун, кедей болсун, Алла аларга (силерден да) жакын. Сезимге алдырып адилеттүүлүктөн тайбагыла! Эгер адилеттүүлүктөн тайсалдап (туура күбөгө өтпөсөңөр), же андан баш тартсаңар, арийне, Алла силердин ар бир ишиңерден толук Кабардар!»* (Ниса сүрөсү, 135). *«О, момундар! Алла үчүн күбөлүккө бекем тургула (бирөөгө күбө болгонуңарда жалган айтпагыла). Айрым адамдарга болгон жек көрүүңөр силерди адилетсиздикке түртпөсүн. Адилеттүү болгула! Бул Аллага каршы келүүдөн оолак болууга дагы да жакын. Аллага баш көтөрүүдөн оолак болгула! Калетсиз, Алла Таала жасаган ар бир ишиңерден Кабардар!»* (Маида сүрөсү, 8).

«Алар (момун-мусулмандар) күбөлүккө так, туура өткөн адамдар» (Маариж сүрөсү, 33)

«Алар (момундар) жалган күбө болушпайт, пайдасыз сөздөрдү сүйлөп жаткандардын жанынан наркы менен (өз кадыры менен маданияттуу түрдө) өтүп кетишет» (Фуркан сүрөсү, 72).

Зайд ибну Халид (Алла ага ыраазы болсун) мындай дейт: Алланын Элчиси (алейхиссолаату-вассалаам): *«Силерге эң кайырлуу күбөгө өткөн адам жөнүндө кабар берейинби; ал эч кандай чакыруусуз, акыйкат үчүн өз ыктыяры менен келген күбө адам»* деди. (Тирмизи, Шахадат, 1).

Дагы бир хадисте төмөнкү окуя баяндалат: Ардактуу Пайгамбарыбыз: -*Чоң күнөөлөрдүн эң чоңу жөнүндө айтып берейинби?* – деди. Сахабалар: Ооба, айтып бер, о, Алланын Элчиси дешти. Анда Пайгамбарыбыз: *Аллага шерик кошуу, ата-энеге баш*

көтөрүү, адам өлтүрүү – деди да, таянып турган жеринен алдыга жылып, тизе бүгүп отуруп: *Жакшылап кулак төшөгүлө, жалган сөз жана жалган күбө болуу* – деп, бул сөздү кайталай берди. Ал жердегилер «эми токтосо экен» деп ичтен тиленишти (Бухари, Шахадат, 10).

«Кулпенде калп айтууну улантып, калп айтуу ниети менен жүрө берсе, бир учур келет. Бул учурда ал адамдын жүрөгүндө алгач кара чекит пайда болот. Андан соң бул чекит чоңойуп олтуруп, акырында бүт жүрөк капкара болуп калат. Ошентип ал Алланын алдында «жалганчы» адамдардын катарына кирет» (Муватта, Калам, 18) *«Элди күлдүрүү үчүн сүйлөп, жалган сөз айткандарга жазык! Аларга кандай гана убал, өкүнүч!»* (Абу Давуд, Адаб, 88; Тирмизи, Зухд, 10).

Мусулман болбосо да, мусулмандарды алдоо үчүн мусулман сыяктуу көрүнгөн эки жүздүү адам «мунафык» деп айтылат. Мунафыктыктын айрым бир белгилери бар. Мына ушул белгилердин бири бул калп айтуу.

Жалганчылар жалгандыгын жашыруу үчүн тез-тез карганып, касам ичишет. Ошондой эле алар көбүнесе такыбаа, ыкластуу болгондуктарына карата ар кандай сөздөрдү айтышат. Керек болсо, өтө такыбаа адам сыяктуу көрүнүүгө аракет кылышат.

Ыраскөй, чын ыкластуу адам кээде айрым бир кыйынчылыктарды баштан кечирүүгө мажбур болуп калышы адам болгон соң толук мүмкүн. Бирок ал түз, чынчыл болгондугу үчүн дайыма оң болот. Алла Таала анын изги иш-аракеттерине карата дүйнөдө да, акыретте да ага жакшылыгын ыроолоп, аны чексиз ыраакымына, аруу сүйүүсүнө бөлөп ыраазылыгына жеткирип, бейишине киргизери бышык. Улуу Жараткан Алла Таала чынчылдыкка, ыкластуулукка өзгөчө аяр мамиле жасаган момун-мусулмандар жөнүндө мындай дейт: *«Бүгүн чынчылдарга чынчылдыгы пайда бере турган күн. Аларга алдынан дарыялар агып туруучу бактар бар. Алар анда түбөлүк турушат (жашашат). Алла аларга ыраазы болуп, алар да Аллага ыраазы болушат. Мунун өзү – улуу, чоң жетишкендик! (не деген бакыт!)»* (Маида сүрөсү, 119)

Кээ бир адамдардын зыянынан сактануу үчүн аларга дүйнөлүк киреше берүү менен жылуу мамиледе болуу арап тилинде «мудара» делет. Буга шариятта уруксат берилет. Мындан сырткары «мудахана» деген дагы бир түшүнүк бар. Ал «дүйнөлүк жеке кызыкчылык үчүн адал-арамды ылгабай, бирөөгө жагынуу» дегенди туюнтат. Бул Ислам done болуп, чоң күнөөгө кирет.

О. ТЕКЕБЕРЛИК

Текеберлик – бул өзүн-өзү жогору сезүү, бой көтөрүү, бирөөнү төмөн көрүү. Өзгө адамдарды төмөн сезүү, маани бербөө, этибарга албоо, шылдың көз караш менен кароо сыяктуу терс туюмдар. Алланын алдында башка адамдарга салыштырмалуу өзүн жогору сезүү да текеберлик. Бүгүнкү күнү кеңири кулач жайган өтө коркунучтуу текеберликтин түрү – бул Алланын өкүмдөрүн этибарга албай төмөн көрүп, аларды кабылдоого демдин жетпеши.

Текеберлик кээде сыпайы түрдө жараян этет. Өзүн өзгөлөрдөн жогору сезип, сыртынан сыпайы, салабаттуу көрүнүүнүн өзү жашыруун текеберликке жатат. Ырасында, Алланын алдында эч бир момун-мусулман адам башка мусулмандарга салыштырмалуу жогору болгондугун айта албайт.

Абу Зардын (Алла ага ыраазы болсун) айтуусунда, Азирети Пайгамбарыбыз мындай деген: *«Үч тайпа адам бар. Кыямат күнү Алла Таала алар менен сүйлөшпөйт, назар салбайт жана аларды тазага (таза адамдардын катарына) кошпойт. Алар үчүн жан чыдагыс азап даярдалган. Алар; кийими сүйрөлүп (жер чийип) бой көтөрүп баскан, жасаган жакшылыгын колко кылган жана жалган касам ичип соода мал-мүлкүн жогору*

баада сатууга аракет кылган адамдар» (Муслим, Иман, 171; Абу Давуд, Либас, 25; Ибни Мажа, Тижарат, 30)

«Улуулук» маанисин туюнткан Кибрийа – бул Алланын сыпаты. «Мутакаббир» да Жалгыз Жараткан Алланын ысым-сыпаттарынан. Улуулук тек Аллага гана таандык. Ошондуктан мусулман баласы ар качан Алланын улуулугун, кудуреттүүлүгүн даңазалап турат. Мисалы, күнүмдүк беш маал намаз «Аллаху акбар!» (Алла улук!) деп Алланын улуулугун даңазалап айтуу менен башталат. Намаз акырында дагы Алла Таала даңазаланып тасбих айтылат. Курмандык жана ажылык ибадаттарында шайтанга таш ыргытууда болсун, Каабаны айланып таваф кылуу учурунда болсун, айтор, ар ибадатта Алланын улуулугу даңазаланат.

Куранда текеберликтен улам ыймангa келе албай, түбөлүк бактысынан ажыраган коомдордун окуялары жөнүндө маалымат берилет. Мына ошол коомдордун бири Самуд коому эле. Ал жөнүндө: *«(Самуд коомунун) башчылары ыйман келтирген алсыздардан (кедейлерден): Силер Салих өз Эгесинин пайгамбары экенин айкын билесиңерби (ага ишенесиңерби)? – деп сурады. Алар: Чындыгында биз аны менен жиберилгенге (ал эмне апкелсе, ошого) ишенебиз! – дешти. Текеберлер: Чынында, биз силер ыйман келтирген нерсеге ишенбейбиз! – дешти»* (Аараф сүрөсү, 75-76) деген аяттар бар.

Текеберлик жөнүндө мындан башка дагы бир канча аятта төмөнкүчө буюрулат:

«Аяттарыбызды четке кагып, каршы чыккандар (чынында эле) текебер адамдар. Мына ушулар тозоку!» (Аараф сүрөсү, 36).«Мына ошондо Биз периштелерге: Адамга сежде (таазим) кылгыла! – дедик. Иблистен сырткары бардык (периштелер) сежде кылышты. Ал (Иблис) баш тартты, бой көтөрдү жана каапырлардан болуп калды» (Бакара сүрөсү, 34).

Куранда мисал катары берилген аяттарда текеберликтин айынан Иблис, Фараон жана Карун сыяктуу каапырлар пайгамбарлардын чакырыгына каршы чыгып, Алланын аяттарын четке кагып, пайгамбарды жана ага ишенген момундарды да төмөн көрүп, аларга күчүнүн жетишинче зордук зомбулук, кордук көрсөтүп зыян келтирүүгө аракет жасоо, коомго бузукулуктун жайылышын көздөп, элди кол алдына алып, сүлүк курттай шимирүү, зулумдук кылуу каапыр коомчулуктарынын башындагы атка минерлеринин өзгөрбөс өзгөчөлүгү боло келген. Бул өңүттөн текеберлик мусулман баласына түк жарашпас жат жосун.

Алла Таала аяттарынын биринде: *«Алла текебер адамдарды, албетте, жакшы көрбөйт!»* (Нахл сүрөсү, 23) деп буюрат.

Алла Таалага карата текеберлик Анын пайгамбарларына ишенбөө, Анын буйрук-жарлыктарын кабыл албоо таризинде да жүзөгө ашат. Алла Таала тарабынан түшүрүлгөн, эч бир өзгөрүүгө дуушар болбой бүгүнкү күнгө чейин нагызын толук кандуу сактап келген ыйык китеп –Куран. Куранды толугу менен Алланын ыйык китеби катары кабылдоо – ыймандын талабы.

Кээ бир динсиздер ыймандуулукту, намаз окууну, ибадат кылууну төмөн көрүп, артта калган «жарым жапайылык» сыяктуу кабылдап текеберленишет. Алла Таала: *«Текеберленип мага ибадат кылбагандар кор болуп тозокко киришет»* (Гаафир сүрөсү, 60)

«Тозок өзүн жогору сезгендер үчүн кандай гана жаман жер!» (Нахл сүрөсү, 29) дейт.

Адамдарга карата бой көтөрүүнүн түрдүү себептери бар. Алардын негизгилери төмөнкүлөр: илим, ибадат, ата-тек, сулуулук, күч-кубат, байлык, мансап. Азгырык каракүч адамдарды көпчүлүк учурда мына ушулар менен алдап, аңга түртөт. Чынында эле мунун

баары тең адам баласына убактылуу сыноо үчүн ыроолонгон. Чыныгы жогорулук акыретте белгилүү болот.

Текеберлик илим чөйрөсүндөгү, бийликтеги адамдардан, байлардан айкын байкалат. Текеберликтин алдын алуу үчүн Алла Таала мусулмандарды кичи пейил болууга буйурган. Кичи пейилдик – дүйнөлүк өңүттөн жогору көрүнгөн адамдардын, б.а. атка минерлердин, илимпоздордун, байлардын эл менен болгон мамилелеринде береги өзгөчөлүгүн көрсөтпөөлөрү, өздөрүн жогору сезбөөлөрү дегенди түшүндүрөт. Кичи пейил болгусу келген адам дүйнөгө эмне себептен келгендигин, кай жерге барарын жакшы билүүсү кажет. Мына ушуну жакшы түшүнгөн адам текебер болбойт.

Текебер адам акыйкатты кабылдай албайт. Напсине баш ийгендиктен, ал (напси) кай жерге бурса, ошол жакка багыт алат. Текеберлик бар аң-сезимде акыл болбойт. Адамдарды төмөн көрүү, кек сактоо, жек көрүү, кызгануу, көрсөтмөлүүлүк сыяктуу терс сапаттар текеберликтин талаптары.

Ошондуктан напсинин тизгинин колго алып, өзүбүздү-өзүбүз теске салып, керек болсо суракка тартып, Алланын ак жолуна бет алышыбыз кажет.

ОН ЖЕТИНЧИ БӨЛҮМ
ИСЛАМ АГЫМДАРЫ
I. АГЫМ ЖӨНҮНДӨ ЖАЛПЫ ТҮШҮНҮК

«Агым» сөзү багыт, жол деген маанилерди туюнтат. Ислам дин терминологиясында, агым – бул ишеним жана укуктук маселелерде мужтахид[181] (чоң) аалымдардын жолу менен жүргөн мусулмандар тарабынан түзүлгөн жамааттар. Тагыраак айтканда, ар бир мусулмандын ишеним же укуктук маселелерде өз каалоосу менен кайсыдыр бир мужтахид аалымдын көз карашын кабылдоо жолу менен түзүлгөн жамаат «агым» деп аталат. «Мусулмандар эмне үчүн кайсыдыр бир мужтахиддердин жолунан жүрүшү кажет? Ар бир мусулман өз алдынча эле Куран жана сүннөт боюнча жүрүшсө болбойт беле?» деген сыяктуу суроолорго жооп берүү «агым» түшүнүгү менен жакындан таанышууга жардам болот.

Мусулман – бул жалгыз Аллага ишенген жана Пайгамбарга баш ийип, ал алып келген өкүмдөрдү кабылдаган адам. Демек, кептин төркүнү Алланын өкүмдөрүн кабылдап, ошол боюнча өмүр кечирүүдө жатат. Ырас, мусулмандардын агымдарга, б.а. аалымдарга баш ийип, аларды ээрчишинин жападан жалгыз себеби дал ушул жалгыз Алла Тааланын өкүмдөрүнө баш ийүү. Катардагы мусулмандардын Алланын өкүмдөрүн чоң аалымдардан үйрөнүшү абзел. Анткени ар бир эле мусулман адам Алланын өкүмдөрүн толук биле бербейт. Ошондуктан мусулман баласы кайсыдыр бир маселенин диний өкүмүн билбесе, ага өз ойу менен чечим чыгара албайт. Диний өкүм – бул Алланын өкүмү дегендикке жатат. Алланын өкүмү Өзү жөнөткөн далилдер менен, асыресе, дал ушул далилдерден өкүм чыгарууга жараган мыйзам жоболор, ыкмалар аркылуу билинет. Мына ушул далилдерди, ыкмаларды мыкты өздөштүргөн чоң аалым «мужтахид» болуп саналат. Мужтахид аалымдардын жолунан жүрүүнүн эң иридеги себеби мына ушунда. Алар ардактуу Пайгамбарыбыздын, кутман сахабалардын жолун эң ийги таризде үйрөнүп, алардан өрнөк-үлгү алышкан. Ислам укугу илиминде өкүм чыгаруунун далилдери жана ыкмалары негизинен төмөнкүлөр: Куран, Сүннөт, Ижмаа, Кыяс, Макасид жана Зарииа. Диний өкүм чыгарууда мына ушул далил-ыкмаларга таянуу керек. Буга ар бир эле мусулман адамдын мүмкүнчүлүгү жете бербейт. Ошондуктан бул багытта ишенимдүү аалымдардын жолунан жүрүү зарылчылыгы өзүнөн-өзү келип чыгат. Ошентип, мусулман адам кайсыдыр бир

муҗтахид аалымга баш ийүү менен Алланын өкүмүнө баш ийген болот. Бул жерде эскерте кетчү жагдай, ишенимдүү «муҗтахид» аалымды туура тандоонун өзү өзүнчө маселе.

Себеби Ислам тарыхында Куран-ы Каримди жана куттуу хадистерди ар түрдүчө чечмелеп түшүндүрүү иштеринин натыйжасында ишеним маселелери өңүтүнөн болсун, укуктук өңүттөн болсун, айтор, ар кандай агымдар пайда болгон. Алсак, «тагдыр» маселеси боюнча ар кандай көз караштардын жыйынтыгында «Мутазила», «Жабриййа» жана «Ахли сүннөт вал жамаат» деген үч агым чыккан. Мутазила агымынын өкүлдөрү ар бир адам өз тагдырын өзү чийе тургандыгын, тагдырга Кудай Таала тарабынан эч кандай таасир болбой тургандыгын айтышкан. Буларга каршы Жабриййа агымынын өкүлдөрү ар бир нерсе Кудайы жазмышка таянгандыгын, адам баласы тагдыр маселесинде эч кандай укукка ээ эместигин, ошол себептен жасаган жакшы-жаман иштерине кыяматта жооп бербеши керектигин айтып чыгышкан. Мына ушул эки пикирди тең ката деп эсептеп, Ыйык Курандын жана сүннөттүн негизинде тең салмактуу багыт алган Ахли сүннөт вал жамаат агымынын аалымдарынын көз карашы боюнча, тагдырды Алла Таала белгилеген. Асыресе, адам баласы ар бир чечиминде, ар бир кыймыл-аракетинде ээн эркин. Жазмыш-тагдырдын Алла Таала тарабынан алдын ала жазылышы адам баласынын эрк-каалоосун, эркиндигин жокко чыгарбайт. Адамда эрк-каалоо бар. Ал эрк-каалоосу менен ак-караны, арам-адалды, туура же туура эмес жолду тандоого укуктуу. Адам мына ушул укукка ээ болгондугу себептүү акыретте сыйга бөлөнөт же жазага дуушар болот. Адамдын диний жана укуктук жоопкерчилиги дал ушул эрк-каалоого таянат.

Ахли сүннөт аалымдары ар бир маселеде тең салмактуулукка өзгөчө көңүл буруп, Куран аяттарын, хадистерди чечмелөөдө ашкерeликтен оолак болуп, туура чечмелөөгө аракет кылышкан. Мына ошондуктан Мутазила жана Жабриййа сыяктуу агымдар убакыттын өтүшү менен жоголуп, Ахли сүннөт бүтүндөй Ислам дүйнөсүнө тарап, бүгүнкү күнгө чейин жандуулугун сактап келет.

Бүгүнкү күнү мусулмандардын дээрлик бардыгы «Ахли сүннөт вал жамаат» агымын карманышат. Бул агым коомдук зарылчылыктан, белгилүү себептерден улам пайда болгон. Ал себептердин айрымдарын төмөнкүчө тизмелөөгө болот:

1. Ар бир мусулман адам Курандагы жана сүннөттөгү өкүмдөрдү жетик түшүнө бербейт. Диний маселелерге өкүм чыгаруу ар бир эле адамдын колунан келбеши бышык. Анүчүн дин илимдерин өздөштүрүү кажет. Мына ушунун өзү мусулмандарды муҗтахид аалымдарга баш ийүүгө, алардын өкүмдөрү менен аракет кылууга мажбур кылат.

2. Куран жана сүннөт кээ бир маселелерге ачык-айкын, кээ бирине кыйыр мааниде далалат кылат. Мына ошол кыйыр мааниде далили бар маселе боюнча ижтихад[182] кылуу кажет. Ижтихадда аят-хадистерди, арап тилинин эрежелерин, Ислам дининин негизги жол-жоболорун, максатын жетик билип, маселеге тең салмактуу баа берүү зарылчылыгы күч. Андыктан ар бир маселеге бир аят жебир хадис менен гана өкүм чыгарып чекит койууга болбойт. Каралып жаткан маселеге байланышкан башка аят-хадистерге да назар салуу зарыл. Бул муҗтахид аалымдардын гана колунан келе турган иш.

3. Аят-хадистердеги айрым бир сөздөр арап тилинде ар кандай маанилерди туюнтат. Мына ушул маанилердин кайсынысы негизги маани болуу керектиги багытында аалымдар талашып-тартышышкан. Ушунун өзү агымдардын пайда болушунда маанилүү себептердин бири болгон. Намаздын парз болушу, намаз окуу үчүн даарат алуунун парз болушу, даарат алууда башка масх тартуунун парз болушу сыяктуу негизги маселелерде бардык аалымдар бир көз караште. Ал эми башка масх тартуунун (башты нымдоонун) таризи, баштын канчадан бир бөлүгүнө масх тартуу керектиги сыяктуу детал маселелерде ар ким өзүнүн

пикирин айткан. Бардык Ислам аалымдарынын максаты Алланын өкүмүн туура жүзөгө ашыруу болгон.

II. АКЫЙКАТ АГЫМДАР

Ислам агымдары негизинен ишеним жана укуктук агымдар болуп экиге бөлүнөт.

А. ИШЕНИМ ӨҢҮТҮНДӨГҮ АГЫМДАР

Азирети Пайгамбарыбыздын жана кутман сахабалардын жолунан тайбаган Ислам аалымдарынын пикирлерин жактагандар «Ахли сүннөт вал жамаат» (суннийлер) болуп эсептелет. Ахли сүннөт агымынын аалымдары ыйман негиздери жана жалпы укуктук негиздер өңүтүнөн баары бир көз караштa. Жалпы негиздер өңүтүнөн эч бир талаш-тартыш маселе жок. Болгону Ахли сүннөттүн ишеним өңүтүндөгү жана укуктук агымдарынын ортосунда Ислам дининин өзөгүнө доо кетирбеген кээ бир майда-бачек маселелерде гана айрым айырмачылыктар бар. Ахли сүннөт Куранга жана сүннөткө таянат. Куранда жана сүннөттө кандай буюрулган болсо, ахли сүннөт дал ошондой ишенип, дал ошондой кадам таштайт.

Ахли сүннөт агымы ишеним өңүтүнөн эки чоң топко бөлүнөт. Алар Матуриди жана Ашари агымдары.

1. Матуриди агымы

Матуриди агымы – бул укуктук маселелерде Имам Азамдын жолун жолдогон жана анын ишеним маселелериндеги көз караштарын белгилүү системага салган агым. Бул агымдын аталышы Имам Матуридинин ысмына таянат. Имам Матуриди Самарканд шаарында 852-жылы (хижрий жылсанак боюнча 238-жылы) төрөлгөн. Имам Матуриди аят-хадистердин негизинде ахли сүннөт агымынын көз караштарын жактап, мусулман коомчулугуна шариятка дал келбеген тууразмес пикирлерди жайылтпоо үчүн жанүрөй аракет кылган. Бул агымдын көзгө басар аалымдарынан Хаким ас-Самарканди (ө. 953-жыл), Абул-Муиин ан-Насафи (1115-жыл) Сиражуддин Ошилерди эскерүүгө болот. «Бадул-амали» аттуу китептин автору Сиражуддин Оши Кыргызстандын Ош шаарында төрөлгөн.

Укуктук өңүттөн Имам Азам (Ханафи) агымындагылар ишеним өңүтүнөн Матуриди агымын карманышат. Бүгүнкү күнү мусулмандардын дээрлик жарымын Матуриди агымынын өкүлдөрү түзөт. Бул агымдын өкүлдөрүнүн басымдуу бөлүгү Түркия, Европа, Орто Азия, Индия, Пакистан, Афганистан чөлкөмдөрүндө жашайт.

Матуриди жана Ашары агымдарынын ортосундагы айырмачылык жогоруда белгиленгендей, негизги ишеним эрежелеринде эмес, айрым бир детал маселелерде гана кездешет. Буга мынабу мисалды келтирсек болот; Матуриди агымы боюнча, адам баласы пайгамбардын чакырыгысыз акылы менен өзүн жараткан кандайдыр бир күчтүн, Алланын барлыгына ишенүүгө милдеттүү. Ал эми Ашари агымы боюнча, адам пайгамбарсыз Алланын барлыгын акылы менен таба албайт. Мындай маселелер мусулман адамды каапырлыкка чыгарбайт.

2. Ашари агымы

Ахли сүннөт агымынын ишеним өңүтүндөгү экинчи колу – Ашари агымы. Бул агымдын аталышы Абул-Хасан ал-Ашариге (ө.916-жыл) такалат. Ашари агымынын өкүлдөрү негизинен Мисир (Египет), Ирак, Сирия, Түндүк Африка сыяктуу чөлкөмдөрдө отурукташкан. Ашари агымын жактаган Бакиллани (ө. 1013-ж.), Ибн Фурак (1015-ж.), Жувайни (1085-ж.), Газали (1111-ж.), Фахруддин ар-Рази (1210-ж.) жана Тафтазани (1390-ж.) сыяктуу чоң аалымдар чыккан.

Салафилик

Аят-хадистердин бардыгын талдап-чечмелөө жолуна барбай, турган турпаты менен кабылдагандар өздөрүн «салафи» деп аташат. Булар өзгөчө ишенимге байланышкан маселелердин акыл менен талданышына каршы чыгышат. Куранда өткөн «Алланын колу, жүзү» сыяктуу сөздөрдү чечмелөөдөн оолак болуп, кандай болсо ошондой кабылдап, алардын маани-маңызын толук аңдоо мүмкүн эместигин айтышат. Салафилердин айрымдары катардагы кээ бир мусулмандарды каапырлыкка оңой-олтоң эле чыгара салышат. Маселенин эң коркунучтуу өңүтү мына ушул жерде. Алар дал ушул өңүттө Ахли сүннөттөн бөлүнгөн болушат. Асыресе, Ахли сүннөт аалымдары Алла Тааланы жаралган нерселерге окшоштурууга жол ача турган аят-хадистерди талдап, түшүндүрмө беришет. Маселен, «Алланын колу» деген сөз кыйыр мааниде болуп «Алланын кудурети, күч-кубаты» дегенди туюнтат. Алла Таала айрым аяттарды адамдардын жеңил түшүнүшү үчүн окшоштуруу жолу менен кыйыр мааниде түшүргөн. Андыктан мындай аяттарды талдап чечмелөө зарыл. Бул мынабу: *«Ага окшошэч нерсе жок. (Анын затына, сыпаттарына эч нерсе теңдеше албайт жана окшобойт)»* (Шууро,11) деген аяттын талабы. Ошентип Салафилердин эң иридеги катачылыгы мусулмандарды оңой-олтоң эле каапырлыкка чыгарып койуулары болууда. Бул мусулмандар ортосунда ажырымга, бөлүнүп-жарылуучулукка себеп болору бышык.

Бүгүнкү күнү Ваххаби агымынын өкүлдөрү өздөрүн Салафи агымына таңуулашат. Вахаби агымынын негиздөөчүсү Мухаммед бин Абдулваххаб болуп эсептелет. Ваххаби агымынын айрым өкүлдөрү күнөө кылган мусулман адамды каапыр деп эсептегендер бар. Ошондой эле тамеки тарткандарды мушрик (Аллага шерик кошуучу) адам катары карагандары да бар. Албетте, бул көз караш кескин түрдө туура эмес. Жогоруда айтылгандай, күнөө жасоо мусулман адамды динден чыгарбайт. Асыресе, ачык-айкын далили жок иштерди кескин түрдө арам деп айтууга да болбойт. Андыктан мындай жаңылыш пикирлер өз ойунан өкүм чыгаруу болуп саналат. Бул деген сөз, Кудай сактасын, Аллага жалаа жабуу дегендикке жатат.

Б. УКУКТУК ӨҢҮТТӨГҮ АГЫМДАР

1. Имам Азам (Ханафи) агымы

Имам Азам агымы Ахли сүннөттүн укуктук төрт агымынын биринчиси. Агымдын аталышы Имам Азам Абу Ханифанын ысмына таянат. «Имам Азам» сөзү «эң чоң имам» дегенди түшүндүрөт. Абу Ханифа 699-жылы (хижрий 80-ж.) Куфа шаарында төрөлгөн. Аббаси Ислам мамлекетинин доорунда казыяттарда иштеген казылардын (соттордун) көпчүлүгү Имам Азам агымынын өкүлдөрү болушкан.

Куфа чөлкөмүндө Имам Азам агымынын алгачкы устаздары Азирети Али, Ибни Масуд, Азирети Умар сыяктуу кутман сахабалар болгон. Береги сахабалардан таалим алган Алкама бин Кайс, казы Шурайх, Ибрахим ан-Нахаи, Хаммад бин Абу Сулайман сыяктуу аалымдар аркылуу Имам Азам сабак алган. Ал өмүрүнүн акыркы 20 жылын шакирттерине таалим берүү менен өткөргөн. Абу Ханифа 767-жылы (хижрий150-ж.) Багдатта көз жумган.

Имам Азамдын колунан көптөгөн шакирттер таалим алып чыккан. Шакирттеринин айрымдары ижтихад кылуу укугуна ээ болушкан. Ханафи агымынын аалымдары алардын да көз караштары менен амал кылып фатва (диний өкүм) чыгарышкан. Имам Азамдын ижтихад кылуу укугуна ээ болгон шакирттеринин айрымдары төмөнкүлөр болгон:

1. Имам Абу Юсуф (ө.хижрий 182-ж/ б.з.798-ж.) Имам Азам агымынын экинчи чоң имамы. Ал Аббаси мамлекетинде баш казылык (жогорку сот) кызматын аркалаган.

2. Имам Мухаммед бин Хасан аш-Шайбани (ө. Хижрий 189-ж/ б.з. 805ж.) устазынын жана имам Абу Юсуфтун көз караштары менен бирге өзүнүн пикирлерин

кошуп Имам Азам агымынын негизги жазма булактарын жазган. Ханафи агымы дал ушул эмгектерге таянат. Имам Мухаммедден калган «алАсл», «ал-Жамиус-сагиир», «ал-Жамиул-кабиир», «ас-Сииротус-сагиир», «асСииротул-кабиир», «аз-Зиядат» аттуу алты фыкх (Ислам укугу) китебин Хаким ал-Марвази «ал-Каафи» аттуу бир китеп абалына алып келген. Сөөгү Кыргызстандын Ош шаарына коюлган Имам Сарахси ушул эмгек боюнча түшүндүрмө иретинде 30 томдук «ал-Мабсут» аттуу китеп жазып чыккан. Бүгүнкү күнү бул эмгек Имам Азам агымынын негизги жазма булактарынан болуп эсептелет. Имам Мухаммед хадис илим боюнча да адис киши болгон.

3. Имам Зуфар (ө.хижрий 158-ж/ б.з.775-ж.) Имам Азам агымынын көрүнүктүү имамдарынын бири. Ошону менен бирге Имам Зуфар хадис илимин өздөштүргөн аалымдардын катарына да кошулат.

4. Хасан бин Зияд (ө. хижрий 184-ж/ б.з.800-ж.) Имам Азамдын шакирти, асыресе, хадис илиминин адиси.

Имам Азам агымынын аалымдарынын басымдуу бөлүгү Ирак аймагынан жана Орто Азиядан чыккан. Алардын көрүнүктүүлөрү төмөнкүлөр болгон:

Абу Жафар Ахмад бин Мухаммед ат-Тахави (ө.321/933-ж.) башында Шафии агымында болуп, кийин Имам Азам агымына өткөн. «ал-Мухтасар», «Шарху Маанил-аасар», «Ахкаамул-Куран» аттуу эмгектери бар.

Абул-Хасан Убайдуллах бин ал-Хусайн ал-Кархи (ө. 340/952-ж.) Абу Бакр Ахмад бин Али ал-Жассас (ө. 370/980-ж.). Абул-Лайс, Наср бин Мухаммед ас-Самарканди (ө. 373/983-ж.). Абу Абдиллах Юсуф бин Мухаммед ал-Журжани (ө. 398/1007-ж.) Абул-Хасан Ахмад бин Мухаммед ал-Кудуури (ө. 428/1037-ж). Абу Зайд Убайдуллах (же Абдуллах) бин Умар ад-Дабууси (ө. 430/1039-ж) Абу Бакр Хахарзада Мухаммед бин ал-Хусайн ал-Бухари (ө. 433/1041-ж.). Шамсул-аимма Абдулазиз бин Ахмад ал-Халвани (ө. 448/1056)

Шамсул-аимма Мухаммед бин Ахмад ас-Сарахси (ө. 483/1090-ж.). Сарахси «ал-Мабсут» аттуу 30 томдук эмгегин Өзгөн шаарында зынданда жатып окуучусуна жаздырган. Бүгүнкү күнү анын сөөгү дал ушул жерге коюлгандыгы айтылат.

Абу Бакр бин Масуд бин Ахмед ал-Касани (ө. 587/1191-ж). Касани Алауддин ас-Самаркандинин «Тухфатул-Фукаха» аттуу эмгегин чечмелеп «ал-Бадаа» деген китеп жазган.

Фахруддин Хасан бин Мансур ал-Өзженди (ө. 592/1196). Элге «Кадыхан»деген лакап-ат менен таанымал болгон.

Али бин Абу Бакр ал-Маргинаани (ө. 593/1197-ж.) Фергана чөлкөмүнөн болуп «ал-Хидая» аттуу эмгектин автору. Имам Азам агымында «ал-Хидая» китебинин өзгөчө орду бар. Ал бир топ тилге которулуп, ага карата чечмелөө иретинде көптөгөн китептер жазылган. Мына ошол китептердин көзгө басары катары Ибнул-Хумамдын «Фатхул-Кадир» аттуу эмгегин атасак болот.

Имам Азам агымынын аалымдары албетте, жогорудагылар менен гана чектелүү эмес.

Имам Азам агымында диний өкүмдөр Куран, Сүннөт, Ижма, сахабалардын көз караштары, Кыяс сыяктуу жалпы Ахли сүннөт аалымдары кабылдаган булактардан чыгарылат. Биринчи булак арийне, Ыйык Куран. Азирети Пайгамбарыбыздын сүннөтү Куранга түшүндүрмө иретинде экинчи булак болуп эсептелет. Үчүнчү булак бул «ижма» б.а. жалпы Ислам аалымдарынын кайсыдыр бир маселе боюнча бир көз караашта болуулары. Төртүнчүсү «кыяс» б.а. береги үч булакта ачык-айкын каралбаган айрым бир маселелерди кайра эле ушул булактардагы өкүмдөргө салыштыруу жолу менен карап чечүү.

Имам Азам агымынын өкүлдөрү жалпысынан Орто Азия, Индия, Пакистан, Афганистан, Түркия аймактарында жашашат. Мындан тышкары бүгүнкү күнү Ирак, Сирия, Иран, Албания, Босния-Герцоговиня, Украина, Азербайжан, Дагестан, Россия, Кытай, Япония, Йемен, Малайзия, Арапстан, Египет, Палестина, Алжир, Тунис сыяктуу мамлекеттерде да Имам Азам агымынын өкүлдөрү жашап келет.

2. Малики агымы

Малик бин Анастын (ө. хижрий 179-ж./ б.з. 796-ж) ысмы менен аталган Малики агымы Медина шаарында түптөлгөн. Имам Малик «атбаут-таабиин»ден, б.а. сахабалардан кийинки (муундун эмес,) экинчи муундун өкүлү болуп эсептелет. Ал алгач Мединанын атактуу жети факих (Ислам укугу илими боюнча адис) аалымдан сабак алган. Бул аалымдардын устаздары Азирети Умар, Азирети Осмон, Абдуллах бин Умар, Азирети Аиша, Абдуллах бин Аббас жана Зайд бин Сабит сыяктуу кутман сахабалардан таалим алышкан.

Имам Маликтин «ал-Муватта» аттуу эмгеги бүгүнкү күнгө чейин сакталып, хадис жана Ислам укугу боюнча маалыматтарды камтыган маанилүү булактардын бири болуп эсептелет.

Малики агымынын экинчи маанилүү жазма булагы «ал-Мудавванатул-Кубра» аттуу эмгек. Бул эмгек «Сахнун» лакап-аты менен таанымал Абдуссалам бин Саид ат-Танухиге таандык. Ал береги эмгегинде негизинен Имам Маликтин көз караштарына басым жасоо менен бирге анын шакирттеринин пикирлерине да токтолгон.

Малики аалымдарынан Ибн Рушд ал-Хафиддин (ө.595-ж/1198-ж) «Бидаятул-Мужтахид» аттуу эмгеги Малики агымынын көз караштары менен катар башка укуктук агымдардын да пикирлерине токтолгону менен өзгөчө.

Имам Маликтин ижтихад усул-ыкмасы Имам Азам Абу Ханифанын ыкмасына жакын болуу менен бирге Мединалыктардын тажрыйбасына да өзгөчө маани берет.

Бүгүнкү күнү бул агымдын өкүлдөрүнүн басымдуу бөлүгү Мисир, Судан, Марокко, Тунис жана Алжир мамлекеттеринде жашайт.

3. Шаафи агымы

Бул агымдын аты Мухаммед бин Идрис аш-Шаафинин (204/820-ж) ысмынан коюлган. Имам Шаафинин өмүрү Хижаз (Арапстан), Багдат, Мисир аймактарында өттү. Ал Имам Маликтен да, Ханафи агымынан Имам Мухаммедден да сабак алган.

Имам Шаафинин «ар-Рисаала» аттуу Ислам укугу боюнча усулдук китеби бүгүнкү күнгө чейин сакталган. Ошондой эле «ал-Умм» аттуу эмгеги да бүгүнкү күнү Шаафи агымынын негизги булактарынын катарынан орун алат. Асыресе, Имам Шаафинин шакирттеринен Музанинин «ал-Мухтасар» аттуу эмгеги да агымдын жазма булактарынан. Шаафии агымынын көрүнүктүү аалымдарынан ал-Жувайнинин (ө. 478/1085-ж), Ширазинин (ө. 476/1083-ж), Газзалинин (ө. 505/1111-ж.) Иззуддин бин Абдиссаламдын (ө.660/1262-ж.), жана Нававинин (ө. 676/1277-ж) эмгектери да укуктук жазма булактар болуп эсептелет.

Имам Шаафинин да ижтихад усулу Куран, Сүннөт, Ижма жана Кыяс негиздерине таянат. Бүгүнкү күнү бул агымдын өкүлдөрү Иракта, Сирияда жана Түркиянын түштүк-чыгышында басымдуулук кылат.

4. Ханбали агымы

Ханбали агымы Имам Ахмад бин Ханбалга (241/855-ж) таянат. Ахмад бин Ханбал алгач укукчу катары эмес, хадис аалымы катары таанымал болгон. Анын «ал-Муснад» аттуу эмгеги бүгүнкү күнү негизги хадис китептеринин катарынан орун алат. Ханбали агымы Ахмад бин Ханбал көз жумгандан кийин укуктук агым катары пайда болгон.

Ханбали агымынын негизги укуктук жазма булактарына ал-Харакинин (ө. 334/945) «ал-Мухтасар» аттуу эмгеги, Абу Йалаа ал-Фарра, Абул-Хаттаб Калвазани (ө. 510/1116), Ибн Таймиййа, Ибн Каййум ал-Жавзиййа, Ибни Кудаама (v. 620/1223) сыяктуу аалымдардын эмгектери кирет.

Бүгүнкү күнү Ханбали агымынын өкүлдөрү жалпысынан Ирак, Палестина, Сирия, Мисир жана Сауд Арапстан мамлекеттеринде жашашат. Асыресе, Ханбали агымы Сауд Арапстандын расмий агымы болуп саналат.

III. АХЛИ СҮННӨТ ВАЛ ЖАМААТ АГЫМЫНАН ТЫШКАРКЫ АГЫМДАР

Ахли сүннөт вал жамаат агымынан тышкаркы агымдар «ахли бидат» агымдары деп аталат. Анткени алар Куранда жана Сүннөттө ачык-айкын, кескин далили болбогон айрым бир жагдайларды ыйман (ишеним) негизи катары кабылдап, шариятка ылайык келбеген таризде талдап, чечмелешкен. Ислам дүйнөсүндө мусулманчылыктын алкагында (чегинде) калган бидат агымдары болгондойэле, Алланынакжолунанадашып,каапырлыктыналкагынакирипкалган агымдар да бар. Биз бул жерде алар тууралуу учкай маалымат бермекчибиз.

А. ШИИ АГЫМЫ

Шии агымынын негизги көйгөйү Ислам мамлекетинин башына Азирети Пайгамбарыбыздан кийин Азирети Али, андан кийин Алинин тукуму отурушу керек болучу деген гана калпыс пикир. Бул агымдын өкүлдөрү дал ушул жагдайды Ислам дининин ишеним негиздеринен деп эсептешет. Албетте, буга Курандан да, Сүннөттөн да кандайдыр бир далил жок. Мына ушул себептен улам бул агым «бидат агымы» катары кабылданган. Шиилер Азирети Абу Бакир менен Азирети Умардын халифалыгы жараксыз эсептеп, аларга карата ар кандай акаарат сөздөрдү айтышат.

Шии агымы боюнча, Азирети Алинин тукумунан чыккан Имамдар күнөөсүз болуп эсептелет. Береги имамдар күнөө жасашпайт. Алардын айтканы Алланын буйругу. Мына ушул түшүнүктүн өзү Ислам динине эч дал келбейт. Анткени кемчиликсиз, күнөөсүз адам болбойт. Шии агымы өз ара көптөгөн агымдарга бөлүнгөн. Учурунда шии агымдарынын арасынан Азирети Алини Кудай Таалага теңеген, аны пайгамбар катары кабылдаган агымдар чыккан.

Көптөгөн окумуштуу-аалымдар Шии агымынын пайда болушуна байыркы перс элинин адат-үйүттөрү, ырасымдары жана ошол Иран чөлкөмүндө Исламга чейин жашап келген ар түрдүү диний агымдар (Зараостризм сыяктуу) жана философиялык окуулар себеп болгондугун айтышат.

Бүгүнкү күнү Шии агымынын өкүлдөрү негизинен Иран мамлекетинде жашашат. Шии агымынын үчү кеңири кулач жайган. Алар төмөнкүлөр:

1. Зайдийа

Бүгүнкү күнү бул агымдын өкүлдөрү жалпысынан Йеменде жашашат. Зайдийа агымы Ахли сүннөткө эң жакын шии агымы болуп эсептелет. Алар Азирети Абу Бакирдин жана Азирети Умардын халифалыгын кабыл алышат. Халифалык Азирети Алинин тукумунан чыккан, асыресе, бул ишке жөндөмдүү адамдын укугу болгондугун айтып, имам катары ага баш ийүү зарылчылыгын баса белгилешет.

2. Имамиййа

Бул агымдын өкүлдөрү да имамдык (халифалык) Азирети Алинин жана анын тукумунан келгендердин акысы болгондугун кабылдап, муну ишеним негиздеринин бири деп билишет. Булар Азирети Али менен бирге андан кийин келген 12 имамды чыныгы имамдар катары эсептешет. Он эки имам тең өлгөн эмес, алар жашыруун. Ошондуктан булардан кийин имам келбейт. Аалымдар алардын ордуна озуйпаларын аткарышат.

Бул агым боюнча, имамдар күнөөсүз болуп, кайып нерселерди билишет. Ошондой эле акыркы имам кыяматка чейин чыга тургандыгына жана зулумдукту түп тамыры менен жок кыларына ишенишет. Мына ушундай жаңылыш пикирлери менен Ахли сүннөттөн бөлүнгөн болушат. Албетте, мындай ишенимдин Куранда да, Сүннөттө да орду жок.

Имамиййа агымы боюнча, имамдардын сөзү Пайгамбарыбыздын сөзү сыяктуу. Имамдар диний өкүмдөргө чек кое алышат. Ошондой эле алар мута никеси (белгилүү мөөнөт аралыгы үчүн түзүлгөн баш кошуу келишими) менен үйлөнүүгө болот, дешет. Бул агымдын өкүлдөрү беш маал намазды бириктирип үч маал кылып окушат. Мына ушунун баары ахли сүннөт ишенимине карама-каршы келет.

Бүгүнкү күнү Имамиййа агымынын өкүлдөрүнүн көпчүлүк бөлүгү Иран, Ирак, Бахрейн, Любнан жана Азербайжан мамлекеттеринде жашайт.

3. Исмаилиййа

Исмаилиййа агымы мусулманчылыкка шайкеш келбеген ашкере бузуку көз караштагы шии агымы. Булар имамдык Жафар Садыктын уулу Исмаилге өткөндүгүн кабылдашат.

Исмаилиййа агымы байыркы индус диндеринен, буддисттерден, илгерки үрп-адаттардан кыйла таасир алган. Булар диний өкүмдөргө «батыний» (ички, жашыруун) маани таңуулап, бир топ өкүмдөрдү өзгөртүшкөн. Бүгүнкү күнү бул агымдын өкүлдөрү Иранда, Индияда жана Пакистанда жашап келет.

Б. АДАШКАН АГЫМДАРДЫН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Учурунда Ислам динин жамынган көптөгөн агымдар пайда болгон. Мунун саясий, тарыхый жана диний себептери бар. Булардын аталыштарын бул жерде эскерүүнүн кажети жок. Биз бул жерде бүгүнкү күнү мусулман адам кез келген агымдын акыйкат агым болуп-болбогонун кантип билет, деген суроого жооп бергенге аракет кылмакчыбыз.

Эң ириде агымдардын акыйкат болуп-болбошун Ахли сүннөт ишенимине салыштыруу жолу менен билүүгө болот. Ыйман негиздеринде, парз, арам-адалмаселелеринде Ахли сүннөт ишенимине шайкеш келбеген агымдар ак жолдон адашкан агымдар болуп эсептелет.

Маселен, мындай агымдардын «Алла» ишеними Куранга жана Сүннөткө дал келбейт. Алла Таалага кандайдыр бир кебете-кешпир таңуулоо, Алланы адамга же башка нерсеге окшоштуруу ак жолдон адашкан агымдардын өзгөчөлүктөрүнөн. Ыйык Куранда айтылгандай, Алла Таала эч бир нерсеге окшош эмес. Алланын ааламга кийлигишпегенине, адал-арам, жакшы-жаманды билдирбегенине ишенген агымдар Алланын ак жолунан адашкан болушат. Алла Тааланын кайсыдыр бир адамга же жандыкка киргендигин кабылдаган агымдар да Ислам динине түк дал келбейт.

Адашкан агымдардын дагы бир өзгөчөлүгүн «пайгамбарлык» темасынан байкоого болот. Булар Азирети Мухаммед (саллаллаху алейхи васаллам) Пайгамбарыбыздан кийин дагы пайгамбар келе тургандыгын, ошондой эле, жарым пайгамбарлык озуйпасын аркалаган адамдар келип жатканын айтышат. Өзүн куткаруучу (масих, махди) катары эсептеген адамдардын тараптарлары да Ислам динине туура келбейт.

Куран аяттарына Азирети Пайгамбарыбыздын жана сахабалардын түшүндүрмөсүнө дал келбеген башка маанилерди берген, Ислам дининде ачыкайкын буюрулган парздарга, кескин далили бар арамдарга каршы чыккан агымдар ак жолдон адашкан агымдар болуп саналат.

Акырет ишенимине Куранга жана сүннөткө каршы түшүнүк берген, бейиш-тозокко ишенбеген, адам көз жумган соң рухтун кайрадан дүйнөгө кайтып келерине ишенген агымдар да Ислам динине эч дал келбейт.

Мусулман адам мына ушундай Алланын ак жолунан адашкан, «Ахли сүннөт» ишенимине дал келбеген агымдардан оолак болууга аракет кылышы керек.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАР

Абдурраззак, Абу Бакр бин Хаммам, ал-Мусаннаф, Бейрут 1972.

Ашари, Абул Хасан, ал-Ибаана ан усуулид-Дийаана, Бейрут 1974.

Ахмад бин Ханбал, аль-Муснад, Кахира, 1995.

Байаази Заада, Ахмед бин Хасан, ал-Усуулул-Мунифа лил-Имам Аби Ханифа, тахкик: Илияз Челеби, Истамбул 1996.

Бухари, Мухаммад бин Исмаил, Сахихуль Бухари, Истанбул, 1992

Димашки, ибни Абил-Изз Али бин Али, Шархул-Акаидит-Тахавия, тахкик: Абдуллах бин Абдулмухсин, Мекке 1998.

Жассас, Абу Бакр Ахмед бин Али, Ахкамул-Куран, Бейрут.

Абу Давуд, Сулайман бин Ешас ес-Сижистани, Сунену Абу Давуд, Истанбул 1992.,

Ибнул-Хумам, Камаалуд-дин Мухаммед бин Абдулвахид, Фатхул-Кадир, Бейрут.

Ибн Маажа, Абу Абдуллах Мухаммад бин Язид аль-Кавзини, Сунану ибн Маажа, Истанбул, 1992.

Ибн Манзур, Мухаммад бин Мукаррам, Лисануль-Араб, I-XV, Beyrut ty.

Каасаани, Алауддин Абу Бакр, Бадаауиус-Санааи фии тартиибиш-Шарааи, Beyrut ty.

Карадави, Юсуф, аль-Ибадату филь-Ислам , Байрут 1993

Кудуури, Абул-Хусайн Ахмед бин Мухаммед, ал-Китаб, Стамбул, (ал-Лубаб менен бирге).

Маатуриди, Абу Мансур Мухаммед бин Мухаммед ас-Самарканди, Китабут-Тавхид, тахкик: Фатхуллах Халиф, Стамбул 1979.

Мавсилий, Абдуллах бин Махмуд, ал-Ихтияр, тахкик: Мухаммед Мухйиддин Абдулхамид, Стамбул.

Малик бин Анас, аль-Муватта, Истанбул, 1992.

Майдани, Абдулгани, ал-Лубаб фии шархил-Китаб, Стамбул.

Маргинаани, Бурхануддин Абул-Хасан, ал-Хидая, Бейрут.

Муслим, Ибн Хажжаж Абулхусайн аль Курайши, Сахиху Муслим, Истанбул, 1992.

Насафи, Умар, Акаиди Умар ан-Насафи (Тафтазанинин Шархул-АкаидинНасафия китебинин акырында), Стамбул.

Несаи, Абу Абдуррахман бин Шуайб, Сунанун-несаи, Истанбул, 1992.,

Раазии, Фахруддин, ат-Тафсирул-Кабир, Бейрут 2000, 23-том, 175-183

Садруш-Шариа, Убайдуллах бин Масуд, Мухтасарул-Викоя, Ташкент.

Сарахси, Абу Бакр Мухаммед бин Ахмад Шамсул-Аимма ал-Мабсут, тахкик: Абу Абдуллах Мухмаммед бин Хасан, Бейрут, 2001.

Табари, Абу Жафар Мухаммед бин Жарир, Жамиул-Баян, Бейрут 2001 Тафтазани, Садуддин Масуд бин Умар, Шархул-Акаидин-Насафия, Стамбул. диййа, Бейрут 2002.

Тирмизи, Абу Иса, Мухаммад бин Иса, Сунануттиризи, Истанбул, 1992. Шейх Низамуддин (Низамуддин баш болгон жамаат), ал-Фатаавал-Хиндиййа, Бейрут 2002.

[1] Байаази Заада, Ахмед бин Хасан, ал-Усуулул-Мунифа лил-Имам Аби Ханифа, тахкик: Илияз Челеби,Стамбул 1996, 44

[2] Ал-Маатуриди, Абу Мансур Мухаммед бин Мухаммед ас-Самарканди, Китабут-Тавхид, тахкик:Фатхуллах Халиф, Стамбул 1979, 305, 307.

[3] Ал-Маатуриди, Китабут-Тавхид, 323, 329; Тафтазани, Садуддин Масуд бин Умар, Шархул-Акаидин-Насафия, Стамбул, 170; Байаази Заада, ал-Усуулул-Мунифа лил-Имам Аби Ханифа, 106

[4] Ал-Маатуриди, Китабут-Тавхид, 44, 93

[5] Тафтазани, Шархул-Акаидин-Насафия, 234; ал-Ашари, Абул Хасан, ал-Ибаана ан усуулид-Дийаана, 171

[6] Тафтазани, Шархул-Акаидин-Насафия, 221

[7] Ал-Маатуриди, Китабут-Тавхид, 77; Тафтазани, Шархул-Акаидин-Насафия, 125

[8] Ал-Маатуриди, Китабут-Тавхид, 365; Тафтазани, Шархул-Акаидин-Насафия,186; ал-Ашари, Абул Хасан,ал-Ибаана ан усуулид-Дийаана, 159; Байаази Заада, ал-Усуулул-Мунифа лил-Имам Аби Ханифа, 134

[9] Ал-Майдани, Абдулгани, ал-Лубаб фии шархил-Китаб, Стамбул, 1-том, 10

[10] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 38; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 9; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 56; ал-Каасаани, Алауддин Абу Бакр, Бадааиус-Санааи фии тартиибиш-Шарааи, 1-том, 61

[11] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 38; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 9

[12] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 9

[13] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 45

[14] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 10; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 187; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 64; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 18

[15] Ал-Маргинаани, Бурхануддин Абул-Хасан, ал-Хидая, Бейрут, 1-том, 46.

[16] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 46.

[17] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 235; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 539

[18] ас-Сарахси, Абу Бакр Мухаммед бин Ахмад Шамсул-Аимма ал-Мабсут, тахкик: Абу Абдуллах Мухмаммед бин Хасан, Бейрут, 2001, 1-том, 74-б; Садруш-Шариа, Убайдуллах бин Масуд, Мухтасарул-Викоя, Ташкент, 1991, 3; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 9; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 3

[19] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 13; ал-Мавсилий, Абдуллах бин Махмуд, ал-Ихтияр, тахкик:Мухаммед Мухйиддин Абдулхамид, Стамбул , 1-том, 6; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа,1-том, 7; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 3

[20] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 13; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 7; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 3; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 10; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 18; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 13.

[21] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 3

[22] Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 16

[23] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 17; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 195; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том,9; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 3; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 14

[24] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 14

[25] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 35

[26] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 35; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 228; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр,1-том, 27; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 126; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 43; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 7

[27] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 13

[28] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 20; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 147; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том,

11; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 4; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 50; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 19

[29] Ал-Кудуури, Абул-Хусайн Ахмед бин Мухаммед, ал-Китаб, Стамбул, (ал-Лубаб менен бирге), 1-том, 21

[30] Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 47-48

[31] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 242; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 22; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 6; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 106; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 35; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 36.

[32] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 38; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 25; 3-том, 161; ал-Мавсилий,ал-Ихтияр, 1-том, 32; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 7; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 141;Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 49

[33] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 41; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 3-том, 222; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр,1-том, 37; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 8; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 164; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 50; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 39

[34] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 40; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 8; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 50; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 49

[35] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 14; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 24-25

[36] Абу Давуд, Тахарат, 41; Тирмизи, Тахарат, 52. Имам Азам агымы боюнча, эмне себептен өлгөндүгү белгисиз балыктар Маида сүрөөсүнүн 3-аятында айтылган «тарп» өкүмүнө киргендиктен аларды жегенге болбойт, т.а. адал эмес. Ал эми ашкере ысыктан, же сууктун айынан, ошондой эле муздун арасына кыпчылып өлүп калган балыктарды (таза болсо) жесе болот, адал. Деңизде качан жана эмне себептен өлгөндүгү билинбеген балыктар адамдын ден-соолугуна күмөндүү коркунуч жарата тургандыгын эске алсак, Имам Азам агымынын пикири алдаканча орундуу болгондугуна күбө болобуз.

[37] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 4; Шейх Низамуддин (Низамуддин баш болгон жамаат), ал-Фатаавал-Хиндиййа, Бейрут 2002, 1-том, 24; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 15

[38] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 149; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 20; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 5; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 63

[39] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 161, 214, 219; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 18; Садруш-Шариа,Мухтасарул-Викоя, 5

[40] Ибнул-Хумам, Камаалуд-дин Мухаммед бин Абдулвахид, Фатхул-Кадир, Бейрут, 1-том, 86

[41] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 56; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 12

[42] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 76

[43] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 60

[44] Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 65

[45] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 82

[46] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 48; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 287; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр,1-том, 47; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 10; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 191; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 67

[47] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 68

[48] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 302; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 50

[49] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 85

[50] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 60; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 13; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 88

[51] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 61-62

[52] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 63, 72; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 16; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 76-77

[53] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 14; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 91;ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 146

[54] Сутра: ар. жабуу, бөгөт койуу деген маанилерди туюнтат. Намаз окуу учурунда алдыдан бөтөн бирөөнүн өтүшү мүмкүн болсо, намазга зыян тийгизбөө үчүн болжолдуу түрдө 50 см. Бийиктикте болгон

кандайдыр бир нерсени алдыга койуу.

[55] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 16; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 72-73.

[56] Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 209; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 70

[57] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 18; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 344; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 126; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 220

[58] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 77; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 79; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 19; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 126

[59] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 17; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 106

[60] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 17

[61] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 69-70; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 299; ал-Каасаани,Бадааиус-Санааи, 1-том, 156

[62] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 142; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 74; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 106

[63] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 77; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 17

[64] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 114

[65] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 86; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 21

[66] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 35; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 105; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 26; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 182; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи,1-том, 256

[67] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 99; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 47.

[68] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 57; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 110; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя,27; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 189; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 274

[69] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 104; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 66; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 114; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 27; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 195

[70] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 70; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 20; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 137; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 270-273

[71] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 401; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 25; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 174

[72] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 68

[73] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 375; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 89; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 24; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 457

[74] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 72; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 151

[75] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 1-том, 382; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 92; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 22; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 434; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа,1-том, 157; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 172

[76] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 5; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 96; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя,23; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 464; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 165

[77] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 118; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 28; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 198

[78] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 91; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 119; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 199; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 300

[79] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 116; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 120; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя,28; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 202; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 306

[80] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 122; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 28; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 204; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 310

[81] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 203

[82] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 318

[83] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 251; Тафтазани, Шархул-Акаидин-Насафия, 263

[84] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 530

[85] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 530; ад-Димашки, ибни Абил-Изз Али бин Али, Шархул-Акаидит-Тахавия, тахкик: Абдуллах бин Абдулмухсин, Мекке 1998, 664

[86] ад-Димашки, Шархул-Акаидит-Тахавия, 672

[87] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 127; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 210; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 320

[88] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 84; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 373; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 139; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 284-290

[89] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 85

[90] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 88; Ибнул-Хумам, Фатхул-Кадир, 1-том, 406; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 143; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 1-том, 288

[91] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 119; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 21

[92] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 3-том, 56; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 163

[93] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 3-том, 56; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 246; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 165

[94] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 90

[95] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 36-37

[96] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 105

[97] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 176; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 38; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 263

[98] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 3-том, 152; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 173; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 94

[99] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 3-том, 152; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 171; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 37

[100] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 3-том, 127; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 179; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя,39; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 269; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 107

[101] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 201

[102] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 215

[103] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 130; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 35; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 4

[104] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 144; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 16

[105] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 137; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 26

[106] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 34; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 145

[107] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 279

[108] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 2-том, 265; 3-том, 3; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 147; ал-Каасаани,Бадааиус-Санааи, 2-том, 53

[109] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 154; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 35; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 238

[110] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 136

[111] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 243; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 69,Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 159

[112] Тирмизи, Хаж, 2.

[113] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 4-том, 3; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 182; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 40; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 120

[114] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 40; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 276;ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 125

[115] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 187; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 40; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 283; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 161

[116] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 4-том, 40; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 127

[117] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 168;

[118] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 40; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 133

[119] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 4-том, 57

[120] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 4-том, 73

[121] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 4-том, 79

[122] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 143

[123] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 303

[124] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 168; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 1-том, 194

[125] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 4-том, 164; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 226; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 329

[126] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 207; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 40; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 302; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 226

[127] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 212; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 41; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 307

[128] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 47

[129] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 223

[130] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 5-том, 22; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 138; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 443

[131] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 138

[132] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 2-том, 360; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 69; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 79

[133] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 2-том, 362

[134] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 117; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 343

[135] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 49; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 229; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 3-том, 3

[136] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 120; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 49; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 351; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 256

[137] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 5-том, 124; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 167; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 435

[138] ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 231

[139] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 52; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 3-том, 16.

[140] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 5-том, 59; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 52; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 386

[141] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 2-том, 322; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 642

[142] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 2-том, 325 ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 19; Ал-Майдани, ал-Лубаб,3-том, 101

[143] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 2-том, 327; ас-Сарахси, ал-Мабсут, 5-том, 168; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр,4-том, 4; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 651; Ал-Майдани, ал-Лубаб, 3-том, 91

[144] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 6-том, 3; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 172; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 56; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 441

[145] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 261

[146] Ал-Жассас, Ахкамул-Куран, 2-том, 566

[147] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 210.

[148] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 2-том, 293

[149] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 2-том, 297
[150] Абдурраззак, Абу Бакр бин Хаммам, ал-Мусаннаф, Бейрут 1972, 6-том, 265
[151] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 224; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 63
[152] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 5-том, 94
[153] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 239; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 65; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 620
[154] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 217; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 63
[155] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 6-том, 34; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 246; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 67; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 1-том, 632
[156] Ал-Майдани, ал-Лубаб, 3-том, 91-95
[157] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 1-том, 264; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 3-том, 177
[158] ас-Сарахси, ал-Мабсут, 5-том, 543; ал-Каасаани, Бадааиус-Санааи, 2-том, 272
[159] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 346; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 5-том, 18; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 438
[160] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 346
[161] Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 441
[162] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 343; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 5-том, 12; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 137; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 432
[163] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 340
[164] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 5-том, 4; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 140; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 621
[165] Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 136; Ал-Жассас, Абу Бакр Ахмед бин Али, Ахкамул-Куран,Бейрут, 2-том, 577-578
[166] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 362; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 248; Садруш-Шариа, Мухтасарул-Викоя, 134; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 502
[167] Ат-Табари, Абу Жафар Мухаммед бин Жарир, Жамиул-Баян, Бейрут 2001, 18-том, 139; ар-Рази Фахруддин, ат-Тафсирул-Кабир, Бейрут 2000, 23-том, 175-183
[168] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 366; ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 217; Шейх Низамуддин ж.б.,ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 497; Ат-Табари, Жамиул-Баян, 18-том, 140
[169] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 222-223; Шейх Низамуддин ж.б., ал-Фатаавал-Хиндиййа, 5-том, 507
[170] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 360
[171] Ал-Маргинаани, ал-Хидая, 4-том, 376
[172] Валлахи: Алла Тааланын атын атап касам ичүү. Кыргыз тилинде, толук болбосо да, «Кудайга ант этем!», «Кудай акы!», «Кудай урсун!»- деген маанилерди камтыйт.
[173] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 2-том, 41
[174] Ал-Жассас, Ахкамул-Куран, 2-том, 582
[175] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 238-241
[176] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 246.
[177] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 4-том, 240.
[178] Кудсий: 1. ыйык, касиет 2. Аллага таандык. Ал эми Кудсий хадис: Жараткан Аллага таандык сөз.Бирок бул сөздүн Курандан айырмасы - Мухаммед Пайгамбарыбыз аны сөзмө-сөз эмес, маанисин өз сөзү менен айткандыгында.
[179] ал-Мавсилий, ал-Ихтияр, 1-том, 238-241
[180] Умар ан-Насафи, Акаиди Умар ан-Насафи (Тафтазанинин Шархул-Акаидин-Насафия китебинин акырында), Стамбул, 258;
[181] Мужтахид – бул, Ыйык Курандын жана Сүннөттүн негизинде белгилүү ыкма-усулдар менен диний өкүм чыгарууга укуктуу Ислам аалымы.
[182] Ижтихад – Куран же сүннөттө ачык-айкын далили жок кайсыдыр бир маселени талдап чечмелөө, ага чечим чыгаруу. Мындай маселелерди мужтахид аалымдар гана чечмелеп, аларга карата

чечим чыгара алышат.